

ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΑΛΛΙΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΗΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΛΑΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ 1964

ΒΙΒΛΙΟΧΑΡΤΟΠΟΛΕΙΟΝ
ΝΑΤΟΝΙΕΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΜΑΤΟΣ
ΣΜΥΡΝΗΣ 49
Τ. ΠΟΛΥΡΙΑ - ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ
ΤΗΛ. 462.927

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΑ

ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΑΛΛΙΑΡΟΥ

Αρ. Εισ. 17706

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΛΑΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΜΗΔΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1964

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

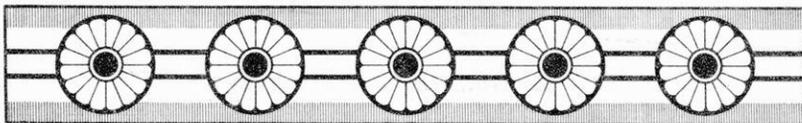
ΛΥΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ

ΤΗΣ ΕΞΕΤΑΣΗΣ

ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΟΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Ι. ΑΙ ΧΩΡΑΙ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Ὁ ἀρχαιότερος πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ὁ *πολιτισμὸς τῶν Αἰγαιῶν*. Τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν ἀνέπτυξεν εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου με κέντρον τὴν Κρήτην λαὸς μεσογειακός, ξένος πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Πολὺ ὑστερώτερα παρουσιάσθη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα με κέντρον τὰς Μυκήνας ὁ *Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς*, τὸν ὁποῖον ἐκαλλιέργησαν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας πρῶτοι Ἕλληνες, οἱ *Ἀχαιοί*.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Αἰγαιοὶ δὲν ἀντιπροσωπεύουν τὸν ἀρχαιότερον πολιτισμὸν. Καὶ αὐτοὶ ἐδέχθησαν τὴν ἐπίδρασιν παλαιότερου καὶ πολὺ προηγμένου λαοῦ τῆς νοτιοανατολικῆς Μεσογείου, τῶν Αἰγυπτίων. Πλὴν τῶν Αἰγυπτίων ἀνέπτυξαν πολὺ ἔνωρις ἰδικούς των πολιτισμούς καὶ λαοὶ Ἀσιατικοί. Οἱ σπουδαιότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Φοίνικες, οἱ Χετταῖοι καὶ οἱ Πέρσαι. Οἱ Ἀσιατικοὶ αὐτοὶ λαοὶ μαζί με τοὺς Αἰγυπτίους ὀνομάζονται *Ἀνατολικοὶ λαοί*. Με τοὺς λαοὺς τούτους ἦλθον εἰς σχέσεις ἀργότερον οἱ Ἕλληνες καὶ ἐδέχθησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ των. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἰστορίαν των.

1. ΟΙ ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ

Ἡ Αἴγυπτος καὶ ὁ Νεῖλος

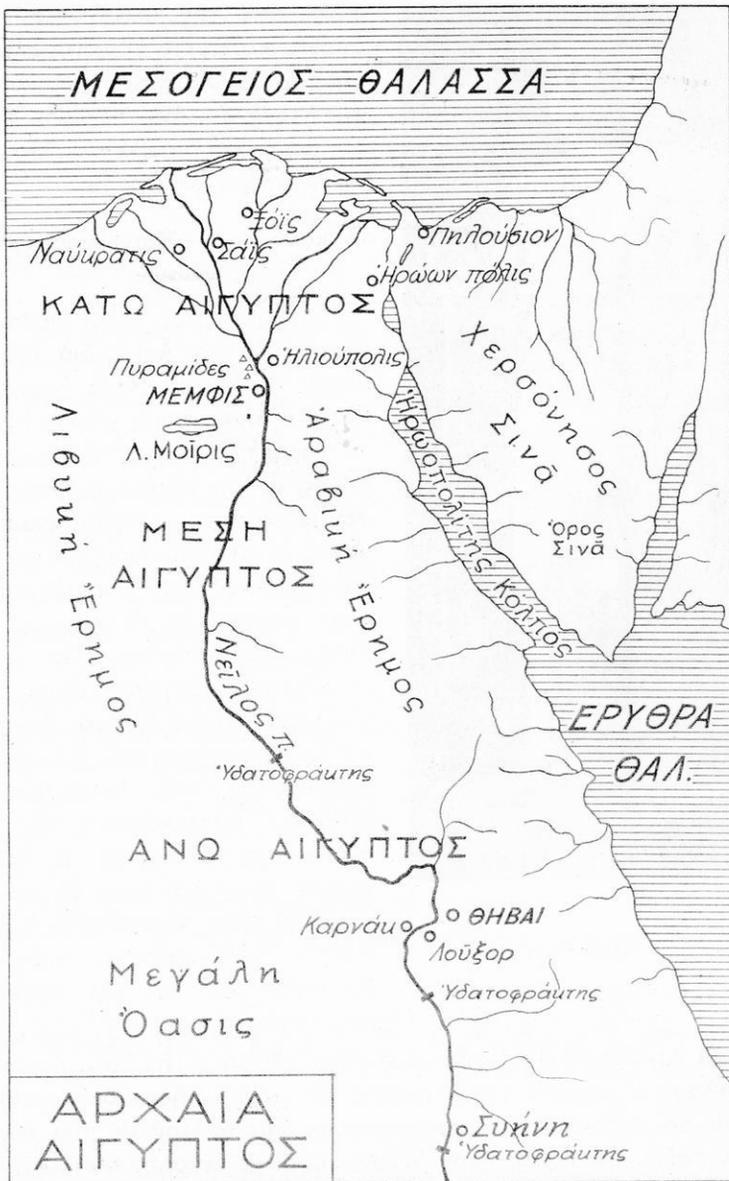
Ἡ Αἴγυπτος παρουσιάζει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, διότι εἶναι χώρα μὲ πολὺ παλαιὰν ἱστορίαν καὶ σπουδαιότατον καὶ ἀρχαιότατον πολιτισμὸν. Γνωρίζομεν ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ μὲ τὰς ἐπιδρομάς των εἶχον φθάσει μέχρι τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἡ Αἴγυπτος μᾶς εἶναι γνωστὴ.

Ἡ Αἴγυπτος κατέχει τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς Ἀφρικῆς. Εἶναι μεγάλη ἐπιμήκης πεδιάς εἰς τὸ μέσον ἐρήμων. Ἡ χώρα θὰ ἦτο ἐρημος, ἂν ἔλειπεν ὁ ποταμὸς Νεῖλος, ὁ ὁποῖος τὴν διαρρέει ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρον ἕως τὸ ἄλλο.

Ὁ Νεῖλος εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ποταμοὺς τοῦ κόσμου. Ἐχει τὰς πηγὰς του εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν καὶ χύνεται εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Κάθε χρόνον, ἀπὸ τὸν Ἰούλιον μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου, πλημμυρίζει καὶ τότε σκεπάζει μὲ τὰ νερά του ὅλην τὴν χώραν.

Αἱ πλημμύραι τοῦ Νεῖλου εἶναι πολὺ ὠφέλιμοι. Ἡ ἰλύς, τὴν ὁποίαν ἀφίνουν τὰ νερά, ὅταν ἀποσύρωνται, καθιστᾷ τὸ ἔδαφος γονιμώτατον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος ὀνομάζει τὴν Αἴγυπτον δῶρον τοῦ Νεῖλου. *«Εἶναι φανερόν, λέγει, εἰς πάντα νοήμονα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἶδε τὴν Αἴγυπτον, καὶ χωρὶς νὰ ἔχη ἀκούσει τίποτε προηγουμένως, ὅτι ἡ χώρα αὐτῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ταξιδεύουν μὲ τὰ πλοῖά των οἱ Ἕλληνες, εἶναι γῆ ἐπίκτητος τῶν Αἰγυπτίων καὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ...»*

Οἱ κάτοικοι ἐφρόντισαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους νὰ χρησιμοποιήσουν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τὰ νερά τοῦ ποταμοῦ. Διὰ νὰ διοχετεύεται τὸ ὕδωρ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν ἔκτασιν, κατεσκεύασαν ὑδραυλικά ἔργα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν καὶ σήμερον τὸν θαυμασμόν. Πελώρια δεξαμεναὶ ἐχρησίμευον διὰ τεχνητὰς πλημμύρας κατὰ τὰ ἔτη τῆς ξηρασίας. Ἐπίσης κατεσκεύασαν ὕδατοφράκτας καὶ διώρυγας εἰς πλεῖστα μέρη διὰ τὴν κανονικὴν διανομὴν τῶν ὑδάτων. Ἐκαλλιέργουν δύο φορὰς τὸ ἔτος δημοτριακὰ καὶ λαχανικὰ. Πολλὰ ὀπωροφόρα δένδρα εὐδοκιοῦν εἰς τὴν χώραν. Ἐκεῖ ἐφύετο καὶ τὸ πολυτιμώτατον φυτὸν ὁ π ά π υ

Αιγύπτιος
(ξύλινος άνδρας)

Οί Αιγύπτιοι είχαν κοινωνική οργάνωση : Τήν *αριστοκρατίαν* άπετέλουν οί μεγάλοι γαιοκτήμονες. Οί *γεωργοί* ήσαν δουλοπάροικοι εις τὰ κτήματα τών γαιοκτημόνων και άνήκον εις τήν τελευταίαν τάξιν. Οί *ιερείς* ήσαν άνδρες σοφοί με μεγάλην θέσιν εις τήν κοινωνίαν και άπετέλουν ιδιαίτεραν τάξιν.

ρος, από τήν κατεργασίαν του όποιου παρήγετο ό όμώνυμος χάρτης τών αρχαίων. Και ή κτηνοτροφία ήτο έξ ίσου άνεπτυγμένη. Άγέλαι βοών και προβάτων έβοσκον εις τὰ άπέραντα λιβάδια.

Οί κάτοικοι. — Κοινωνική οργάνωση.

Οί Αιγύπτιοι ήλθον πιθανώτατα από τήν Άσίαν δια του Ίσθμου του Σουέζ. Τους προσείλκυσε ό πλούτος τής χώρας. Είχον τὰ χαρακτηριστικά τής Σημιτικής φυλής, εις τήν όποίαν άνήκον. Ήσαν μελαχροινού, μετρίου άναστήματος, με πλατείς ώμους και μαύρα και σγουρά μαλλιά. Ωμοίαζον προς τους σημερινούς Φελλάχους, οί όποιοι είναι άπόγονοί των.

Κύριον έπάγγελμα ειχον τήν γεωργίαν. Ήσαν έξυπνοι, εργατικοί και δραστήριοι και δια τουτο προώδευσαν πολύ. Άνεπτυσαν τό έμπόριον. Κατεσκεύασαν πλείστα άντικείμενα, χρήσιμα εις τήν καθημερινήν ζωήν, και έργα με καλλιτεχνικήν άξίαν. Διεκρίνοντο άκόμη δια τόν βαθύν σεβασμόν προς τήν θρησκείαν των και τήν άγάπην προς τήν ειρήνην.

Ἄνωτατος ἄρχων ἦτο ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὡς θεὸς μὲ ἀνθρωπίνην μορφήν. Ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνηε τὸ κράτος ὡς ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ὠνομάζετο Φ α ρ α ὦ.

Ἱστορικαὶ πηγαί.—Τὰ ἱερογλυφικά

Ὁ Ἡρόδοτος περιηγήθη τὴν Αἴγυπτον κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα. Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἡροδότου καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἦσαν παλαιότερον αἱ μόναι πηγαὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς ὅμως τοῦ 19ου αἰῶνος Γάλλοι σοφοὶ κατώρθωσαν νὰ ἀναγνώσουν τὴν γραφὴν τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων. Ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι παράδοξος, διότι ὡς γράμματα ἐχρησιμοποιοῦν εἰκόνας. Οἱ Αἰγύπτιοι δηλαδὴ παρίστανον μὲ εἰκόνας τὰ ἴδια τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἤθελον νὰ φανερώσουν. Τὰ γραπτὰ αὐτὰ μνημεῖα ὠνομάσθησαν ἱε ρ ο γ λ υ φ ι κ ἄ.

Τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερογλυφικῶν κατέστησε δυνατὴν ἡ ἀνακάλυψις τῆς περιφήμου στήλης τῆς *Ροζέττης* (παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ὁμώνυμου βραχίονος τοῦ Νείλου) κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Αἴγυπτον (1798). Ἐπὶ τῆς στήλης ὑπάρχει ἐπιγραφή εἰς γλῶσσαν αἰγυπτιακὴν (ἱερογλυφικὴν καὶ δημοτικὴν) καὶ ἑλληνικὴν συνταχθεῖσαν ὑπὸ Αἰγυπτίων ἱερέων πρὸς τιμὴν Πτολεμαίου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Τὴν ἐπιγραφὴν αὕτην κατώρθωσε νὰ ἀναγνώσῃ κατόπιν μακρᾶς προσπαθείας ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Champollion. Ὀλόκληρον τὸ ἀρχαῖον αἰγυπτιακὸν ἀλφάβητον ἔγινε πλέον γνωστὸν.

Πλείσται ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν εἰς ἀρχαῖα αἰγυπτιακὰ μνημεῖα. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν, καθὼς καὶ τὰ πλούσια ἐκ τῶν

Ἱε ρ ο γ λ υ φ ι κ ἄ

Εἰκόνας ἑγχάρακτοι ἢ ἀνάγλυφοι ἀποτελοῦν τὴν ἱερογλυφικὴν γραφὴν.

Ἐδῶ σημαίνουν: Πτολεμαῖος, Βερενίκη, Κλεοπάτρα.

άνασκαφών εύρηματα διεφώτισαν πολύ τήν ιστορίαν και τόν πολιτισμόν τῆς Αἰγύπτου.

Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου

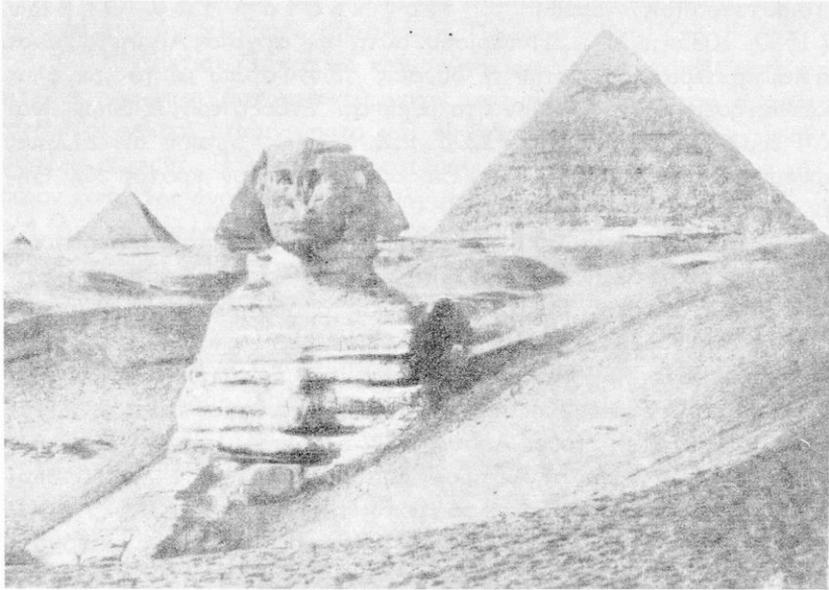
Ἡ Αἴγυπτος κατά τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κρατίδια. Μὲ τὸν καιρὸν τὰ μικρὰ αὐτὰ κράτη συνηνώθησαν εἰς δύο βασιλεία, τὸ βασιλεῖον τῆς κάτω Αἰγύπτου καὶ τὸ βασιλεῖον τῆς ἄνω Αἰγύπτου. Τέλος τὰ δύο αὐτὰ βασιλεία συν-

εχωνεύθησαν εἰς ἓν καὶ τοιουτοτρόπως ἐσχηματίσθη τὸ **3000 π.Χ.** ἀρχαιότερον κράτος τοῦ κόσμου. Τὴν ἔνωσιν ὀλοκλήρου τῆς Αἰγύπτου εἰς ἓν κράτος ἐπέτυχον οἱ βασιλεῖς τῆς Μ έ μ φ ι δ ο ς, ἡ ὁποία ἔκειτο βορειοδυτικῶς τοῦ σημερινοῦ Καΐρου. Τὸ παλαιότερον αὐτὸ βασιλεῖον τῆς Αἰγύπτου ὠνομάσθη ἀ ρ χ α ῖ ο ν κ ρ ά τ ο ς τ ῆ ς Μ έ μ φ ι δ ο ς (3000-2000 π. Χ.).

Πρῶτη πρωτεύουσα τῶν Αἰγυπτίων ἦτο ἡ Μέμφις. Εἰς αὐτὴν εἶχον τὴν ἔδραν τῶν οἱ παλαιότεροι βασιλεῖς, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἱκανοὶ καὶ δραστήριοι ἡγεμόνες. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐβασίλευσεν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ χώρα ἐφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Ἐφρόντισαν διὰ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ ηὔξησαν τὸν πλοῦτον τοῦ κράτους. Οἱ ἴδιοι ἦσαν δυνατοὶ καὶ πλούσιοι, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ σφραγισμένοι πλησίον τῆς Μέμφιδος βασιλικοὶ τάφοι τῆς ἐποχῆς τῶν, αἱ περίφημοι π υ ρ α μ ῖ δ ε ς.

Ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ σπουδαιότερων Φαραῶ τῶν χρόνων αὐτῶν ἦτο ὁ Χ έ ο ψ. Οὗτος ἔκτισε τὴν μεγαλυτέραν ἐξ ὄλων τῶν πυραμίδων. Ὁ Ἡρόδοτος τὴν περιγράφει λεπτομερῶς, διὰ νὰ δείξη ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου γιγαντιαίου, ἀληθινοῦ θαύματος: *Διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς πυραμίδος αὐτῆς, λέγει, ἡ ὁποία εἶναι τετραγώνος, ἐχρειάσθησαν 20 ἔτη. Αἱ πλευραὶ ἔχουν μῆκος 8 πλέθρων καὶ ἴσον ὕψος, εἶναι δὲ κατασκευασμένα ἀπὸ πελεκητὸν λίθον τελείως ἀρμολογημένον. Ἐχουν σημειωθῆ με ἀιγυπτιακὰ γράμματα εἰς τὴν πυραμίδα τὰ δαπανηθέντα ποσὰ διὰ τὴν ἐργασίαν. Ὅπως καλῶς ἐνθυμοῦμαι, σύμφωνα με τὴν ἐξήγησιν τοῦ διεορμηνέως, ἐδαπανήθησαν 1.600 τάλαντα μόνον διὰ τὴν διατροφὴν τῶν ἐργατῶν.*

Περὶ τὸ 2000 π.Χ. ὁ ἄρχων τῶν Θεβῶν εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον ἐγένινεν ἀνεξάρτητος καὶ κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ τὴν ἄνω καὶ κάτω

Αἱ πυραμίδες καὶ ἡ μεγάλη Σφίγγη

Διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐχρειάσθησαν δεκάδες ἔτων καὶ εἰργάσθησαν χιλιάδες ἀνθρώπων. Τὸ ὕψος τῆς μεγάλης πυραμίδος εἶναι 150 μ. καὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Σφίγγος 5 μ.

Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου ἔγιναν αἱ *Θῆβαι* καὶ τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη, ὠνομάσθη μέσο κρᾶτος τῶν Θηβῶν (2000-1700 π. Χ.). Οἱ βασιλεῖς τῶν Θηβῶν εἶχον δύναμιν καὶ πλοῦτον, διεξήγαγον νικηφόρους πολέμους καὶ ἔκτισαν μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα.

Ἄλλὰ περὶ τὸ 1700 π.Χ. οἱ Ἕκσῶς, λαὸς νομαδικός, ὁ ὁποῖος ἦλθεν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ὑπέταξαν τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκυριάρχησαν εἰς αὐτὴν ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας. Οἱ ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ἕκσῶς ἡγεμόνες τῶν Θηβῶν κατάρθωσαν μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ γίνουσι ἀνεξάρτητοι καὶ νὰ ἐκδιώξουσιν τοὺς κατακτητὰς (1580 π.Χ.). Αἱ Θῆβαι ἔγιναν πάλιν πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Τοιουτοτρόπως ιδρύθη τὸ νέον κράτος τῶν Θηβῶν (1580 - 1085 π. Χ.). Ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου εἶναι ἢ λαμπροτέρα. Κατ' αὐτὴν ἡ δύναμις τῶν Φαραῶ μετὰ τὰς μεγάλας κατακτήσεις εἰς τὴν Ἀσίαν ἦτο μεγίστη. Ἐνδοξότερος ἐξ ὄλων εἶναι ὁ Ρ α μ σ ῆ ς ὁ Β' (1292 - 1225 π.Χ.), τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν Σέσωστριν. Ἐπ' αὐτοῦ τὸ νέον κράτος τῶν Θηβῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν.

Μετὰ τὸν Ραμοῦν Β' ἡ δύναμις τῆς Αἰγύπτου καταπίπτει. Οἱ ἱερεῖς ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ μετέβαλον τοὺς βασιλεῖς εἰς ὄργανα τῆς τάξεώς των. Τέλος ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Ἀμμωνος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον.

Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἐποχὴ παρακμῆς. Ἐμφύλιοι πόλεμοι ἐξησθένισαν τὴν χώραν καὶ ὑπέσκαψαν τὴν ἐλευθερίαν της. Ἡ Αἴγυπτος ὑπετάγη εἰς τοὺς Ἀσσυρίους (670 π.Χ.). Μετ' ὀλίγον ὁ Ψαμμῆτιχος, ἡγεμὼν τῆς Σαΐδος εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, ἐξεδίωξε τοὺς Ἀσσυρίους καὶ ἵδρυσεν τὸ κράτος τῆς Σαΐδος (663 - 525 π. Χ.) μετὰ πρωτεύουσαν τὴν Σαῖν. Ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς διαδόχους του, ὁ Ἀ μ α σ ι ς, ἔδειξε μεγάλην εὐνοίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἐκτίσθη εἰς τὴν Αἴγυπτον πόλις ἑλληνικὴ, ἡ Νάυκρατις. Ἡ δύναμις ὅμως τῶν Φαραῶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δὲν ἦτο μεγάλη. Δι' αὐτὸ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν κατακτητικὴν ὁρμὴν τῶν Περσῶν. Ὁ βασιλεὺς **525 π.Χ.** τῆς Περσίας Καμβύσης ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία παρέμεινεν ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἡ Θρησκεία

Οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον πολλοὺς θεοὺς. Ἐλάτρευσαν διάφορα ζῶα, ἰδίως τὸν ταῦρον. Ἐλάτρευσαν ἀκόμη τὸν ποταμὸν Νεῖλον. Πρὸ πάντων ὅμως ἔθεοποίησαν τὰς φυσικὰς δυνάμεις. Ἀνώτατος θεὸς των ἦτο ὁ Ρ ᾱ, θεὸς τοῦ ἡλίου, εἰς τὸν ὁποῖον ἦσαν ἀφιερωμένοι οἱ ὀβελίσκοι. Μεγάλοι θεοὶ ἐπίσης ἦσαν ὁ Φ θ ᾱ (Ἡφαίστος), ὁ ὁποῖος ἐλάτρευετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Μέμφιν, καὶ ὁ Ἀ μ μ ω ν (Ζεὺς), ὁ θεὸς τῶν Θηβῶν, μετὰ περίφημον μαντεῖον εἰς θελκτικὴν ὄασιν τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου. Μεταξὺ τῶν ἄλλων θεῶν ἐλάτρευετο πολὺ ὁ Ὁ-

σι ρις και ή σύζυγός του Ίσις, οί όποιοι έσυμβόλιζον τόν θάνατον και την αναγέννησιν τής φύσεως.

Οί Αιγύπτιοι ελάτρευον και τούς νεκρούς των και εφρόντιζον να διατηροῦνται άφθαρτα τὰ νεκρά σώματα. Προς τόν σκοπόν αυτόν οί νεκροί έταριχεύοντο και έφυλάσσοντο ως μούμια εις άσφαλείς τάφους. Πολλαί τοιαῦται μούμια άνευρέθησαν μέχρι σήμερον κατά τās ανασκαφάς τών άρχαίων αιγυπτιακών τάφων.

Διά την ψυχήν, την όποιαν έθεώρουν όμοίωμα τοῦ άνθρώπου, οί Αιγύπτιοι έπίστευον, ότι εξακολουθει να ύπάρχη, έφ' όσον τó σῶμα δέν καταστρέφεται. Ό νεκρός έπρεπε να μείνη άφθαρτος, δια να ζήση και ή ψυχή, ή όποία περιπλανάται εις άλλα σώματα ζώνων ή άνθρώπων και κατόπιν έπιστρέφει εις τó παλαιόν σῶμα. Ό Αιγυπτιακός δηλαδή λαός πρώτος έπίστευσεν εις την λεγομένην μετεμψύχωσιν.

Οί Αιγύπτιοι μαζί με τούς νεκρούς έθαπτον και τὰ άντικείμενα, τὰ όποια μετεχειρίζοντο εις την ζωήν των, διότι έπίστευον, ότι ή ψυχή διατηρεί τās ύλικās ανάγκας τοῦ άνθρώπου. Εις την πίστιν αυτήν όφείλεται ό πλοῦτος, τόν όποιον εύρίσκομεν εις τούς Αιγυπτιακούς τάφους. Ό τελευταίος ανακαλυφθείς τάφος τοῦ βασιλέως Τουταγχαμών (1350 π.Χ.) προεκάλεσε τόν θαυμασμόν όλων δια την λαμπρότητα και την πολυτέλειάν του.

Βιοτεχνίαι και έπιστήμαι

Ή άρχαία Αίγυπτος ειχε σπουδαίους τεχνίτας, οί όποιοι εις πολλās πρακτικās τέχνας έγιναν διδάσκαλοι τών άλλων λαών. Εις την ύφαντικήν, την βαφικήν, την μεταλλουργίαν και την υαλουργίαν ή πρόοδός των υπήρξε μεγάλη.

Άλλά και εις τās έπιστήμας, την ιατρικήν, την άστρονομίαν και τὰ μαθηματικά, ή έπίδοσις των είναι αξία θαυμασμοῦ. Ειχον ειδικούς ιατρούς τών διαφόρων άσθενειών (όδοντιάτρος, όφθαλμολόγους κλπ.). Καθιέρωσαν την φωνητικήν γραφήν. Διήρσαν τó έτος εις 365 ήμέρας συμφώνως προς την πλήμυραν τοῦ Νείλου, ή όποία συμβαίνει άνά τóσας ήμέρας. Τó έτος δέ τó συνήψαν με την κίνησιν τών άστέρων. Συνάμα άνεκάλυψαν τόν τρόπον δια την καταμέτρησιν τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους. Τέλος πρώτοι οί Αιγύ-

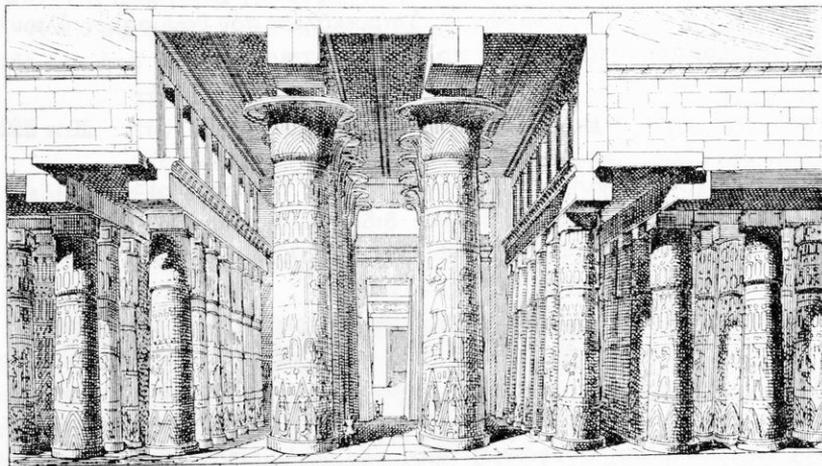
πτιοι κατεσκεύασαν χάρτην ἐκ παπύρου, μὲ τὸν ὅποιον διηυκό-
λυναν τὴν διάδοσιν τῆς γραφῆς καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς.

Αἱ καλαὶ τέχναι.—Μνημεῖα

Ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν αἰγυπτιακὴν τέχνην ἐσώθησαν πολλὰ μνη-
μεῖα ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς. Οἱ τάφοι, οἱ ναοὶ
καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶναι κτήρια τεράστια. Εὐρέθησαν καὶ ἀγάλματα
κολοσσιαῖα. Ἐξ ὅλων αὐτῶν φαίνεται ἡ ἀγάπη τοῦ Αἰγυπτιακοῦ
λαοῦ πρὸς τὰς ὀγκώδεις διαστάσεις.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀρχαίου κράτους ἀνήκουν οἱ κολοσσιαῖοι
λίθινοι τάφοι, αἱ *πυραμίδες*. Τὰ πελώρια αὐτὰ λίθινα μνημεῖα ὑψώ-
νονται ὡς ὄρη εἰς τὴν ἔρημον καὶ ρίπτουν ἐπὶ τῆς ἄμμου τὴν κω-
νικὴν των σκιάν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πυραμίδων ὑπῆρχε σειρὰ
διαδρόμων καὶ δωματίων διὰ τοὺς τάφους τοῦ βασιλέως καὶ τῆς
βασιλίσσης.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς πυραμίδας ὑπάρχει ἓν ἀπὸ τὰ
σπουδαιότερα μνημεῖα τῆς αἰγυπτιακῆς γλυπτικῆς. Αἰγύπτιοι τε-
χνῖται ἐσκάλισαν ἓνα πελώριον βράχον, εἰς τὸν ὅποιον ἔδωκαν

Ἐπόστυλος αἴθουσα τοῦ ναοῦ τοῦ Καρνὰκ (ἀναπαράστασις)

Ἡ αἴθουσα ἔχει 134 κίονας, τῶν ὁποίων τὰ κιονόκρανα
ὀμοιάζουν μὲ ἄνθη παπύρου.

σχήμα καθήμενου λέοντος με κεφαλήν γυναικός. Τὸ κολλοσιαῖον αὐτὸ ἔργον εἶναι ἡ Μεγάλη Σφίγξ.

Εἰς τὸ κράτος τῶν Θηβῶν ἀνήκουν τὰ μεγαλοπρεπῆ ἔρεπια τῶν ναῶν τοῦ Λοῦξορ καὶ τοῦ Καρνάκ. Ὁ ναὸς τοῦ Ἄμμωνος εἰς τὸ Καρνάκ τῶν Θηβῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρὰν αἰθουσῶν. Ἡ πρώτη ὑπόστυλος αἶθουσα περιλαμβάνει δάσος κίωνων. Εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εἰς τὸν κόσμον αἶθουσα μὲ κίονας. Τὰ χρώματα, ὁ χρυσοὺς καὶ ὁ ἄργυρος ἔδιδον εἰς τὴν αἶθουσαν αὐτὴν ἐξαιρετικὴν λαμπρότητα.

Μεταξὺ τῶν μεγάλων ἔργων, τὰ ὅποια κατεσκεύασαν οἱ Φαραῶ, ἦτο καὶ ἓν τεράστιον οἰκοδόμημα νοτίως τῆς Μέμφιδος. Οἱ Ἕλληνες τὸ ὠνόμασαν Λαβύρινθον. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο θεωρεῖ ὁ Ἡρόδοτος ἀνώτερον καὶ ἀπὸ τὰς πυραμίδας. Ἴδου τί λέγει περὶ αὐτοῦ: « Ἦσαν μὲν νυν καὶ αἱ πυραμίδες λόγον μείζονες καὶ πολλῶν ἐκάστη αὐτῶν Ἑλληνικῶν ἔργων καὶ μεγάλων ἀντάξιαι, ὁ δὲ δὴ λαβύρινθος καὶ τὰς πυραμίδας ὑπερβάλλει. Τούτου γὰρ δώδεκα μὲν εἰσιν αὐλαὶ κατάστεγοι, ἀντίπυλοι ἀλλήλαις, ἕξ μὲν πρὸς βορρᾶν, ἕξ δὲ πρὸς νότον τετραμμέναι, συνεχεῖς τοῖχος δὲ ἕξωθεν περιεῖργει. Οἰκίματα δ' ἔνεστι διπλᾶ, τὰ μὲν ὑπόγεια, τὰ δὲ μετέωρα ἐπ' ἐκείνοις, τρισχίλια ἀριθμὸν».

Ἄ μ έ ν ε χ μ ε τ Γ'

(ἀνδριάς ἐξ ἀσβεστολίθου)

Ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους Φαραῶ
τοῦ μέσου κράτους τῶν Θηβῶν.

Ἐπιγραφαί, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα καὶ τοιχογραφίαι στολίζουν τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα. Τὰ ἀνάγλυφα καὶ αἱ τοιχογραφίαι παριστάνουν τὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, αἱ δὲ ἐπιγραφαὶ ἐξιστοροῦν τὰ κατορθώματα τῶν Φαραώ.

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἠσχολήθησαν καὶ μὲ τὴν μικροτεχνίαν. Κατεσκεύασαν ἰδίως σφραγίδας καὶ δακτυλιολίθους θαυμασίας τέχνης. Εἰς τὰ μικροτεχνήματα αὐτὰ ἔδιδον συνήθως τὸ σχῆμα σκαραβαίου (κανθάρου), τὸν ὁποῖον ἐλάτρευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔντομον.

Ἄλλα τὰ σωζόμενα ἔργα τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, μεγάλα καὶ μικρά, προξενοῦν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν καὶ παρέχουν εἰς ἡμᾶς ζωηρὰν εἰκόνα τοῦ παναρχαίου ἐκείνου πολιτισμοῦ.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς πολλὰ ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Περὶφημοὶ Ἕλληνες σοφοί, — ὅπως ὁ Θαλῆς, ὁ Σόλων, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων — ἐπεσκέφθησαν τὴν χώραν τῶν Αἰγυπτίων, διὰ νὰ συμπληρώσουν τὰς γνώσεις των καὶ διὰ νὰ γνωρίσουν τὸν πολυθρύλητον Αἰγυπτιακὸν πολιτισμόν.

2 ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ ΚΑΙ ΑΣΣΥΡΙΟΙ

Οἱ ἀρχαιότεροι λαοὶ τῆς Μεσοποταμίας

Ἡ χώρα, ἣ ὁποία ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν τῆς Ἀσίας, τοῦ *Εὐφράτου* καὶ τοῦ *Τίγρητος*, λέγεται Μεσοποταμία. Εἰς αὐτὴν ἀνεπτύχθη σπουδαῖος πολιτισμός, ὅπως εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου. Οἱ δύο ποταμοὶ ἐπλουτίζοντο εἰς ὕδωρ κατ' Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον ἐκ τῶν χιόνων τῶν Ἀρμενικῶν ὀρέων. Οἱ δὲ κάτοικοι τῆς χώρας κατεσκεύασαν ἔργα διοχετευτικὰ τῶν ὑδάτων καὶ ὕδατοδεξαμενάς, τὰς ὁποίας ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς ἄρδυσιν τῶν ἀγρῶν εἰς ἐποχὰς ξηρασίας. Εἰς τὰς εὐφόρους πεδιάδας ἐκαλλιεργοῦντο σιτηρά, ὄσπρια καὶ ὀπωροφόρα δένδρα.

Ἡ εὐφορὸς πεδιάς, ἣ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου ὁ Εὐφράτης καὶ ὁ Τίγρης πλησιάζουν περισσότερο, καὶ φθάνει μέχρι τῶν ἐκβολῶν των, λέγεται κ ἄ τ ω Μεσοποταμία. Τὸ νότιον τῆς Μεσοποταμίας κατώκησαν εἰς ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν οἱ Σουμεριοὶ, λαὸς γεωργικὸς, ἀγνώστου φυλετικῆς προελεύσεως.

Οί Σουμέριοι εις ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου ἱδρυσαν ἀξιολογωτάτας πόλεις: τὴν *Οὔρ*, τὴν *Λάροσαν*, τὴν *Οὔρουκ*, τὴν *Λαγκάσσην*. Τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς ἀπεκάλυψαν **4000 π.Χ.** πολὺ προηγμένον πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος φθάνει πέραν τοῦ 4000 π.Χ. Εὐρέθησαν ἐπίσης πλάκες μὲ σφηνοειδῆ γραφήν. Αἱ πόλεις τῶν Σουμερίων δὲν εἶχον ἐνιαίαν διοίκησιν, ἀλλὰ εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχεν εἰς βασιλεὺς, ἐλατρεῦετο δὲ ἰδιαίτερος θεός. Ὅμοια κράτη ἀπετέλεσαν καὶ αἱ βόρειοι πόλεις τῆς κάτω Μεσοποταμίας, ἡ *Ἀγάδη*, ἡ *Κίς*, ἡ *Σιππάρα*. Ἐδῶ κατῴκουν οἱ Ἄκκ α ἰ ο ι, Σημιτικῆς καταγωγῆς. Ἐκτὸς τῶν Ἀκκαδίων καὶ ἄλλα φύλα σημιτικὰ ἐπέδραμον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπως οἱ Ἀμορίται καὶ οἱ Χαναναῖοι.

Μερικοὶ ἰσχυροὶ ἡγεμόνες τῶν πόλεων τῆς κάτω Μεσοποταμίας προσεπάθησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὴν ἀρχὴν των καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πρὸς δημιουργίαν ἐνιαίου κράτους. Ὁ Σαργών, ἡγεμὼν τῆς Ἀγάδης, περὶ τὸ 2630 π.Χ. ὑποτάσσει ὀλόκληρον τὴν κάτω Μεσοποταμίαν, προσέτι δὲ καὶ τὰς χώρας δυτικῶς τοῦ Εὐφράτου μέχρι τῆς Μεσογείου θαλάσσης. Εἶναι ὁ πρῶτος ἡγεμὼν, ὁ ὁποῖος ἱδρυσε μέγα ἐνιαῖον κράτος. Βραδύτερον ἤρχισεν ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν Σημιτῶν καὶ τῶν Σουμερίων, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπεκράτησαν οἱ Σημίται, οἱ δὲ Σουμέριοι ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν.

Τὸ ἀρχαῖον βαβυλωνιακὸν κράτος

Περὶ τὸ 2000 π. Χ. λαὸς ξένος, προερχόμενος ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, οἱ Βαβυλώνιοι ἢ Χαλδαῖοι, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, κατέστρεψεν ὅλας τὰς πόλεις τῶν Σουμερίων καὶ ἱδρυσεν ἐκτεταμένον κράτος μὲ πρωτεύουσιν τὴν Βαβυλώνα. Ἐκ τούτου ἡ χώρα ὠνομάσθη Βαβυλωνία ἢ Χαλδαία.

Μέγας βασιλεὺς τοῦ κράτους αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Χαμμουραπί, ὁ ὁποῖος ἦτο Ἀμορίτης (1958 - 1917 π.Χ.). Οὗτος ἦνωσεν ὅλας τὰς πόλεις τῆς Βαβυλωνίας ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του καὶ ἐγίνεν ὁ πραγματικὸς ἱδρυτὴς τοῦ ἀρχαίου Βαβυλωνιακοῦ κράτους. Οὗτος ἐβασίλευσεν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του καὶ ἐπὶ τῶν Σουμερίων δι' ἐφαρμογῆς αὐστηρῶν νόμων. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον ἔργον τοῦ Χαμμουραπί εἶναι ἡ νομοθεσία του, ἡ ὁποία εὐρέθη χαραγμένη εἰς λιθίνην

στήλην. Οί νόμοι, τούς όποίους έθεσε, φανερώνουν άνωτέραν περι δικαιοσύνης αντίληψιν διά τήν έποχήν του. Διά τοῦτο ο Χαμουραμπι θεωρείται από τούς μεγαλυτέρους νομοθέτας του κόσμου, όπως ο Μωϋσής. Αί διατάξεις τής νομοθεσίας του ήσαν πολύ αυστηραί. Ίδου μερικαί από αυτάς :

"Αν υίός εκτύπησε τόν πατέρα, να του αποκόψουν τās χειράς.

"Αν κανείς εξώρυνξε τόν οφθαλμόν ελευθέρου ανθρώπου, να εξορύξουν τόν ιδικόν του.

"Αν ιατρός τις ενοςήλευσεν άνθρωπον ελεύθερον, πάσχοντα από βαρείαν πληγήν, με χαλκοῦν εργαλείον και επέφερε τόν θάνατόν του, να του αποκόψουν τās χειράς.

"Αν αξιωματικός η στρατιώτης, διαταχθείς να μεταβῆ εις τόν στρατόν, δεν μετέβη, και αν ακόμη εστειλεν ως αντικαταστάτην του μισθοφόρον, ο αξιωματικός η στρατιώτης θεωρείται εννοχος θανάτου. Ο αντικαταστάτης του θα λάβη τήν οικίαν του.

"Αν κανείς ως μάρτυς κατηγορίας εις δίκην περι ζωής δεν δύναται να αποδείξη όσα κατέθεσε, πρέπει να θανατωθῆ.

"Αν κανείς ληστευθῆ και ο ληστής δεν συλληφθῆ, η πόλις και ο άρχων της περιοχής, όπου διεπράχθη η ληστεία, υποχρεοῦνται να καταβάλουν πλήρη αποζημίωσιν εις τόν ληστευθέντα.

Όλίγον μετά τόν θάνατον του Χαμουραμπι τὸ μέγα κράτος τῶν Βαβυλωνίων κατέρρευσε. Νέοι λαοί, όπως οί Χετταίοι από βορρά, οί Κοσσαίοι από ανατολῶν και οί Άσσύριοι από του Τίγρητος, εισήλθον εις τήν χώραν. Τέλος **1731 π. Χ.** νικηταί ανεδειχθησαν οί βασιλεῖς τῶν Άσσυρίων. Τήν νίκην των ταύτην ωφείλον εις τήν χρῆσιν τῶν ίππων και τῶν πολεμικῶν αρμάτων. Οί Άσσύριοι ίδρυσαν μέγα κράτος εκτεινόμενον από τής Μεσογείου μέχρι του Ίνδοῦ ποταμοῦ.

Τὸ άσσυριακὸν κράτος

Οί, **Ά σ σ υ ρ ι ο ι** κατ' αρχάς κατ'όκουν επί του άνω ροῦ του Τίγρητος ποταμοῦ, σπουδαιότεραι δὲ πόλεις των ήσαν η Άσσοῦρ και η Νινεβί. Άργότερον εξηπλώθησαν εις τήν βόρειον Μεσοποταμίαν, η όποία από αυτούς ώνομάσθη **Ά σ σ υ ρ ί α**. Η χώρα είναι όρει-

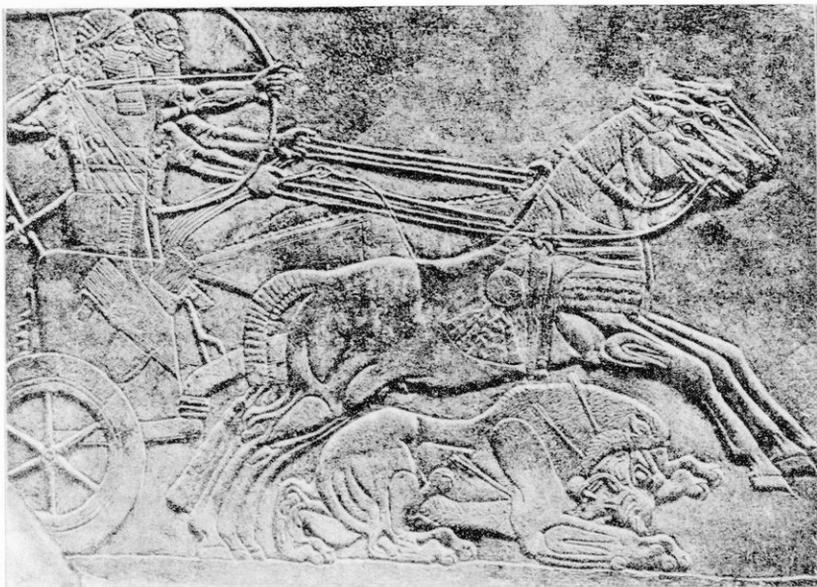
νή και εις αὐτήν ζοῦν σήμερον οἱ Κοῦρδοι. Ἐνεκα τῆς φύσεως τῆς χώρας οἱ κάτοικοι ἠσχολοῦντο περισσότερο μετὰ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ μετὰ τὸ κυνήγιον καὶ ἐφημίζοντο ὡς καλοὶ πολεμισταί. Εἶχον τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὴν ἰδίαν γραφὴν καὶ τὸν ἴδιον πολιτισμὸν μετὰ τοὺς Βαβυλωνίους.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἀσσύριοι ἔγιναν ὑπήκοοι τῶν Βαβυλωνίων. Ἀργότερα ἡ δυνάμις των ἠϋξήθη καὶ τότε ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Πρῶτος μέγας κατακτητὴς βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων ὑπῆρξεν ὁ Τεγλαπαλασάρ Α' περὶ τὸ 1115 π.Χ. Οὗτος ἐνίκησεν εἰς τὸν ἄνω Εὐφράτην τοὺς ἐχθροὺς του καὶ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου. Κατόπιν ἐνίκησε τοὺς Βαβυλωνίους, κατέλαβε τὴν Βαβυλῶνα καὶ ὑπέταξε τὴν χώραν του. Πρὸς δυσμὰς ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Φοινίκης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπέβαλε τὴν κυριαρχίαν του. Τὸ μέγα Ἀσσυριακὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν, ἔφθανεν ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου.

Ἄλλ' ἡ μεγαλύτερα ἀκμὴ τῆς Ἀσσυριακῆς αὐτοκρατορίας συμπίπτει μετὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀσσορμπασιμπαλ (668 - 626 π.Χ.). Τὸν βασιλέα αὐτὸν οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν Σαρδανάπαλον καὶ ἔπλασαν πολλοὺς μύθους διὰ τὴν τρυφήν τὴν ζῶντα του. Ὁ Ἀσσορμπασιμπαλ ὑπῆρξε μέγας πολεμιστὴς καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν. Ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον καὶ διεξήγαγε πολλοὺς νικηφόρους πολέμους. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἡ Ἀσσυριακῆ αὐτοκρατορία ἔλαβε τὴν μεγαλύτεραν ἔκτασιν. Ὅταν συνεπλήρωσε τὸ πολεμικὸν του ἔργον, ἐστόλισε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους Νινεβὴ μετὰ λαμπροὺς ναοὺς καὶ ἀνάκτορα. Τὴν ἀγάπην του πρὸς τὰ γράμματα ἔδειξε μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης τῶν ἀνακτόρων, ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἀπὸ χιλιάδας πλίνθων μετὰ σφηνοειδῆ γράμματα.

Τὸ νέον βαβυλωνιακὸν κράτος

Μετὰ τὸν Ἀσσορμπασιμπαλ τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος παρήκμασε. Τοῦτο ἐπρωφελήθησαν οἱ Βαβυλώνιοι καὶ ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἰδρυσαν τότε τὸ λεγόμενον νέον Βαβυλωνία

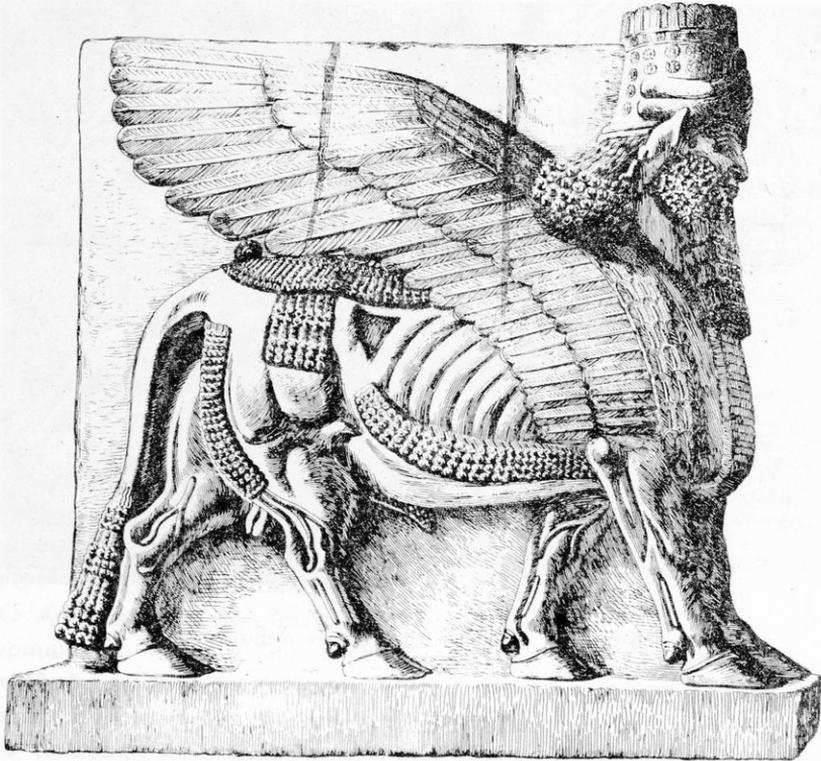

Κυνήγιον λεόντων (άσσυριακόν ανάγλυφον)

κὸν κράτος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Μήδων *Κυαξάσης*, μετὸν ὅποιον ἦσαν σύμμαχοι οἱ Βαβυλώνιοι, κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων καὶ κατέστρεψε τὴν Νινεβί (625 π.Χ.).

Περίφημος βασιλεὺς τοῦ νέου Βαβυλωνιακοῦ κράτους ὑπήρξεν ὁ *Ναβουχοδονόσορ* (604 - 561 π.Χ.). Οὗτος ἐνίκησε τὸν *Φαραῶ Νεκῶ* πλησίον τοῦ *Εὐφράτου*, ὑπέταξε τὴν *Τύρον* μετὰ πολυετῆ πολιορκίαν, ἐκυρίευσεν τὴν *Ἱερουσαλήμ* καὶ ἀπήγαγε τοὺς Ἑβραίους εἰς τὴν ἑβδομηκονταετῆ βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν. Ἐστόλισεν τὴν Βαβυλῶνα μετὰ μεγαλοπρεπεῖ ἀνάκτορα καὶ ἄλλα σπουδαῖα μνημεῖα καὶ τὴν ὠχύρωσε μετὰ τείχη.

Τὸ νέον βαβυλωνιακὸν κράτος ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ *Ναβουχοδονόσορος* παρήκμασε καὶ τὸ 539 π.Χ. κατελύθη ἀπὸ τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν *Κύρον*,

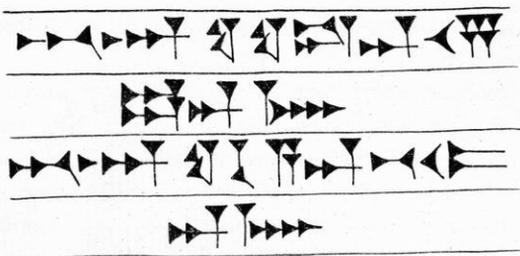

Πτερωτός ταῦρος

Κολοσσιαῖον ἄγαλμα με μορφήν Ἀσσυρίου βασιλέως, ὁ ὁποῖος φορεῖ τιάραν καὶ ἔχει γενειάδα. Οἱ πτερωτοὶ ταῦροι ἐτοποθετοῦντο πρὸ τῶν πυλῶν τῶν ἀνακτόρων ὡς φρουροί.

Ἱστορικαὶ πηγαι.—Σφηνοειδῆς γραφή

Οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι ἦσαν λαοὶ συγγενεῖς καὶ ἤλθον ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν. Διὰ τοὺς λαοὺς αὐτοὺς αἱ παλαιότεραι γνώσεις μας περιωρίζοντο εἰς ὅσα γράφουν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Κατὰ τὰ μέσα ὅμως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Εὐρωπαῖοι σοφοὶ κατώρθωσαν νὰ ἀναγνώσουν τὴν περίεργον καὶ πολὺ δύσκολον γραφὴν τῶν. Ἡ γραφὴ αὕτη εἶναι ἡ σπουδαιότερα ἐφεύρεσις τῶν Σουμερίων. Οἱ Σουμεριοὶ ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ

Σφηνοειδής γραφή

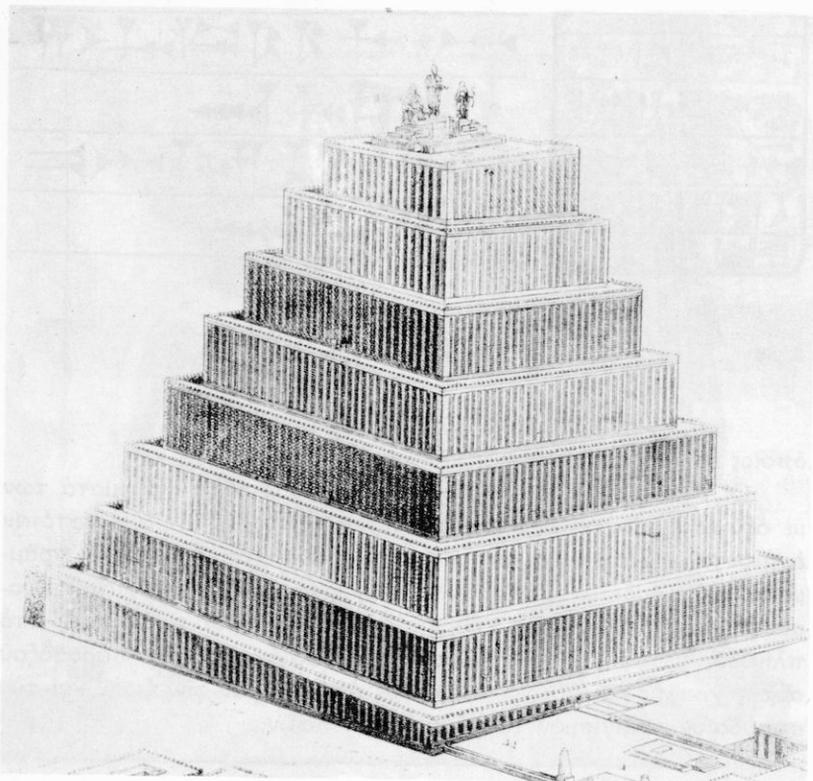
ὁποῖος ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν.

Οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἐχάρασσαν τὰ γράμματά των με ὄξύ ἐργαλεῖον ἐπάνω εἰς χλωρὰς πλίνθους. Αἱ πλίνθοι κατόπι ἐφήνοντο καὶ τὰ γράμματα ἔμενον ἀνεξάλειπτα. Ἐπειδὴ τὰ γράμματα αὐτὰ ὁμοιάζουν με σφῆνας, ἡ γραφή τοῦ εἴδους αὐτοῦ ὠνομάσθη σφηνοειδής. Βιβλιοθήκαι ὀλόκληροι εὔρεθησαν ἀπὸ πλίνθους με σφηνοειδῆ γράμματα. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς παραδόξου αὐτῆς γραφῆς καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ μᾶς ἀπεκάλυψαν τὴν ζωὴν καὶ τὸν σπουδαῖον πολιτισμὸν τῶν δύο αὐτῶν λαῶν.

Θρησκεία

Ἡ θρησκεία τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων ἦτο κυρίως ἀστρολατρία. Ἀνώτατος θεὸς των ἦτο ὁ Β ἤ λ ο ς (ἥλιος), ὁ κύριος τοῦ κόσμου, ἡ δὲ Μ ὕ λ ι τ τ α, γυναικεία θεότης (Ἀφροδίτη), τὸ σύμβολον τῆς γονιμότητος. Πρὸς τιμὴν τοῦ Βήλου κατεσκεύασαν μεγάλους ναοὺς καὶ ὑψηλοὺς πύργους. Ναὸς τοῦ θεοῦ τούτου ἦτο τὸ περίφημον οἰκοδόμημα τῆς Π. Διαθήκης, ὁ πύργος τῆς Βαβέλ. Ἐθνικὸς θεὸς τῶν Ἀσσυρίων, κυρίως δὲ θεὸς τοῦ πολέμου, ἦτο ὁ Ἀ σ σ ο ὕ ρ.

Οἱ ἱερεῖς τῶν Βαβυλωνίων (Χαλδαίων) ὠνομάζοντο Μ ἄ γ ο ι καὶ ἠσχολοῦντο μετὰ τὴν ἀστρολογίαν. Παρετήρουν δηλαδὴ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων, διότι ἐπίστευον, ὅτι δι' αὐτῶν

Ἄσσυριακὸς ναὸς

Πύργος με πολλὰ πατώματα. Εἰς τὴν κορυφὴν ἐτοποθετοῦντο τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν.

ἠδύναντο νὰ προῖδουν τὸ μέλλον. Ἐνῶ κατεγίνοντο εἰς τὴν ἀστρολογία, εὔρον τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀστρονομίας.

Πολιτισμὸς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων

Οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι εἶχον ἀνεπτυγμένην διοικητικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν. Ἀνώτατος ἄρχων ἦτο ὁ βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος ἔθεωρεῖτο ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ

στρατός ἀπετέλει τὸ στήριγμα τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας.

Ἡ δύναμις τῶν βασιλέων ἦτο ἀνάλογος μὲ τὴν ἀξίαν των καὶ μὲ τὴν ἰκανότητά των νὰ ἐπιβληθοῦν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων, τῶν ἱερέων καὶ τῶν εὐγενῶν. Οἱ *ἱερεῖς*, οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο καὶ μὲ τὴν μαντικὴν, εἶχον μεγίστην δύναμιν. Οἱ βασιλεῖς διέτρεξαν κινδύνους, ὡσάκεις ἀντετάχθησαν εἰς τὸ ἱερατεῖον. Οἱ *εὐγενεῖς* κατεῖχον ἐπίσης σημαντικωτάτην θέσιν εἰς τὴν πολιτείαν. Αὐτοὶ ἐλάμβανον τὰ ἀξιώματα καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνήκον τὰ μεγάλα κτήματα. Εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν ἀνήκεν ὁ *λαός*, ὁ ὁποῖος εἰργάζετο διὰ τὸν βασιλέα, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς εὐγενεῖς.

Οἱ Β α β υ λ ὠ ν ι ο ι προώδευσαν πολὺ εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης. Ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας ἐκαλλιέργησαν τὴν *ἀστρονομίαν* καὶ τὰ *μαθηματικά*. Ἡ καταμέτρησις τῶν ἀπεράντων γαιῶν, τὸ ἐμπόριον, ἡ παρατήρησις τῶν ἀστέρων τοὺς ἠνάγκασαν εἰς τοῦτο. Ἐγνώριζον τὴν διαφορὰν τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους ἀπὸ τὸ ἡλιακὸν καὶ σύμφωνα μὲ τὰς γνώσεις των αὐτὰς ἐκανόνιζον τὸ *ἡμερολόγιον*. Αὐτοὶ ὥρισαν ὡς μίαν τῶν διαιρέσεων τοῦ χρόνου τὴν ἑβδομάδα. Εἰς τοὺς Βαβυλωνίους ἐπίσης ὀφείλεται ἡ διαίρεσις τῆς ὥρας εἰς 60' καὶ τοῦ λεπτοῦ εἰς 60''

Οἱ Ἀ σ σ ὺ ρ ι ο ι ἠσχολήθησαν περισσότερο μὲ τοὺς πολέμους. Ἡ σκληρότης των ἦτο μεγάλη. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς οἱ βασιλεῖς των ἀναφέρουν μὲ ὑπερφάνειαν τὰς πόλεις, τὰς ὁποίας ἔκαυσαν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσαν. Εἰς τὰ ἀνάγλυφά των παριστάνουν σκηνὰς πολεμικὰς. Πρῶτοι αὐτοὶ κατεσκεύασαν *πολεμικὰ ὄπλα καὶ πολεμικὰς μηχανάς*.

Ἡ ἀπασχόλησις τῶν Ἀσσυρίων εἰς τοὺς πολέμους δὲν ἠμπόδισεν αὐτοὺς νὰ διακριθοῦν καὶ ὡς τεχνῖται. Περίφημοι ἦσαν οἱ κεντητοὶ τάπητές των μὲ τὰ ἄγρια θηρία καὶ τὰ φανταστικὰ τέρατα.

Ὁ καλλιτεχνικὸς πολιτισμὸς τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Βαβυλωνίων φανερώνεται κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν. Οἱ Χαλδαῖοι κατεσκεύαζον τὰ κτήριά των μὲ πλίνθους, διότι ἡ χώρα των εἶναι ἀμώδης. Οἱ Ἀσσύριοι τοὺς ἐμιμήθησαν.

Μνημεῖα τῆς τέχνης των εἶναι ναοί, ἀνάκτορα καὶ τείχη. Οἱ ναοὶ καὶ τὰ ἀνάκτορα ἦσαν κτήρια κολοσσιαῖα μὲ παχεῖς τοίχους. Ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν των λείπει ὁ κίων λόγῳ τοῦ μαλακοῦ ὕλι-

κοῦ τῶν πλίνθων. Ἄλλ' οἱ Ἀσσύριοι εἰσήγαγον μίαν σπουδαίαν καινοτομίαν. Πρῶτοι αὐτοὶ κατεσκεύασαν θόλους καὶ ἀψίδας.

Εἰς τὴν γλυπτικὴν ἀνέπτυξαν πρωτοτυπίαν καὶ διεκρίθησαν εἰς τὴν παράστασιν τῶν θηρίων καὶ ἰδίως τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ ὠραιότερου ἐξ αὐτῶν, τοῦ λέοντος. Οἱ βασιλεῖς ἐστόλιζαν τὰ ἀνάκτορά των μὲ πολλὰ ἀγάλματα καὶ ἀναγλύφους παραστάσεις.

Ἡ Β α β υ λ ῶ ν

Κέντρον τοῦ ἀσσυριοβαβυλωνιακοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξεν ἡ Βαβυλῶν, τὴν ὁποίαν διέρρειε καὶ ἐχώριζεν εἰς δύο μέρη ὁ Εὐφράτης. Κειμένη εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία φέρει ἀπὸ τὴν Μεσόγειον εἰς τὰς Ἰνδίας, ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς ἡ πλέον πολυάνθρωπος πόλις τοῦ κόσμου καὶ εἶχε στολισθῆ μὲ ὠραῖα κτήρια καὶ ἐπιβλητικούς ναοὺς. Ὄνομαστοὶ ἔγιναν οἱ κ ρ ε μ α σ τ ο ἰ κ ῆ π ο ι τῆς Βαβυλῶνος. Εἶχον κατασκευασθῆ ἐπὶ ἐπιπέδων, τὰ ὁποία ὑψώνοντο τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἐβαστάζοντο διὰ θόλων.

Διὰ τῶν πλωτῶν ποταμῶν, τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος, ἤρχοντο εἰς τὴν Βαβυλῶνα ἀπὸ τὸν Περσικὸν κόλπον τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν. Ἐξ ἄλλου μὲ καραβάνια μετεφέροντο ἐκεῖ τὰ φοινικικά, συριακὰ καὶ αἰγυπτιακὰ βιομηχανικὰ εἶδη. Ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἀσίας μετεκομίζοντο μέταλλα καὶ πολυτίμοι λίθοι.

Ὄνομαστὰ ὑπῆρξαν καὶ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα τῆς Βαβυλῶνος. Ἀπὸ αὐτὰ ἔθαιμάζοντο ἰδίως τὰ λινᾶ καὶ ἐριουῖχα ὑφάσματα, τὰ ὁποία ἔστελλον εἰς τὰ παράλια τῆς Φοινίκης καὶ τὰ ἐπώλουν εἰς τοὺς Φοίνικας. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ Βαβυλῶν κατέστη παγκόσμιος ἀγορὰ καὶ συνεκέντρωσε μέγαν πλοῦτον.

Ὁ Ἡρόδοτος ἐπεσκέφθη τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὴν περιγράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἐπιπλήθευσαν τὴν περιγραφὴν, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ὁ Ἕλλην ἱστορικός: « Ἡ Βαβυλῶν, λέγει, κεῖται εἰς μεγάλην πεδιάδα καὶ σχηματίζει τετραγώνον. Ἐκάστη πλευρὰ τοῦ τετραγώνου εἶναι 120 στάδια καὶ ἐπομένως ἡ περίμετρος τῆς πόλεως εἶναι 480 στάδια. Καμμία ἄλλη πόλις, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, δὲν εἶχε τοιαύτην ὀχύρωσιν καὶ διακόσμησιν. Περιβάλλεται ἀπὸ τάφρον βαθεῖαν, πλατεῖαν καὶ πλήρη ὕδατος. Ἐδθὺς μετ' αὐτὴν ὑφύεται τείχος πλάτους 50 καὶ ὕψους 200 πήχεων... Ἐπάνω εἰς

τὸ τεῖχος ἔχουν κτισθῆ πύργοι ἀπέναντι ἀλλήλων. Τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν πύργων ἦτο τόσον, ὥστε νὰ δύναται νὰ κυκλοφορῇ ἄρμα τέθριππον. Εἰς τὸ τεῖχος κατεσκευάσθησαν 100 πύλαι ὄλαι χάλκιναι, μὲ παραστάδας καὶ ὑπέρθυρα ἐπίσης ἀπὸ χαλκόν... Τὸ τεῖχος ἔχει δύο βραχίονας, οἱ ὁποῖοι φθάνουν ἕως τὸν ποταμόν ».

Τὰ ὠραιότερα οἰκοδομήματα τῆς Βαβυλῶνος ἦσαν τὰ πολυτελεῆ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων εἰς τὸ ἕν τμήμα τῆς πόλεως καὶ ὁ ναὸς τοῦ Βήλου ἀπὸ ὀκτώ ἐπαλλήλους πύργους εἰς τὸ ἄλλο. Γενικῶς ὀλόκληρος ἡ πόλις μὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ κτήρια καὶ τὰ τεῖχη, τὴν τεραστίαν ἐμπορικὴν κίνησιν καὶ τὸν πλοῦτόν της ἔκαμνε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ξένους. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδουν εἰς μυθικὰ πρόσωπα τὰ ἔργα καὶ τὴν ὑλικὴν καὶ πνευματικὴν ἀκμὴν τῆς πόλεως.

3. ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Χώρα καὶ κάτοικοι

Οἱ Ἑβραῖοι εἶναι Σημίται ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν. Κατ' ἀρχὰς ἔζων νομαδικὸν βίον, ἀλλὰ περὶ τὸ 2000 π.Χ. ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ ἔγιναν γεωργοί. Ἡ Ἀγία Γραφή **2000 π.Χ.** ὀνομάζει τὴν Παλαιστίνην *Γῆν Χαναάν* ἢ *Γῆν τῆς Ἑπαγγελίας*.

Ἡ Παλαιστίνη εἶναι μικρὰ χώρα. Κεῖται εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης μεταξὺ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Φυσικῶς χωρίζεται εἰς τρία μέρη, τὴν παραλιακὴν πεδιάδα, τὸ ὀροπέδιον τῆς Χαναάν, πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ Ἰορδάνου, καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνου. Εἶναι χώρα ὄρεινὴ μὲ πολλὰς κοιλάδας. Λόγω τῶν ἑδαφικῶν διαφορῶν παρουσιάζει μεγάλην ποικιλίαν κλίματος. Τὰ ὄρη τῆς εἶναι συνέχεια τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πηγάζει ὁ Ἰορδάνης ποταμός. Ὁ Ἰορδάνης διασχίζει τὴν ἕξ αὐτοῦ ὀνομαζομένην κοιλάδα τοῦ Ἰορδάνου καὶ φθάνει εἰς τὴν λίμνην τῆς Γεννησαρέτ. Ἀπὸ ἐκεῖ προχωρεῖ ὀρητικὸς καὶ χύνεται εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν, ἡ ὁποία εἶναι λίμνη 394 μέτρα ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Τὰ ὕδατά της ἔχουν ἄφθονον ἄλας καὶ πίσ-

σαν. Ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην μανθάνομεν, ὅτι εἰς τὴν παραλίαν τῆς εὐρίσκοντο αἱ πόλεις Σόδομα καὶ Γόμορρα, τὰς ὁποίας ὁ Θεὸς κατέκαυσε διὰ τὰς πολλὰς ἀμαρτίας τῶν κατοίκων.

Οἱ Ἑβραῖοι, ἂν καὶ ἦσαν λαὸς μικρὸς, κατέλαβον σπουδαίαν θέσιν μεταξύ τῶν ἔθνῶν, διότι αὐτοὶ πρῶτοι ἔφθασαν εἰς τὴν ιδέαν τοῦ μονοθεϊσμοῦ. Ἡ ἐπίδρασις τῆς μονοθεϊστικῆς θρησκείας των εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξε μεγάλη. Ὁ Ἑβραϊκὸς λαὸς ἦτο μυστικοπαθὴς καὶ εὐφάνταστος. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν φύσιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔζη. Τὰ γραφικὰ τοπία, αἱ εὐφοροὶ πεδιάδες καὶ τὰ βαθύσκια ὄρη ἤσκουν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν Ἑβραίων. Ὁ ἰδιόρρυθμος πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον οὗτοι ἀνέπτυξαν, ὡς κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς θρησκείας.

Ἱστορία τῶν Ἑβραίων

Πηγὴ τῆς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας εἶναι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ 49 βιβλία διαφόρων ἐποχῶν μὲ ποικίλον περιεχόμενον. Ἐξ αὐτῶν ἄλλα εἶναι ἱστορικά, ἄλλα περιέχουν ψαλμούς, δηλαδὴ ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, καὶ ἄλλα περιλαμβάνουν τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἑβραίων.

Τὰ βιβλία αὐτὰ ἔχουν μεγάλην ἱστορικὴν καὶ φιλολογικὴν ἀξίαν. Ἀπὸ αὐτὰ μανθάνομεν, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου ἦσαν διηρημένοι εἰς φυλάς. Ὁ ἀρ-
2000 π.Χ. χηγὸς ἐκάστης φυλῆς ἐλέγετο *πατριάρχης*. Πρῶτος καὶ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς πατριάρχας ὑπῆρξεν ὁ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ἔφυγε μὲ τὴν φυλὴν του ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν γῆν *Χαναάν*. Τὰς φυσικὰς καλλωνάς, τὴν πλουσίαν βλάστησιν καὶ τὴν γονιμότητα τῆς χώρας περιγράφει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ὡς πραγματικὸν παράδεισον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβραάμ οἱ Ἑβραῖοι ἐπανήρχισαν τὴν παλαιὰν νομαδικὴν ζωὴν, ἕως ὅτου κατέληξαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἐγκατεστάθησαν. Οἱ Φαραῶ κατ' ἀρχὰς ἐδείχθησαν εὐμενεῖς πρὸς αὐτοὺς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον διαμονὴν των, ἡ ὁποία διήρκεσε περὶ τὰ 500 ἔτη, ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἔγιναν λαὸς ἰσχυρὸς. Τοῦτο ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τοὺς Φαραῶ, οἱ ὁποῖοι ἤρ-

χισαν νὰ πιέζουν καὶ νὰ καταδιώκουν αὐτοὺς σκληρῶς. Εἰς τὴν δύσκολον αὐτὴν περίοδον τοῦ ἔθνικοῦ των βίου παρουσιάσθη μεταξὺ των ἑξαιρετικὸς ἀνὴρ, ὁ Μωϋσῆς. Μὲ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δραστηριότητά του ἔσωσε τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τὴν ἀγρίαν καταδυστασειν τῶν Φαραῶ. Ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ τοὺς ὠδήγησε πρὸς βορρᾶν διὰ μέσου τῆς Ἀραβικῆς ἐρήμου. Ἀφοῦ ἐπὶ 40 ἔτη περιεπλανήθησαν καὶ ἐδοκίμασαν πολλὰς ταλαιπωρίας, ἔφθασαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Χαναάν, ἀνατολικῶς τοῦ **1400 π.Χ.** Ἰορδάνου. Ἄλλ' ὁ Μωϋσῆς ἀπέθανε πρὶν πατήσῃ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὴν ὁποίαν μόνον μακρόθεν εἶδεν ἀπὸ τὴν κορυφὴν ὄρους ἀπέναντι τῆς Ἰεριχοῦς.

Ὁ Μωϋσῆς ὑπῆρξε καὶ μέγας νομοθέτης. Ἔθεσε νόμους συμφώνως μὲ τὰς ἐντολάς, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ κατὰ τὴν πορείαν πρὸς τὴν Παλαιστίνην. Οἱ νόμοι αὗτοι ἐρρυθμίζον τὴν κοινωνικὴν συμβίωσιν τῶν Ἑβραίων. Ἴδου μερικαὶ ἀπὸ τὰς περιφήμους διατάξεις τοῦ Μωϋσέως :

Ὅποιος καταραστῆ τὸν πατέρα του ἢ τὴν μητέρα του ἢ ὅποιος τοὺς κτυπήσῃ, θὰ τιμωρῆται μὲ θάνατον.

Χήραν καὶ ὄρφανὸν νὰ μὴ στενοχωρήσῃς.

Νὰ μὴ γίνῃς αἰτία νὰ τιμωρηθῆ ἀθῶος.

Νὰ μὴ καταπατήσῃς τὸ δίκαιον τοῦ πτωχοῦ.

Ὅποιος κάμῃ ζημίαν εἰς ξένο χωράφι ἢ ξένο ἀμπέλι, θὰ τὴν πληρώσῃ μὲ τὸν καλύτερον καρπὸν ἀπὸ τὸ χωράφι του ἢ ἀπὸ τὸ ἀμπέλι του.

Οἱ Ἑβραῖοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωϋσέως διέβησαν τὸν Ἰορδάνην παρὰ τὴν Ἰεριχὺ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἰησοῦν τοῦ *Ναυῆ* καὶ κατέλαβον εὐκόλως τὴν Παλαιστίνην. Μέγαν κίνδυνον διέτρεξαν ἀπὸ τὸν πολεμικὸν λαὸν τῶν *Φιλισταίων*, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὴν νότιον παραλίαν. Μετὰ μακροὺς πολέμους ἐνίκησαν τοὺς Φιλισταίους καὶ συνέτριψαν τὴν δύναμίν των. Τοῦτο ἐπέτυχεν ὁ σπου-

1010 π.Χ. δαιότερος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων, ὁ *Δαβὶδ*.

Οὗτος ἐξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ κράτους καὶ ἔκτισε τὴν *Ἱερουσαλήμ*, τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσαν. Ὁ *Δαβὶδ* ἦτο καὶ ἔξοχος ποιητής, ὅπως δεικνύουν οἱ ἐμπνευσμένοι ψαλμοὶ του.

Ὁ Σολομῶν, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Δαβίδ, ὀνομαστὸς διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην του, ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς του. Ἐκτὸς ἄλλων σημαντικῶν ἔργων κατεσκεύασε καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ, τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ ναὸς οὗτος πολλακίς ἐλεηλατήθη καὶ εἰς τὸ τέλος κατεστράφη κατὰ τὴν ὄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Τίτου (70 μ.Χ.).

Μετὰ τὸν Σολομῶντα ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῶν Ἑβραίων. Οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὸν Κῦρον, οἱ Μακεδόνες κατόπιν κατέκτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν χώραν.

4. ΟΙ ΦΟΙΝΙΚΕΣ

Χώρα καὶ κάτοικοι

Φοινίκην ὠνόμαζον οἱ Ἕλληνες τὴν στενὴν λωρίδα γῆς, ἡ ὁποία ἐκτείνεται μετὰ τῆς παραλίας τῆς Συρίας καὶ τῆς δασώδους ὄροσειρᾶς τοῦ Λιβάνου. Ἡ χώρα εἶναι πλουσία εἰς λιμένας καὶ ἀσφαλεῖς ὄρμους. Σπουδαιότεραι πόλεις τῆς Φοινίκης ἦσαν ἡ Ἄραδος, ἡ Βύβλος, ἡ Βηρυτός, ἡ Σιδῶν καὶ ἡ Τύρος.

Οἱ Φοίνικες εἶχον πολλὰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ μῦθοι, οἱ ὁποῖοι σώζονται, μαρτυροῦν, ὅτι πλεῖστα στοιχεῖα πολιτισμοῦ εἰσήγαγον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ὁ σπουδαιότερος ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Κάδμου. Ὁ πρῶτος Ἕλλην ἱστορικὸς Ἡρόδοτος λέγει περὶ αὐτοῦ τὰ ἑξῆς: «*Οἱ Φοίνικες, οἱ σὺν Κάδμῳ ἀφικόμενοι, ἄλλα τε πολλὰ οἰκίσαντες ταύτην τὴν χώραν εἰσήγαγον μαθήματα ἐς τοὺς Ἕλληνας καὶ δὴ καὶ γράμματα οὐκ ὄντα πρὶν Ἑλλησιν*». Διὰ τοῦτο τὸ ἀλφάβητον ὠνομάσθη φοινικικόν.

Οἱ Φοίνικες ἦσαν Σημίται. Ἡ φύσις τῆς χώρας τοὺς ἔκαμε νὰ στραφοῦν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Τὸ ὄρος Λίβανος ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς ἄφθονον καὶ ἀρίστην ξυλείαν διὰ τὴν κατασκευὴν πλοίων. Μὲ αὐτὰ ἐπεχείρουν μακρινὰ καὶ ἐπικίνδυνα ταξίδια χάριν τοῦ κέρδους. Ἡ εὐφυΐα, ἡ πονηρία, ἡ τόλμη καὶ ἡ δραστηριότης των κατέστησαν αὐτοὺς περιφήμους ναυτικούς καὶ ἐμπόρους. Ἄλλὰ ὡς ἔμποροι ταξιδεύουν μόνον διὰ τὸ κέρδος καὶ ἀποκρύπτουν ἐπι-

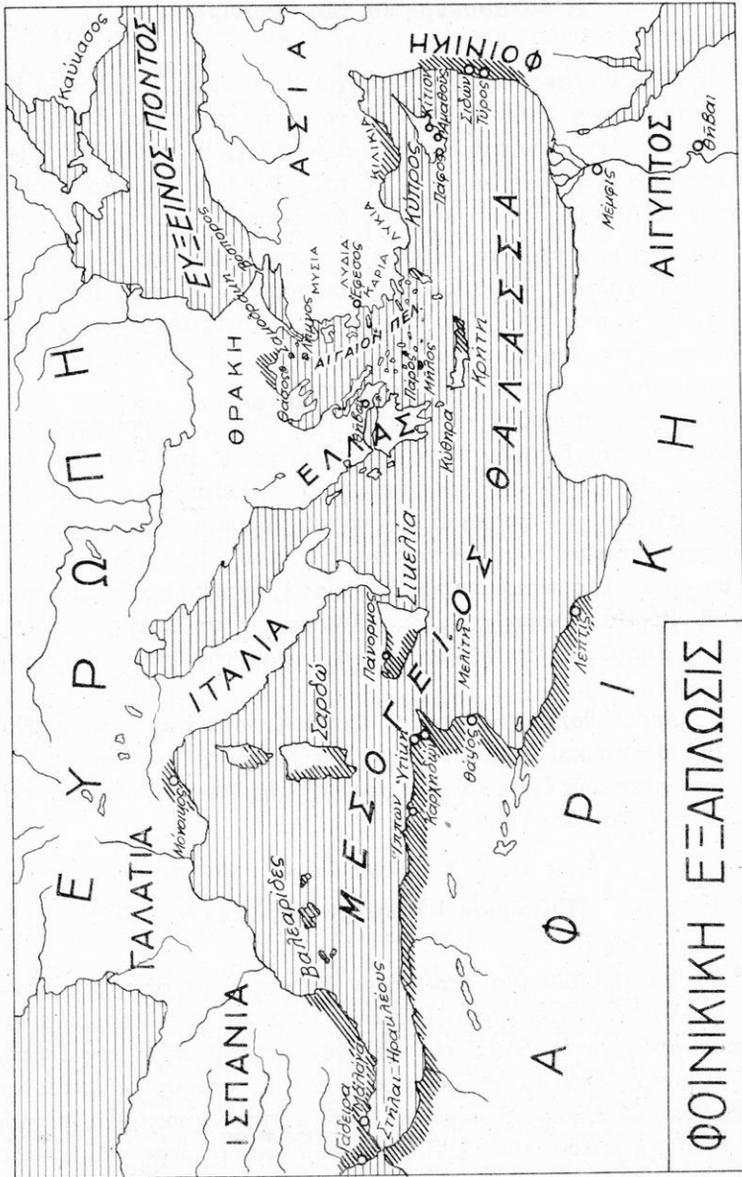
μελῶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὰς θαλασσίας ὁδοὺς καὶ τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἀποκαλύπτουν.

Οἱ Φοίνικες ἐλάτρευαν τὰ οὐράνια σώματα. Κυριώτεροι θεοὶ τῶν ἦσαν ὁ Βάαλ (ἥλιος), θεὸς τοῦ φωτός, καὶ ἡ Ἄστάρτη (σελήνη), θεὰ τῆς γονιμότητος, τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐταύτιζον μὲ τὴν Ἄφροδίτην. Ἡ λατρεία τῶν Φοινίκων ἦτο βάρβαρος, διότι ἐξιλέωνον τοὺς θεοὺς μὲ τὴν θυσίαν τῶν τέκνων τῶν.

Οἱ Φοίνικες οὐδέποτε ἀπετέλεσαν ἐνιαῖον κράτος. Αἱ πόλεις τῶν ἔμειναν αὐτόνομοι καὶ ἐκυβερνῶντο κατ' ἀρχὰς ἀπὸ βασιλεῖς καὶ ἀργότερα ἀπὸ πλουσίους ἐμπόρους. Ἡ Σιδῶν καὶ ἡ Τύρος προώδευσαν περισσότερο τῶν ἄλλων καὶ κατέλαβον ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ αὐτῶν.

Κατ' ἀρχὰς ἀνεπτύχθη ἡ Σιδῶν (1100 π.Χ.), ἡ ὁποία ἔγινε σπουδαία ἐμπορική ἀγορὰ καὶ ἀπέκτησε μέγαν πλοῦτον. Τὰ πλοῖα τῆς ἐταξίδευσαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, περιέπλευσαν τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη μετέφερον εἰς τὴν Σιδῶνα πολύτιμα ἐμπορεύματα.

Πολὺν περισσότερο ἀπὸ τὴν Σιδῶνα ἀνεδείχθη ἀργότερα ἡ Τύρος. Οἱ Τύριοι διηθύνθησαν πρὸς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, ὅπου ἴδρυσαν πολυαριθμούς ἀποικίας. Διὰ τῶν πλοίων τῶν διεξήγον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἔγιναν πλουσιώτατοι. Ἡ Τύρος ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν κατὰ τὸν δον π.Χ. αἰῶνα.

Ἡ θαλασσοκρατία τῶν Φοινίκων

Πρῶτοι ναυτικοὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ὑπῆρξαν οἱ Κρήτες. Ἀπὸ αὐτοὺς ἐδιδάχθησαν τὴν ναυτικὴν τέχνην οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἕλληνες. Μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ κατὰ θάλασσαν κυριαρχία περιῆλθεν εἰς τοὺς Φοίνικας, οἱ ὅποιοι ἀνεδείχθησαν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἀποικιακοὺς λαοὺς τοῦ κόσμου.

Οἱ Φοίνικες περὶ τὸ 1100 π.Χ. κατέλαβον τὴν Κύπρον, τὴν νῆσον τοῦ χαλκοῦ, ὅπου ἴδρυσαν ἀποικίας. Κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἔγιναν κύριοι τῆς Ρόδου καὶ ἦλθον εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας. Τότε διῆλθον τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Βόσπορον καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τῆς Τύρου, οἱ Φοίνικες ἐστράφησαν πρὸς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον. Ἦλθον εἰς τὴν Σικελίαν, ἐπροχώρησαν εἰς τὰς Βαlearίδας νήσους καὶ ἔφθασαν μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν (Γιβραλτάρ). Παντοῦ ἴδρυσαν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς καὶ ἀποικίας. Πλησίον τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἔκτισαν τὰ Γάδεира. Τὰς περισσοτέρας ἀποικίας ἐγκατέστησαν εἰς τὰ παράλια τῆς βορείου Ἀφρικῆς. Ἐδῶ, πλησίον τῆς σημερινῆς Τύνιδος, ἐκτίσθη ἡ σπουδαιότερα ἐξ ὅλων τῶν ἀποικιῶν τῆς Φοινίκης, ἡ Καρχηδὼν (800 π.Χ.).

Τολμηροὶ θαλασσοπόροι οἱ Φοίνικες, ἐπέρασαν τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἀπὸ Φοινίκας ναυτικοὺς ἔγινε καὶ ὁ περίπλους τῆς Ἀφρικῆς κατὰ παραγωγίαν τοῦ Φαραῶ Νεκῶ.

Ἐμπόριον - βιομηχανία - τέχνη

Οἱ Φοίνικες δὲν ὑπῆρξαν μόνον ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ἀποικιακοὺς λαοὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔμποροι ἀνεδείχθησαν ἀσύγκριτοι. Ἀπὸ τὸν Εὐξείνου πόντον μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ ἐγέμισαν ὅλα τὰ παράλια καὶ πολλὰς νήσους μὲ ἐμπορικοὺς σταθμούς. Οἱ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ ἦσαν θέσεις ὠχυρωμέναι πλησίον τῆς ἀκτῆς φυσικοῦ λιμένος. Εἰς αὐτοὺς ἐξεφόρτωναν τὰ ἐμπορεύματα τῶν, τὰ ὅποια ἀντήλλασσαν μὲ τὰ προϊόντα τῶν ἰθαγενῶν.

Ἄλλὰ καὶ κατὰ ξηρὰν εἶχον ὀργανώσει καρβάνια, μὲ τὰ ὅποια συνεκέντρωνον εἰς τὴν χώραν των ὀλόκληρον τὸ ἐμπόριον τῆς Βαβυλώνας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀσίας.

Οἱ Φοίνικες ἐδημιούργησαν καὶ βιομηχανίαν σημαντικὴν. Κατεσκεύασαν διάφορα εἶδη χρήσιμα εἰς τὴν ζωὴν—οἰκιακὰ σκευῆ, πήλινα ἀγγεῖα, μικρὰ ἀγάλματα καὶ λεπτὰ ὑφάσματα—τὰ ὅποια ἐζητοῦντο πολὺ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεγάλη ζήτησις ἐπέβαλε τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς, ἴδρυσαν πολυάριθμα *ἐργαστήρια*, εἰς τὰ ὅποια εἰργάζοντο πολλοὶ καὶ ἔμπειροί τεχνῖται. Τὰ ἐργαστήρια αὐτὰ ἦσαν πραγματικὰ ἐργοστάσια καὶ παρήγον ἄφθονα καὶ εὐθηνὰ βιομηχανικὰ εἶδη.

Οἱ Φοίνικες διεκρίθησαν ἰδίως εἰς τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων, τῆς ὑάλου καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς πορφύρας. *Πορφύρα* ὠνομάζετο τὸ κόκκινον χρῶμα, καθὼς καὶ τὸ κογχύλιον, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξήγετο. Αἱ ἄκται τῆς Φοινίκης ἦσαν γεμάται ἀπὸ τοιαῦτα κογχύλια. Μὲ τὸ χρῶμα τῆς πορφύρας ἔβαφον τὰ πολυτελέστατα ὑφάσματα.

Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν δὲν ἀνέπτυξαν ἰδικόν των σχέδιον, ἀλλ' ἐδέχθησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν γειτονικῶν λαῶν. Εἶχον ὅμως σπουδαίους καλλιτέχνας. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑβραίων Σολομῶν μὲ Φοίνικας τεχνίτας κατεσκεύασε τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ.

5. Οἱ Χετταῖοι

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ὁμιλεῖ περὶ τοῦ λαοῦ τῶν Χετταίων. Αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας δίδει, ἐπεβεβαιώθησαν ἀπὸ νεώτερα σπουδαῖα εὐρήματα καὶ ἀπὸ ἐπιγραφὰς τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν ἰδίων τῶν Χετταίων. Ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν, ὅτι οἱ Χετταῖοι ἦσαν ἀρχαῖος ἀνατολικὸς λαὸς μὲ ἀξιόλογον καὶ ἰδιόρρυθμον πολιτισμόν. Ὁ λαὸς οὗτος ἐξήσεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Συρίαν. Οἱ ἀρχαιότεροι βασιλεῖς του φθάνουν ἕως τὸ 2000 π.Χ. Οἱ Χετταῖοι δὲν εἶναι οὔτε **2000 π.Χ.** Ἰνδοευρωπαῖοι οὔτε Σημίται, ἀλλ' ἀνήκουν εἰς τοὺς καλουμένους Μικρασιάτας, ὅπως οἱ Λυδοί, οἱ Κᾶρες, οἱ Λυκάονες, οἱ Καππάδοκες κλπ.

Πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν ἦτο ἡ Χ α τ τ ο ὺ σ α, ἡ ὁποία ἔκειτο εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Μπογάζκιοί, ἀνατολικῶς τοῦ Ἑλλήσποταμοῦ. Τὸ κράτος τῶν Χετταίων ἀπέκτησε δύναμιν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καί, ὅπως εἶδομεν, κατὰ τὸ 1731 π.Χ. ἔκαμε μεγάλην ἐπιδρομὴν κατὰ τοῦ ἀρχαίου Βαβυλωνιακοῦ κράτους. Ὁλόκληρος ἡ Μικρὰ Ἀσία περὶ τὸ 1500 π.Χ. εἶχε περιέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Χετταίων. Πρὸς δυσμὰς ἐπεκράτουν κατὰ θάλασσαν οἱ Κρήτες καὶ ἠκμαζεν ὁ Κρητικομυκηναϊκὸς πολιτισμὸς. Ἡ Χαττοῦσα ἦτο ὠχυρωμένη μετ' ἰσχυρὰ τείχη, στρατιωτικαὶ δὲ ὁδοὶ ἤνωνον αὐτὴν μετὰ τὰς ἐπικαίρους θέσεις τῶν συνόρων πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς.

Τὸ κράτος τῶν Χετταίων ἔφθασεν εἰς ἐξαιρετικὴν ἀκμὴν κατὰ τὸν 14ον π.Χ. αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ Χετταῖοι ἦλθον εἰς σχέσεις μετὰ τοὺς Ἀχαιοὺς. Εὐρέθη σχέδιον ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Χετταίων ἔστειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Μυκηθῶν πρὸς διακανονισμὸν διαφόρων πολιτικῶν ζητημάτων.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου π.Χ. αἰῶνος οἱ Χετταῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν πίεσιν μεσογειακῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν παραλίων ἐκινήθησαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρὸ τῆς ὀρμῆς τῶν ὑπέκυψαν οἱ Χετταῖοι καὶ τὸ κράτος τῶν κατελύθη περὶ τὰ 1200 π.Χ.

6. ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΣΑΙ

Τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ἰράν.—Οἱ λαοὶ τοῦ δυτικοῦ Ἰράν

Ἀνατολικῶς τῆς Μεσοποταμίας καὶ παραλλήλως τοῦ ποταμοῦ Τίγρητος ὑψώνεται τὸ ὄρος Ζάγρος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὰ δυτικὰ ὄρια τοῦ ὄροπέδιου τοῦ Ἰράν. Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο καταλαμβάνει τεραστίαν ἔκτασιν. Φθάνει πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἰνδοῦ, πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τῆς λίμνης Ἀράλης καὶ πρὸς νότον μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Ὅλη ἡ χώρα τοῦ Ἰράν λέγεται Ἀριανή.

Τὸ κέντρον τοῦ Ἰράν εἶναι ἀκατοίκητος ἔρημος, ἡ ὁποία ἐκτείνεται μέχρι τῆς θαλάσσης. Τὸ πρὸς δυσμὰς τῆς ἐρήμου μέρος ἔχει γόνιμον ἔδαφος μετὰ πλουσίαν βλάστησιν καὶ ἀποτελεῖ τὸ δυτικὸν Ἰράν. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ δυτικοῦ Ἰράν κατέχει ἡ Μηδία καὶ

τὸ νότιον ἢ Περσία. Ἡ Μηδία εἶναι χώρα πλήρης ἀγρίων ὀρέων μὲ πολλὰς εὐφόρους κοιλάδας. Ἡ Περσία, ὀρεινὴ καὶ αὐτὴ, ἔχει μεγάλας πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι ποτίζονται ἀπὸ πολλοὺς ποταμοὺς καὶ εἶναι εὐφορώταται.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγάλης μεταναστεύσεως τῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν, λαοὶ ἀνήκοντες εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν ὁμοφυλίαν κατῆλθον πρὸς νότον ἀπὸ τὰς ρωσικὰς στέππας. Ἀπὸ αὐτοὺς ἓν τμήμα, τὸ ὁποῖον ἀπετέλουν οἱ Μήδοι καὶ οἱ Πέρσαι, ἐγκατεστάθη εἰς τὸ δυτικὸν Ἰράν καὶ ἓν ἄλλο εἰσέβαλεν εἰς τὰς Ἰνδίας. Οἱ Μήδοι, οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἰνδοὶ ἀποτελοῦν ἓνα κλάδον τῆς μεγάλης Ἰνδοευρωπαϊκῆς οἰκογενείας λαῶν, τοὺς λεγομένους Ἀρίους.

Τὸ Μηδικὸν κράτος

Οἱ Μήδοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν διηρημένοι εἰς μικρὰς ἡγεμονίας καὶ ἐπλήρωνον φόρον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων ὡς ὑποτελεῖς. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 7ου π.Χ. αἰῶνος ἠνώθησαν καὶ ἐσχημάτισαν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὰ Ἐκβάτανα. Εἰς ἓκ τῶν ἡγεμόνων ἀνεγνωρίσθη τότε ὡς βασιλεὺς. Ὀλίγον βραδύτερον ἠνάγκασαν τοὺς ὁμοφύλους τῶν Πέρσας νὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτοὺς.

Ὅταν ἔγινε βασιλεὺς τῶν Μήδων ὁ Κυαξάρης, συνενόηθη μὲ τοὺς Βαβυλωνίους καὶ οἱ δύο λαοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀσσυρίαν. Κατόπιν πολιορκίας ἐκυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν τὴν πρωτεύουσαν τῶν Ἀσσυρίων Νινεβί (612 π.Χ.). Ἡ Μηδία ἀπέκτησε τότε μεγάλην δύναμιν. Ἡ Ἀσσυρία καθὼς καὶ ὅλαι αἱ χῶραι πρὸς βορρᾶν, τὰς ὁποίας κατεῖχαν ἄλλοτε οἱ Ἀσσύριοι, περιήλθον εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Μήδων. Πρὸς δυσμὰς τὸ Μηδικὸν κράτος ἔφθασε μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἄλλος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐχωρίζετο ἀπὸ τὸ βασίλειον τῶν Λυδῶν.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κυαξάρου Ἀστυάγης (584-550 π.Χ.) ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Μήδων. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἀνεφάνη μεταξὺ τῶν Περσῶν σπουδαῖος ἀνὴρ, ὁ Κύρος. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του οἱ Πέρσαι ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Μήδων, κατέλυσαν τὴν ἐξουσίαν των καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν βασιλέα. Ἀπὸ τότε Μήδοι καὶ Πέρσαι συνεχωνεύθησαν, τὸ δὲ κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐζήσαν ἠνωμένοι, ὠνομάσθη ἀδιαφόρως Μηδικὸν

ἡ Περσικὸν κράτος. Παλαιότερα πρωτεύουσα τοῦ νέου κράτους ἦσαν αἱ Πασαργάδες, κατόπιν ἡ Περσέπολις καὶ τέλος τὰ Σοῦσα.

Κῦρος ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περσικοῦ κράτους

Ὁ Κῦρος (556 - 528 π.Χ.), ἀφοῦ ὑπέταξε τοὺς Μήδους, ἐστράφη κατὰ τοῦ ἰσχυροτέρου ἐκ τῶν λαῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Λυδῶν. Βασιλεὺς τῆς Λυδίας ἦτο ὁ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του Κροῖσος. Οὗτος εἶχεν ἐνώσει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ὅλην σχεδὸν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς ἐκεῖ Ἑλληνικὰς πόλεις.

Οἱ στρατοὶ τῶν δύο ἀντιπάλων, Κύρου καὶ Κροίσου, συνητήθησαν εἰς τὴν Καππαδοκίαν. Ἐκεῖ συνήφθη αἰματηρὰ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἠττήθη ὁ Κροῖσος καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, τὰς Σάρδεις. Ὁ Κῦρος ἐκυρίευσεν τὰς Σάρδεις **546 π.Χ.** καὶ συνέλαβεν τὸν Κροῖσον αἰχμάλωτον. Τὸ πλούσιον βασιλεῖον τῶν Λυδῶν, καθὼς καὶ ὅλη ἡ Μικρὰ Ἀσία μὲ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις περιήλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Περσῶν.

Ὁ Κῦρος ἐστράφη κατόπιν ἐναντίον τῶν Βαβυλωνίων καὶ κατέλαβεν τὴν Βαβυλῶνα ἀμαχητί. Τότε αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους μέχρι τῆς Αἰγύπτου παρεδόθησαν **538 π.Χ.** εἰς αὐτόν. Εἰς τοὺς Ἑβραίους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐχαιρέτισαν ὡς ἐλευθερωτὴν, ἐπέτρεψε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν πατρίδα των καὶ νὰ ἀνοικοδομήσουν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ Κῦρος ἀνέβαλε τὴν ἐστρατείαν κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐβάδισε πρὸς ἀνατολὰς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον ἐπεχειρήσεν ἐναντίον λαῶν τῆς Σκυθίας, ἐφονεύθη (528 π.Χ.).

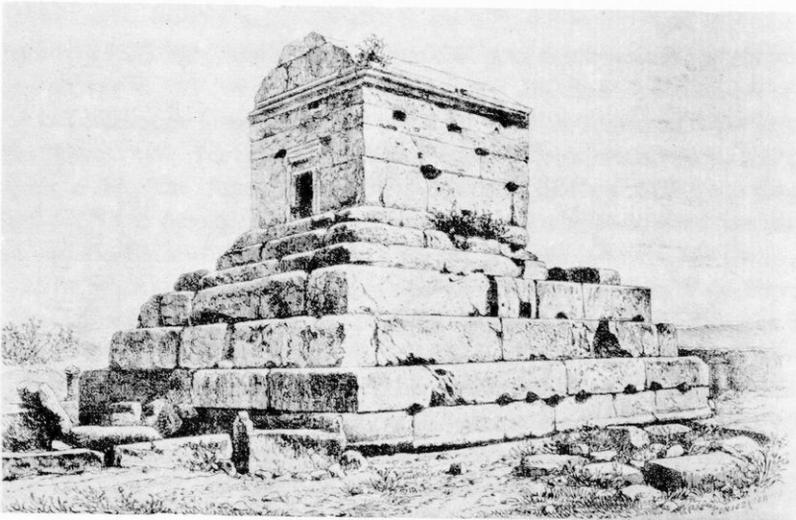
Ὁ νεκρὸς τοῦ Κύρου ἐτέθη εἰς τάφον, τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχεν ἀνεγείρει εἰς τὰς Πασαργάδας. Ὁ τάφος σώζεται μέχρι σήμερον. Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχει ἐπιγραφή μὲ σφηνοειδῆ γράμματα, ἡ ὁποία λέγει: « Ὡ ἄνθρωπε, ἐγὼ Κῦρος εἰμι ὁ Καμβύσος, ὁ τὴν ἀρχὴν Πέρσαις καταστησάμενος καὶ τῆς Ἀσίας βασιλεύσας. Μὴ οὖν φθονήσης μοι τοῦ μνήματος ».

Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ αἱ παραδόσεις διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Κύρου μαρτυροῦν, ὅτι ὑπῆρξε μέγας στρατηγός, ἐξοχος πολιτικός καὶ φιλόφρωνος πρὸς τοὺς ἠττημένους ἐχθρούς του. Ὁ

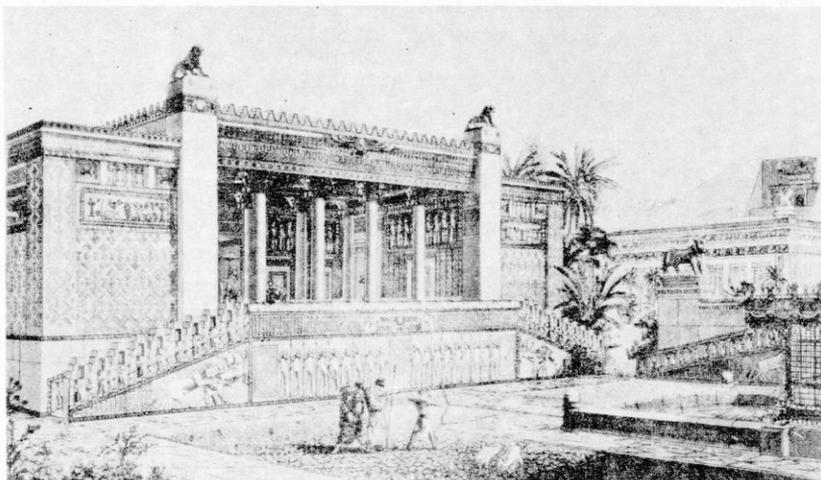
Ἄθηναίος ἱστορικὸς Ξενοφῶν ἔγραψεν ὀλόκληρον σύγγραμμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἀρετὰς του.

Τὸ περσικὸν κράτος μετὰ τὸν Κύρου

Τὸ κατακτητικὸν ἔργον τοῦ Κύρου συνεπλήρωσεν ὁ υἱὸς του Καμβύσης (528 - 521 π.Χ.). Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ὑπέταξε τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην καὶ τὴν Κυρηναϊκὴν. Ἐν τῷ μεταξύ ἐπανάστασις ἐξερράγη εἰς τὴν Περσίαν. Ὁ Καμβύσης ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκστρατεῖαν τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὴν χώραν του, καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανεν αἰφνιδίως. Μετὰ τὸν Καμβύσην ὀνομαστὸς βασιλεὺς τῶν Περσῶν ὑπῆρξεν ὁ Δαρεῖος Α' ὁ Ὑστᾶσπου (521 - 485 π.Χ.), ὅπως τὸν ἀναφέρουν οἱ παλαιοί. Εἰς αὐτὸν τὸ Περσικὸν κράτος ὀφείλει τὴν διοικητικὴν του ὀργανώσιν, τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὀρίων του, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δύνάμιν του. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις τῶν Περσῶν ἐναν-

Ὁ τάφος τοῦ Κύρου εἰς τὰς Πασαργάδας

Περσικὸν ἀνάκτορον (ἀναπαράστασις)

Μία πρόσοψις ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τῶν Σούσων. Οἱ ὕψηλοι καὶ λεπτοὶ κίονες δίδουν εἰς τὸ οἰκοδόμημα κομψότητα καὶ ἐλαφρότητα.

τίον τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθησεν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του Ξέρξης ὁ Α΄.

Τὸν Ξέρξην διεδέχθη ὁ Ἀρταξέρξης ὁ Α΄ καὶ αὐτὸν ὁ Δαρεῖος ὁ Β΄. Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς του Ἀρταξέρξης ὁ Β΄. Τὸν Ἀρταξέρξην τὸν Β΄ διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ἀρταξέρξης ὁ Γ΄, ὁ ὁποῖος κατῶρθωσε νὰ καταστείλῃ πολλὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὸ βασίλειόν του.

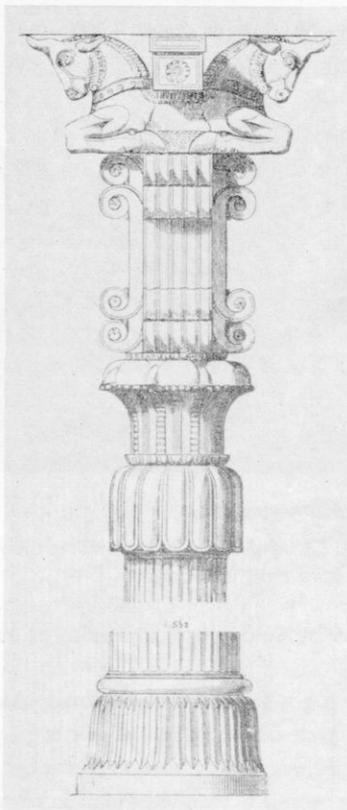
Ἄλλ' ἡ μοιραία ὥρα διὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας ἐπλησίαζεν. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀρταξέρξου τοῦ Γ΄ Δαρεῖος ὁ Γ΄ ὁ Κοδομανὸς (336 - 330 π.Χ.) ὑπῆρξεν ὁ

330 π.Χ. λευταῖος βασιλεὺς τῆς δυναστείας τῶν Ἀχαιμενιδῶν.

Ἐπ' αὐτοῦ τὸ Περσικὸν κράτος κατελύθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὸ 330 π.Χ.

Ὁ πολιτισμὸς τῶν Περσῶν

Οἱ Πέρσαι, ὡς Ἰνδοευρωπαῖοι, εἶχον τὰ χαρίσματα τῶν λαῶν τῆς μεγάλης αὐτῆς ὁμοεθνίας. Διεκρίνοντο διὰ τὴν ὀξείαν ἀντίλη-

Περσικός κίων

(*Ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τῶν Σούσων*)

Ἔχει ὕψος 20 μ. Τὸ κιονόκρανον εἶναι δύο μέτρων ὕψους καὶ κοσμεῖται μὲ δύο ταύρους ἠνωμένους.

Ζαρατούστρας (Ζωροάστρης, 7ος π.Χ. αἰών), ἡ δὲ διδασκαλία του περιέχεται εἰς τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Περσῶν, τὴν *Ζέν-δ-Ἄβέσταν*.

Οἱ Πέρσαι ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο κοινωνικὰς τάξεις: τοὺς

ψιν, τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα καὶ τὴν ἀγάπην των πρὸς τὸ ὠραῖον. Ἀπὸ τοὺς διαφόρους λαούς, τοὺς ὁποίους κατέκτησαν, παρέλαβον ὅ,τι ἦτο χρήσιμον εἰς αὐτούς.

Εἰς τὴν θρησκείαν διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνατολικούς λαούς. Πιστεύουν, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς αἰώνιον πόλεμον μεταξύ των. Ὁ Θεὸς τοῦ ἀγαθοῦ, ὁ Ἄχουρα Μάσδα, εἶναι ὁ πλάστης τοῦ κόσμου καὶ ἔχει ὡς βοηθοὺς τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐναρέτους ἀνθρώπους. Ὁ Θεὸς τοῦ κακοῦ, ὁ Ἄριμάν, ἀκολουθεῖται ἀπὸ πλῆθος πονηρῶν πνευμάτων καὶ προσπαθεῖ νὰ καταστρέψῃ τὸν κόσμον. Νικητὴς ἀπὸ τὴν πάλην αὐτὴν θὰ ἐξέλθῃ ὁ ἀγαθὸς θεὸς τοῦ φωτός.

Κύριον στοιχεῖον τῆς λατρείας τῶν Περσῶν εἶναι τὸ πῦρ καὶ διὰ τοῦτο ἡ θρησκεία αὐτὴ ὠνομάσθη *Πυρολατρία*. Οἱ θεοὶ των δὲν εἶχον ναοὺς καὶ ἀγάλματα. Αἱ προσευχαὶ ἐγίνοντο εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ὄρεων. Ἰδρυτὴς τῆς θρησκείας εἶναι ὁ

γαιοκτήμονας εύγενείς καί τούς δουλοπαροίκους γεωργούς. Ἡ πρώτη τάξις ἦτο προνομιοῦχος καί κατελάμβανεν ὅλας τὰς ἀνωτέρας θέσεις. Ἐξ ἄλλου μεγάλην δύναμιν εἶχον οἱ ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο μάγοι. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἦτο ἀπόλυτος μονάρχης καί εἶχε τὴν ἀπαίτησιν νὰ τὸν προσκυνοῦν οἱ ὑπήκοοί του.

Ὅσα ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα διεσώθησαν, μᾶς ἐκπλήσσουν μετὴν μεγαλοπρέπειάν των. Θαυμάσιαι αἴθουσαι τελετῶν καὶ ὑποδοχῶν, ἀνάγλυφοι παραστάσεις, πλῆθος κομψῶν κιόνων, πλουσία διακόσμησις μαρτυροῦν τὸν πλοῦτον, τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Περσῶν βασιλέων.

II. ΟΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ἐγνωρίσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα τούς σπουδαιότερους λαοὺς τοῦ ἀρχαίου ἀνατολικοῦ κόσμου. Εἶδομεν τὴν προέλευσιν, τὴν πρόοδον καὶ τὴν παρακμὴν των. Πρῶτοι αὐτοὶ ἀνέπτυξαν κοινωνίαν μὲ σαφῶς διακεκριμένας τάξεις. Πρῶτοι ἐδημιούργησαν κράτη μεγάλα καὶ ἰσχυρά. Εἰς τὰς τέχνας, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν προώδευσαν σημαντικῶς. Πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστήμης ὀφείλονται εἰς αὐτούς. Ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιζήσουν καὶ νὰ δημιουργήσουν ἕνα ἀνώτερον καὶ μόνιμον πολιτισμόν.

Τοῦτο συνέβη, διότι τὰ κράτη αὐτὰ πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς παρέμειναν στάσιμα. Διητήρησαν μέχρι τέλους τὸ ἀπολυταρχικὸν πολίτευμα καὶ τὴν ἰδίαν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν. Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἀπόλυτα δικαιώματα ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν ὑπηκόων του. Οἱ γαιοκτήμονες εύγενεῖς ἐπίεζον τὸν λαόν καὶ ὁ κληρὸς ἠμπόδιζε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν του.

Οἱ ἀνατολικοὶ λαοὶ δὲν εἶχον ἀποκτήσει συνείδησιν τῆς ἀξίας των καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Τὸ φρόνημά των παρέμεινε πολὺ χαμηλόν. Αἱ πρόοδοί των εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας καὶ γενικῶς εἰς τὸν πολιτισμόν δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ καλυτερεύσουν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας

τῆς ἰδικῆς των ζωῆς. Ἦτο ἐπομένως φυσικὸν ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς νὰ ἐκλείψῃ μαζὶ μὲ τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐδημιούργησε.

Διάφοροι τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἦσαν οἱ Ἕλληνες. Ὁ ἐλεύθερος πολιτικός των βίος καὶ αἱ πλούσιαι φυσικαὶ ἀρεταὶ των ἐνέπνευσαν εἰς αὐτοὺς ὑψηλὸν καὶ γενναῖον φρόνημα. Ὅ,τι κυρίως τοὺς ἀπησχόλει ἦτο ἡ διατήρησις τῆς ἐλευθερίας των καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Ἐνεκα τούτου ὁ πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν, δὲν ἀνήκει εἰς μίαν μόνον ἐποχὴν οὔτε ἐνδιαφέρει ὠρισμένον ἔθνος, ἀλλ' εἶναι αἰώνιος καὶ πανανθρώπινος.

Ἡ συναίσθησις αὐτῆς τῆς ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν ἄλλων συγχρόνων λαῶν ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας θάρρος καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην αὐτοπεποίθησιν. Διὰ τοῦτο ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος εὐρέθησαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διεξαγάγουν ἀγῶνα φοβερὸν καὶ ἄνισον ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἔκαμαν ἀληθινὰ θαύματα. Κατέφερον ἐναντίον των συντριπτικὸν κτύπημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον οὐδέποτε κατόπιν κατώρθωσαν νὰ συνέλθουν.

Τὴν μεγαλειώδη αὐτὴν καὶ τιτανικὴν πάλην τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν θὰ παρακολουθήσωμεν εἰς τὰ ἐπόμενα μαθήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

1. ΜΗΔΙΚΟΙ Ἡ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Τὰ αἷτια συγκρούσεως Ἑλλήνων καὶ Περσῶν

Ἄφ' ὅτου τὸ Περσικὸν κράτος μὲ τὰς κατακτήσεις τοῦ Κύρου καὶ τῶν διαδόχων του ἐξηπλώθη μέχρι τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας, αἱ βλέψεις τῶν Περσῶν βασιλέων ἐστράφησαν πρὸς τὴν Μεσόγειον. Εἶχον τὴν γνώμην ὅτι, διὰ νὰ εἶναι ἀσφαλὲς τὸ ἀπέραντον κράτος των, ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, ἢ ὅποια περιέβρεχε τὰ δυτικὰ παράλια τῆς αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Μεσόγειον οἱ Ἕλληνες. Ὁ μικρὸς ἀλλὰ δραστήριος αὐτὸς λαὸς εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς μεγάλης αὐτῆς θαλασσίας λεκάνης καὶ τὰ πλοιά των τὴν διέσχίζον ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Ἦτο ἀνάγκη ἐπομένως νὰ ἐξαφανισθῇ ἢ νὰ συγχωνευθῇ μὲ τοὺς διαφόρους ἄλλους λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἀπήρτιζον τὴν ἰσχυρὰν Περσικὴν αὐτοκρατορίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν οἱ Πέρσαι ἐκίνητοποίησαν ὅλας τὰς ὑλικὰς τῶν δυνάμεις, τὰς ὁποίας οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπισαν μὲ ἀνεπαρκῆ πολεμικὴν προπαρασκευήν, ἀλλὰ μὲ ψυχὴν καὶ φρόνημα ἀκατάβλητον.

Μὲ τοὺς Μηδικοὺς ἢ Περσικοὺς πολέμους, ὅπως λέγεται εἰς τὴν ἱστορίαν ἢ ἐπίθεσις τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἀρχίζει ἡ λαμπροτέρα περίοδος τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας.

Οί μεγάλοι πρόγονοί μας με την άποφασιστικότητα και τον άπαράμιλλον ήρωισμόν των έσωσαν τότε την Έλλάδα και όλην την Εύρώπην από την ύποδούλωσιν εις τους Άσιάτας. Διά τουτο ή εποχή αυτή θεωρείται σπουδαιότατος σταθμός δια την έλευθερίαν και τον πολιτισμόν όλοκλήρου τής ανθρωπότητας. Τά μεγάλα γεγονότα, τά όποια συνέβησαν κατ' αυτήν, άποτελοϋν σημαντικώτατον μέρος τής παγκοσμίου ιστορίας.

Οί Πέρσαι κατά τó τέλος του 6ου π.Χ. αιώνας

Ο Δαρείος

Τό Περσικόν κράτος ήτο άπέραντον, όταν ανήλθεν εις τόν θρόνον ο Δαρείος Α'. Από τά σύνορα τών Ίνδιών έφθανε μέχρι του Αιγαίου πελάγους, τής Μεσογείου θαλάσσης και τής Λιβυκής

Δαρείος Α'

(Άπό περσικόν ανάγλυφον)

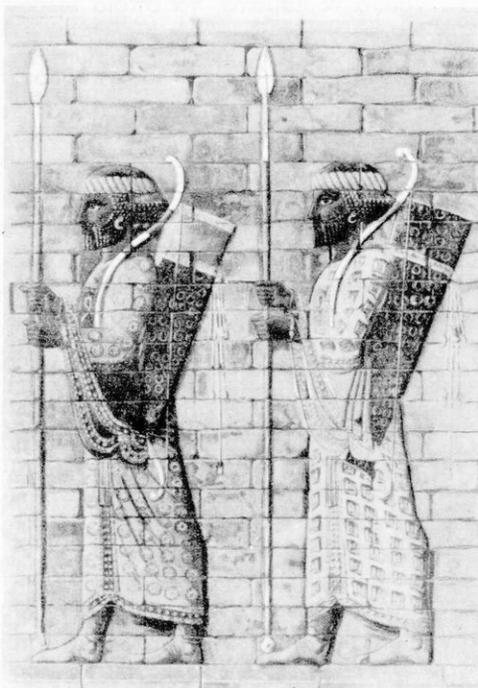
έρημου. Ο Δαρείος υπήρξεν ο οργανωτής του άχανους κράτους του. Διήρξεν αυτό εις είκοσι διοικητικάς περιφέρειας, αί όποιαί έλέγοντο σατραπείαι. Εις έκάστην σατραπείαν διώρισε διοικητήν, τον σατράπην, εις τόν όποιον έδωσε μεγάλα δικαιώματα. Έφήρμοσε δηλαδή τó σύστημα διοικήσεως, τó όποιον σήμερα λεγομεν άποκεντρικόν. Ο σατράπης ήτο ύποχρεωμένος νά συναθροίζη και νά άποστέλλη εις τά Σούσα τούς φόρους, τούς όποίους επλήρωνον οί πολίται δια τόν βασιλέα. Άλλο σοβαρόν καθήκον του σατράπου ήτο νά έχη πάντοτε έτοιμον στρατόν εις τήν διάθεσιν του άυθέντου του. Αί παράλαιοι πόλεις ύπεχρεοϋντο νά έχουν έτοιμον ναυτικόν. Φοι-

νικικά, αἰγυπτιακὰ καὶ πλοῖα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπετέλουν τὸν ἰσχυρὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πέρσου μονάρχου.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου ἡ διοίκησις τοῦ κράτους ἦτο θαυμαστή. Οὗτος εἶχε καθιερώσει τὸ σύστημα τῶν ἐπιθεωρητῶν, οἱ ὁποῖοι περιώδευον εἰς τὰς σατραπείας καὶ κατόπιν ἔδιδον ἀναφορὰν εἰς τὸν βασιλέα περὶ τῆς διοικήσεως τῶν σατραπῶν. Οἱ ἐπιθεωρηταὶ αὐτοὶ ἐλέγοντο «ὄφθαλμοὶ τοῦ βασιλέως». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας εἶχε πάντοτε πλήρη καὶ πραγματικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τοῦ κράτους του.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν *συγκοινωνίαν* τῆς χώρας πρῶτος ἐφρόντισεν ὁ Δαρεῖος, οἱ δὲ διάδοχοί του τὸν ἐμιμήθησαν. Διὰ στρατιωτικῶν καὶ διοικητικῶν σκοποῦς κατεσκεύασεν ὁδοὺς, αἱ ὁποῖαι συνέδεον τὴν πρωτεύουσαν Σοῦσα μὲ τὰς σατραπείας. Κατὰ μῆκος τῶν ὁδῶν καὶ εἰς ὠρισμένας ἀποστάσεις ὑπῆρχον καταλύματα, οἱ λεγόμενοι *σταθμοί*. Εἰς αὐτοὺς ἔμενον πάντοτε ὑπάλληλοι τοῦ κράτους, εἶδος *ταχυδρόμων*, οἱ ὁποῖοι μετέδιδον τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως.

Διὰ τὸ διευκολύνει τὸ ἐμπόριον, ἔκοψε χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα. Μεγάλην κυκλοφορίαν εἶχον καὶ μεταξύ τῶν Ἑλλήνων

Πέρσαι πολεμισταὶ

(Παράστασις ἐπὶ βερονικωμένων πλίνθων εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Σούσων)

τὰ χρυσᾶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἔφερον τὴν προτομὴν τοῦ Δαρείου καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο δ α ρ ε ι κ ο ῖ .

Ὁ Δαρείος ὑπῆρξεν ὁ σπουδαιότερος βασιλεὺς τῆς Περσίας μετὰ τὸν Κύρον. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἡ Περσία ἦτο ἡ μεγαλυτέρα καὶ ἰσχυροτέρα δύναμις. Δι' αὐτὸ οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν τὸν Δαρείον « μέ γ α ν β α σ ι λ έ α », ἐξηκολούθησαν δὲ νὰ ὀνομάζουν τοιοῦτοτρόπως ὅλους τοὺς μετ' αὐτὸν Πέρσας βασιλεῖς.

Αἱ Ἴωνικαὶ πόλεις ὑπὸ τοὺς Πέρσας

Αἱ Ἴωνικαὶ πόλεις, καθὼς εἶδομεν, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Λυδίας ὑπὸ τοῦ Κύρου ἐγίναν καὶ αὐτοὶ ὑπήκοοι τῶν Περσῶν. Ἦκμαζον τότε εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὰς τέχνας καὶ εἰς τὰ γράμματα.

Αἱ ἐπισημότεραι μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ἡ Φώκεια, ἡ Ἐφεσσος, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Σμύρνη.

Οἱ Ἕλληνες τῶν Ἴωνικῶν πόλεων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κροίσου εἶχον αὐτονομίαν, διότι ὁ Κροῖσος ἐξετίμα αὐτοὺς διὰ τὸν πολιτισμὸν των. Ὄταν ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Πέρσας, αἱ πόλεις των ἀπετέλεσαν μετὰ τῆς Λυδίας μίαν σατραπείαν μὲ πρωτεύουσαν τὰς Σάρδεις καὶ εἶχον τὰς ἰδίας ὑποχρεώσεις μὲ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ Περσικοῦ κράτους. Τοιοῦτοτρόπως ἔχασαν τὴν αὐτονομίαν των, τὴν ὁποίαν εἶχε σεβασθῆ ὁ Κροῖσος, καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τοὺς περσικοὺς νόμους.

Ὁ Δαρείος διώρισεν εἰς τὰς Ἴωνικὰς πόλεις ἐμπίστους τοῦ Ἑλλήνας ὡς διοικητὰς μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο τ ὕ ρ α ν ο ῖ . Οὗτοι διὰ νὰ διατηροῦν τὰς θέσεις των, ἐφρόντιζον νὰ ἐκτελοῦν πιστῶς τὰς ἐντολὰς τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά του. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς αἱ Ἴωνικαὶ πόλεις ἔφερον βαρέως τὸν περσικὸν ζυγὸν καὶ ἐζήτουν εὐκαιρίαν νὰ τὸν ἀποτινάξουν.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν

Ὁ Δαρείος δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν καλὴν διοίκησιν τοῦ ἀπεράντου κράτους του, ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ τὸ ἐπεκτείνῃ μὲ νέας κατακτήσεις. Κατὰ τὸ ἔτος 514 π.Χ. ἐξεστρά-

τευσε ἔναντίον τῶν Σκυθῶν, οἱ ὅποιοι ἔζων πέραν τοῦ Δου-
νάβεως εἰς τὴν σημερινὴν νότιον Ρωσίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν
συνήθροισε 700.000 πεζῶν καὶ ἵππέων καὶ 600 πλοῖα. Τῆς τερα-
στίας αὐτῆς δυνάμεως τὴν διοίκησιν ἀνέλαβε προσωπικῶς ὁ Δα-
ρεῖος. Ὁ Σάμιος ἀρχιτέκτων *Μανδροκλῆς* κατεσκεύασε κατ' ἐντολὴν
του γέφυραν ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ μέγας βασιλεὺς
ἐπέρασεν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ στόλος του,
ἀποτελούμενος κατ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ ἰωνικὰ καὶ νησιω- **514 π.Χ.**
τικὰ σκάφη, ἔπλευσεν εἰς τὸν Δούναβιν, διὰ νὰ ἐτοιμάσῃ
ἐκεῖ ἄλλην γέφυραν. Ἐπὶ τοῦ στόλου ἐπέβαινον οἱ τύραννοι τῶν
Ἰωνικῶν πόλεων. Μὲ αὐτοὺς συνεστράτευσεν ἀναγκαστικῶς καὶ ὁ
ἡγεμὼν τῆς θρακικῆς χερσονήσου Ἀθηναῖος Μιλτιάδης.

Ὁ Δαρεῖος διῆλθε διὰ τῆς Θράκης, καθυπέταξε τὰς θρακικὰς
φυλάς καὶ ἐφθασεν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐκεῖ εὗρεν ἐτοιμὴν τὴν γέφυ-
ραν καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Σκυθίαν. Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις, τὰς
ὁποίας διεξήγαγε, διέτρεξε μέγαν κίνδυνον καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑπο-
χωρήσῃ. Οἱ Ἕλληνες, οἱ φυλάττοντες τὴν γέφυραν εἰς τὸν Δούνα-
βιν, ἐπληροφόρηθησαν τὴν ἄτακτον ὑποχώρησιν τοῦ Δαρείου
ἀπὸ Σκύθας, οἱ ὅποιοι εἶχον φθάσει μέχρι τοῦ ποταμοῦ. Οἱ Σκύθαι
μάλιστα συνεβούλευσαν τοὺς Ἕλληνας νὰ διαλύσουν τὴν γέφυραν
καὶ νὰ φύγουν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἔλεγον, θὰ ἐπετύγχανον
τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ Δαρείου καὶ τὴν ἰδικὴν των ἀπελευ-
θέρωσιν. Τὴν πρότασιν αὐτὴν ὑπεστήριξεν ὁ Μιλτιάδης, ἀλλ' ἀντέ-
δρασεν ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος, καὶ ἡ γέφυρα διετηρήθη.

Ὁ Δαρεῖος καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Σκύθας διέβη τὴν γέφυ-
ραν καὶ διὰ τῆς Θράκης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν Θράκην
ἀφῆκε τὸν στρατηγὸν τοῦ *Μεγάβαζον*, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴν
κατάκτησίν της. Ὁλόκληρος ἡ Θράκη, αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς
Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, καθὼς καὶ ἡ Μακεδονία ἔγιναν
φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἡ Ἰωνικὴ ἐπανάστασις

Ὁ Ἰστιαῖος ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν τοῦ Δαρείου διὰ τὴν ἀφοσί-
ωσιν, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του εἰς
τὴν Σκυθίαν. Ἐπειδὴ ὁμως κατόπιν ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνος ἕνεκα τῆς

μεγάλης δυνάμεως, τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησεν, ὁ Δαρεῖος ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὰ Σοῦσα καὶ τὸν ἐκράτησεν ἐκεῖ, διὰ νὰ τὸν ἔχη δῆθεν σύμβουλον του. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Ἰστιαίου, ἐκυβέρνηα τὴν Μίλητον ὡς ἐπίτροπος ὁ γαμβρὸς του Ἀρισταγόρας.

Ὁ Ἀρισταγόρας παρέσυρε τὸν Δαρεῖον εἰς ἐστρατεῖαν κατὰ τῆς Νάξου, ἡ ὁποία ἀπέτυχε. Κατόπιν τούτου περιήλθεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἐσκέφθη νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἴωνας εἰς ἐπανάστασιν. Εἰς τὰς σκέψεις του αὐτὰς τὸν ἐνίσχυσε καὶ ὁ πενθερὸς του Ἰστιαῖος μὲ μυστικὴν ἐντολήν. Ἐπεισε λοιπὸν τὰς Ἴωνικὰς πόλεις νὰ ἐπαναστατήσουν. Κατὰ συμβουλήν του ἐξεδίωξαν τοὺς τυράννους καὶ ἤρχισαν νὰ ἐτοιμάζουσι στρατόν. Συγχρόνως ἐσκέφθη ὁ Ἀρισταγόρας νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἀπὸ

499 π.Χ. τὴν Ἑλλάδα. Κατ' ἀρχὰς ἦλθεν εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐξέθεσεν εἰς τὸν βασιλέα Κλεομένην τὴν κατάστασιν τῶν Ἴωνικῶν πόλεων καὶ τὸν ἐξώρκισε νὰ τὰς συνδράμῃ διὰ τὴν ὀπαλγαγὴν των ἀπὸ τὸν περσικὸν ζυγόν. « *Ἴωνον παῖδας, εἶπε, δούλους εἶναι ἀντ' ἐλευθέρων ὄνειδος καὶ ἄλγος μέγιστον μὲν αὐτοῖς ἡμῖν, ἔτι δὲ τῶν λοιπῶν ὑμῖν, οἳ προΐστασθε τῆς Ἑλλάδος. Νῦν οὖν πρὸς θεῶν τῶν ἐλληνικῶν ῥύσασθε Ἴωνας ἐκ δουλοσύνης, ἀνδρας ὁμαίμονας* ». Ἀπηρίθμησε κατόπιν τὰς ὠφελείας, τὰς ὁποίας θὰ εἶχον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἐπέκτασίν των εἰς τὴν Ἀσιατικὴν ἡπειρον. Ἄλλ' οἱ διστακτικοὶ Σπαρτιᾶται ἠρνήθησαν τὴν ζητουμένην συνδρομήν. Τότε ὁ Ἀρισταγόρας ἐστράφη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Αὐτοὶ ὡς ὁμόφυλοι τῶν Ἴωνων καὶ ὡς φίλοι καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς ἐλευθερίας ἔστειλαν πρὸς βοήθειάν των 20 πλοῖα μὲ ὀλίγον στρατόν. Εἰς αὐτὰ προσέθεσαν ἄλλα 5 οἱ Ἐρετριεῖς τῆς Εὐβοίας.

Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἦλθον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἠνώθησαν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὅλοι μαζὶ ἐβάδισαν κατὰ τῶν Σάρδεων, τῆς πρωτευούσης τῆς σατραπείας, καὶ τὰς ἐκυρίευσαν εὐκόλως. Ἡ ἀκρόπολις ὁμως ἀντέστη. Ἐνῶ οἱ ἐπαναστάται ἐπολιόρκουν τὴν ἀκρόπολιν, αἰφνιδίᾳ πυρκαϊὰ κατέκαυσε τὴν πόλιν. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποχωρήσουν. Κατὰ τὴν ἀποχώρησίν των ἐνίκηθησαν πλησίον τῆς Ἐφέσου ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἐγκατέλειψαν τοὺς Ἴωνας, οἱ ὅποιοι ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα μόνοι.

Ἐν τῷ μεταξῦ ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐπεκταθῆ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς

πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' οἱ Πέρσαι ἔλαβον δραστήρια μέτρα. Ἰσχυρὸς Περσικὸς στόλος συνήντησε τὸν Ἴωνικὸν παρὰ τὴν νῆσον Λάδην πλησίον τῆς Μιλήτου καὶ τὸν κατέστρεψε. Μετ' ὀλίγον **494 π.Χ.** οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν Μίλητον, τὴν ὁποίαν ἔκαυσαν. Ἡ λύπη τῶν Ἀθηναίων διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς Ἴωνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Μιλήτου ὑπῆρξε μεγάλη. Ὅταν ἀργότερα ἐπαίχθη εἰς τὸ θέατρον τὸ δράμα τοῦ ποιητοῦ Φρυνίχου «*Μιλήτου ἄλωσις*», ἡ συγκίνησις των ὑπῆρξε τόση, ὥστε «*ἐς δάκρυα ἔπεσε τὸ θέατρον*», κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, «*καὶ ἐξημίωσαν Φρόνιχον ὡς ἀναμνήσαντα οἰκεῖα κακὰ χιλίαις δραχμαῖς καὶ ἐπέταξαν μηκέτι μηδένα χρῆσθαι τούτῳ τῷ δράματι*». Μετὰ τὴν Μίλητον οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν καὶ τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, τὰς ὁποίας ἐτιμώρησαν σκληρῶς.

Τοιοῦτον θλιβερὸν τέλος εἶχεν ἡ Ἴωνικὴ ἐπανάστασις. Κατέστρεψε τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ὁποῖαι ἤκμαζον ἕως τότε, καὶ ἔγινεν ἡ ἀφορμὴ τῶν Περσικῶν πολέμων.

Ἡ Ἑλλάς πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων

Γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον σαφῆ συνείδησιν, ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα λαὸν καὶ μάλιστα ἀνώτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους, τοὺς ὁποίους ἀδιακρίτως ὠνόμαζον βαρβάρους. Ἐν τούτοις δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐνωθοῦν, ἀλλὰ παρέμειναν διηρημένοι εἰς μικρὰ καὶ ἀνεξάρτητα κρατίδια. Κάθε πόλις ἀπετέλει καὶ ἓν κράτος.

Παρ' ὅλην ὅμως τὴν διαίρεσιν ἰσχυροὶ ἠθικοὶ καὶ κοινωνικοὶ δεσμοὶ ἐκράτουν τοὺς Ἕλληνας ἠνωμένους μεταξύ των. Τοιοῦτοι δεσμοὶ ἦσαν: ἡ ἰδία γλώσσα, ἡ ἰδία θρησκεία, τὰ ἴδια ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ οἱ Πανελλήνιοι ἀγῶνες.

Ἀπὸ τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικὰ κράτη δύο ἦσαν τὰ μεγαλύτερα καὶ σπουδαιότερα: τὸ κράτος τῆς Σπάρτης καὶ τὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν, μὲ διαφορετικὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν.

Τὸ κράτος τῆς Σπάρτης ἦτο στρατιωτικὸν μὲ πολίτευμα ὀλιγαρχικόν. Ἀπέβλεπε μόνον εἰς ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας καὶ δὲν ἐνδιέφερετο διὰ τὴν πνευματικὴν ἐξύψωσιν καὶ

τὴν ἄνετον ζωὴν τῶν πολιτῶν του. Ἡ Σπάρτη μὲ τὴν ὀργάνωσίν της αὐτὴν ἔγινεν ἡ μεγαλύτερα στρατιωτικὴ δύναμις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ *Πελοποννησιακὴ ἀγρομαχία*, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης κατὰ τὸν βον π.Χ. αἰῶνα, ἦτο ἡ μόνη ὀργανωμένη σοβαρὰ δύναμις, ὅταν παρουσιάσθη ὁ περσικὸς κίνδυνος.

Τὸ κράτος τῶν Ἀθηναίων διέφερον ἀπὸ τὸ κράτος τῆς Σπάρτης. Χωρὶς νὰ παραμελῆ τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, ἐφρόντιζε διὰ τὴν πνευματικὴν ἐξύψωσιν τῶν πολιτῶν του καὶ ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ ζοῦν χωρὶς περιορισμούς. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνεπτύχθη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Τὸ πολίτευμα τοῦτο μὲ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ Κλεισθένους (507 π.Χ.) ἔλαβε τὴν πλήρη καὶ τελειωτικὴν μορφήν του καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνύψωσιν τοῦ φρονήματος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς φιλοπατρίας του.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους πάλης μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν πρωτηγωνίστησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται. Μὲ αὐτοὺς συνετάχθησαν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ τοιοιτοτρόπως κατώρθωσαν νὰ νικήσουν τοὺς βαρβάρους.

2. Ο ΑΜΥΝΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἄτυχῆς ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Δαρεῖος ὀργίσθη πολὺ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἀθηναίων, διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποίαν ἔδωκαν εἰς τοὺς Ἴωνας. Τόση μάλιστα, ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ἦτο ἡ ὀργή του, ὥστε διέταξεν ἕνα δοῦλον νὰ λέγῃ εἰς αὐτὸν τρεῖς φορές κατὰ τὴν ὥραν τοῦ δείπνου: « Δέσποτα, μέμνησο τῶν Ἀθηναίων ». Ἀλλὰ καὶ ὁ ἔκπτωτος τύραννος τῶν Ἀθηναίων Ἴππίας, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς τὴν αὐλήν του καὶ ἐφρόντιζε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, διήγειρε συνεχῶς τὸ πάθος τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων παρουσίαζεν εἰς τὸν Δαρεῖον ὡς εὐκόλον ἐπιχείρησιν τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἀπήλλασεν ἀπὸ κάθε μελλοντικὴν ἀνησυχίαν.

Ὁ Δαρείος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ὁ μέγας ἀγὼν μεταξύ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα Περσικοὶ ἢ Μηδικοὶ πόλεμοι.

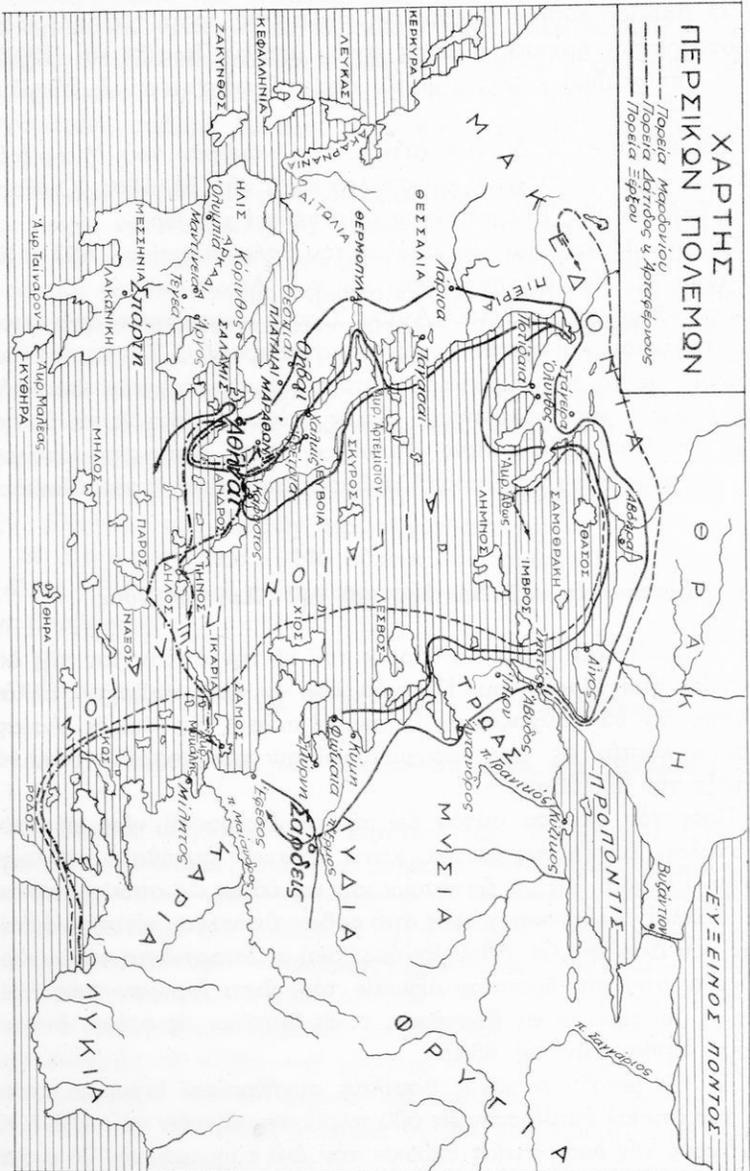
Τὸ 492 π.Χ. ὁ Δαρείος ἔστειλε τὸν γαμβρὸν τοῦ Μαρδόνιον με ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ στόλον κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μαρδόνιος ἐπέρασε τὸν Ἑλλησποντον καὶ ὑπέταξε τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν. Ὁ στόλος τοῦ ἔπλεε πλησίον **492 π.Χ.** τῆς παραλίας. Ἄλλ' εἰς τὴν χερσονήσον τοῦ Ἄθω (ὅπου σήμερον τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὀρους) κατελήφθη ἀπὸ σφοδρὰν τρικυμίαν καὶ ἔπαθε μεγάλην καταστροφὴν. Τὰ περισσότερα πλοῖα μὲ τὰ πληρώματά των συνετρίβησαν ἐπὶ τῶν ἀποκρήμνων βράχων τῆς χερσονήσου. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Μαρδόνιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω ἄπρακτος, διότι ἐκτὸς τοῦ στόλου καὶ ὁ στρατὸς του εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὰς ἀπωλείας εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Ἐκστρατεία τοῦ Δατίδος καὶ τοῦ Ἀρταφέρνου

Ὁ Δαρείος δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του με τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μαρδονίου. Κατενόει ὅτι, ἐν ὅσῳ ὑπῆρχεν Ἑλλὰς ἐλευθέρη, δὲν θὰ ἤσυχάζον αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπέμεινε λοιπὸν εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν σχεδίων του, νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα.

Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν διέταξε νὰ ἐτοιμασθῇ νέος στρατὸς καὶ στόλος. Συγχρόνως ἔστειλε, κατὰ περσικὴν συνήθειαν, κήρυκας εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ζητήσουν γῆν καὶ ὕδωρ ὡς σημεῖα ὑποταγῆς. Πολλαὶ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἀπὸ φόβον ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Δαρείου. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως καὶ οἱ Σπαρτιᾶται τόσον ὠργίσθησαν ἀπὸ τὴν θρασεῖαν ἀξίωσίν του, ὥστε ἔρριψαν τοὺς πρέσβεις οἱ μὲν πρῶτοι εἰς βάραθρον, οἱ δὲ δεῦτεροι εἰς φρέαρ, διὰ νὰ λάβουν ἐκεῖθεν γῆν καὶ ὕδωρ.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ μέγας βασιλεὺς συνήθροισεν ἰσχυρὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον ἐπεβίβασεν εἰς 600 πλοῖα τὴν ἀνοιξιν τοῦ 490 π.Χ. Ἀρχηγοὺς τῆς ἐκστρατείας διώρισε τὸν Δᾶτιν καὶ τὸν Ἀρταφέρην. Αὐτοὶ ἠκολούθησαν διαφορετικὴν ὁδὸν ἀπὸ τὸν Μαρ-

δόνιον. Ἐπλευσαν διὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Εὐβοίαν. Εἶχον μαζί των τὸν γέροντα Ἴππῖαν ὡς σύμβουλον καὶ σύμμαχον, διότι ἔστριζοντο πολὺ εἰς τὴν ἑξέγερσιν τῶν ὀπαδῶν του.

Εἰς τὴν Εὐβοίαν οἱ Πέρσαι ἐκυρίευσαν τὴν *Κάρυστον* μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν καὶ κατόπιν διηυθύνθησαν πρὸς τὴν *Ἐρέτριαν*. Οἱ Ἐρετρίεις ἀντέστησαν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ὑπέκυψαν. Οἱ Πέρσαι ἔκαυσαν τοὺς ναοὺς καὶ συνέλαβον τοὺς κατοίκους τῆς Ἐρετρίας, τοὺς ὁποίους ἔστειλαν ὡς δούλους εἰς τὸν Δαρείον. Ὑστερον ἐπλευσαν πρὸς τὴν Ἀττικὴν. Κατὰ συμβουλήν τοῦ Ἴππῖου ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν *Μαραθῶνα*, ὅπου ὁ ἐκπτωτος τύραννος εἶχε πολλοὺς ὀπαδοὺς. Οἱ χωρικοὶ τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς ὀρειῶν μερῶν τῆς Ἀττικῆς, οἱ ὅποιοι ἐλέγοντο ἀπὸ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς των *δικριοι*, ἔθεωροῦντο φίλοι τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Μ α ρ α θ ῶ ν

α) Αἱ προετοιμασίαι διὰ τὴν μάχην

Οἱ Ἀθηναῖοι ἠτοιμάσθησαν νὰ ἀποκρούσουν τοὺς Πέρσας, μόλις ἔμαθον τὴν ἀποβίβασίν των εἰς τὸν Μαραθῶνα. Δι' αὐτὸ ἔστειλαν ἀμέσως τὸν ταχυδρόμον *Φειδιππίδην* εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν. Ὁ Φειδιππίδης ἔφθασεν ἐκεῖ ἐντὸς 48 ὥρῶν καὶ παρουσιάσθη εἰς τοὺς *Ἐφόρους*. Ὁμίλησεν εἰς αὐτοὺς μὲ πνεῦμα πανελληνιον. Ἐτόνισεν ἰδιαιτέρως τὴν σημασίαν τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν σωτηρίαν, τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος. « Ὡ Λακεδαιμόνιοι, εἶπεν, Ἀθηναῖοι ὑμῶν δεόνται σφίσι βοηθῆσαι καὶ μὴ περιδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖς Ἑλλήσι δουλοσύνην περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων· καὶ γὰρ νῦν Ἐρέτριά τε ἠνδροαπόδιται καὶ πόλει λογίμῳ ἢ Ἑλλάς γέγονεν ἀσθενεστέρα ».

Οἱ Σπαρτιαῖται ἐφάνησαν μὲν πρόθυμοι νὰ στείλουν βοήθειαν, ἀλλ' ἀπήντησαν, ὅτι διὰ λόγους θρησκευτικoὺς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσουν, πρὶν γίνῃ πανσέληνος. Ἦτο δὲ τότε ἡ σελήνη ἐννεὰ ἡμερῶν. Μόνον οἱ Πλαταιεῖς ἔστειλαν αὐθορμήτως ὅλην τὴν δυνάμιν των ἐκ 1000 ὀπλιτῶν πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων.

Ἕλλην ὀπλίτης

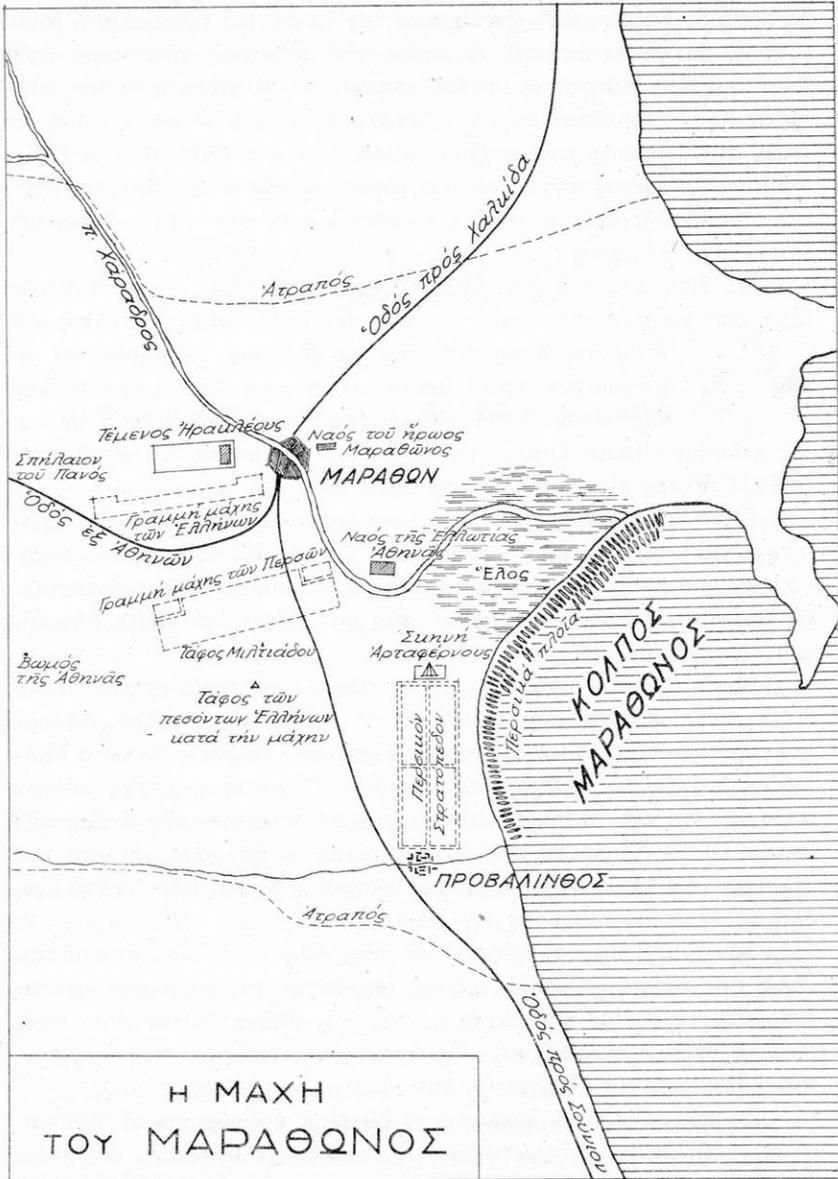
Ἄθηναῖοι καὶ Πλαταιεῖς, ἐν ὄλῳ 10.000, παρετάχθησαν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἀπέναντι τῶν Περσῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δέκα στρατηγῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπερεῖχεν ὁ Μιλτιάδης. Εἰς πολεμικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἔγινε μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Φειδιππίδου ἐκ τῆς Σπάρτης, αἱ γνώμαι τῶν στρατηγῶν ἐδιχάσθησαν. Ὁ Μιλτιάδης προέτεινε νὰ ἐπιτεθοῦν ἀμέσως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ μὲ τὴν γνώμην του συνεφώνησαν ἄλλοι τέσσαρες. Οἱ ὑπόλοιποι πέντε ἔλεγον, ὅτι ἔπρεπε νὰ περιμένουν τοὺς Σπαρτιάτας. Ὁ κίνδυνος ἐκ τῆς ἀναβολῆς ἦτο μέγιστος, διότι ἤρχισαν νὰ κινοῦνται ὑπόπτως οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Ἰππίου. Τὴν κατάστασιν ἔσωσεν ὁ πολέμαρχος Κ α λ -

λίμαχος, ὁ ὁποῖος ἐτάχθη μὲ τὴν γνώμην τοῦ Μιλτιάδου. Ἡ ἀπόφασις πλέον ἐλήφθη. Ἡ ἐπίθεσις ἔπρεπε νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον.

Κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀριστείδου, ἑνὸς ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν, ὅλοι ἀνεγνώρισαν ὡς ἀρχιστράτηγον τὸν Μιλτιάδην. Ὁ Μιλτιάδης ἐφήρμοσε τὸ ἐξῆς στρατηγικὸν σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τότε ἠκολούθησαν μεγάλοι στρατηγοὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τιμῆς ἕνεκα παρέταξε τοὺς Πλαταιεῖς. Διὰ νὰ ἐξισώσῃ τὸ μήκος τῆς παρατάξεώς του πρὸς τὸ ἐχθρικὸν μέτωπον, εἰς μὲν τὸ κέντρον ἐτοποθέτησεν ὀλίγους ἄνδρας, ἀντιθέτως δὲ ἐπέκνωσε τὰς πτέρυγας. Κατόπιεν διέταξε τὸν στρατὸν νὰ ἐπιτεθῇ.

β) Ἡ μάχη

Ὅταν ἐδόθη τὸ σύνθημα, οἱ Ἄθηναῖοι ὤρμησαν τρέχοντες τὸσον, ὥστε οἱ Πέρσαι τοὺς ἐνόμισαν τρελλούς. Ἡ σύγκρουσις ὑπῆρ-

ξε φοβερά. Τὸ κέντρον τῶν Περσῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγνώριζεν ὁ Μιλτιάδης, ὅτι παρετάσσετο τὸ ἄνθος τοῦ στρατοῦ, ἠνάγκασε τοὺς ἀπέναντί του Ἀθηναίους νὰ ὑποχωρήσουν. Ἀντιθέτως αἱ δύο πτέρυγες τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ ἔστρεψαν εἰς φυγὴν τὰ ἀντίστοιχα ἄκρα τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως. Μετὰ τοῦτο ὁ Μιλτιάδης ἔστρεψε τὰς δύο πτέρυγας κατὰ τοῦ νικηφόρου περσικοῦ κέντρου. Οἱ Πέρσαι προσβαλλόμενοι ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ ἐκ τῶν νώτων φεύγουσιν πρὸς τὴν θάλασσαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς κατεδίωξαν μέχρι τῶν πλοίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐζήτησαν νὰ σωθοῦν. Ἐκεῖ συνήφθη νέος ἀγὼν αἱματηρότατος. Οἱ Ἀθηναῖοι προσεπάθησαν νὰ καύσουν τὰ πλοῖα καὶ νὰ **490 π.Χ.** ἐμποδίσουν τοὺς Πέρσας νὰ φύγουν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν. Ἐπέτυχον μόνον νὰ κυριεύσουν ἑπτὰ πλοῖα. Ἐξ χιλιάδες Πέρσαι ἔπεσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Οἱ ὑπόλοιποι ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἔφυγον.

Κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην πάλην ἐφονεύθη ὁ πολέμαρχος Κ α λ λ ί μ α χ ο ς καὶ ὁ στρατηγὸς Σ τ η σ ί λ α ο ς. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ ποιητοῦ Αἰσχύλου Κ υ ν έ γ ε ι ρ ο ς ἔπεσεν ἡρωικῶς, ἐνῶ προσεπάθει νὰ ἐμποδίσῃ περσικὸν πλοῖον νὰ φύγῃ. Ἐν ὄλῳ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἐφονεύθησαν 192.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Μαραθῶνος ὁ περσικὸς στόλος διηθύνη πρὸς τὸ Φάληρον μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι θὰ εὔρισκε τὰς Ἀθήνας χωρὶς ὑπερασπιστὰς καὶ θὰ τὰς κατελάμβανεν εὐκόλως. Ἀλλ' ὁ Μιλτιάδης ἐνόησε τὸ σχέδιον τῶν Περσῶν. Ἔσπευσε ἀμέσως μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ παρετάχθη πλησίον τῆς Φαληρικῆς ἀκτῆς. Οἱ Πέρσαι, ὅταν εἶδον ἀπὸ μακρὰν νὰ ἀστράπτουν ὑπὸ τὸν λαμπρὸν φθινοπωρινὸν ἥλιον τὰ νικηφόρα ὄπλα τῶν Ἀθηναίων, ἔφυγον ἐντροπιασμένοι εἰς τὴν Ἀσίαν.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔφθασαν εἰς τὰς Ἀθήνας 2.000 Σπαρτιαῖται. Ἀλλ' ἦτο πλέον ἄργά. Ἐν τούτοις ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ πεδῖον τῆς μάχης εἰς τὸν Μαραθῶνα. Ὅταν εἶδον τοὺς σωροὺς τῶν λαφύρων καὶ τὰς τρομερὰς ἀπωλείας τῶν Περσῶν, συνεχάρησαν τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὸ μέγα κατόρθωμα.

Ἐκ τῶν πλουσίων λαφύρων τὸ δέκατον προσέφερον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς θεοὺς. Ἐξαιρετικῶς ἐτίμησαν τὸν Μιλτιάδην, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ εὐφυὲς σχέδιόν του ἔγινε αἴτιος τῆς νίκης. Μοναδικὴν ἐπίσης

τιμήν ἀπένειμαν εἰς τοὺς πεσόντας Μαραθωνομάχους. Ἐπειδὴ ἐθεώρησαν ὑπέροχον τὴν ἀνδρείαν των, ἔθαψαν αὐτοὺς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Εἰς κοινὸν τάφον ἔθεσαν τοὺς νεκροὺς Ἀθηναίους, εἰς ἄλλον τοὺς Πλαταιεῖς καὶ εἰς τρίτον τοὺς φονευθέντας δούλους. Πλησίον τῶν τάφων ἀνήγειραν τρόπαιον ἀπὸ λευκὸν λίθον. Ἐπὶ αὐτοῦ ἐχάραξαν τὸ ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἔγραψεν εἰς αἰώνιον ἔπαινον τῆς ἀρετῆς των ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης ὁ Κεῖος :

*« Ἐλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν ».*

Ἡ σημασία τῆς νίκης τοῦ Μαραθῶνος.—Ὁ Μιλτιάδης

Ἡ σημασία τῆς νίκης τοῦ Μαραθῶνος ὑπῆρξε μεγίστη. Ἐν πρώτοις ἐνέπνευσε θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀπέναντι τῶν Περσῶν. Δικαίως λοιπὸν ὁ Ἡρόδοτος ἐπαινεῖ τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν ἀνδρείαν των : *« Πρῶτοι Ἕλλήνων, λέγει, οἱ Ἀθηναῖοι δρόμῳ ἐς πολεμίους ἐχρήσαντο, πρῶτοι δὲ ἀνέσχοντο ἐσθῆτά τε Μηδικὴν ὄρωντες καὶ ἄνδρας τοὺς ταύτην ἐνδεδυκότας· τέως δὲ ἦν τοῖς Ἕλλησι καὶ τὸ ὄνομα τῶν Μήδων φόβος ἀκοῦσαι ».* Ἐξ ἄλλου ἡ συναίσθησις τῆς ὑπεροχῆς, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὸ λαμπρὸν κατόρθωμα τοῦ Μαραθῶνος, ὠδήγησεν αὐτοὺς πολλακίς εἰς νέους θριάμβους. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἀπέδωκαν μεγάλας τιμὰς εἰς τὸν πρωτεργάτην τῆς νίκης Μιλτιάδην.

Οὗτος ἀνῆκεν εἰς ἐπιφανῆ Ἀθηναϊκὴν οἰκογένειαν. Ἦτο ἀνεψιὸς ἄλλου Μιλτιάδου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ Πεισιστράτου ἵδρυσεν Ἀθηναϊκὴν ἀποικίαν εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θεοῦ του ἔγινε αὐτὸς κύριος τῆς Χερσονήσου, ἀπεχώρησε δὲ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπανάστασως τῶν Ἴώνων.

Ὁ Μιλτιάδης ἐγνώριζε τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν Περσῶν, τὴν ὀργανωσίν των, τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἀδυναμίας των ἀπὸ τὴν ἐποχῆν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Θρακικὴ χερσόνησος εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς τοὺς Πέρσας. Παρηκολούθησε μάλιστα ἀναγκαστικῶς, ὅπως εἶδομεν, τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σκυθῶν, ὅτε καὶ ἔγινεν

Μιλτιάδης

ὑποπτος εἰς αὐτόν, ἐπειδὴ εἶχε συμβουλευσει τὴν διάλυσιν τῆς γεφύρας τοῦ Ἴστρου. Διὰ τὴν πειρὰν τοῦ αὐτῆν καὶ τὴν στρατηγικὴν τοῦ ἀξίαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐξέλεξαν ἓνα ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν.

Ἄλλ' ἡ ἐξαιρετικὴ τιμὴ καὶ ὑπόληψις, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε μετὰ τὴν νίκην τοῦ Μαραθῶνος ὁ Μιλτιάδης, ἐμεγάλωσαν τὸν ἐγωϊσμόν τοῦ καὶ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ. Τὸ τέλος τοῦ ὑπῆρξε θλιβερόν. Παρέσυρε τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀτυχῆ ἔκστρατείαν ἐναντίον τῆς νήσου Πάρον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπληγώθη βαρέως. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ τὸν κατηγοροῦν τότε, ὅτι ἐξηπάτησε τοὺς συμπολίτας

τοῦ καὶ ἐζημίωσε τὰς Ἀθήνας. Διὰ τοῦτο ἐζήτησαν νὰ καταδικασθῆ εἰς θάνατον. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου ἐπέβαλεν εἰς τὸν Μιλτιάδην ὡς ποινὴν πρόστιμον πεντήκοντα ταλάντων. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ ὁ Μιλτιάδης ἀπέθανεν ἐκ τῆς πληγῆς. Τὸ πρόστιμον ἐπλήρωσε βραδύτερον ὁ υἱὸς τοῦ Κίμων.

Ἄριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς

Δύο νέοι καὶ ἔσχοι ἄνδρες κυριαρχοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιλτιάδου, ὁ Ἄριστείδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἦσαν ἀντίπαλοι. Ὁ Ἄριστείδης ἦτο ἀρχηγὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς τῶν δημοκρατικῶν.

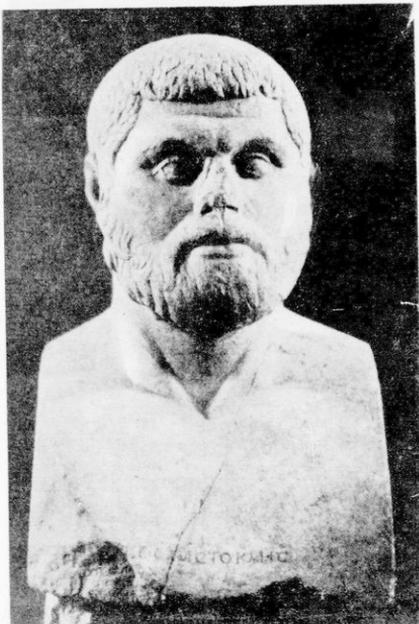
Ὁ Ἄριστείδης ἦτο ἐκ φύσεως συντηρητικὸς καὶ ἀπεστρέφετο τοὺς νεωτερισμοὺς εἰς τὴν πολιτείαν. Δὲν εἶχε τὴν εὐρείαν πολιτικὴν ἀντίληψιν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀλλὰ διεκρίνετο διὰ τὸν ἤρεμον, εὐθὺν καὶ δίκαιον χαρακτῆρά του. Ἦτο προσέτι ἀφιλοχρήματος καὶ εἰς ἄκρον φιλόπατρις. Ὑπηρέτησε πάντοτε τὴν πατρίδα του ὄχι

ἀπὸ φιλοδοξίαν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀντίληψιν ὅτι αὐτὸ τοῦ ἐπέβαλλε τὸ κατῆκον. Οὐδέποτε ἐξεμεταλλεύθη τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆλθε, διὰ νὰ πλουτίσῃ. Διὰ τοῦτο ἔμεινε μέχρι τέλους τόσο πτωχός, ὥστε ἐφρόντισε μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ Πολιτεία διὰ τὰς θυγατέρας του. Παροιμιώδης ἦτο ἡ δικαιοσύνη του, διὰ τὴν ὁποῖαν ἐπωνομάσθη δίκαιος. Ὅταν εἰς τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν ἠκούσθη ὁ στίχος τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ Αἰσχύλου « οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει », ὅλοι οἱ θεαταὶ ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των εἰς τὸν Ἀριστείδην. Πράγματι ὁ Ἀριστείδης δὲν ἤθελε μόνον νὰ φαίνεταί δίκαιος, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναί. Ὁ Ἀριστείδης διεξήγαγε σφοδρούς, ἀλλ' εὐπρεπεῖς πολιτικούς ἀγῶνας πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του, τὸν Θεμιστοκλέα, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ τέλος κατῶρθωσε νὰ τὸν ἐξορίσῃ.

Ἀντίθετος πρὸς τὸν Ἀριστείδην ὑπῆρξεν ὁ Θεμιστοκλῆς, εἰς ἐκ τῶν μεγαλοφυεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἦτο πολὺ φιλόδοξος καὶ φίλαρχος. Ἐπεδίωκε μὲ κάθε μέσον τὴν ἐξουσίαν, διὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ σχέδιά του, τὰ ὁποῖα ἀπέβλεπον εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Θεμιστοκλῆς διεκρίνετο διὰ τὸν προβλεπτικὸν νοῦν του, τὸν ὁποῖον συνώδευσεν ἔκτακτος δραστηριότης. Ὁ μέγας Ἀθηναῖος ἱστορικός Θουκυδίδης δίδει τὴν ἐξῆς σκιαγραφίαν τοῦ Θεμιστοκλέους: Ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο ἄξιος θαυμασμοῦ περισσώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον, διότι εἰς τὸ πρόσωπόν του ἀπεδείχθη κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον ἡ μεγάλη ἀξία τῆς μεγαλοφυΐας. Ἦτο ἱκανὸς νὰ σχηματίζῃ κατόπιν μικρᾶς μόνον σκέψεως κρίσιν ὀρθοτάτην διὰ τὰ ἐκάστοτε παρουσιαζόμενα ζητήματα καὶ νὰ κάμνῃ ἀρίστας προγνώσεις διὰ τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν. Μὲ ἓνα λόγον ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ τὴν μεγάλην εὐφυΐαν, μὲ τὴν ὁποῖαν τὸν ἐπροίκισεν ἡ φύσις, χωρὶς πολλὴν μελέτην, ἠδύνατο περισσώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ εὐρίσκη ἐκ τοῦ προχείρου τὰ ὀρθὰ καὶ τὰ πρόποντα.

Ἀριστείδης

Θεμιστοκλής

Μόνον ὁ Θεμιστοκλῆς ἐθεώρει τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος ὡς ἀρχὴν νέων ἀγῶνων πρὸς τοὺς βαρβάρους. Οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἐπίστευον, ὅτι οἱ Πέρσαι μετὰ τὴν ἥττάν των δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ ἐπανέλθουν. Διὰ τοῦτο ὁ προβλεπτικώτατος πολιτικός ἐζήτηε ἐνίσχυσιν πρωτίστως τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς πόλεως. Μόνον μὲ ἰσχυρὸν στόλον, ἔλεγεν ὁ Θεμιστοκλῆς, θὰ ἠδύναντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀποκρούσουν τὸν μέγαν περσικὸν κίνδυνον.

Εἰς τὸ πρόγραμμά του συνήνητησε σφοδρὰν ἀντίδρασιν ἀπὸ τοὺς ἀριστοκρατικούς. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἐφοβοῦντο, ὅτι μὲ τὴν στρατολογίαν τῶν θητῶν, τῶν ἀνθρώπων δηλαδὴ τῆς τελευταίας κοινωνικῆς τά-

ξεως, οἱ ὅποιοι θὰ ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν δημιουργίαν ἰσχυροῦ στόλου, οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ θὰ ἀπέκτων μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν εἰς βάρος τῆς ἰδικῆς των.

Ὁ Θεμιστοκλῆς κατῴρθωσε νὰ ἐξορίσῃ τὸν Ἀριστείδην καὶ τότε ἔθεσεν εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ναυτικὸν του πρόγραμμα: Ὡχύρωσε τὸν φυσικὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς καὶ μὲ τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου κατεσκεύασε 200 τριήρεις καὶ τοιουτοτρόπως ἔκαμε τὰς Ἀθήνας τὴν ἰσχυροτέραν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεγαλοφυοῦς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς δραστηριότητός του ἐφάνησαν κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος.

Νεαὶ προετοιμασίαι τῶν Περσῶν.—Θάνατος τοῦ Δαρείου

Ἡ πρόβλεψις τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅτι ὁ ἀγὼν ἐναντίον τῶν βαρβάρων δὲν ἐτελείωσεν, ἀπεδείχθη ὀρθή. Ὁ Δαρεῖος ἐταράχθη

μέν από την ήτταν τοῦ στρατοῦ του εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἐξηκολούθησεν ὁμως νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὸ ἀρχικόν του σχέδιον περὶ ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐτοιμάσῃ μεγαλύτερον στρατὸν καὶ στόλον καὶ νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς προσωπικῶς τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐκστρατείας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν προπαρασκευῶν ἀπέθανε καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του Ξέρξης (485 π.Χ.).

Ὁ θάνατος τοῦ Δαρείου ὑπῆρξε γεγονὸς εὐτυχῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ νέος βασιλεὺς ὄχι μόνον δὲν εἶχε τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρετάς, καθὼς καὶ τὴν πείραν τοῦ πατρὸς του, ἀλλ' ἦτο προσέτι ἀλαζῶν, ἀνόητος καὶ δειλός.

Ὁ Ξέρξης ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Ξέρξης κατ' ἀρχὰς δὲν ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἐγκρίνῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ πατρὸς του. Ἐν τούτοις μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ ὑποστηρικταὶ τῆς ἐκστρατείας κατώρθωσαν νὰ τὸν παρασύρουν μὲ τὸ μέρος των. Κατόπιν τούτου διέταξε γενικὴν καθ' ὅλον τὸ κράτος στρατολογίαν καὶ ἐτοιμασίαν πολεμικῶν καὶ φορηγῶν πλοίων μὲ τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια.

Μετὰ τέσσαρα ἔτη, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προστεθοῦν ἄλλα τρία τῶν προπαρασκευῶν τοῦ Δαρείου, συνεκεντρώθη τεραστία δύναμις, μοναδικὴ διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἀπετελεῖτο ἀπὸ 1.700.000 πεζοὺς, 80.000 ἵππεις, 1.207 πολεμικὰ πλοῖα καὶ 3.000 φορηγά. Διαφορετικοὶ λαοὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Περσικοῦ κράτους ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐπιχείρησιν. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς μὲ τὰς ποικίλας ἐνδυμασίας καὶ τὰ διαφορετικὰ ὄπλα περιγράφει ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος.

Ὁ Ξέρξης ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς μεγάλης στρατιᾶς καὶ ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὰς Σάρδεις, μὲ διεύθυνσιν πρὸς τὸν Ἑλλησπόντον, τὴν ἀνοιξιν τοῦ 480 π.Χ. Εἰς τὸ στενωτὸν μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, μεταξὺ Ἀβύδου καὶ Σηστοῦ, εἶχον κατασκευασθῆ κατὰ διαταγὴν του δύο γέφυραι ἀπὸ μικρὰ πλοῖα, ἀλλὰ σφοδρὰ τρικυμία τὰ κατέστρεψε. Ὁ Ξέρξης, ὅταν ἔμαθε τοῦτο, ὠργίσθη πολὺ καὶ εἰς τὴν παραφορὰν του διέταξε νὰ φονεύσουν τοὺς μηχανικοὺς, οἱ ὁποῖοι κατεσκεύασαν τὰς γεφύρας, καὶ νὰ μαστιγώσουν τὴν θάλασσαν.

Ἐν τῷ μεταξύ νέαι ἀσφαλέστεραι γέφυραι εἶχον ἐτοιμασθῆ, ὅταν ἔφθασεν ὁ Ξέρξης. Ἐπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας ἐχρειάσθη ὁ στρατός του, διὰ νὰ διαπεραιωθῆ εἰς τὴν Εὐρώπην. Κατόπιν ἐβάδισε διὰ τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας χωρὶς νὰ συναντήσῃ καμμίαν ἀντίστασιν. Ἡ τεραστία στρατιὰ ἐσκόρπιζε τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀπόγνωσιν καὶ ὅλοι οἱ λαοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπέρασαν, ἐπροσκύνησαν τὸν παντοδύναμον βασιλέα.

Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Ἴσθμόν

Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἔμαθον τὰς ἐτοιμασίας τοῦ Ξέρξου, ἔσπευσαν νὰ ἐρωτήσουν τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν, τί ἔπρεπε νὰ κάμουν. Τὸ μαντεῖον ἀπήντησεν, ὅτι μόνον τὰ ξύλινα τεῖχη θὰ σώσουν τοὺς Ἀθηναίους.

Διάφοροι ἐρμηνεῖαι ἐδόθησαν εἰς τὸν χρῆσμον. Τέλος ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅτι *ξύλινα τεῖχη* ἦσαν τὰ πλοῖα. Ἀπεφάσισαν τότε ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι, ὅσοι ἠδύναντο νὰ φέρουν ὄπλα, νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ πλοῖα, διὰ νὰ ἀγωνισθοῦν κατὰ θάλασσαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος των καὶ ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος.

Συγχρόνως Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶται συνεκάλεσαν *Πανελλήνιον συνέδριον* εἰς τὸν Ἴσθμόν τῆς Κορίνθου μὲ σκοπὸν νὰ ὀργανώσουν κοινὴν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὅλοι σχεδὸν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, οἱ ὅποιοι ἀπεφάσισαν νὰ καταπαύσουν τὰς φιλονικίας καὶ ὅλοι ἠνωμένοι νὰ πολεμήσουν τοὺς βαρβάρους.

Ὁ *κοινὸς κίνδυνος* ἐξύπνησεν εἰς τὰς ψυχὰς των τὸ αἶσθημα τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ ἐνιαίου συμφέροντος τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἔθνος παρουσιάσθη διὰ πρώτην φοράν ἠνωμένον εἰς μίαν δύναμιν. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἔνωσις αὐτή, οἱ Ἀθηναῖοι ἐθυσίασαν τὰ πρωτεῖα των. Ἐδέχθησαν νὰ γίνων οἱ Σπαρτιᾶται ἀρχηγοὶ τοῦ ἀγῶνος ὄχι μόνον κατὰ ξηράν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν, μολοντί διέθετον τὸν ἰσχυρότερον στόλον.

Ὅταν ἔμαθον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὸν Ἴσθμόν, ὅτι οἱ Πέρσαι κατέρχονται ἐκ τῆς Μακεδονίας πρὸς νότον, ἀπεφάσισαν νὰ στείλουν στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν μεταξύ

Ὀλύμπου καὶ Ὀσσης στενοπορίαν, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προέλασιν των. Πράγματι 10.000 μαχηταὶ ἔφθασαν ἀπὸ θαλάσσης εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν καὶ κατέλαβον ἐπικαίρους θέσεις. Ἄλλ' ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ὁ Α', ὁ ὁποῖος ἠκολούθει διὰ τῆς βίας τὸν Ξέρξην, διεμήνυσε μυστικῶς εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν Ἑλλήνων, ὅτι εἶναι τόσον τὸ πλῆθος τῶν Περσῶν, ὥστε εὐκόλως θὰ τοὺς πλευροκοπήσῃ ἐκ τῶν Πιερίων, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν τοποθεσίαν. Ὁ στρατὸς ἐπεβιβάσθη ἐκ νέου ἐπὶ τῶν πλοίων καὶ ἐπέστρεφεν εἰς τὸν Ἴσθμόν.

Τότε οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὸν Ἴσθμόν ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ προβάλουν ἀντίστασιν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν δευτέραν ἀμυντικὴν γραμμὴν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλει ἡ φύσει ὄχυρὰ θέσις τῶν Θερμοπυλῶν. Συγχρόνως ἔδωκαν ἐντολὴν νὰ πλεύσῃ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἰς τὸ βορειότερον ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας, τὸ Ἄρτεμισιον, διὰ νὰ ματαιώσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ Περσικοῦ στόλου εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον.

Θερμοπύλαι

α) Τὰ πρὸ τῆς μάχης

Ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Λεωνίδας μὲ 300 Σπαρτιάτας καὶ ἄλλους 7.000 Ἕλληνας κατέλαβε τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, διὰ νὰ σταματήσῃ τὴν περσικὴν προέλασιν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ πανελληνίου Συνεδρίου.

Ἐξ ἄλλου στόλος ἀπὸ 300 πολεμικὰ πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 150 ἦσαν ἀθηναϊκά, ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου *Εὐρυβιάδου* περιέμενε τὸν περσικὸν εἰς τὸ Ἄρτεμισιον. Ναύαρχος τῶν Ἀθηναίων ἦτο ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ὁ Ξέρξης ὅταν ἔφθασεν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ἔμαθεν ὅτι ὀλίγοι Ἕλληνες ὑπὸ τὸν βασιλεῆ τῆς Σπάρτης Λεωνίδα κατέχουν τὸ στενόν, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν κάθοδόν του πρὸς νότον. Τὸ στενὸν αὐτὸ ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μία δίοδος μεταξύ τοῦ ὄρους *Καλλιδομόου* καὶ τοῦ *Μαλιακοῦ κόλπου*. Εἰς τὰ δύο ἄκρα ἡ δίοδος ἦτο τόσον στενὴ, ὥστε μία μόνον ἄμαξα ἠδύνατο νὰ διέλθῃ. Ὁ ἐν τῷ μεταξύ χῶρος ἦτο πλατύτερος. Πλησίον τοῦ στενοῦ

ὕπῃρχον θερμαὶ πηγαί. Ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα Θερμοπύλαι. Ἀπὸ τὴν δυσκολοδιάβατον αὐτὴν τοποθεσίαν διὰ τόσον μέγα πλῆθος ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ περάσῃ ὁ Ξέρξης. Ἦτο ἡ μόνη γνωστὴ καὶ εὐθεῖα ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ συγκοινωνία τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ νότον τοῦ στενοῦ Ἑλλήνων. Σήμερον δὲν ὑπάρχει πλέον στενόν, διότι μετεβλήθη τὸ σχῆμα τῆς παραλίας ἐκ τῶν προσχώσεων τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ.

Ὁ Ξέρξης ἐνόμισεν ὅτι οἱ ὀλίγοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἐφύλασσον τὴν τοποθεσίαν, θὰ ἐτρέποντο εἰς φυγὴν, μόλις θὰ ἔβλεπον τὴν μυρμηκίαν τοῦ στρατοῦ του· ἠπατήθη ὁμως εἰς τὰς προβλέψεις του. Δι' αὐτὸ ἔστειλεν ἕνα κατάσκοπον ἰππέα νὰ ἴδῃ, πόσοι ἦσαν καὶ τί ἔκαμνον. Ὁ ἰππεὺς εἶδε πράγματα παράδοξα δι' αὐτόν. Ὁλίγοι Σπαρτιαῖται ἐφρούρουν τὸ στενόν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἐγυμνάζοντο καὶ ἄλλοι ἐκτενίζοντο. Ἐπέστρεψε καὶ τὸ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ξέρξην.

Ὁ Ξέρξης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ ὅσα ἤκουσε. Ἐκάλεσε τότε τὸν ἐξόριστον βασιλέα τῆς Σπάρτης *Δημάρατον*, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἠκολούθει τῶρα τὸν περσικὸν στρατόν ὡς σύμβουλος τοῦ βασιλέως. Ὄταν ὁ Δημάρατος παρουσιάσθη ἐνώπιόν του, ὁ Ξέρξης ἐζήτησε νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ ὅσα συνέβαινον εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Δημάρατος, ὅπως διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, τοῦ ἀπήντησε :

« Βασιλεῦ, οἱ Ἕλληνες εἶναι λαὸς πτωχός, ἀλλὰ προικισμένος μὲ μεγάλας ἀρετάς. Οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἔχουν ἔλθει νὰ πολεμήσουν ἐναντίον μας διὰ τὸ στενόν καὶ δι' αὐτὸ ἐτοιμάζονται. Διότι ἔχουν τὴν ἐξῆς συνήθειαν. Ὄταν πρόκειται νὰ κινδυνεύουν, τότε στολιζοῦν τὰς κεφαλὰς των. Νὰ γνωρίζῃς ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἂν ὑποτάξῃς αὐτούς, καθὼς καὶ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔμειναν εἰς τὴν Σπάρτην, κανὲν ἄλλο ἔθνος δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ σοῦ ἀντισταθῇ. Τώρα βαδίζεις ἐναντίον ἐνδοξοτάτης πόλεως καὶ ἐναντίον ἀνδρῶν γενναιοτάτων. Νὰ μὲ θεωρῆς φεύστην, ἂν δὲν γίνουν αὐτά, τὰ ὁποῖα λέγω».

Λέγεται ἀκόμη ὅτι, ὅταν ὁ Ξέρξης παρήγγειλεν εἰς τὸν Λεωνίδαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἄσκοπον ἀγῶνα καὶ νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπερήφανον ἀπάντησιν « μ ο λ ὠ ν λ α β έ ».

β) Ἡ μάχη

Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, ἀφοῦ περιέμενε ματαίως ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας μὲ τὴν ιδέα ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ σκεφθοῦν ὠριμώτερον καὶ θὰ φύγουν, κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν διέταξε τὰ στρατεύματά του νὰ ἐπιτεθοῦν. Ἄλλ' οἱ Πέρσαι ἀπεκρούσθησαν, ἀφοῦ ἔπαθον μεγάλην φθοράν. Τέλος ὁ Ξέρξης ἔστειλε κατὰ τῶν Ἑλλήνων τὸ σῶμα τῶν ἀθανάτων, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν τὴν βασιλικὴν φρουράν. Καὶ αὐτῶν ὅμως ἡ τύχη δὲν ἦτο διαφορετικὴ.

Ὅ,τι ἐν τούτοις δὲν κατῴρθωσε τὸ πλῆθος καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν Περσῶν, ἐπέτυχεν ἡ προδοσία. Ἐνας ἀνόητος καὶ φιλόδοξος κάτοικος γειτονικῆς κώμης, ὁ Ἐφιάλτης, ὁ ὁποῖος ὠνειρεύετο πλοῦτον καὶ τιμὰς καὶ ἀξιώματα ἀπὸ τὸν Ξέρξη, ὠδήγησε τὸν περσικὸν στρατὸν ἀπὸ μίαν ἀτραπὸν εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Λεωνίδας διέταξε τότε τοὺς συμπολεμιστάς του νὰ φύγουν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸς μὲ τοὺς 300 Σπαρτιάτας ἔμεινεν ἐκεῖ, διότι οἱ νόμοι τῆς Σπάρτης ἀπηγόρευον τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θέσεως, τὴν ὁποῖαν διετάχθησαν νὰ ὑπερασπίσουν. Παρέμειναν προσέτι καὶ 700 Θεσπιεῖς, ἀποφασισμένοι νὰ ἀγωνισθοῦν καὶ νὰ πέσουν μὲ τιμὴν καὶ δόξαν μαζί του.

Ὁ Λεωνίδας, διὰ νὰ φέρῃ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέραν φθοράν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν, δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς ἄμυναν, ἀλλὰ ἐπετέθη μὲ ὁρμὴν ἐναντίον των. Ἄγρια πάλη ἐπακολουθεῖ. Οἱ Ἕλληνες μάχονται ὡς λέοντες καὶ σπείρουν τὸν θάνατον εἰς τὰ ἐχθρικά πλῆθη. Τὰ δόρατά των θραύονται καὶ **480 π.Χ.** τότε σύρουν τὰ ξίφη. Εἰς τὸν γιγάντειον αὐτὸν ἀγῶνα πίπτει ὁ Λεωνίδας. Περί τὸ πτώμα τοῦ ἐνδόξου νεκροῦ συνάπτεται τῶρα φονικὴ μάχη. Οἱ Ἕλληνες ἐπικρατοῦν καὶ παραλαμβάνουν τὸν νεκρὸν βασιλέα των. Περιεκυκλώθησαν ὅμως ἀπὸ παντοῦ καὶ πολεμοῦντες μὲ ὅ,τι μέσον εἶχον, ἀκόμη καὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς ὀδόντας των, ἔπесαν μέχρις ἐνὸς μεταξὺ σωροῦ ἐχθρικῶν πτωμάτων.

Ἡ ἥρωϊκὴ θυσία τῶν ὀλίγων ἀγωνιστῶν τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος ἔμεινεν αἰώνιον καὶ ἀσύγκριτον παράδειγμα φιλοπατρίας δι' ὅλον τὸν κόσμον. Διὰ τὰς κατόπιν Ἑλληνικὰς γενεὰς ἀπετέλεσε πηγὴν ἐθνικῆς ὑπερφηφανεῖας καὶ πατριω-

τικῆς ἐμπνεύσεως. Ἀπὸ τὰ βάρη τῶν αἰώνων τὸ « μ ο λ ὶ ν λ α β ἔ » τοῦ Λεωνίδου μεταδίδεται εἰς τοὺς Ἕλληνας ὄλων τῶν ἐποχῶν ὡς δίδαγμα καὶ προσταγὴ καὶ χρέος.

Βραδύτερον εἰς τὸ μέρος ὅπου ἔπεσαν οἱ Σπαρτιᾶται, ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν Ἑλλήνων ὑψωσε κενοτάφιον, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ἔχαράχθη τὸ πολυθρύλητον ἐπίγραμμα τοῦ *Σιμωνίδου* :

*« ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι ».*

Ὁ Ξέρξης καταστρέφει τὰς Ἀθήνας

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ παρέπλεε τὸ Ἄρτεμισιον, συνεκρούσθη ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν περσικὸν καὶ ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν σοβαρὰς ζημίας. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ ἐναντίον αὐτοῦ ἀποφασιστικὸν κτύπημα, διότι τὸ πέλαγος ἦτο ἀνοικτὸν καὶ μέγας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἦλθεν ἡ εἶδησις, ὅτι οἱ Πέρσαι ἔγιναν κύριοι τῶν Θερμοπυλῶν, ἔπλευσε διὰ τοῦ Εὐρίπου εἰς τὸν Σαρωνικὸν καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸ στενὸν μεταξὺ τῆς νήσου Σαλαμίνας καὶ τῆς Ἀττικῆς.

Εἰς τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν ὄλον τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖόν των. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο μόνοι νὰ ἐμποδίσουν τὴν προέλασιν τοῦ Ξέρξου, ἀπεφάσισαν κατὰ συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν καὶ μὲ κατῆφειαν καὶ θλίψιν ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα. Σπαρακτικὴ ἦτο ἡ σκηνὴ τῆς γενικῆς ἐξόδου τῶν γυναικῶν, τῶν παιδίων καὶ τῶν γερόντων, οἱ ὅποιοι κατέφυγον ὡς πρόσφυγες εἰς τὰς πλησίον νήσους. Οἱ μάχιμοι ἄνδρες ἔμειναν εἰς τὰ πλοῖα. Ὀλίγοι μόνον Ἀθηναῖοι γέροντες ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ὁποίαν ὠχύρωσαν προχείρως μὲ ξύλινον φράγμα. Εἶχον παρερμηνεύσει τὸν χρησμόν τῆς Πυθίας, ὅτι ἡ πόλις θὰ σωθῆ ἀπὸ τὰ ξύλινα τείχη.

Ὁ Ξέρξης μετὰ τὴν μάχην τῶν Θερμοπυλῶν ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του εἰς τὸ ἑσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ συναντήσῃ οὐδεμίαν ἀντίστασιν. Ἐπέρασε τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Οἱ ὀλίγοι ὑπερα-

σπισταί της ὑπέκυψαν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν κατόπιν ἀντιστάσεως ὀλίγων ἡμερῶν. Οἱ Πέρσαι κατέλαβον τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεδόθησαν εἰς λεηλασίας. Ἐσύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ ἀπεγύμνωσαν τὰς οἰκίας τῶν πλουσιῶν. Τέλος ἔθεσαν πῦρ καὶ κατέκαυσαν τὴν πόλιν καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Ἀκροπόλεως.

Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ συντριβὴν ψυχῆς καὶ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρηκολούθουν ἀπὸ τὰ πλοῖα καὶ ἀπὸ τὰς νήσους τὴν καταστροφὴν τῆς ἀγαπητῆς των πατρίδος. Ἐν τούτοις ἐγλύκαινε τὸν πόνον των ἢ ἐλπίς εἰς τὴν ἐπιστροφὴν.

Σ α λ α μ ῖ ς

α) Πολεμικὸν Συμβούλιον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σαλαμίνα

Ἐπιπεσὼν ὁ Περσικὸς στόλος, ἀφοῦ παρέπλευσε τὴν Εὐβοίαν καὶ τὸ Σούνιον, ἐστάθμευσεν εἰς τὸ Φάληρον. Τότε οἱ ναύαρχοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὴν Σαλαμίνα συνήλθον εἰς πολεμικὸν συμβούλιον, διὰ νὰ ἀποφασίσουν, τί ἔπρεπε νὰ κάμουν εἰς τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διεφώνησαν.

Οἱ Πελοποννήσιοι προέτειναν νὰ πλεύσουν εἰς τὸν Ἴσθμόν, ὅπου ἦτο ὁ στρατός, καὶ ἐκεῖ νὰ ἀναμείνουν τὸν ἐχθρὸν στόλον. Προέβαλον τὸ ἐπιχείρημα ὅτι, ἂν ἠγωνίζοντο εἰς τὴν Σαλαμίνα καὶ ἐνικῶντο, διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ ἀποκλεισθοῦν εἰς τὴν νῆσον.

Ἐπιπεσὼν ὁ Θεμιστοκλῆς ἀντιθέτως ὑπεστήριξεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ ναυμαχήσουν εἰς τὸ στενὸν τῆς Σαλαμίνας. Εἰς τὸν μικρὸν χῶρόν του ὁ περσικὸς στόλος δὲν θὰ εἶχε τὴν εὐχέρειαν νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ τὰ βαρέα καὶ δυσκίνητα σκάφη του δὲν θὰ ἠδύναντο εὐκόλως νὰ κινήθωσιν.

Εἰς τὴν ἔξαψιν τῆς συζητήσεως, διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ὁ Εὐρυβιάδης ἐσήκωσε τὴν ράβδον του, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Θεμιστοκλέα. Ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος, ἀτάραχος, τὸν ἐκράτησεν ἀκίνητον μὲ τὴν ἡρεμον ἀπάντησίν του « *πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ* ». Εἶχε πλέον νυκτώσει καὶ ἡ ἀπόφασις δὲν εἶχε ἀκόμη ληφθῆ.

Ἐξέρξης, μὲ τὴν ιδέαν ὅτι συνέφερον εἰς αὐτὸν νὰ κλείσῃ τοὺς Ἑλληνας εἰς τὸ στενὸν τῆς Σαλαμίνας καὶ νὰ καταστρέψῃ ὅλα τὰ πλοῖά των, διέταξε τὸν στόλον τὴν ἰδίαν νύκτα νὰ τοὺς κυκλώσῃ.

Τὰ περσικά πλοῖα ἀπέκλεισαν τὸ στενὸν καὶ παρετάχθησαν εἰς μάχην. Πρὸς συμπλήρωσιν μάλιστα τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἀπόσπασμα περσικοῦ στρατοῦ κατέλαβε τὴν Ψυττάλειαν, μικρὰν νῆσον μεταξύ Σαλαμίνας καὶ Πειραιῶς. Εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τοῦ Ξέρξου συνετέλεσε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς. Διὰ τὴν ἐξαναγκάσθη τοὺς Ἕλληνας νὰ παραμείνουν καὶ νὰ ναυμαχήσουν εἰς τὸ στενὸν, ἔστειλε πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα ἐπιστολὴν μὲ τὸν δούλον του Σίκινον, Ἕλληνα ἐκ τῆς Ἀσίας, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε τὴν περσικὴν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν συνεβούλευε δῆθεν φιλικῶς τὸν Ξέρξην νὰ σπεύσῃ νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ἑλληνικὸν στόλον εἰς τὴν Σαλαμίνα, διότι οἱ Ἕλληνες ναύαρχοι σκέπτονται νὰ ἀποπλεύσουν.

Ἦτο πλέον μεσονύκτιον. Ἡ συζήτησις εἰς τὸ πολεμικὸν συμβούλιον τῶν Ἑλλήνων ἐξηκολούθει θορυβώδης, ὅταν αἴφνης ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν Θεμιστοκλέα. Ἀπὸ τὴν Αἴγιαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμενεν, εἶχε παρακολουθήσει τὰς κινήσεις τῶν Περσῶν καὶ τὸν εἶχε καταλάβει ἀνησυχία. Μὲ μικρὸν πλοιάριον κατῶρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Σαλαμίνα. Ἀμέσως παρουσιάσθη εἰς τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅσα εἶδε. Οἱ δύο μεγάλοι πολιτικοὶ ἀντίπαλοι, Ἀριστείδης καὶ Θεμιστοκλῆς, ἐλησμόνησαν τότε τὴν παλαιὰν ἐχθρὰν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ συνεργασθοῦν, διὰ νὰ σώσουν τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ναυμαχήσουν εἰς τὸ στενὸν τῆς Σαλαμίνας. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ λαμβάνουν καταλλήλους θέσεις ἀπέναντι τῆς περσικῆς παρατάξεως.

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ἀπέναντι τῆς Σαλαμίνας ὄρους Αἰγάλεω, περιστοιχισμένους ἀπὸ τὰ ἄριστα περσικά τάγματα, ἐκάθητο ἐπὶ ἀργυρόποδος θρόνου ὁ Ξέρξης, διὰ νὰ ἐπιβλέπῃ τὸν ἀγῶνα ἐκ τοῦ πλησίον.

β) Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας

Ἡ πρωία τῆς ἐπομένης ἡμέρας, 22ας Σεπτεμβρίου τοῦ 480 π.Χ., εὔρε τοὺς ἐχθρικοὺς στόλους ἀντιμετώπους. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 300 πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 180 ἀθηναϊκά, ὁ δὲ περσικὸς ἀπὸ 1000.

Πρῶτοι ἐπετέθησαν οἱ Ἕλληνες. Ὁ Εὐρυβιάδης ἔδωκε τὸ σύν-

θημα, καί αἱ σάλπιγγες τὸ ἐπανελάβον. Ὀλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ παράταξις ἐκινήθη πρὸς τὰ ἔμπρός, ἐνῶ τὰ πληρώματα ἔψαλλον τὸν πόλεμικὸν παιᾶνα :

*« ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, ἐλευθεροῦτε πατρίδα,
ἐλευθεροῦτε δὲ παιῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών».*

Δὲν εἶχον προχωρήσει πολὺ τὰ ἑλληνικὰ σκάφη, καὶ τὰ περσικὰ πλοῖα ὑπὸ τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν πληρωμάτων ἐκινήθησαν ἐναντίον των. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἤρχισε τότε νὰ ὑποχωρῇ. Οἱ ναῦται ἐκωπηλάτουν μὲ δύναμιν πρὸς τὰ ὀπίσω, προσπαθοῦντες νὰ παρασύρουν τοὺς Πέρσας εἰς τὸ στενόν. Ὄταν εἶδον οἱ Ἕλληνες, ὅτι τὸ σχέδιόν των ἐπέτυχε, πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι προσέβαλον τὰ φοινικικὰ πλοῖα καὶ κατόπιν ὅλος ὁ στόλος ἐπετέθη κατὰ τοῦ περσικοῦ. Ἡ ναυμαχία ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν.

Οἱ ἄνδρες τοῦ περσικοῦ στόλου ἠγωνίσθησαν γενναϊότατα, ἀλλ' ἔπαθον σύγχυσιν καὶ ταραχὴν. Ὁ χῶρος ἦτο στενὸς καὶ τὰ μεγάλα πλοῖα των ἐδυσκολεύοντο εἰς τὰς κινήσεις. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἔπιπτε τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀντιθέτως ἦσαν μικρὰ καὶ εὐκίνητα, οἱ δὲ Ἕλληνες ἠγωνίζοντο μὲ μεγάλην τέχνην καὶ ἀσύγκριτον ἠρωϊσμόν.

Πρῶτοι ὑπερίσχυσαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς ἀπέναντί των Φοίνικας, οἱ ὅποιοι παρέσυραν καὶ τὸν ὑπόλοιπον περσικὸν στόλον. Εἰς **480 π.Χ.** διάστημα ὀλίγων ὥρῶν τὸ στενόν τῆς Σαλαμίνας ἐγένισεν ἀπὸ συντρίμματα καὶ ναυάγια. Οἱ Πέρσαι ἔφυγον πανικόβλητοι. Ἦτο μάλιστα τόση ἡ ἀταξία καὶ ἡ σύγχυσις καὶ ἡ σπουδὴ κατὰ τὴν φυγὴν των, ὥστε ἐγκατέλειψαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων τὸ περσικὸν ἀπόσπασμα, τὸ ὅποιον εἶχον ἀποβιβάσει τὴν προηγουμένην ἡμέραν εἰς τὴν Ψυττάλειαν. Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ὁ Ἀριστείδης μὲ ὀλίγους Ἀθηναίους ὀπλίτας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ἐρημόνησον καὶ τὸ ἐξόντωσε.

Εἶχε νυκτώσει πλέον καὶ τὸ φῶς τῆς πανσελήνου ἔλαμψεν ὡς φωτοστέφανος εἰς τὰ μέτωπα τῶν νικητῶν. Τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ περσικοῦ στόλου εἶχε καταστραφῆ. Ἡ περίλαμπρος νίκη τῶν Ἑλ-

λήνων εις τὴν Σαλαμίνα, ἣ ὁποία ὠφείλετο κυρίως εἰς τὸ στρατηγικὸν δαιμόνιον τοῦ Θεμιστοκλέους, εἶχε κρίνει ὀριστικῶς τὸν ἀγῶνα.

Φυγὴ τοῦ Ξέρξου. — Τιμαὶ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα

Ὁ Ξέρξης, παρ' ὅλην τὴν καταστροφὴν τὴν ὁποίαν ὑπέστη εἰς τὴν Σαλαμίνα, εἶχεν ἀκόμη στόλον πολυπληθέστερον ἀπὸ τὸν ἑλληνικόν. Ἐν τούτοις κατελήφθη ἀπὸ τρόμον καὶ ἀγωνίαν. Ἐφοβεῖτο, μήπως οἱ Ἕλληνες νικήσουν καὶ πάλιν τὸν ὑπόλοιπον στόλον του καὶ τὸν ἀποκλείσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀπεφάσισε νὰ φύγη. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ὁ *Μαρδόνιος*, ὁ ὁποῖος ἠκολούθει τὸν Ξέρξην καὶ τὸν διεβεβαίωσεν, ὅτι ἠδύνατο αὐτὸς νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα μόνον μὲ 300.000 ἐκλεκτὸν στρατόν. Ἔδωκε λοιπὸν ὁ Ξέρξης ἐντολὴν εἰς τὸν στόλον του νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, διὰ νὰ σώσῃ τὰς γεφύρας, τὰς ὁποίας ὑπῆρχε φόβος νὰ καταστρέψουν οἱ Ἕλληνες. Ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ἀφῆκεν εἰς τὸν Μαρδόνιον τὸν στρατὸν τῶν 300.000 ἀνδρῶν, ἀνεχώρησε μὲ τὸν ὑπόλοιπον διὰ ξηρᾶς.

Ὁ στρατὸς του κατὰ τὴν πορείαν διὰ μέσου τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ἐδοκιμάσθη πολὺ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ τὰς ἀσθενείας. Ὁ Ξέρξης, ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, εὔρε τὰς γεφύρας κατεστραμμένας ἀπὸ τρικυμίαν. Ὁ ἄλλοτε ἀγέρωχος καὶ ἀλαζῶν μονάρχης τῶρα ταπεινωμένος καὶ πανικόβλητος ἠναγκάσθη νὰ διαπραιωθῇ εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν ἐπὶ πλοιαρίου. Τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του μετεκομίσθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τοῦ στόλου.

Οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ξέρξου ἠθέλησαν νὰ ἀπονείμουν βραβεῖα, ἀριστεῖα, ὅπως ἐλέγοντο, εἰς τοὺς πρωτεργάτας τῆς νίκης. Διὰ τὸ βραβεῖον τῆς συνέσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰκανότητος δὲν κατώρθωσαν νὰ συμφωνήσουν. Καθεὶς ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς ἔκρινε πρῶτον τὸν ἑαυτὸν του ἄξιον αὐτοῦ τοῦ βραβεῖου καὶ δεύτερον τὸν Θεμιστοκλέα. Τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι ὅλοι ἀνεγνώριζον τὸν Θεμιστοκλέα ἀνώτερον καὶ ἐπομένως ἄξιον νὰ λάβῃ τὰ πρωτεῖα.

Τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους ἔγινε γνωστὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Σπαρτιᾶται τὸν προσεκάλεσαν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου τοῦ ἀπέδωκαν ἐξαιρετικὰς τιμὰς. Λέγεται ὅτι, ὅταν ὀλίγον βραδύ-

τερον προσήλθεν ὡς θεατῆς εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ὅλοι τὸν ἐπευφήμησαν ἐνθουσιωδῶς ὡς σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἡμέρα αὐτή, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα τῆς ζωῆς του.

Προτάσεις τοῦ Μαρδονίου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ξέρξου ὁ Μαρδόνιος ἐπέρασε τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 479 π.Χ. ἠτοιμάζετο διὰ νέαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Πρὶν ὅμως ἀρχίσῃ τὰς ἐπιχειρήσεις, ἐπέδωξε νὰ κάμῃ τοὺς Ἀθηναίους συμμάχους του μετὰ τὴν πεποίθησιν ὅτι τοιοῦτοτρόπως θὰ ἐπιτύχῃ εὐκολώτερον τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν διεβίβασεν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀλεξάνδρου Α', τὸν ὁποῖον οἱ Πέρσαι εἶχον παραλάβει μαζί των διὰ τῆς βίας, προτάσεις συμφερωτάτας. Ὑπεσχέθη νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν των καὶ τοὺς ναοὺς των καὶ νὰ αὐξήσῃ τὸ κράτος των εἰς ἕκτασιν.

Οἱ Σπαρτιᾶται, ὅταν ἔμαθον τὰς δελεαστικὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου, ἐφοβήθησαν, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τὰς δεχθοῦν. Ἐγνώριζον ἄλλωστε, ὅτι εὐρίσκοντο εἰς πολὺ στενόχωρον θέσιν λόγῳ τῆς τελείας ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς τῆς χώρας των. Διὰ τοῦτο ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ματαιώσουν τὴν συμμαχίαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἐνώπιον τῶν πρέσβεων τῶν Σπαρτιατῶν ἔδωκαν τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Μαρδονίου κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἀριστείδου: *«Ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἦ, ἧ καὶ νῦν ἔρχεται, μήποτε ὁμολογήσῃ ἡμᾶς ἔεργη' ἀλλὰ θεοῖς τε συμμάχοις καὶ τοῖς ἥρωσι πεποιθότες, ὧν ἐκεῖνος ἐνέπρησε τοὺς τε οἴκους καὶ τὰ ἀγάλματα, ἐπέξιμεν αὐτὸν ἀμνόμενοι»*.

Ἐξ ἄλλου πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Σπαρτιατῶν εἶπον τὰ ἐξῆς: *«Οὔτε χροσὸς ἐστὶ γῆς οὐδαμῶθι τοσοῦτος, οὔτε χώρα κάλλει καὶ ἀρετῇ ὑπερφέρουσα, ἢ ἡμεῖς δεξάμενοι ἐθέλομεν ἂν μηδίσαντες καταδουλώσαι τὴν Ἑλλάδα»*. Παρεκάλεσαν μόνον τοὺς Σπαρτιᾶτας νὰ στείλουν τὸ ταχύτερον πελοποννησιακὸν στρατόν, διὰ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τὸν ἰδικὸν των πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ἀττικῆς. Εἶχον τὴν βεβαιότητα, ὅτι ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων θὰ ἐστρέφετο κατὰ πρῶτον

ή μανία του Μαρδονίου μετά την άρνητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰς προτάσεις του.

Π λ α τ α ι α ἰ

α) Συγκέντρωσις τῶν ἀντιπάλων

Ὁ Μαρδόνιος, ὅταν ἔμαθε τὴν ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων του ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ἀττικῆς χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἐμπόδιον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειψαν καὶ πάλιν τὴν πόλιν καὶ μετὰ τὰς γυναῖκας, τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ ἐπέρασαν εἰς τὴν Σαλαμίνα.

Ὁ Μαρδόνιος ἐπεχείρησεν ἐκ νέου νὰ τοὺς προσελκύσῃ καὶ ἐπανάλαβε πρὸς αὐτοὺς τὰς γνωστὰς προτάσεις του. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ εἶχον ἐγκαταλειφθῆ διὰ δευτέραν φοράν ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀπέρριψαν αὐτὰς μετὰ περιφρόνησιν. Συγχρόνως ἔστειλαν ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Σπάρτην καὶ παρεπονοῦντο διὰ τὴν ἀδιαφορίαν των.

Τὴν φοράν αὐτὴν οἱ Σπαρτιᾶται ἐκινήθησαν δραστηρίως. Στρατὸς ἐκ 40.000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Πανσανίαν ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Σπάρτην. Καθ' ὁδὸν ἤλθον εἰς ἐνίσχυσίν του καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι. Ἀφοῦ διῆλθον τὸν Ἴσθμόν, ἠνώθησαν μετὰ 8.000 Ἀθηναίους καὶ 600 Πλαταιεῖς ὑπὸ τὸν Ἀριστείδην. Ὁ ἠνωμένος στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἀνήρχετο περίπου εἰς 100.000 μετὰ ἀρχιστράτηγον τὸν Πανσανίαν.

Ὁ Μαρδόνιος ἐν τῷ μεταξύ εἶχε καταλάβει τὰς Ἀθήνας καὶ συμπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τοῦ προηγουμένου ἔτους. Ὅταν ὁμως ἔμαθεν, ὅτι σπαρτιατικὸς στρατὸς ἐβάδιζεν ἐναντίον του, ἀπεσύρθη εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς Πλαταιάς. Εἰς τὸν στρατόν του προσετέθησαν καὶ οἱ Θηβαῖοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον προσχωρήσει εἰς τοὺς Πέρσας.

Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἤλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὰς Πλαταιάς καὶ ἔλαβε θέσιν ἀπέναντι τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως. Ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας οἱ ἀντίπαλοι περιωρίζοντο εἰς ἀσημάντους ἀψιμαχίας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος Α', ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδομεν, ἠκολούθει διὰ τῆς βίας τοὺς Πέρσας, ἐγνω-

στοποίησε κρυφίως εἰς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Μαρδονίου. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἔτακτοποίησαν τὴν παράταξίν των. Ἡ ὥρα τῆς μεγάλης συγκρούσεως ἐπλησίαζε.

β) Ἡ μάχη

Πρῶτος ὁ Μαρδόνιος ἐπετέθη ἐναντίον τῆς πτέρυγος, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Σπαρτιᾶται. Ὁ Πausanίας τότε ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἀντεπιθέσεως καὶ οἱ Ἕλληνες ὤρμησαν μὲ μανίαν κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ ἀγὼν διεξήχθη μὲ μεγάλην σφοδρότητα καὶ πείσμα. Οἱ Πέρσαι ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλ' ἐφάνησαν πολὺ κατώτεροι ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας, εἰς τοὺς ὁποίους διὰ πρώτην φοράν ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία νὰ πολεμήσουν μὲ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις των πρὸς τὸν περσικὸν στρατόν. Ὁ Μαρδόνιος, μαχόμενος μεταξύ τῶν πρώτων, ἐφονεύθη. Ὁ θάνατός του κατετάραξε τοὺς Πέρσας, οἱ ὅποιοι ἤρχισαν νὰ φεύγουν πανικόβλητοι. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον νικήσει καὶ τρέψει εἰς φυγὴν τοὺς ἀπέναντί των Θηβαίους ὀπλίτας. Οἱ Πέρσαι καταδιωκόμενοι ἐκλείσθησαν ἐντὸς ξυλίνου τείχους, τὸ ὁποῖον εἶχε κατασκευάσει ὁ Μαρδόνιος ὀπισθεν τοῦ στρατοπέδου του. Ἀλλ' ἡ ὀρμὴ τῶν Ἑλλήνων ἔκαμψε τὴν ἐχθρικήν ἀντίστασιν. Τὸ τεῖχος ἐκυριεύθη.

Αἱ περσικαὶ ἀπώλειαι κατὰ τὴν μάχην ἦσαν τεράστιαι. Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς Πλαταιὰς ὑπῆρξεν ἀποφασιστική. Ὁ περσικὸς στρατὸς εἶχεν ὀριστικῶς συντριβῆ καὶ κάθε κίνδυνος ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἶχεν ἐκλείψει. Οἱ Θηβαῖοι ἐτιμωρήθησαν σκληρῶς διὰ τὴν διαγωγὴν των. Ὑπεχρεώθησαν νὰ παραδώσουν τοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι συνεβούλευσαν τὴν συμμαχίαν μὲ τοὺς Πέρσας. Ἐξ αὐτῶν οὐδεὶς διέφυγε τὸν θάνατον.

Ἀπὸ τὰ πλούσια λάφυρα, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες συνέλεξαν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, κατεσκεύασαν καὶ ἀφιέρωσαν εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν χρυσοῦν τρίποδα, ὃ ὁποῖος ἐστηρίζετο ἐπὶ τρικεφάλου χαλκίνου ὄφεως. Ἐπίσης μέγα μέρος τῶν λαφύρων ἔδωκαν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον Pausanían. Τὸ πλῆθος τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων καὶ σκευῶν ἔκανε κατάπληξιν εἰς τοὺς πτωχοὺς Ἕλληνας. Ὁ Pausanías μάλιστα, διὰ νὰ ἐξάρη τὴν μεγάλην

ἀντίθεσιν τῆς πολυτελοῦς ζωῆς τῶν Περσῶν πρὸς τὸν ἀπλοῦν βίον τῶν Ἑλλήνων, διέταξε τοὺς συλληφθέντας μαγεῖρους τοῦ Μαρδονίου νὰ ἐτοιμάσουν ἐν ἀπὸ τὰ συνήθη δεῖπνα τοῦ ἀρχηγοῦ των. Συγχρόνως ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ὑπηρέτας του νὰ παρασκευάσουν τὸν μέλανα ζωμόν. Ἐπειτα ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνας στρατηγούς καί, ἀφοῦ τοὺς ἔδειξε τὰ δύο δεῖπνα, εἶπε γελῶν : « Δὲν ἦτο τρελλὸς αὐτὸς ὁ Πέρσης, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ ἔζη τόσον πλούσια, ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, διὰ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὸν μέλανα ζωμόν ; ».

Οἱ σύμμαχοι δὲν παρέλειψαν νὰ τιμήσουν καὶ τοὺς Πλαταιεῖς, εἰς τὰ ἐδάφη τῶν ὁποίων ηὔδόκησεν ὁ Θεὸς νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶχον ἄλλωστε προσφέρει οἱ ἴδιοι σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον διὰ τὴν ἐλευθερίαν του ἔθνος. Ἡ πόλις τῶν Πλαταιῶν ἐκηρύχθη ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστος, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ τελοῦνται κατὰ πενταετίαν εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης πανελληνιοῦ ἀγῶνες, τὰ Ἑλευθέρια.

Ἄλλαι νῆκαι τῶν Ἑλλήνων

α) Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης

Τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν τὸν Μαρδόνιον εἰς τὰς Πλαταιάς, ὁ Ἑλληνικὸς στόλος κατετρόπωσε τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Μυκάλην, ἀκρωτήριον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπέναντι τῆς Σάμου.

Ὁ ἠνωμένος στόλος τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σπαρτιάτου Λεωτυχίδου καὶ τοῦ Ἀθηναίου Ξανθίππου ἐναυλόχει εἰς τὴν Δῆλον. Ἐκεῖ ἔφθασαν πρέσβεις ἀπὸ τὴν Σάμον καὶ παρεκάλεσαν τοὺς Ἕλληνας νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν τῶν νήσων καὶ τῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διὰ νὰ ἀποτινάξουν τὸν περσικὸν ζυγόν. Ὁ Λεωτυχίδης καὶ ὁ Ξανθίππος ἔπλευσαν εἰς τὴν Μυκάλην, ὅπου ἦτο ἠγκυροβολημένος ὁ περσικὸς στόλος. Ἄλλὰ μόλις ἔμαθον οἱ Πέρσαι, ὅτι ἔρχονται ἐναντίον των οἱ Ἕλληνες, ἔσυραν τὰ πλοῖά των εἰς τὴν ξηράν, ὅπου εἶχον συγκεντρώσει καὶ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες δὲν ἐδίστασαν. Μὲ τὸν ὀλίγον στρατόν, τὸν

ὁποῖον ἀπεβίβασαν, ἐνίκησαν καὶ διεσκόρπισαν τοὺς τετραπλασίους βαρβάρους καὶ κατέκαυσαν τὸν στόλον των.

β) Ἡ μάχη τῆς Ἰμέρας

Δὲν ἦσαν μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ἐπάλαισαν σκληρῶς κατὰ τῶν Περσῶν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας των. Ἐξ ἴσου βαρὺν ἀγῶνα εἶχον ἀναλάβει καὶ οἱ Ἕλληνες ἄπκοικοι τῆς Σικελίας ἐναντίον ἄλλου ἐχθροῦ, τῶν Καρχηδονίων, οἱ ὁποῖοι ἐν συνειδητοῦσι μὲ τοὺς Πέρσας ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ὑποδουλώσουν.

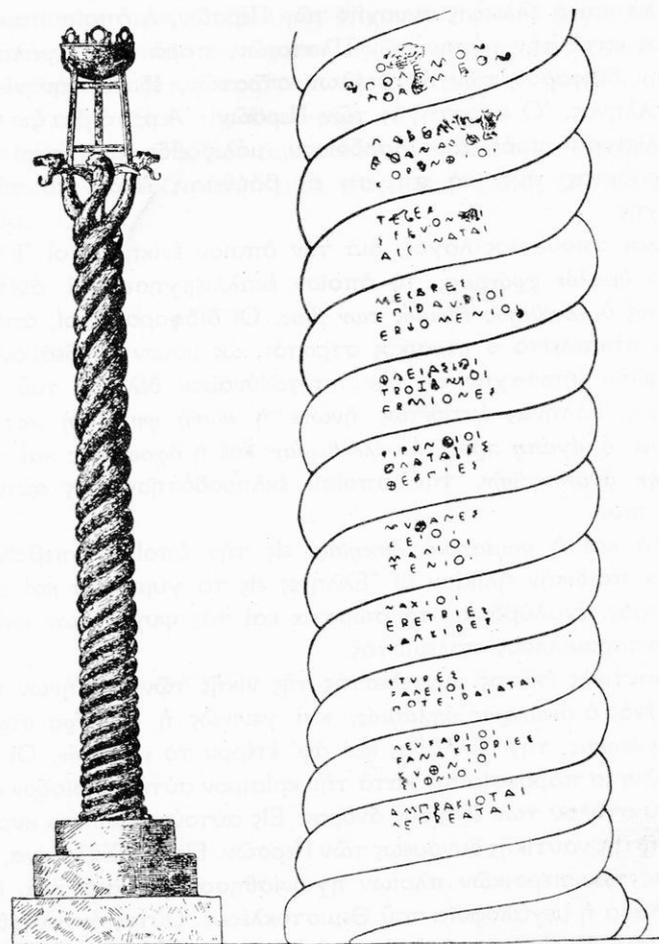
Πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου συνηνώθησαν τότε ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Γέλων καὶ τοῦ Ἀκράγαντος Θήρων. Εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Ἰμέραν ἐνίκησαν τὸν πολυπληθέστερον στρατὸν τῶν Καρχηδονίων καὶ ἐπυρπόλησαν τὸν στόλον των. Λέγεται ὅτι ἐν μόνον πολεμικὸν πλοῖον ἐσώθη καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν θάλασσοκράτειραν Καρχηδόνα τὴν μεγάλην συμφορὰν.

Ἡ νίκη αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας συνέπεσε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μὲ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σαλαμίως.

Τὰ αἷτια τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων

Ὁ μέγας ἀγὼν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἐτελείωσε μὲ πλήρη θρίαμβον τῶν προγόνων μας. Ἄν σκεφθῶμεν ἄφ' ἐνὸς τὴν τεραστίαν δύναμιν τοῦ ἀπεράντου περσικοῦ κράτους καὶ ἄφ' ἑτέρου τὰς ὀλίγας δυνάμεις τῆς μικρᾶς, πτωχῆς καὶ διηρημένης Ἑλλάδος, θαυμάζομεν διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Πράγματι ἀποροῦμεν, πῶς κατάρθωσαν οἱ Ἕλληνες νὰ συντρίψουν τοὺς ἰσχυροτάτους στρατοὺς καὶ στόλους, οἱ ὁποῖοι ἦλθον κατὰ τῆς χώρας των.

Ὁ Ἡρόδοτος, λέγει, ὅτι οἱ Πέρσαι ἐφάνησαν κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων, ἄπειροι δὲ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Πράγματι, ἐνῶ ὁ περσικὸς στρατὸς ἐπολέμησε μὲ ἐξαιρετικὴν ἀνδρείαν, οἱ ἀρχηγοὶ του δὲν εἶχον τὴν ἀπαραίτητον εὐστροφίαν νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῶν. Ὁ Ξέρξης, τοῦ ὁποίου ἡ θέλησις ἦτο παντοδύναμος, ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς του δειλίας, ἐφάνη ἀνίκανος ἀκόμη καὶ νὰ

Ὁ χρυσοῦς τρίπους τῶν Δελφῶν καὶ ἡ ἐπὶ τῶν σπειρῶν
 τῶν ὄφρων ἐπιγραφή
 (Ἐπὶ τῶν σπειρῶν εἶχον χαραχθῆ τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων,
 οἱ ὅποιοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην).

ὁποῖον ἀπεβίβασαν, ἐνίκησαν καὶ διεσκόρπισαν τοὺς τετραπλασίους βαρβάρους καὶ κατέκαυσαν τὸν στόλον των.

β) Ἡ μάχη τῆς Ἰμέρας

Δὲν ἦσαν μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ἐπάλαισαν σκληρῶς κατὰ τῶν Περσῶν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας των. Ἐξ ἴσου βαρὺν ἀγῶνα εἶχον ἀναλάβει καὶ οἱ Ἕλληνες ἄπκοικοι τῆς Σικελίας ἐναντίον ἄλλου ἐχθροῦ, τῶν Καρχηδονίων, οἱ ὁποῖοι ἐν συνειδητοῦσι μὲ τοὺς Πέρσας ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς ὑποδουλώσουν.

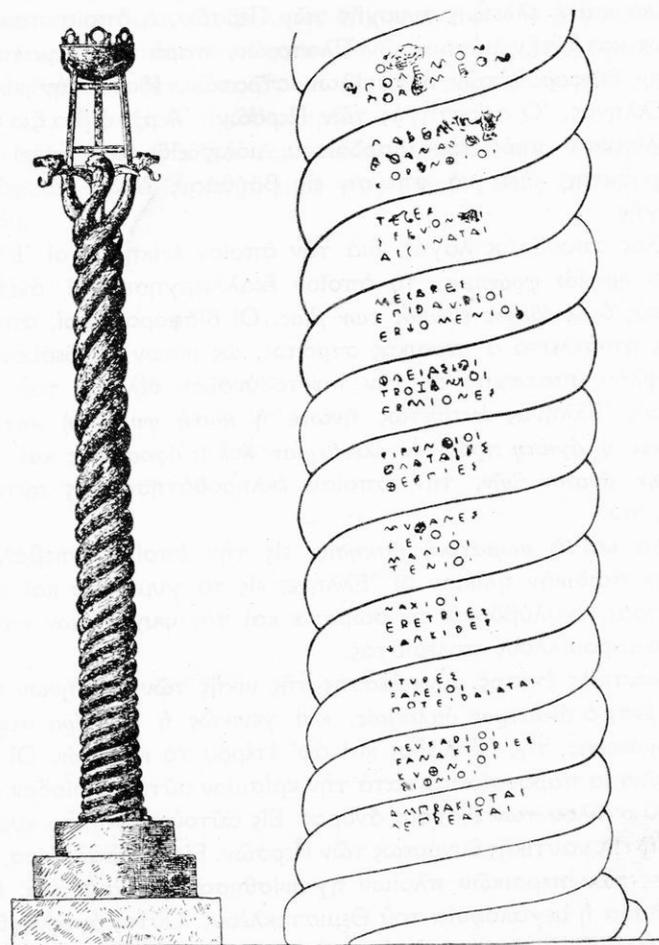
Πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου συνηνώθησαν τότε ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Γέλων καὶ τοῦ Ἀκράγαντος Θήρων. Εἰς μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Ἰμέραν ἐνίκησαν τὸν πολυπληθέστερον στρατὸν τῶν Καρχηδονίων καὶ ἐπυρπόλησαν τὸν στόλον των. Λέγεται ὅτι ἐν μόνον πολεμικὸν πλοῖον ἐσώθη καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν θάλασσοκράτειραν Καρχηδόνα τὴν μεγάλην συμφορὰν.

Ἡ νίκη αὐτῆ τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας συνέπεσε, κατὰ τὴν παράδοσιν, μὲ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σαλαμίνας.

Τὰ αἷτια τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων

Ὁ μέγας ἀγὼν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἐτελείωσε μὲ πλήρη θρίαμβον τῶν προγόνων μας. Ἄν σκεφθῶμεν ἄφ' ἑνὸς τὴν τεραστίαν δύναμιν τοῦ ἀπεράντου περσικοῦ κράτους καὶ ἄφ' ἑτέρου τὰς ὀλίγας δυνάμεις τῆς μικρᾶς, πτωχῆς καὶ διηρημένης Ἑλλάδος, θαυμάζομεν διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Πράγματι ἀποροῦμεν, πῶς κατάρθωσαν οἱ Ἕλληνες νὰ συντρίψουν τοὺς ἰσχυροτάτους στρατοὺς καὶ στόλους, οἱ ὁποῖοι ἤλθον κατὰ τῆς χώρας των.

Ὁ Ἡρόδοτος, λέγει, ὅτι οἱ Πέρσαι ἐφάνησαν κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων, ἄπειροι δὲ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Πράγματι, ἐνῶ ὁ περσικὸς στρατὸς ἐπολέμησε μὲ ἐξαιρετικὴν ἀνδρείαν, οἱ ἀρχηγοὶ του δὲν εἶχον τὴν ἀπαραίτητον εὐστροφίαν νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῶν. Ὁ Ξέρξης, τοῦ ὁποῖου ἡ θέλησις ἦτο παντοδύναμος, ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς του δειλίας, ἐφάνη ἀνίκανος ἀκόμη καὶ νὰ

Ὁ χρυσοῦς τρίπους τῶν Δελφῶν καὶ ἡ ἐπὶ τῶν σπειρῶν
 τῶν ὄφρων ἐπιγραφὴ
 (Ἐπὶ τῶν σπειρῶν εἶχον χαραχθῆ τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων,
 οἱ ὅποιοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην).

άντιληφθῆ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς συστάσεις καὶ ὑποδείξεις τοῦ Δη-
μαράτου, τὸν ὁποῖον εἶχε μαζί του ὡς σύμβουλον. Ἔστηρίζετο μόνον
εἰς τὴν ἀναρίθμητον κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δύναμίν του.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἔλλειψις συνοχῆς τῶν Περσῶν, ἡ ὁποία παρετηρή-
θη ἰδίως κατὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, παρὰ τὴν μεγάλην ἀρι-
θμητικὴν διαφορὰν τῶν ἀντιπάλων στρατῶν, ἔδωκε τὴν νίκην εἰς
τοὺς Ἕλληνας. Ὁ στρατηγὸς τῶν Περσῶν Ἀρτάβαζος ἀπὸ
ἀντιπολίτευσιν πρὸς τὸν Μαρδόνιον, μόλις εἶδε τοὺς περὶ αὐτὸν
ὑποχωροῦντας, ἀντὶ νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν, ἔδωκε τὸ σύνθημα
τῆς φυγῆς.

Ἄλλος σπουδαῖος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες,
εἶναι τὸ *ὕψηλὸν φρόνημα*, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξεν
εἰς αὐτοὺς ὁ *ἐλευθερὸς ἐθνικὸς τῶν βίος*. Οἱ διάφοροι λαοί, ἀπὸ τοὺς
ὁποῖους ἀπετελεῖτο ὁ περσικὸς στρατός, ὡς μόνον σύνδεσμον εἶχον
τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν παντοδύναμον θέλησιν τοῦ αὐθέν-
του. Τοὺς Ἕλληνας ἀντιθέτως ἤγωνε ἡ *κοινὴ φυλετικὴ καταγωγὴ*
καὶ ἐκίνει ἡ *ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν* καὶ ἡ *ἀφοσίωσις καὶ στοργὴ*
πρὸς τὴν ἄγονον γῆν, τὴν ὁποῖαν ἐκληροδότησαν εἰς αὐτοὺς οἱ
πατέρες τῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἡ *σωματικὴ ἄσκησις*, εἰς τὴν ὁποῖαν ὑπεβάλλοντο
ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ γυμνάσια καὶ εἰς τὰς
παλαιίστρας, ἐχαλύβδωσε τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς τῶν καὶ τοὺς
ἔκαμεν ἀπαραμίλλους πολεμιστάς.

Σημαντικὸς ἐπίσης συντελεστής τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρ-
ξεν ἀφ' ἑνὸς ὁ *ἀνώτερος ὀπλισμὸς*, καὶ γενικῶς ἡ *ἀνωτέρα στρατιω-
τικὴ ὁργάνωσις* τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ *ναυτικόν*. Οἱ Ἀθη-
ναῖοι μάλιστα παρουσίασαν κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν περίοδον ἀρχη-
γούς τοῦ στόλου τῶν ἐξόχους ἄνδρας. Εἰς αὐτοὺς ὠφείλετο κυρίως ἡ
συντριβὴ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν Σαλαμίνα, ὅπου
οἱ ἄνδρες τῶν περσικῶν πλοίων ἠγωνίσθησαν γενναϊότατα, ἔσωσε
τὴν Ἑλλάδα ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Θεμιστοκλέους. Οὗτος ἀντελήφθη ἐγ-
καίρως ποῦ θὰ ἐκρίνετο ὁ ἀγὼν καὶ ἐκεῖ συνεπέκνωσε τὸ ἦμισυ τῆς
ἐλληνικῆς δυνάμεως. Ἀντιθέτως οἱ Πέρσαι ὄχι μόνον ἦσαν ξένοι πρὸς
τὴν ναυτικὴν τέχνην, ἀλλ' ἔστεροῦντο καὶ ἐνιαίας διοικήσεως κατὰ τὴν
ῶραν τῆς ναυμαχίας. Ἐξ ἄλλου ὁ περσικὸς στόλος ἀπετελεῖτο ἀπὸ
πλοῖα καὶ πληρώματα, τὰ ὁποῖα ἔδιδον οἱ ἄλλοεθνεῖς ὑπήκοοι τοῦ

κράτους (Φοίνικες, Ίωνες κλπ.). Είναι φανερόν επομένως, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀπαραίτητος διὰ τὴν νίκην ἐνθουσιασμός καὶ ἡ δρᾶσις τῶν πληρωμάτων εἶχεν ὡς κίνητρον τὸν φόβον ἢ τὴν ἐπίδειξιν.

Πρωτίστως ὅμως οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν διὰ τὴν μεγάλην ἠθικὴν τῶν δύναμιν, ἡ ὁποία ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς τὰς ὑπερόχους ἀρετὰς τῆς ἐθελουσίας, τῆς καρτερίας καὶ τῆς πίστεως εἰς τὴν ιδέαν τῆς πατριδος καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἐλευθερίας.

Τὸ τέλος τῶν ἐνδόξων ἀμυντικῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν ἔγινεν ἡ ἀρχὴ μιᾶς νέας καὶ μεγάλης ἐποχῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ

Ο ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Ὁ νικηφόρος ἀμυντικός ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς αὐτοπειποίησιν καὶ τοὺς κατέστησεν ὑπερηφάνους. Περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἠσθάνοντο δικαιολογημένην ὑπερηφάνειαν οἱ Ἀθηναῖοι. Πράγματι αὐτοὶ ἐκέρδισαν τὴν πρώτην νίκην εἰς τὸν Μαραθῶνα, εἰς αὐτοὺς κυρίως ὠφείλετο ἡ νίκη τῆς Σαλαμῖνος, αὐτοὶ ὑπεβλήθησαν εἰς τὰς μεγαλυτέρας θυσίας.

Οἱ Σπαρτιαῖται ἐξ ἄλλου ἐπίστευον, ὅτι μὲ τὸν πειθαρχικὸν καὶ γενναῖον στρατὸν τῶν ἔδωκαν τὸ τελειωτικὸν κτύπημα κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐξησφάλισαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἐβράδυνε λοιπὸν νὰ δημιουργηθῇ ἀντιζηλία μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης.

Ἄλλ' ἡ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων καὶ μετὰ τὰς νίκας τῶν κατὰ τῶν Περσῶν δὲν διεσπάσθη. Μὲ πλήρη συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἀπεφάσισαν νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἐξηκολούθησεν, ἀλλ' ὑπὸ νέαν τῶρα μορφήν. Ἐγένετο ἐπιθετικός. Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἡ ἐκδίωξις τῶν Περσῶν ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ ἐπιθετι-

κός πόλεμος διήρκεσε 30 ἔτη καὶ ἐτελείωσε μὲ τὴν ἀπαλλαγὴν ὄλων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν.

Ὁχύρωσις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς

Οἱ Ἀθηναῖοι ὅταν ἐπέστρεψαν εἰς τὰς Ἀθήνας, εὗρον αὐτὰς κατεστραμμένας. Ἀφοῦ ἐπεδόθησαν εἰς πρόχειρον ἀνοικοδόμησιν τῶν ἐρειπίων, ἀπεφάσισαν κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ Θεμιστοκλέους νὰ περιτειχίσουν τὴν πόλιν. Εἰς τοῦτο συνήντησαν ἀπροσδόκητον ἀντίδρασιν. Οἱ Σπαρτιάται ἐφοβοῦντο, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν δυνατοὶ κατὰ θάλασσαν, γίνουσι καὶ κατὰ ξηρὰν ἰσχυροί. Ἔστειλαν λοιπὸν πρέσβεις εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τὴν ἐντολήν νὰ ματαιώσουν τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν, διότι δῆθεν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ὀρμητήρια τῶν Περσῶν εἰς ἐνδεχομένην νέαν ἐπιδρομὴν των.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνόησαν τὸν ἀληθῆ σκοπὸν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἀνέθεσαν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ νὰ διαλύσῃ τοὺς φόβους των. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς ἔφθασεν ἐκεῖ, ἀνέβαλλε νὰ παρουσιασθῆ εἰς τοὺς Ἐφόρους, ἕως ὅτου ἐπληροφορήθῃ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι τὰ τεῖχη ὑψώθησαν ἀρκετά. Τότε ἐδήλωσε καθαρὰ εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ὅτι ἡ πόλις εἶχε τευχισθῆ καὶ ὅτι διὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ ζητήσουν τὴν ἀδειάν των. Οἱ Σπαρτιάται ἔκρυσαν τὴν ὀργὴν των, ἀλλ' οὐδέποτε συνεχώρησαν εἰς τὸν Θεμιστοκλέα τὴν ἀπάτην.

Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, συνεπλήρωσε τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς πόλεως. Κατόπιν ὠχύρωσε καὶ τὸν Πειραιᾶ, τὸν ὅποιον κατέστησεν ἰσχυρότατον πολεμικὸν ναύσταθμον καὶ ἔμπορικὸν λιμένα ἀσφαλέστατον.

Τὸ τέλος τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους

Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀνέθεσαν τὴν ἀρχηγίαν τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων εἰς τὸν Πausανίαν. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν διοίκησιν του ἐπροστάτευσε τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, αἱ ὅποιοι ἀμέσως μετὰ τὴν ἦταν τῶν Περσῶν ἐξεδίωξαν τὰς περσικὰς φρουρὰς καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπηλευθέρωσε καὶ τὰς

Ἵστρακον μετὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ πατρός του
(Μία ἀπὸ τὰς ψήφους, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν τὸ 470 π.Χ.
διὰ τὴν ἐξορίαν του)

Ἑλληνικὰς πόλεις τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἱ ὁποῖαι μετὰ τῶν νήσων εἰσῆλθον εἰς τὴν συμμαχίαν. Ἐπειτα ὁ συμμαχικὸς στόλος ἔπλευσεν εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, ὅπου κατέλαβε τὴν Σηστόν, κατόπιν δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Βυζάντιον. Ἐκεῖ συνέλαβεν αἰχμαλώτους πολλοὺς Πέρσας εὐγενεῖς καὶ πλουσίους. Κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατεστάθη ἡ συγκοινωνία μεταξύ τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Πausanias μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν ἀπὸ τὰς τιμὰς καὶ τὰ πλοῦσια λάφυρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβε, καὶ ἀπὸ τὴν νέαν δόξαν του ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, ἔγινε πολὺ ἐγωῖστης καὶ ὑπερήφανος. Δὲν ἤθελε νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος του. Ἦρχισε νὰ ζῆ πολυτελῶς ὡς Πέρσης σατράπης καὶ κατεπίεζε τοὺς συμμάχους. Διὰ τὴν διαγωγὴν του αὐτὴν οἱ Σπαρτιαῖται τὸν ἀνεκάλεσαν. Ἀργότερα ἀπεδείχθη, ὅτι εὐρίσκετο εἰς συνενόησιν μετὸν Ξέρξην, διὰ νὰ γίνῃ ἀρχων τῆς Ἑλλάδος μετὴν βοήθειάν του. Τότε οἱ Ἐφοροὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Διὰ νὰ σωθῆ, κατέφυγεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Χαλκιόικου Ἀθηνᾶς, ὅπου ἀπέθανε ἐκ πείνης, διότι κατὰ διαταγὴν τῶν Ἐφόρων ἐκτίσθησαν αἱ πύλαι τοῦ ναοῦ. Τόση ἦτο ἡ κοινὴ ἀγα-

νάκτησις ἐναντίον του, ὥστε λέγεται ὅτι ἡ ἰδία ἡ μήτηρ του ἔθεσε τὸν πρῶτον λίθον κατὰ τὸ κτίσιμον τῶν θυρῶν. Τοιοῦτον οἰκτρὸν τέλος εἶχεν ὁ νικητὴς τῶν Πλαταιῶν Πausanias.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ μέγας πολιτικὸς τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ὠφείλετο ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν, ἀπέθανεν ἐπίσης ἀδόξως. Βίαιος κατὰ τὸν χαρακτῆρα, μὲ δυνατὸν ἀλλ' ἀνήσυχον νοῦν ὁ Θεμιστοκλῆς, δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης. Διὰ τοῦτο πολὺ ταχέως περιήλθεν εἰς ὀξείαν ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς πολιτικὸς ἀντιπάλους του. Ἐπὶ πλεόν ἡ Σπάρτη ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐπικίνδυνον ἀνταγωνιστὴν καὶ εἰργάζετο διὰ τὴν ἐξόντωσίν του. Ἦτο ἄλλωστε πρόσφατος ἡ ἀνάμνησις τῆς ἀπάτης του.

Ἡ εὐκαιρία διὰ τὸν παραμερισμὸν του ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἤργησε νὰ δοθῇ. Τὸ 472 π.Χ. ἐπεκράτησαν εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἀριστοκρατικοί, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κίμων, υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου, φίλος τῶν Σπαρτιατῶν. Αὐτὸς κατόπιν συνεννόησεως μὲ τοὺς ἄλλους πολιτικὸς ἐχθροὺς τοῦ Θεμιστοκλέους κατάρθωσε νὰ τὸν ἐξορίσῃ (470 π.Χ.).

Ὁ Θεμιστοκλῆς κατέφυγεν εἰς τὸ Ἄργος. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἔμεινεν ἡσυχος. Οἱ Σπαρτιάται τὸν κατηγοροῦσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὡς δῆθεν συνένοχον τοῦ Πausanias, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι τὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Συγχρόνως ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς Σπαρτιάτας ἐπέδιωξαν νὰ τὸν συλλάβουν. Ἦναγκάσθη τότε ὁ Θεμιστοκλῆς νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Περσίαν, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρταξέρξου, ὁ ὁποῖος εἶχε διαδεχθῆ τὸν Ξέρξην.

Ὁ Ἀρταξέρξης τὸν ἐδέχθη μὲ μεγάλην χαρὰν καὶ τοῦ ἀπέδωκεν ἐξαιρετικὰς τιμὰς. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων δώρων τοῦ παρεχώρησε καὶ τρεῖς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διὰ νὰ συντηρῆται ἀπὸ τὰς προσόδους των. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, τὴν *Μαγνησίαν*, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ διέμενεν, ἀπέθανεν ἐκ νόσου, ὅπως λέγει ὁ Θουκιδίδης, τὸ 459 π.Χ., εἰς ἡλικίαν 64 ἐτῶν. Οἱ συγγενεῖς του, εἰς ἐκτέλεσιν παραγγελίας του, μετεκόμισαν τὰ ὀστᾶ του κρυφίως εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ ἔθαψαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς.

Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία. — Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου

Μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Παυσανίου εἰς τὴν Σπάρτην οἱ σύμμαχοι δὲν ἐδείκνυον προθυμίαν νὰ ὑποταχθοῦν ἐκ νέου εἰς Λακεδαιμόνιον ἀρχηγόν. Ἐστράφησαν τότε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς Ἀριστείδην καὶ Κίμωνα, τῶν ὁποίων εἶχον ἐκτιμήσει τὴν μετριοπάθειαν, καὶ τοὺς παρεκάλεσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν ἡγεμονίαν των.

Οἱ Σπαρτιαῖται, καίτοι προσεβλήθη ἡ φιλοτιμία των, δὲν ἀντέδρασαν, ἀλλ' ἀπεσύρθησαν ἐκ τῆς συμμαχίας. Δὲν ἦσαν ἄλλωστε διατεθειμένοι νὰ διατηροῦν δυνάμεις μακρὰν τῆς Πελοποννήσου πρὸς προστασίαν τῶν Ἰωνικῶν πόλεων, οὔτε καὶ νὰ διεξάγουν πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Τοὺς Σπαρτιατάς ἐμμήθησαν καὶ οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι. Τοιοῦτοτρόπως τὸν ἐπιθετικὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν ἐξηκολούθησαν οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐδειξαν μεγάλην διπλωματικὴν ἰκανότητα. Εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ ὅλους τοὺς συμμάχους ὅτι ἔπρεπε νὰ ὀργανωθῆ καλῶς ἡ συμμαχία των διὰ τὴν ἐπιτυχή διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέθεσαν εἰς τὸν Ἀριστείδην, τὸν ὁποῖον διώρισαν ναύαρχον τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Ὁ Ἀριστείδης συνεκέντρωσε τὴν γενικὴν ἐκτίμησιν καὶ ἐμπιστοσύνην τῶν συμμάχων. Ὁ δίκαιος οὗτος ἀνὴρ καθώρισε τὸ ποσὸν τοῦ στρατοῦ ἢ τῶν πλοίων ἢ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ δίδη ἐκάστη πόλις διὰ τὴν συμμαχίαν, μὲ τόσῃν ἀμεροληψίαν, ὥστε δὲν ἠκούσθη κανὲν ἀπολύτως παράπονον.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔν ἔτος μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν ἐσχηματίσθη ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ συμμαχία, ἡ ὁποία εἶχεν ἕδραν τὴν νῆσον Δῆλον καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη **Σ υ μ μ α χ ί α** τῆς **Δ ἧ λ ο υ**. Εἰς τὴν συμμαχίαν ἔλαβον μέρος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων οἱ νησιῶται καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀ-
478 π.Χ. σίας. Ἀντιπρόσωποι αὐτῶν συνήρχοντο κατὰ περιόδους εἰς τὴν Δῆλον καὶ ἀπεφάσιζον μὲ ἰσοψηφίαν διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς συμμαχίας. Εἰς τὴν νῆσον ὑπῆρχε καὶ τὸ κοινὸν ταμεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον κατετίθεντο τὰ συμμαχικὰ χρήματα. Οἱ διαχειρισταὶ τοῦ ταμείου τούτου ὠνομάζοντο **Ἐ λ λ η ν ο τ α μ ί α ι** καὶ ἦσαν Ἀθηναῖοι. Τὸ ποσὸν τῆς ἐτησίας συμμαχικῆς εἰσφορᾶς ἦτο κατ' ἀρχὰς 460 τάλαντα.

Μετά δέκα ἔτη ἀφ' ὅτου ἰδρύθη ἡ πρώτη Ἀθηναϊκὴ Συμμαχία, ὁ Ἀριστείδης, ὁ δίκαιος ὀργανωτὴς αὐτῆς, ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας πτωχότατος (468 π.Χ.). Δὲν εἶχε ἀφήσει οὔτε τὰ ἔξοδα διὰ τὴν ταφὴν του. Ἡ πατρίς εὐγνωμονοῦσα ἀνήγειρε πρὸς τιμὴν του μνημεῖον εἰς τὸ Φάληρον, ἐπροίκισε τὰς δύο θυγατέρας του καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἔπαυσε νὰ φροντίζῃ διὰ τοὺς πτωχοὺς ἀπογόνους του.

Ὁ Κίμων

Ὁ Ἀριστείδης εἶχε διακρίνει τὰ προτερήματα τοῦ Κίμωνος, υἱοῦ τοῦ Μιλτιάδου, πολὺ ἑνωρῖς. Εἰς τὸν νεαρὸν Ἀθηναῖον μὲ τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα, τὸ ὠραῖον πρόσωπον καὶ τὴν βοστρυχωτὴν κόμην ἔβλεπεν ἕνα ἀπὸ τοὺς δραστηριωτέρους ἐργάτας τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου. Διὰ τοῦτο τὸν περιέβαλε μὲ ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην καὶ τὸν ἐβοήθησε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ. Ἡ λαμπρὰ καὶ ἑνδοξος δρασις τοῦ Κίμωνος μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς ζωῆς του ἀπέδειξε, πόσον ὀρθὴ ἦτο ἡ πρόβλεψις τοῦ Ἀριστείδου.

Ὁ Κίμων εἶχε χάσει μικρὸς τὸν πατέρα του. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς νεότητός του ὁ βίος του ἦτο ἄτακτος. Ἠγάπα τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰ ποτά. Ἀργότερα ἀπέβαλε τὰς κακὰς συνηθείας καὶ μετεβλήθη εἰς πολίτην χρηστὸν καὶ γενναφόρον. Κατὰ σύστασιν τοῦ Ἀριστείδου ἀφωσιώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας.

Τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πατριωτισμὸν του ἀπεκάλυψεν ὁ Κίμων διὰ πρώτην φοράν, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν των εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ προελαύνοντος Ξέρξου. Ἐπειδὴ ὁ Κίμων ἐθεώρησε τὸ σχέδιον τοῦτο σωτήριον, καίτοι ἦτο πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλέους, συνέστησεν εἰς τοὺς συμπολίτας του νὰ τὸ δεχθῶν. Μάλιστα αὐτὸς ὤρμησε πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ παρέσυρε καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Νέος ἀκόμη, ἐπολέμησε μὲ γενναιότητα εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος.

Ὁ Κίμων εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξεν ἀδωροδόκητος καὶ πρὸς τοὺς συμπολίτας του πολὺ γενναϊόδωρος. Τὴν περιουσίαν του ἔκαμε κοινὸν κτῆμα τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα. Ὅταν ἐξήρχετο εἰς

Κεφαλή τοῦ Κίμωνος

τάς ὁδοὺς, τὸν ἠκολούθουν δοῦλοι, οἱ ὅποιοι ἐμοίραζον ἐνδύματα καὶ χρήματα εἰς τοὺς πτωχοὺς. Εἰς τοὺς τρόπους ἦτο ἄπλοῦς, ἀλλὰ σοβαρὸς καὶ ἀπεστρέφετο τὴν πολυλογία, ὅπως οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ὡς πολιτικὸς ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ διεδέχθη τὸν Ἀριστείδην εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴν ἐπέτυχε νὰ ἐλευθερώσῃ ὅλας τὰς πόλεις τῶν Θρακικῶν παραλίων καὶ τῆς Χαλκιδικῆς, αἱ ὁποῖαι προσετέθησαν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Συμμαχίαν.

Μετὰ ταῦτα ἐστράφη κατὰ τῆς Σκῦρον. Τὴν νῆσον κατεῖχον οἱ Δόλοπες, φοβεροὶ πειραταί, οἱ ὅποιοι ἔσπειρον τὸν τρόμον εἰς ὀλόκληρον τὸ Αἰγαῖον. Ὁ Κίμων ἐνίκησε τοὺς

πειρατὰς καὶ κατέλαβε τὴν Σκῦρον. Καὶ τοὺς μὲν Δόλοπας ἐπώλησεν ὡς δούλους, εἰς δὲ τὴν νῆσον ἐγκατέστησεν Ἀθηναῖους κληρούχους.

Αἱ νῆκαι τοῦ Κίμωνος κατὰ τῶν Περσῶν. — Κιμώνειος εἰρήνη

Αἱ νῆκαι τοῦ Κίμωνος ἐστερέωσαν τὴν Ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸ Αἰγαῖον. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Περσῶν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀσίαν. Ὁνειρεύετο νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ τὸν κυριώτερον σκοπὸν τῆς Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας.

Τὸ 467 π.Χ. μὲ διακοσίας ἀθηναϊκὰς τριήρεις καὶ ἑκατὸν συμμαχικὰς ἔπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξεδίωξε τοὺς Πέρσας ἀπὸ διαφόρους πόλεις τῶν παραλίων τῆς Κα-

ρίας και τῆς *Λυκίας*. Διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις ὁμως αὐτὰς ἐδαπανήθη ἄρκετος χρόνος. Οἱ Πέρσαι ἐπωφελήθησαν ἐκ τούτου καὶ συνεκέντρωσαν ἰσχυρὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ *Εὐρυμέδοντος* εἰς τὴν Παμφυλίαν. Ὁ Κίμων ἔπλευσεν εἰς συνάντησίν των καὶ εἰς ἀποφασιστικὴν ναυμαχίαν κατέστρεψε τὸν περσικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 200 πολεμικὰ πλοῖα κατὰ τὸ πλεῖστον φοινικικά. **467 π.Χ.** Ἀμέσως κατόπιν ἀπεβίβασε στρατὸν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐπετέθη κατὰ τῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν παρατεταγμένοι εἰς τὴν παραλίαν. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν μάχην ὁ περσικὸς στρατὸς ὑπέστη ὀδυνηρὰν ἤτταν καὶ ὑπεχώρησεν ἀτάκτως εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τοῦ Κίμωνος εἰς ναυμαχίαν καὶ πεζομαχίαν ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ὑπῆρξε τὸ λαμπρότερον κατόρθωμα τοῦ ἐπιθετικοῦ πολέμου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν. Πλούσια ἦσαν τὰ λάφυρα καὶ μέγας ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποῖους συνέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἔνδοξον αὐτὴν ἐστρατείαν.

Τὸ 449 π.Χ. ὁ Κίμων ἔκαμε τὴν τελευταίαν ἐπιθετικὴν ἐπιχειρησιν κατὰ τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἐπλευσε ἐναντίον τῆς Κύπρου, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Πέρσαι, καὶ ἐπολιορκήσεν τὸ *Κίτιον* (σημερινὴν Λάρνακα). Ἀλλ' ὁ νικητὴς τοῦ *Εὐρυμέδοντος* δὲν ἐπρόλαβεν νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἔργον του. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Κιτίου ἀπέθανε, καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος κατόπιν τούτου ἔλυσε τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ ἀπέπλευσε. Κατὰ τὸν πλοῦν συνήντησε τὸν περσικὸν παρὰ τὴν *Σαλαμίνα* τῆς Κύπρου καὶ μετὰ βραχείαν ναυμαχίαν ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Κίμων καὶ νεκρὸς ἀκόμη ἐνίκησε τοὺς Πέρσας!

Αἱ ἐπιθετικαὶ ἐστρατεῖαι τοῦ Κίμωνος κατὰ τῶν Περσῶν ἀπέδωκαν πλουσίους καρπούς. Πλὴν τῶν μεγάλων ἀπωλειῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ ὁ περσικὸς στρατὸς καὶ στόλος, ἦτο τόσος ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, ὥστε οὗτος διέκοψε κάθε ἐπαφὴν πρὸς αὐτοὺς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁ πλοῦς περσικῶν πολεμικῶν πλοίων εἰς τὸ Αἰγαῖον ἔπαυσε καὶ ὁ περσικὸς στρατὸς ἀπεσύρθη ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας εἰς μεγάλην ἀκτίνα πρὸς **449 π.Χ.** τὸ ἐσωτερικόν. Ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ προήλθεν ὁ

θρῦλος, ὅτι συνωμολογήθη εἰρήνη μεταξύ Περσῶν καὶ Ἀθηναίων, ἢ ὅποια ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ Κίμωνος, ἢ περιφημος Κιμῶνεις εἰρήνη.

Οἱ σύμμαχοι χάνουν τὴν αὐτονομίαν των

Ἡ παράτασις τοῦ πολέμου ἐστενοχῶρει τοὺς συμμάχους, οἱ ὅποιοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον φιλήσυχοι ἔμποροι καὶ ναυτικοί. Οἱ ὅροι τῆς συμμαχίας ἐπέβαλλον εἰς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις, τῶν ὁποίων τὴν ἐκπλήρωσιν ἀπήτουν οἱ Ἀθηναῖοι αὐστηρῶς. Ἰδίως ἐστενοχωροῦντο ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς συμμάχους, οἱ ὅποιοι παρείχον ἄνδρας καὶ πλοῖα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐξέλιπεν ὁ κίνδυνος ἐκ μέρους τῶν Περσῶν, ὅσαι πόλεις ἔδιδον πλοῖα καὶ ἄνδρας, προέτειναν νὰ δίδουν ἀντὶ τούτων μόνον χρήματα. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔφεραν ἀντίρρησην.

Κατόπιν αὐτοῦ ὁ πόλεμος ἐσυνεχίσθη πλέον ἀπὸ μόνους τοὺς Ἀθηναίους, ἐνῶ οἱ σύμμαχοι ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συνεισφέρουν ὠρισμένα χρηματικά ποσά. Μὲ τὰ χρήματα αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι κατεσκεύασαν ἰσχυρὸν στόλον, εἰς τὸν ὅποιον τὰ πληρώματα ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται καὶ μισθοφόροι. Οἱ σύμμαχοι ἔζων εἰς τὰς πόλεις των βίον εἰρηνικὸν καὶ οὐσιαστικῶς κατέστησαν φόρου ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπῆλθε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βαθεῖα μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Δι' αὐτῆς οἱ Ἀθηναῖοι ἔγιναν εἰς τὴν πραγματικότητα κυρίαρχοι τῶν συμμάχων των, χωρὶς μάλιστα νὰ τὸ ἐπιδιώξουν. Αἱ συμμαχικαὶ πόλεις μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσαρμόσουν τὰ πολιτεύματά των πρὸς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔχασαν τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὴν αὐτονομίαν των. Μόναί αἱ νῆσοι *Χίος*, *Λέσβος*, *Σάμος* παρέμειναν πραγματικοὶ σύμμαχοι, ὅπως ἦσαν ἐξ ἀρχῆς. Τὸ συμμαχικὸν ταμεῖον μετεκομίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ μόνη πλέον ἢ Ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσιζε διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν συμμαχικῶν πόρων.

Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἐντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου τὸ μέγα ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὅποιον δὲν ὠμοίαζε μὲ κανὲν ἀπὸ ὅσα ἐσχηματίσθησαν προηγουμένως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ

κράτος τοῦτο περιελάμβανε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς, τὴν Εὐβοίαν, τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. Συγχρόνως ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν περιέλαβε τὰ Μέγαρα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα καὶ τὴν Λοκρίδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔγιναν παντοδύναμοι καί, ὅπως θὰ ἴδωμεν, αὐτὴ ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτοὺς συνθήκην εἰρήνης (451 π.Χ.).

Ἐάνταγωνισμὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης

Εἶδομεν ὅτι ἡ ὀλεθρία ἀντιζηλία μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ ἰσχυροτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἐξεδηλώθη ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιδράσουν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ μεγάλου Ἀθηναϊκοῦ κράτους. Ἀφ' ὅτου ὁμως συνεπληρώθη ἡ ἴδρυσις καὶ ἡ ὀργάνωσις αὐτοῦ, ὁ ἀνταγωνισμὸς διὰ τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ τῶν δύο πόλεων ἔλαβεν ὀξυτέραν μορφήν.

Κατ' ἀρχὰς αἱ σχέσεις τῶν δύο πόλεων ἦσαν καλαί, διότι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκυβέρνην οἱ ἀριστοκρατικοί, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Σπαρτιαῖται εἶχον ἐμπιστοσύνην. Εἰς ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις των μὲ τὸν Κίμωνα ἔδειξαν πνεῦμα διαλλακτικόν. Καὶ αὐτὸ ἦτο φυσικόν. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κίμωνος ἦτο «εἰρήνη μὲ τοὺς ὀμοφύλους καὶ πόλεμος κατὰ τῶν βαρβάρων». Ὁ Κίμων ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν πολιτικὴν, ἡ ὁποία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἐξασθένησιν τῆς Σπάρτης. Διὰ τοῦτο ὑπεστήριξεν αἰτήσεις τῶν Σπαρτιατῶν νὰ στείλουν πρὸς αὐτοὺς βοήθειαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἐκεῖνοι ἐπιέζοντο ἀπὸ τοὺς Μεσσηνίους κατὰ τὸν τρίτον μεσσηνιακὸν πόλεμον (466-455 π.Χ.). Καὶ πράγματι δύναιμις 4.000 Ἀθηναίων πολιτῶν ἐστάλη πρὸς ἐνίσχυσίν των ὑπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κίμωνα. Ἄλλ' ἡ δυσπιστία τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ μετὰ τὴν φιλικὴν αὐτῆν χειρονομίαν ἦτο μεγάλη. Δι' αὐτὸ ἀπέπεμψαν μὲ διαφόρους προφάσεις τὸν Κίμωνα ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφισίν του. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν τοῦτο προσβλητικὸν δι' αὐτούς. Οἱ δημοκρατικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Κίμωνος

εὔρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν διαβάλουν ὡς αἴτιον τῆς προσβολῆς καὶ ἐπέτυχον τὴν ἐξορίαν του (461 π.Χ.).

Ἡ ὀξύτης τῶν σχέσεων μεταξύ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης ἔφθασε μέχρι πολέμου. Ἡ μοιραία σύγκρουσις ἔγινεν εἰς τὴν *Τανάγραν* τῆς Βοιωτίας (457 π.Χ.). Πρὸ τῆς μάχης αὐτῆς συνέβη γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀπέδειξε τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Κίμωνος. Ὅταν ὁ στρατὸς τῶν Ἀθηναίων ἐξῆλθεν ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὴν Βοιωτίαν, προσῆλθεν ὁ ἐξόριστος στρατηγὸς καὶ προσεφέρθη νὰ ἀγωνισθῇ ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης εἰς τὰς τάξεις τῆς φυλῆς του. Ἡ παράκλησις του δὲν εἰσηκούσθη. Οἱ φίλοι του ὅμως κατ' ἐντολὴν του ἐπολέμησαν μὲ πείσμα κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπέδειξαν, ὅτι ὑπεράνω τῆς πολιτικῆς φιλίας ἔθετον τὸ καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα. Κατὰ τὴν μάχην ἐνίκησαν οἱ Σπαρτιάται. Καίτοι ὅμως νικηταί, ἔκριναν φρόνιμον νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Σπάρτην.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἄλλου ἀνεκάλεσαν τὸν Κίμωνα ἐκ τῆς ἐξορίας κατὰ πρότασιν τοῦ Περικλέους. Ὁ Πλούταρχος, ἐπαινῶν τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν, λέγει τὰ ἑξῆς: « *Ὅτ' ὅτε πολιτικαὶ μὲν ἦσαν αἱ διαφοραί, μέτροι δ' οἱ θυμοὶ καὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον εὐανάκλητοι ἢ δὲ φιλοτιμία, πάντων ἐπικρατοῦσα τῶν παθῶν, τοῖς τῆς πατρίδος ὑπεχώρει καιροῖς* ». Αἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο ἐπιφανεστάτων πολιτικῶν, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Κίμωνος, ἀνέκτησαν τὸ κύρος καὶ τὴν ἐπιβολὴν των. Ἡ Βοιωτία ἠναγκάσθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Τὴν Βοιωτίαν ἠκολούθησαν κατόπιν ἡ Φωκίς καὶ ἡ Λοκρίς. Τὸ 455 π.Χ. παρεδόθη ἡ Αἴγινα καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος παραπλεύσας τὴν Πελοπόννησον ἔκαυσε τοὺς λιμένας τῶν Σπαρτιατῶν Μεθώνην καὶ Γύθειον. Ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν εἶχε φθάσει εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ ἡ Σπάρτη ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ πενταετῆ εἰρήνην (451 π.Χ.).

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ πόλεμος ἐπανελήφθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκηθησαν εἰς τὴν *Κορώνειαν* ἀπὸ τοὺς ἐπαναστατήσαντας Βοιωτοὺς, τοὺς ὁποίους ἐβοήθουν οἱ Σπαρτιάται, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Βοιωτίας (447 π.Χ.). Φωκεῖς, Λοκροὶ καὶ Μεγαρεῖς ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τὴν Ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν. Καθ' ὑποκίνησιν τῆς Σπάρτης ἐπανεστάτησε καὶ ἡ *Εὐβοία*. Κατὰ τῆς νήσου ἐστάλη ὁ Περικλῆς καὶ τὴν ἐξηνάγκασε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν συμμαχίαν. Ἐν τῷ μεταξύ Σπαρτιατικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττι-

κὴν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ἐλευσίνας. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ πόλεμος μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος.

Τὸν κίνδυνον ἀπειμάκρυνε προσωρινῶς ὁ Περικλῆς. Δι' ἐνεργειῶν του συνωμολογήθη εἰρήνη διὰ 30 ἔτη μεταξύ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Εἶναι αἱ περίφημοι τρι ακ ο ν τ ο Ὑ - 445 π. Χ. τ ε ι ς σ π ο ν δ α ῖ , ὅπως τὰς ὀνομάζει ὁ Θουκυδίδης. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης οἱ Ἀθηναῖοι ἄφησαν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὰς κτήσεις, τὰς ὁποίας εἶχον εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς ἕξω τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἀποικίας. Ἐπὶ πλέον ἐδέχθησαν νὰ περιληφθοῦν οἱ Μεγαρεῖς εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης.

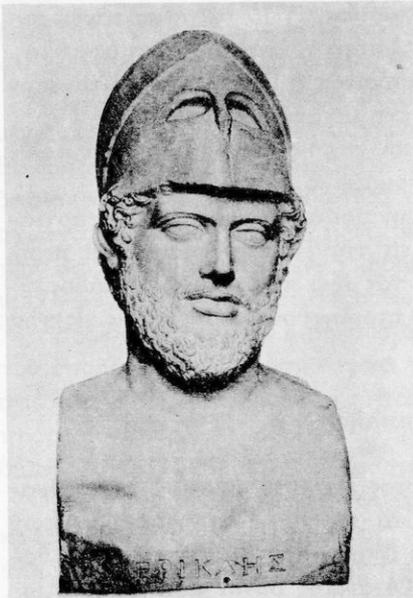
Ὁ Περικλῆς

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος ἐξέλιπεν ἡ σειρά τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἔσωσαν καὶ ἐδόξασαν τὴν πατρίδα των κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους καὶ ἔθεσαν τὰς βάσεις τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ὁ Μιλτιάδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Κίμων.

Ἡ πλουσία κληρονομία, τὴν ὁποίαν ἄφησαν οἱ φιλοπάτριδες αὐτοὶ πολιτικοί, ἐχρειάζετο διαχειριστὰς ἀνταξίους. Εὐτυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας δὲν ἤργησε νὰ παρουσιασθῇ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἀνὴρ μὲ σπάνια πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ προσόντα, ὁ Περικλῆς.

Ὁ Περικλῆς ἦτο υἱὸς τοῦ Ξανθίππου, τοῦ νικητοῦ τῆς Μυκάλης, καὶ τῆς Ἀγαρίστης, ἀνεψιᾶς τοῦ Κλεισθένους. Εἰς τὴν νεότητά του ἔλαβε ἀρτίαν μόρφωσιν, τὴν ὁποίαν συνεπλήρωσε μὲ ἰδίαις μελέταις.

Ὁ Περικλῆς ἤρχισε τὸ πολιτικόν του στάδιον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστείδου. Εἶχεν ἰσχυρὸν πολιτικὸν ἀντίπαλον τὸν Κίμωνα, τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἐνῶ αὐτὸς ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς δημοκρατικῆς μερίδος μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ πολιτικοῦ Ἐφιάλτου. Ἦτο σοβαρὸς, ἀτάραχος καὶ εἶχεν εὐγενικοὺς τρόπους. Οὐδέποτε ἐκολάκευσε τὸν λαόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσκει μεγάλην ἐπιρροὴν μὲ τὴν συναρπαστικὴν εὐγλωττίαν του. Διὰ τὴν εὐφράδειαν, τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ παραστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδιδε μεγαλύτεραν ἐπιβολὴν τὸ κράνος, καὶ τὸν ἤρεμον χαρακτήρα του, οἱ

Περίκλῆς

Ἄθηναῖοι τὸν παρωμοίασαν μὲ τὸν Δία καὶ τὸν ὠνόμασαν Ὀλύμπιον. Οἱ ποιηταὶ ἔλεγον ὅτι, ὅταν ὠμίλει ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἐκκλησίας, ἤστραπτεν, ἐβρόντα καὶ συνεκλόνιζε τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ὁ Ζεὺς διὰ τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν βροντῶν τὴν γῆν.

Ὁ Θουκυδίδης ἐξαίρει τὰ μεγάλα πολιτικά προσόντα τοῦ Περικλέους μὲ τὰ ἑξῆς: « Περικλῆς δυνατὸς ὦν τῷ τε ἀξιώματι καὶ τῇ γνώμῃ, χρημάτων τε διαφανῶς ἀδωρότατος γενόμενος κατεῖχε τὸ πλῆθος ἐλευθέρως καὶ οὐκ ἤγετο μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ἢ αὐτὸς ἤγεν... Ἐγίνετο δὲ ἡ πολιτεία λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή ».

Ὁ Περικλῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος ἐξελέγετο κατ' ἔτος στρατηγὸς καὶ ἡ σχεδὸν μοναρχικὴ ἐξουσία του, ἐντὸς δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὠφέλιμο εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν προσωπικότητά του.

Ἐσωτερικὴ διοίκησις καὶ πολιτικὰ σχέδια τοῦ Περικλέους

Ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐπέβαλλε τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὅλων τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν. Ἐξ αὐτῶν ὅμως οἱ πτωχοὶ, ἀπησχολημένοι μὲ τὰς ἐργασίας των, δὲν διέθετον χρόνον διὰ τὰς δημοσίας ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἀφ' ὅτου ἐμεγάλωσε τὸ κράτος. Ὁ Περικλῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὴν νοθεῖαν αὐτὴν τῆς δημοκρατίας.

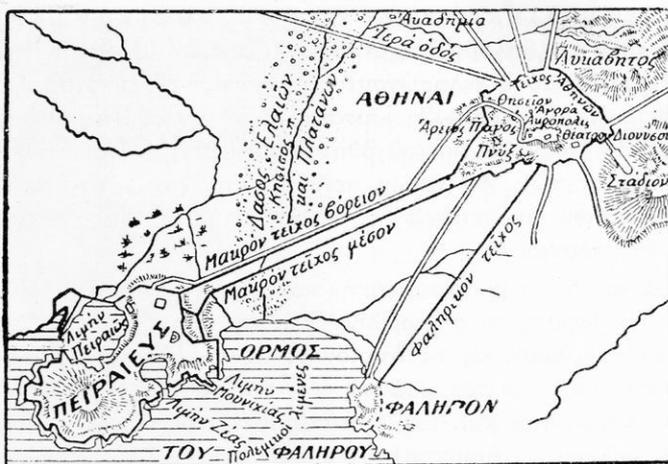
Πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ εἰσήγαγε διὰ νόμου τὸν ἐκκλη-

σιαστικόν, δικαστικόν καὶ βουλευτικόν μισθόν. Εἰς τοὺς πολίτας δηλαδή, οἱ ὅποιοι ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἢ ἐκληρώνοντο δικασταὶ ἢ ἐξελέγοντο βουλευταί, ἐδίετο ἀποζημίωσις. Ἡ καινοτομία αὐτὴ τοῦ Περικλέους ἦτο ἀπαραίτητος. Ἡ διοίκησις τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους ἦτο συγκεντρωμένη εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν καὶ χωρὶς τὸ ἐνδιαφέρον ὄλων, πλουσίων καὶ πτωχῶν, ἦτο ἀδύνατον νὰ διεξάγεται ὁμαλῶς καὶ νὰ καλυτερευῆ.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξύψωσιν τῶν συμπολιτῶν του ἐφρόντισεν ὁ Περικλῆς. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του τὸ θέατρον ἦτο λαϊκὸν σχολεῖον, εἰς τὸ ὅποιον οἱ πολῖται τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἐπλούτιζον τὰς γνώσεις των καὶ ἤκουον τὰ ὑψηλότερα πολιτικὰ διδάγματα καὶ τὰς ὑγιεστέρας ἠθικὰς ἀρχάς. « *Τοῖς μὲν παιδαγῶσις — λέγει ὁ Ἀριστοφάνης — ἔστι διδάσκαλος, ὅστις φράζει, τοῖς δ' ἠβῶσι ποιηταί* ». Ἐπρεπε λοιπὸν οἱ πολῖται ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν κοινωνικῶν τάξεων νὰ δύνανται νὰ παρακολουθοῦν τὰς θεατρικὰς παραστάσεις. Πρὸς τοῦτο μὲ εἰδικὸν νόμον ὑπεχρέωσεν ὁ Περικλῆς τὴν πολιτείαν νὰ πληρῶνῃ εἰς κάθε πτωχὸν τὸ ἀντίτιμον τοῦ εἰσιτηρίου διὰ τὸ θέατρον. Τὰ χρήματα, τὰ ὅποια ἔδιδε τὸ δημόσιον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἐλέγοντο *θεωρικά*.

Ὁ Περικλῆς εἶχε πρόγραμμα νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἔπαυεν ἡ *διαίρεσις τῆς Ἑλλάδος εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη* μὲ ἀντιζηλίας καὶ πολέμους μεταξὺ των. Κατόπιν προτάσεώς του ἡ Ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐψήφισε νὰ προσκληθοῦν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις. Θὰ συνεζήτουν περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν ναῶν, τοὺς ὁποίους εἶχον καταστρέψει οἱ Πέρσαι, καὶ περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασφαλισθῆ μεταξὺ των ἡ εἰρήνη. Εἰς τὴν προσπάθειαν ὅμως αὐτὴν τοῦ Περικλέους ἀντέδρασαν οἱ Σπαρτιᾶται καὶ τὸ σχέδιόν του ἐναυάγησε.

Ὁ Περικλῆς ἔδιδεν ἐπίσης μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν μὲ κάθε τρόπον προσεπάθησε νὰ αὐξήσῃ. Εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς λόγους του ἰδοῦ τί λέγει περὶ τῆς ἀξίας τῆς ναυτικῆς δυνάμεως: « *Μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος. Σκέψασθε δέ· εἰ γὰρ ἡμεν νησιῶται, τίνες ἂν ἀληπτό-*

Σχέδιον τῶν μακρῶν τειχῶν

τεροι ἦσαν; » Δι' αὐτὸ ἐσκέφθη νὰ ἐξασφαλίση τὸν σύνδεσμον μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ θαλάσσης. Καὶ ὁ Κίμων προηγουμένως εἶχε δεῖξει παρομοίαν φροντίδα. Ἐκτίσθη δηλαδὴ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἕως τὸν Πειραιᾶ ἀφ' ἑνὸς καὶ μέχρι τοῦ (Παλαιοῦ) Φαλήρου ἀφ' ἑτέρου τὰ λεγόμενα μακρὰ τεῖχη, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον ἢ Φαληρικόν, ὅπως ὠνομάζοντο. Ἀλλ' ὁ χῶρος, ὁ ὁποῖος ἐξετείνετο μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν τειχῶν, ἦτο πολὺ πλατὺς. Δὲν ἐπροστατεύετο ἀπολύτως ἀπὸ ἐνδεχομένην ἀπόβασιν τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ νὰ ἐξασφαλίση λοιπὸν καλύτερον αὐτὸν τὸν εὐρὺν διάδρομον ὁ Περικλῆς, ἔκτισε τὸ λεγόμενον μέσον τεῖχος. Εἰς τὸν χῶρον μεταξὺ τῶν τειχῶν ἠδύναντο νὰ εὐρίσκουν ἀνέτως ἄσυλον εἰς περιπτώσιν ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς ὄχι μόνον διὰ τοὺς ἑαυτοὺς των, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν κινητὴν περιουσίαν των.

Καὶ διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῶν Ἀθηνῶν ἐφρόντισεν ἐπίσης ὁ Περικλῆς. Ἐστόλισε τὴν Ἀκρόπολιν μὲ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἔδωκαν εἰς αὐτόν, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἄφθαρτον δόξαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

1. Η ΛΑΜΠΡΑ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ

Μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἀρχίζει διὰ τὴν Ἑλλάδα περίοδος μεγάλης ἀκμῆς. Οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐξασφαλίσει πλέον τὴν ἐλευθερίαν των καὶ μὲ θαυμαστὴν δραστηριότητα ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πατρίδος. Ἀνοικοδομοῦν τὰς πόλεις των, τὰς ὁποίας εἶχον καταστρέψει οἱ Πέρσαι, ἀνεγείρουν τοὺς ναοὺς των καὶ κτίζουσι ἄλλους ὠραιότερους, καλλιεργοῦν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὅσον ποτὲ ἄλλοτε. Γενικὴ ὄρεξις πρὸς δημιουργικὴν ἐργασίαν παρατηρεῖται εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις.

Ἄλλ' ἡ μεγαλύτερα καὶ σημαντικώτερα πρόοδος ἐσημειώθη εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔφθασαν εἰς τὸ ἀποκορύφωμα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς. Ὁ σπουδαιότερος δημιουργὸς τοῦ ἀθηναϊκοῦ μεγαλείου ὑπῆρξεν ὁ Περικλῆς, ὁ μεγαλύτερος πολιτικὸς τῆς ἀρχαιότητος. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὴν λαμπρὰν πεντηκονταετίαν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ τέλος τῶν περσικῶν πολέμων καὶ τελειώνει μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὴν ὠνόμασαν αἰὼνα τοῦ Περικλέους. Ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους εἶναι ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν Ἀθηνῶν καὶ γενικώτερον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀθηνῶν λαμβάνει τὴν τελειότεραν μορφήν του. Δημιουργεῖ ἐξαιρετικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν μεταξὺ τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ὁ

ὁποῖος ὀμιλεῖ περὶ *ἐλληνικοῦ θαύματος*. Πρέπει λοιπὸν καὶ ἡμεῖς νὰ γνωρίσωμεν τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν τῶν προγόνων μας εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις του.

α) Ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία

Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς δὲν ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται. Διὰ νὰ ἐγγραφῆ κανεὶς εἰς τὰ μητρώα, ἔπρεπε νὰ εἶναι γ ν ἡ σ ι ο ς. Καὶ πρὸ τοῦ Περικλέους μὲν γνήσιος Ἀθηναῖος ἔθεωρεῖτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀδιακρίτως τὸν ἕνα ἐκ τῶν δύο γονέων Ἀθηναῖον πολίτην. Ἀλλὰ ἐπὶ Περικλέους ἐψηφίσθη ἄλλος νόμος. Κατ' αὐτόν, διὰ νὰ ἀναγνωρισθῆ κανεὶς ὡς Ἀθηναῖος, ἦτο ἀπαραίτητον νὰ προέρχεται ἀπὸ γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ οἱ δύο Ἀθηναῖοι. Πλὴν τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρχον οἱ μέ τ ο ι κ ο ι καὶ οἱ δ ο ὕ λ ο ι.

Οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται εἶχον πλήρη δικαιώματα καὶ αὐτοὶ ἐκυβέρνην τὸ κράτος. Κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς ἀνῆρχοντο εἰς 600.000 καὶ ἀπὸ αὐτοὺς μόνον 140.000 ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται (ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ). Ἀπὸ τὰς 140.000 τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν μόνον 30.000 περίπου ἦσαν ἄνδρες καὶ αὐτοὶ ἀπετέλουν τὸν δῆμον τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ περισσότεροι εἶχον μεγάλα κτήματα ἢ ἦσαν ἐργοστασιάρχαι ἢ βιοτέχνηαι ἢ ἐφοπλισταί. Ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ τεχνῖται καὶ μερικοὶ μικρέμποροι.

Οἱ μέτοικοι ἦσαν Ἕλληνες ἀπὸ ἄλλα μέρη, οἱ ὁποῖοι ἔμενον μονίμως εἰς τὰς Ἀθήνας. Αὐτοὶ ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τοὺς νόμους, ἀλλὰ δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, οὔτε ἐπετρέπετο νὰ ἔχουν ἀκίνητον περιουσίαν. Δὲν εἶχον ἐπίσης δικαίωμα νὰ νυμφευθοῦν Ἀθηναίαν γυναῖκα. Ἐπὶ πλέον κάθε μέτοικος ὑπεχρεοῦτο νὰ ἔχη Ἀθηναῖον προστάτην, ὁ ὁποῖος τὸν ἀντεπροσώπευεν εἰς τὰ δικαστήρια. Ἐπεβαρύνετο ἀκόμη μὲ φορολογίαν 12 ἀττικῶν δραχμῶν ἐτησίως, ἢ ὅποια ἐλέγετο με τ ο ἰ κ ι ο ν. Οἱ μέτοικοι ἠσχολοῦντο μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ μὲ ἐργασίας βιομηχανικὰς καὶ χρηματικὰς. Ἀλλ' ἐνῶ οὗτοι ἔστεροῦντο παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος, ἐλάμβανον ὑποχρεωτικῶς μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας, οἱ μὲν πλοῦσιοι ὡς ὀπλίται, οἱ δὲ ἄλλοι ὡς ναῦται. Δι' ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν ἀπέκτων ἀστικὰ δικαιώματα, ἀλλ' ὄχι καὶ πολιτικὰ. Ἐλέγοντο τότε ἰ σ ο τ ε λ ε ἰ ς καὶ ἡδύ-

ναντο νά ἀποκτήσουν ἀκίνητον περιουσίαν, διότι εἶχον τὰς ἰδίας πρὸς τοὺς γνησίους πολίτας φορολογικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις. Ὁ ἰσοτελής ἀπηλλάσσετο τοῦ μετοικίου.

Οἱ *δοῦλοι* ἦσαν ἢ βάρβαροι ἀγορασμένοι μὲ χρῆμα ἢ ἀπόγονοι δούλων ἢ αἰχμάλωτοι πολέμου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους εἰς τὴν Ἀττικὴν ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ 200.000. Πολλὰκις πλούσιοι Ἀθηναῖοι εἶχον περισσοτέρους τῶν ἑκατὸν δούλων. Οἱ δοῦλοι ἔμενον εἰς τὰς οἰκίας τῶν κυρίων των καὶ ἔκαμνον διαφόρους ἐργασίας. Ἄλλοι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰ ἐργοστάσια, εἰς τὰ ὁποῖα εἰργάζοντο μόνον διὰ τὴν τροφήν των. Οἱ δοῦλοι δὲν εἶχον κανέν δικαίωμα. Ἀνῆκον εἰς τοὺς κυρίους των, εἰς τοὺς ὁποίους ὤφειλον τυφλὴν ὑπακοήν. Ὁ κύριος εἶχε δικαίωμα νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δοῦλον ὅπως ἤθελε. Δὲν ἠδύνατο μόνον νὰ τὸν φονεύσῃ. Σπανιωτάτη ἐν τούτοις ἦτο εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἡ ἀπλῆ κακομεταχείρισις τοῦ δούλου. « *Οὐδ' οἰκέτας χρῆ ὀργῇ κολάζειν* » ἐδίδασκον οἱ σοφοί. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἰδίως τοῦ Περικλέους, ὅτε ἀπεδόθη μεγαλυτέρα ἀξία εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, καὶ ἡ θέσις τῶν δούλων ἐβελτιώθη. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς μέλη τῆς οἰκογενείας των καὶ τοὺς ὠνόμαζον οἰκέτας καὶ παῖδας. Ἄν ὁ κύριος ἦτο σκληρός, ὁ δοῦλος ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ νόμου.

Ὅσοι ἀπὸ τοὺς δούλους ἐμάνθανον γράμματα, προσελαμβάνοντο ἀπὸ τὸ κράτος ὡς ὑπάλληλοι, ἰδίως λογισταί. Ἐπίσης δοῦλοι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Σκύθαι, ἦσαν ὅλοι οἱ ἀστυνομικοὶ ὑπηρέται. Ἐφερον τόξον καὶ μαστίγιον καὶ ἐπέβλεπον τὴν τάξιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὰ δικαστήρια, εἰς τοὺς δημοσίους τόπους. Δοῦλοι ἐπίσης ἦσαν καὶ οἱ ἐκτελεσταὶ τῶν σωματικῶν ποινῶν καὶ μάλιστα τῆς θανατικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν μισθωμένοι ἀπὸ τὸν δῆμον, ἐλέγοντο *δημίοι* ἢ *δημόκοινοι*. Ὁ δοῦλος ἠδύνατο νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν πολιτείαν ἢ τὸν κύριόν του, ἂν ἐπεδείκνυεν ἄμεμπτον διαγωγὴν. Ἐλέγετο τότε *ἀπελευθερος* καὶ ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μετοίκων. Ὡς τοιοῦτος εἶχεν ὑποχρεωτικῶς προστάτην τὸν πρῶτον κύριόν του.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς δὲν ἦσαν ἴσοι. Ὑπῆρχε μία κοινωνικὴ τάξις κυρίαρχος καὶ εἰς αὐτὴν ἀνῆκον μόνον οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται. Εἰς τοὺς προνομιούχους

τούτους ή άθηναϊκή δημοκρατία παρείχε πολιτικά δικαιώματα, ίσονομίαν και άτομικās έλευθερίας.

β) Τό πολίτευμα

Οί 'Αθηναίοι είχον πολίτευμα δημοκρατικό ν. "Ολοι οί πολίται ήσαν έλεύθεροι και είχον ίσα δικαιώματα. Αύτοι έκυβέρνων τό κράτος. « Κατά τούς νόμους, έλεγεν ό Περικλής, όλοι οί πολίται έχουν ίσα δικαιώματα διά τήν διαχείρισιν όμως τών κοινών προτιμᾶται ό καθείς όχι τόσον από τήν καταγωγήν του, όσον λόγω τών άτομικών ικανότητων του » (Περικλέους 'Επιτάφιος). Κυρίαρχον όργανον τοῦ πολιτεύματος ήτο ή 'Εκκλησία τοῦ δήμου. Μετά τήν έκκλησίαν τοῦ δήμου σπουδαιότερα άρχή ήτο ή βουλή τών πεντακοσίων.

'Η έκκλησία τοῦ δήμου, δηλαδή ή συνέλευσις τοῦ λαοῦ, συνεκέντρωνεν όλην τήν έξουσίαν. Αύτή άπεφάσιζε περι πολέμου ή ειρήνης, περι συμμαχίας με άλλα κράτη, έψηφίζε τούς νόμους και εξέλεγε τούς άρχοντας. "Ολοι οί 'Αθηναίοι πολίται, οί όποιοι είχον ήλικίαν άνω τών 20 έτών, έλάμβανον μέρος εις τās συνεδριάσεις. Συνήρχοντο κανονικῶς τρεις ή τέσσαρας φοράς τόν μήνα: κατά μέν τούς παλαιότερους χρόνους εις τήν άρχαίαν άγοράν, κατά δέ τόν 5ον και 4ον π.Χ. αιώνα εις τήν Πύκκα, μικρόν λόφον πλησίον τής 'Ακροπόλεως. Βραδύτερον αί συνελεύσεις τής έκκλησίας έγινοντο και εις τό Διονυσιακόν θέατρον. 'Η έκκλησία τοῦ δήμου συνήρχετο και έκτάκτως, όσάκις παρουσιάζετο έπείγουσα άνάγκη. Τό πρόγραμμα τών συζητήσεων συνέτασσον οί πρυτάνεις. "Ολοι είχον δικαίωμα νά λαμβάνουν τόν λόγον. Οί όμιλοῦντες, οί ρήτορες όπως έλέγοντο, άνέβαινον εις τό βήμα με στέφανον εις τήν κεφαλήν. Μετά τό τέλος τής συζητήσεως ή άπόφασις έλαμβάνετο δι' άνατάσεως τής χειρός.

'Η σημαντικότερα άρχή μετά τήν έκκλησίαν τοῦ δήμου ήτο ή βουλή τών πεντακοσίων. Οί 'Αθηναίοι εξέλεγον κατ' έτος με κληρον 50 βουλευτās έξ εκάστης τών δέκα φυλών από τούς συμπληρώσαντας τό τριακοστόν έτος τής ήλικίας. Τό έργον τής βουλης ήτο προβουλεπτικό ν. Προητοιμάζε δηλαδή τά νομοθετήματα, διά τά όποια θά συνεζήτει και θά άπεφάσιζεν ή 'Εκκλησία τοῦ δήμου. Αί άποφάσεις τής βουλης έλέγοντο προβουλεύμα-

τα. Μόνον μετά τήν ψήφισίν των ἀπό τήν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐγίνοντο νόμοι τοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο τὰ ψηφίσματα τῆς ἐκκλησίας ἔφερον εἰς τήν ἀρχήν τήν ἐξῆς τυπικήν φράσιν: «*Ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*».

Ἡ βουλή διηρεῖτο εἰς δέκα τμήματα. Τὸ καθὲν ἐξ αὐτῶν περιελάμβανε τοὺς 50 βουλευτὰς ἐκάστης φυλῆς. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε διαιρεθῆ τὸ ἔτος εἰς δέκα κυβερνητικὰς περιόδους, οἱ 50 βουλευταὶ ἐκάστης φυλῆς ἐκυβέρνηων τὸ κράτος ἐπὶ 35 ἡμέρας. Κατὰ τήν περίοδον αὐτὴν τῶν 35 ἡμερῶν οἱ βουλευταὶ ὠνομάζοντο π ρ υ τ ἄ ν ε ι ς, ἢ φυλή, εἰς τήν ὁποίαν ἀνήκον, π ρ υ τ α ν ε ὕ ο υ ς α καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς π ρ υ τ α ν ε ἰ ἄ. Ἡ σειρά τῶν πρυτάνεων ὠρίζετο διὰ κλήρου. Διὰ κλήρου ἐπίσης ἐξελέγετο καθ' ἐκάστην ἐκ τῶν πρυτάνεων ὁ πρόεδρος των, ὁ ὁποῖος ἐκαλεῖτο ἐ π ι σ τ ἄ τ η ς τ ῶ ν π ρ υ τ ἄ ν ε ω ν. Ὁ ἐπιστάτης ἐκράτει τήν σφραγίδα τῆς πόλεως, τὰς κλεῖδας τοῦ δημοσίου θησαυροῦ καὶ προήδρευεν εἰς τήν ἐκκλησίαν. Ἦτο μὲ ἄλλους λόγους ὁ π ρ ὀ ε δ ρ ο ς τ ῆ ς δ η μ ο κ ρ α τ ί α ς εἰς τήν ἀρχαίαν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν. Οἱ πρυτάνεις ἐτρέφοντο δημοσίᾳ δαπάνῃ εἰς τὸ π ρ υ τ α ν ε ἰ ὶ ο ν, τὸ ὁποῖον ἔκειτο πλησίον τοῦ βουλευτηρίου.

Ἄλλο σοβαρώτατον ἔργον τῆς βουλῆς ἦτο ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐκκλησίας. Ἐκτὸς δηλαδὴ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν νόμων ἡ βουλή εἶχε καὶ τήν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, τήν ὁποίαν εἰς τὰ σημερινὰ πολιτεύματα ἀσκεῖ ἡ κυβέρνησις.

γ) Οἱ στρατηγοὶ

Τὸ ἀξίωμα τῶν σ τ ρ α τ η γ ῶ ν ἦτο τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ περισσότερον τιμητικὸν εἰς τήν Ἀθηναϊκὴν δημοκρατίαν. Οἱ στρατηγοὶ ἦσαν οἱ ἐπισημότεροι ἄρχοντες. Ἦσαν δέκα καὶ ἐξελέγοντο δι' ἓν ἔτος, κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ 487 π.Χ. καὶ ἐξῆς μόνον οἱ ἑννέα. Ὁ δέκατος στρατηγὸς ἐξελέγετο ἀδιακρίτως φυλῆς ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀθηναίους πολίτας καὶ ἦτο τρόπον τινα ὁ ἀρχιστράτηγος. Ὁ οὕτω ἐκλεγόμενος στρατηγὸς ἦτο συνήθως ἢ σπουδαῖος πολιτικὸς ἢ ἐπιφανὴς στρατιωτικὸς, ὅπως π.χ. ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Κίμων, ὁ Περικλῆς.

Ἐπειδὴ οἱ στρατηγοὶ ἔπρεπε νὰ ἔχουν εἰδικὰς γνώσεις καὶ νὰ ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνην διὰ τήν προσωπικὴν ἀξίαν των, ἐξελέ-

γοντο με διάφορον τρόπον από τους άλλους άρχοντας. Μαζι με τους *παμίαις*, τους διαχειριστάς δηλαδή του δημοσίου χρήματος, ησαν οι μόνοι άρχοντες, οι όποιοι ελάμβανον το άξίωμα των δια ψηφοφορίας (*αίρετοι*) και όχι δια κλήρου (*κυαμευτοί*). Η επανεκλογή των στρατηγών έπετρέπετο χωρίς κανένα περιορισμόν.

Οί στρατηγοί είχαν την διοίκησιν του στρατού και του στόλου, την στρατολογίαν ξηρᾶς και θαλάσσης, την συντήρησιν των στρατιωτικῶν δυνάμεων, την διεξαγωγήν των πολεμικῶν έπιχειρήσεων και γενικῶς την φροντίδα δια την ασφάλειαν τῆς χώρας. Αὐτοί επίσης διηύθυνον την εξωτερικήν πολιτικήν. Έδέχοντο τους ξένους πρεσβευτάς και ήδύναντο να συνάπτουν συνθήκας. Είχον ακόμη το δικαίωμα να καλοῦν εις έκτακτον συνεδρίασιν την έκκλησίαν του δήμου, όσάκις το επέβαλλεν ή ανάγκη. Ένιστε ο λαός έχορηγει εις αυτούς ευρυτάτην δικαιοδοσίαν και τότε έλέγοντο *στρατηγοί αυτοκράτορες*.

δ) Τά δικαστήρια

Η μεγάλη μεταβολή, ή όποία έπήλθε με την εγκαθίδρυσιν και την όριστικήν διαμόρφωσιν τῆς δημοκρατίας, δέν ητο δυνατόν να αφήση ανεπηρέαστα τα παλαιά δικαστήρια. Και αυτά υπό την δημοκρατίαν έχασαν τα προηγούμενα δικαιώματά των. Ο *Άρειος Πάγος* διετηρήθη, άλλ' απέβαλε μέγα μέρος τῆς δυνάμεώς του. Περιωρίσθη να δικάζη μόνον τας δίκας φόνου εκ προμελέτης, έμπρησμού και άλλας ολιγώτερον σπουδαίας.

Ο λαός εδημιούργησε νέον δικαστήριον, την *ήλιαίαν*, όμοιον περίπου με τα σημερινά δικαστήρια των ενόρκων. Η ήλιαία άπετελείτο από 6.000 δικαστάς, οι όποιοι ησαν Άθηναίοι πολίται, ηλικίας άνω των 30 ετών, εξέλέγοντο κατ' έτος με κλήρον και ώνομάζοντο *ήλιασταί*.

Η ήλιαία με άλλους λόγους άντεπροσώπευε τον δήμον των Άθηναίων και ητο είδος *λαϊκού δικαστηρίου* και όχι σῶμα από δικαστάς εξ επαγγέλματος. Και οι ήλιασταί ελάμβανον μισθόν ως αποζημίωσιν. Πριν αναλάβουν τα καθήκοντά των, ώρκίζοντο επί του λόφου Άρδηττου, ότι θα δικάσουν εύσυνειδήτως και χωρίς προκατάληψιν.

Ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δικάζουσαν ὅλοι μαζί οἱ ἡλιασταί, διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα. Ἐκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχε 500 δικαστάς. Οἱ 1.000 ἐπὶ πλέον ἦσαν ἀναπληρωματικοί. Διὰ τὰς σοβαρωτέρας δίκας ἠνώοντο δύο τμήματα καὶ τοιουτοτρόπως ἐδίκάζον χίλιοι δικασταί. Σπανίως ἐδίκάζον τρία ἢ καὶ τέσσαρα τμήματα ἠνωμένα. Τὰς δίκας εἰς τὰ δικαστήρια εἰσήγον ἀναλόγως τῆς φύσεώς των οἱ ἐννέα ἄρχοντες, οἱ ὅποιοι διεξῆγον καὶ τὴν προανάκρισιν.

2. Αἱ ΠΟΛΕΜΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

α) Ὁ στρατός

Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στρατὸν ἀποτελούμενον ἀπὸ πεζοὺς καὶ ἵππεις. Οἱ πεζοὶ ἦσαν ἢ ἰσχυροτέρα καὶ πολυαριθμοτέρα δύναμις, ἐνῶ οἱ ἵππεις ἦσαν ὀλίγοι, κατ' ἀρχὰς 300 καὶ κατόπιν 1.000. Ἡ πολεμικὴ ἀξία τοῦ ἵππικοῦ ἦτο μικρά, ἀλλὰ διὰ τὴν λαμπρότητα, τὴν ὁποίαν προσέδιδεν εἰς τὰς θρησκευτικὰς πομπὰς καὶ τὰς λοιπὰς πανηγύρεις, ἐτίμων πολὺ αὐτὸ τὸ σῶμα οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ πεζοὶ ἐλαμβάνοντο ἀπὸ ὅλας τὰς τάξεις τῶν πολιτῶν, ἐνῶ οἱ ἵππεις μόνον ἀπὸ τὰς δύο ἀνωτέρας, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ διαθέσουσαν τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἵππων. Ὡς ὀπλίται ἐστρατεύοντο καὶ οἱ μέτοικοι. Ὡς ψιλοὶ (τοξόται, σφενδονῆται καὶ ἀκοντισταί) ὑπηρέτουσαν οἱ θῆτες.

Τὴν διοίκησιν τοῦ πεζικοῦ εἶχον οἱ δέκα στρατηγοί, τοῦ ἵππικοῦ οἱ δύο ἵππαρχοί. Οἱ Ἀθηναῖοι ὀπλίται ἀνῆρχοντο εἰς 13.000 καὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀνδρείαν των εἰς τὰς μάχας. Ὁ Περικλῆς μὲ ὑπερηφάνειαν ἔλεγεν ὅτι ὁ ἀθηναϊκὸς στρατός, καίτοι δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὰς ταλαιπωρίας τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαίδεψεως τῶν Σπαρτιατῶν, μὲ ἴσην ὀρμὴν πρὸς ἐκείνους ἐβάδιζεν εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας. Οἱ στρατιῶται ἐλάμβανον δύο ὀβολοὺς τὴν ἡμέραν διὰ μισθὸν καὶ δύο διὰ τὴν τροφήν των. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλάμβανον διπλάσιον μισθόν, οἱ ἵππεις τριπλάσιον καὶ οἱ στρατηγοὶ τετραπλάσιον.

Ὁ στρατός τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀνέκαθεν μικρότερος τοῦ Σπαρτιατικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο ἀρκετὸς διὰ τὴν φρούρησιν τοῦ ἐκτεταμένου κράτους τῶν Ἀθηνῶν, οἱ Ἀθηναῖοι εἰσήγαγον τὸ σύστη-

Τριήρης (Μαρμάρινον ανάγλυφον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν)

μα τῆς κληρουχίας. Οἱ κληροῦχοι ἦσαν πτωχοὶ Ἀθηναῖοι, τοὺς ὁποίους ἐγκαθίστα ἢ κυβέρνησις εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα κατακτωμένης χώρας, διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς φρουροὶ καὶ συγχρόνως νὰ ἐπιβλέπουν τοὺς συμμάχους. Εἰς τοὺς κληρούχους παρεχωροῦντο κτήματα εἰς τὸν τόπον τῆς νέας ἐγκαταστάσεώς των, διετήρουν δὲ οὗτοι καὶ εἰς τὴν νέαν πατρίδα των ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου.

β) Ὁ στόλος

Ποῖαν σημασίαν εἶχεν ὁ στόλος διὰ τοὺς Ἕλληνας, εἶδομεν κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους. Οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμίνας, κατὰ τὴν ὁποῖαν μικροτέρα δύναμις μὲ εὐφυῆ σχέδιον κατενίκησε τὴν ἀνωτέραν ἀριθμητικῶς περσικὴν, ἐπεδόθησαν μὲ μεγαλύτερον ζῆλον εἰς τὴν ναυτικὴν τέχνην, τὴν ὁποῖαν ἐτελειοποίησαν.

Πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν αἱ τριήρεις. Ἐκάστη τριήρης εἶχε πλήρωμα 200 ναύτας (ἐρέτας) καὶ 30 ἢ περισσοτέρους ὀπλίτας (ἐπιβάτας) διὰ τὰς ἐπιθέσεις καὶ τὴν ἄμυναν τῆς τριή-

ρους. Ἐκτὸς τῶν τριήρων ὑπῆρχον καὶ τὰ ὀπλιταγωγὰ ἢ ἵππαγωγὰ πλοῖα διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἵππων. Τὰ φορτηγὰ πλοῖα ἐλέγοντο ὀλκάδες ἢ στρογγύλα πλοῖα ἢ ἀπλῶς πλοῖα. Τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου εἶχον, ὡς εἶδομεν ἤδη, οἱ στρατηγοί.

Οἱ Ἀθηναῖοι κατέστησαν τὸν Πειραιᾶ μέγαν πολεμικὸν λιμένα. Κατεσκεύασαν ἐκεῖ ναυπηγεῖα καὶ ὑπόστεγα ἐπὶ τῆς παραλίας, τοὺς λεγομένους νεωσοῖκους. Εἰς αὐτοὺς ἀνεσύροντο καὶ ἐφυλάσσοντο τὰ πλοῖα, διὰ νὰ μὴ μένουν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὑφίστανται φθοράν. Ὁ Πειραιεὺς ἦτο ὁ ναύσταθμος τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν.

3. ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

Ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ κράτους

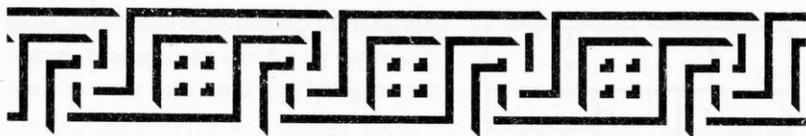
Αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μεγάλα ἔξοδα διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τοῦ στόλου. Διὰ τὰς δαπάνας αὐτὰς διέθετον ἔσοδα, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ τοὺς φόρους καὶ ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρείου, τῆς νήσου Θάσου καὶ τῆς Θράκης. Τὰ μεταλλεῖα, ἰδίως τοῦ Λαυρείου, ἀπέδιδον τότε ἀξιολόγους προσόδους. Γνωρίζομεν, ὅτι μὲ τὰ εἰσοδήματα αὐτὰ ὁ Θεμιστοκλῆς κατεσκεύασε 200 τριήρεις, αἱ ὁποῖαι ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας εἰς τὴν Σαλαμίνα.

Οἱ Ἀθηναῖοι εἰσέπραττον πολλὰ ἀπὸ τοὺς φόρους τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων καὶ ἀπὸ τὸν φόρον, τὸν ὁποῖον ἐπλήρωνον οἱ μέτοικοι, τὸ *μετοίκιον*. Ἐπίσης τὰ χρηματικὰ πρόστιμα, τὰ ὁποῖα ἐπεβάλλοντο κατὰ τὰς δίκας, ἀπετέλουν σημαντικὸν ἔσοδον. Ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον εἰσόδημα εἶχε τὸ κράτος τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὰς χρηματικὰς εἰσφορὰς τῶν συμμάχων μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας. Αἱ χρηματικαὶ αὐταὶ πρόσοδοι ἀνῆλθον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἰς 600 τάλαντα καὶ βραδύτερον εἰς 1000 καὶ περισσότερα.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐσόδων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τακτικά, ὑπῆρχον καὶ τὰ ἔκτακτα ἔσοδα. Τὰ ἔσοδα αὐτὰ προήρχοντο ἀπὸ ἐκτάκτους ἐπιβαρύνσεις, τὰς ὁποίας ἐπέβαλεν ἡ πολιτεία εἰς πλουσίους πολίτας. Εἰς περίπτωσιν πολεμικῆς ἰδίως ἀνάγκης ἐξευ-

ρίσκοντο καὶ ἄλλα ἔσοδα. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς πολίτας νὰ συνεισφέρουν διὰ τὴν κάλυψιν ἐλλειμμάτων εἰς τὸν δημόσιον προϋπολογισμόν ἀναλόγως πρὸς τὴν περιουσίαν των. Αἱ ἕκτακτοι αὐταὶ εἰσφοραὶ, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀπηλλάσσοντο μόνον οἱ ὁμολογουμένως ἄποροι, ἐλέγοντο εἰσφοραὶ. Ἡδύνατο ἐπίσης ἡ πολιτεία νὰ προσκαλέσῃ τοὺς πολίτας νὰ προσφέρουν ὑπὲρ τῶν δημοσίων ἀναγκῶν ὅ,τι ἤθελεν ἕκαστος. Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γινομένη προσφορὰ ἐλέγετο ἐπίδοσις.

Ἐκτὸς τῶν δαπανῶν διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, ἡ Ἀθηναϊκὴ πολιτεία εἶχε καὶ ἄλλα πρόσθετα ἔσοδα. Ἡ πλήρης δραστηριότητος ζωῆ, τὴν ὁποίαν διῆγεν ὁ Ἀθηναῖος πολίτης, εἶχεν ἀνάγκην καὶ ἀναπαύσεως καὶ ψυχαγωγίας. Διὰ τοῦτο σοβαρὰ ποσὰ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ διετίθεντο διὰ τὰς ἐορτὰς καὶ ἰδίως διὰ τὰ θεωρικά. Σημαντικὸν ἐπίσης ἦτο τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ἔδαπανα ἡ πόλις, διὰ νὰ δίδῃ ἡμερησίαν ἀποζημίωσιν εἰς τοὺς ἀναπήρους τοῦ πολέμου καὶ τοὺς ἀνικάνους πρὸς ἐργασίαν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὠνομάζοντο ἄδύνατοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

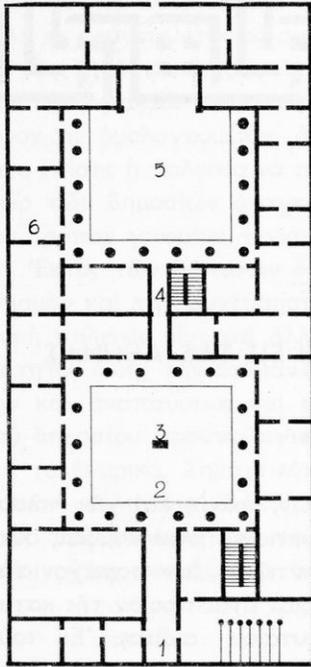
Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΖΩΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ

1. Ἡ κατοικία

Αἱ κατοικίαι τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, ἀκόμη καὶ τῶν πλουσιωτέρων, οὔτε εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν ἦσαν κομψαί, οὔτε εἰς τὸν ἐσωτερικὸν στολισμὸν ἦσαν πολυτελεῖς. Δὲν παρῆρχον τὰς ἀνέσεις τῶν σημερινῶν κατοικιῶν, αἱ ὅποια εἶναι προῖον τῆς καταπληκτικῆς τεχνικῆς προόδου τοῦ τελευταίου αἰῶνος. Ἐν τούτοις καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ οἰκία, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς οἰκίας τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων, ἦτο ἀρκετὰ περιποιημένη. Διὰ τοῦτο ὁ Περικλῆς εἰς τὸν περίφημον Ἐπιτάφιόν του, ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς, ἐγκωμιάζει καὶ τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν τῶν Ἀθηναίων. « *Καὶ ἐναντίον τῶν κόπων, λέγει, ἐφροντίσαμεν νὰ εὕρωμεν πλεῖστα μέσα ἀνακουφίσεως... μὲ τὸ νὰ χρησιμοποιοῦμεν εὐπροεπεῖς ἰδιωτικὰς κατοικίας* ».

Μετὰ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Περσῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκτισαν μεγαλυτέρας καὶ ἀνετωτέρας κατοικίας. Γενικῶς ὁμως αἱ οἰκίαι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν μικραὶ καὶ ἰσόγειαι, ἀλλ' ὑγιειναί, εὐάεροι καὶ εὐήλιοι. Οἱ τοῖχοι κατεσκευάζοντο ἀπὸ λίθους ἢ πλίνθους καὶ δὲν εἶχον παράθυρα εἰς τὸ ἰσόγειον. Τὰ δωμάτια ἐλάμβανον φῶς καὶ ἀέρα ἀπὸ τὴν αὐλήν. Αἱ μεγαλύτεραι οἰκίαι ἀνήκον εἰς τοὺς πλουσίους καὶ μερικαὶ ἐστολίζοντο μὲ τοιχογραφίας.

Ἡ ἐσωτερικὴ διαίρεσις δὲν ἦτο πάντοτε ἡ ἴδια. Ὁ καθεὶς διερρῦθμιζε τὴν οἰκίαν του ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνάγκας του. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὕτη περιελάμβανε δύο εὐρύχωρα διαμερίσματα, τὸ διαμέ-

Σχέδιον ἀρχαίας οικίας

1. Εἴσοδος ἀπὸ τὸν δρόμον. 2. Περίστυλος αὐλή. 3. Βωμός ἐρκείου Διός. 4. Εἴσοδος εἰς γυναικωνίτιν. 5. Περίστυλος αὐλή γυναικωνίτιδος. 6. Θάλαμοι.

πος διημερεύσεως ἦσαν καὶ τὰ κουρεῖα. Ἐκεῖ συνεζήτουν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως καὶ ἐπὶ ἄλλων ἐνδιαφερόντων ζητημάτων. Αἱ γυναῖκες ἀντιθέτως παρέμενον εἰς τὰς οἰκίας ἐργαζόμεναι.

2. Ἡ ἐνδυμασία

Ἡ ἐνδυμασία ὅλων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦτο πολὺ ἀπλή. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐφόρουσαν τὰ ἴδια περίπου ἐνδύματα. Τὰ συνήθη

ρισμα τῶν ἀνδρῶν (ἄ ν δ ρ ῶ ν , ἄ ν δ ρ ῶ ν ἰ τ ῖ ς) καὶ τὸ διαμέρισμα τῶν γυναικῶν (γ υ ν ν α ἰ κ ῶ ν , γ υ ν ν α ἰ κ ῶ ν ἰ τ ῖ ς) .

Τὸ διαμέρισμα τῶν ἀνδρῶν εἶναι τὸ πρῶτον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσερχόμεθα ἀπὸ ἑνὸς διάδρομον ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς θύρας. Ἀποτελεῖτο ἀπὸ δωματῖα ὕπνου, φαγητοῦ καὶ συναναστροφῶν. Εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ὑπῆρχε καὶ βωμός καὶ πλησίον αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐρκείου Διός, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευε τὸν οἶκον καὶ τὴν οἰκογένειαν. Ἐδῶ ἐθυσίαζον καὶ ἐτέλουν τὰς οἰκογενειακὰς τῶν ἐορτὰς.

Ἀπὸ μίαν εἴσοδον ὀπίσθεν τοῦ ἀνδρῶνος ἔφθανε κανεὶς εἰς τὸ διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον προωρίζετο διὰ τὰς γυναῖκας. Εἰς μερικὰς οἰκίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐκτισμέναι ἐπὶ στενοῦ οἰκοπέδου, τὸ διαμέρισμα τῶν γυναικῶν ἦτο εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον. Αὐτὸ ἐλέγετο ὑπερῶον.

Οἱ ἄνδρες τὰς περισσοτέρας ὥρας τῆς ἡμέρας διήρχοντο ἐκτὸς τῆς οἰκίας, εἰς τὰς παλαιστράς, τὴν ἀγοράν, εἰς τὰ μυροπωλεῖα, ὑποδηματοποιεῖα, μαχαιροποιεῖα καὶ ἄλλα βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια. Συνήθης τό-

φορέματά των ἦσαν ὁ χιτῶν καὶ τὸ ἱμάτιον. Τὸν χιτῶνα ἐφόρουσαν κατάσαρκα, ὅπως τὸ σημερινὸν ὑποκάμισον. Ὁ δωρικὸς ἦτο κοντός, μάλλινος καὶ χωρὶς χειρῖδας (μανίκια). Ὁ ἰωνικὸς ἦτο λινοῦς, χειριδωτὸς καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν ποδῶν (ποδήρης). Αἱ γυναῖκες μὲ τὴν λεπτὴν καλαισθησίαν των εὕρισκον ποικίλους τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων ὁ χιτῶν προσέδιδεν ἰδιαιτέραν χάριν καὶ λυγρότητα εἰς τὸ σῶμά των. Συνήθως ἔζωνον αὐτὸν ὑψηλὰ καὶ ἐσχημάτιζον κόλπον μὲ πολλὰς πτυχάς.

Τὸ ἱμάτιον ἦτο μάλλινον ἐπίμηκες ὕφασμα, χονδρότερον ἀπὸ τὸν χιτῶνα. Ἦτο τὸ ἴδιον καὶ διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ διὰ τὰς γυναῖκας. Πολλοὶ ἦσαν οἱ τρόποι, μὲ τοὺς ὁποίους τὸ ἱμάτιον ἐφέρετο ἐπὶ τοῦ χιτῶνος. Ἦτο ἓν εἶδος σημερινοῦ ἐπανωφορίου. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρόσεχον πολὺ διὰ τὴν καλαισθητὸν ἐμφάνισίν του. Αἱ γυναῖκες ἰδίως διέθετον διὰ τὸ ἔνδυμα τοῦτο ὅλην τὴν ἐφευρετικότητά των. Εἶδος ἱματίου ἦτο καὶ ἡ χλαμύς, φόρεμα κοντὸν καὶ ἐλαφρόν. Χλαμύδα ἐφόρουσαν οἱ ἵππεις, οἱ ἔφηβοι καὶ οἱ ὀδοιπόροι.

Οἱ ἄρχαιοι δὲν ἔφερον κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν. Μόνον οἱ ἵππεις, οἱ ἔφηβοι καὶ οἱ ὀδοιπόροι ἐφόρουσαν στρογγύλον καὶ πλατύγυρον πῖλον, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο πέτασος. Δὲν ἦτο ἐπομένως παράδοξον ὅτι περιπειοῦντο τὴν κόμην των, ἢ ὁποία συνήθως ἦτο μακρά. Διετήρουν ἀκόμη καὶ μέτριον πώγωνα. Διὰ τὴν περιποίησην αὐτοῦ καὶ ἰδίως τῆς κόμης προσέφευγον οἱ ἄνδρες εἰς τὰ κουρεῖα.

Μεγαλυτέραν φροντίδα διὰ τὴν κόμμωσίν των ἐδείκνυσαν, ὅπως ἦτο φυσικόν, αἱ γυναῖκες. Τὰ εἶδη τῶν γυναικείων κομμώσεων ἦσαν πολλὰ καὶ ποικίλα. Πολλὰ σχέδια σημερινῶν

Ἄνθρωπος μὲ χιτῶνα καὶ ἄνθρωπος μὲ ἱμάτιον

Γυνή με χιτώνα και γυνή με ιμάτιον

των αρχαίων Ἑλλήνων ἦσαν πολὺ ἀπλά. Ἐφόρουσαν σανδάλια ἢ πέδιλα, τὰ ὁποῖα ἀπετελοῦντο ἐξ ἑνὸς δερματίνου πέλματος καὶ ἐδέοντο μὲ ἱμάντας εἰς τὰ σφυρά. Τὰ ἐχρησιμοποιοῦν εἰς ἐπισήμους ἐμφανίσεις (ἐπισκέψεις, πανηγύρεις κλπ.), διότι συνήθως ἄνδρες καὶ γυναῖκες περιεπάτουσαν ἀνυπόδητοι.

3. Ἡ μόρφωσις τῶν νέων

Τὰ παιδιὰ μέχρις ἑπτὰ ἐτῶν ἔμενον εἰς τὴν οἰκίαν των. Ἐκεῖ ἐπαιζόν, ὅπως καὶ σήμερον, τὰ ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡλικίαν των παιγνίδια εἰς τὸν γυναικωνίτιν ἢ τὴν αὐλήν. Ὅταν ἐμεγάλωνον, τὰ ἄρρενα ἐστέλλοντο εἰς κατωτέρους διδασκάλους, διὰ νὰ διδαχθοῦν τὰ πρῶτα γράμματα. Τὰ κορίτσια ἠσχολοῦντο μὲ τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας.

Σκοπὸς τῆς μόρφωσης τῶν νέων εἰς τὰς Ἀθήνας ἦτο ἡ ἀμοιρική ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυνάμεων των, διὰ νὰ γίνουσαν τέλειοι ἄνθρωποι, «καλοὶ κάγαθοί», ὅπως ἔλεγον. Αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐπέδωκαν μὲ τὴν μόρφωσιν νὰ παρασκευάσουσαν ἀποκλειστικῶς στρατιώτας, ὅπως συνέβαινε μὲ τὴν Σπάρτην. Ἡ Σπάρτη ὡς σκοπὸν τῆς εἶχε θέσει νὰ δημιουργήσῃ ἄνδρας ρωμαλέους καὶ γενναίους, διὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν μόνον τὰ συμφέροντα τῆς πολιτείας, νὰ μάχωνται καὶ νὰ πίπτουσαν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπέδωκε νὰ πλάσῃ ἄνθρώπους πλήρεις φρονήματος καὶ ἀν-

γυναικείων κομμώσεων ἔχουσαν γίνεσθαι κατὰ τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Διὰ νὰ διατηρῆται ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὸ σχῆμα τῆς κόμης, οἱ κουρεῖς μετεχειρίζοντο τὸ αἰγυπτιῶδες κόμμι (γόμμα). Αἱ γυναῖκες, ἐξ ἄλλου, διὰ τὴν συγκράτησιν τῆς κόμης ἔδεον αὐτὴν ὀλόγυρα μὲ ταινίαν (κεφαλόδεσμον).

Καὶ τὰ ὑποδήματα

Σχολεῖον. (Ἀπὸ ἀγγείου τοῦ ἀγγειογράφου Δοῦριδος)

Εἰς τὸ μέσον ὁ διδάσκαλος μὲ ἀνοικτὸν τὸ βιβλίον ἀκούει τὸν μαθητὴν νὰ ἀπαγγέλλῃ ποίημα. Ἀριστερὰ ἄλλος διδάσκει μουσικὴν. Δεξιὰ ὁ δοῦλος παιδαγωγὸς ἀναμένει τὸν μαθητὴν, διὰ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του. Εἰς τὸν τοῖχον κρέμονται μουσικὰ ὄργανα

δρεῖας, μὲ συναίσθησιν τῆς ἀξίας τῆς προσωπικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, συγχρόνως ὁμως ἠθικοὺς καὶ ἐξηυγενισμένους.

Τὰ *σχολεῖα* δὲν ἦσαν δημόσια, ἀλλὰ ἰδιωτικά, οἱ δὲ διδάσκαλοι ἰδιῶται, οἱ ὅποιοι ἐπληρώνοντο ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Ἐλέγοντο *γραμματισταὶ* (γραμματοδιδάσκαλοι) καὶ ἐδίδασκον ἀνάγνωσιν, γραφὴν, ἀριθμητικὴν καὶ γεωμετρίαν. Εἰδικοί διδάσκαλοι ἐδίδασκον τὰ παιδιὰ τὴν γυμναστικὴν. Οὗτοι ἔκαλοῦντο *παιδοτρίβαι*. Ἄλλοι πάλιν ἐδίδασκον μουσικὴν καὶ ἔλεγοντο *κιθαρισταὶ*. Οἱ μαθηταί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων γνώσεων, ἐμάνθανον νὰ ἀπαγγέλλουν ποιήματα μεγάλων ποιητῶν, τὰ ὅποια ἀπεστήθιζον. Μετὰ τὴν μόρφωσιν τῶν αὐτῶν ἐπεδίδοντο εἰς ἀσκήσεις εἰς τὰς παλαίστρας καὶ τὰ δημόσια *γυμνάσια* (γυμναστήρια). Ἦσοῦντο εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν πάλην, εἰς τὸ ἄλμα, ἔρριπτον τὸν δίσκον καὶ τὸ ἀκόντιον. Ὑπῆρχον καὶ διπλᾶ ἀγωνίσματα, ὅπως τὸ *παγκράτιον*, τὸ ὅποιον ἦτο ἀγὼν πυγμῆς καὶ πάλης.

Οἱ νέοι κατὰ τὸ στάδιον τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως δὲν παρημέλουν τὴν πνευματικὴν τῶν μόρφωσιν. Ἄνωτέρα *ἐκπαιδευτήρια*, δη-

Παλαίστρα (Ἀπὸ ἐρυθρόμορφον ἀγγείου)

Ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν τοῦ παιδοτρίβου, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς τὸ μέσον, δύο ἔφηβοι ἀριστερά παλαίουν. Δεξιὰ ἄλλος ἔφηβος θέλει νὰ χαραῖξη γραμμὴν ἐπὶ τοῦ ἔδαφους.

μόσια ἢ ἰδιωτικά, δὲν ὑπῆρχον. Εἶχον ὅμως τὴν ἐξαιρετικὴν εὐτυχίαν οἱ ἔφηβοι τῶν Ἀθηναίων νὰ ζοῦν εἰς περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς τὴν μόρφωσιν καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὰ γυμναστήρια. Εἰς τὰς Ἀθήνας συνέρρεον ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ὅλοι οἱ σοφοί, διὰ νὰ ἐπιδείξουν τὴν σοφίαν των. Διὰ τοῦτο μὲ δικαιολογημένην ὑπερηφάνειαν ἐκάλουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν των **π α ἰ δ ε υ μ α** (ἐκπαιδευτήριον) τῆς **Ἑ λ λ ἄ δ ο ς ἁ π ἄ σ η ς**.

Οἱ νέοι ἐν τούτοις τῶν πλουσιωτέρων οἰκογενειῶν δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς αὐτὴν τὴν μόρφωσιν. Ὅσοι ἰδίως ἠσθάνοντο ἔλθιν πρὸς τὴν πολιτικὴν, προσέφευγον εἰς τοὺς λεγομένους **σ ο φ ι σ τ ἄ ς**, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον τὴν πολιτικὴν τέχνην καὶ τὴν ρητορικὴν μὲ μεγάλα δίδακτρα.

4. Αἱ στρατιωτικαὶ ὑποχρεώσεις τῶν Ἀθηναίων

Οἱ νέοι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐστρατεύοντο εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν, ὅτε καὶ ἐνεγράφοντο εἰς τὸν κατάλογον τῶν πολιτῶν. Μόλις ἐστρατεύοντο, ἐλάμβανον ἀπὸ τὸν ἀρμόδιον ἄρχοντα τὰ ὄπλα καὶ ἔδιδον τὸν ἀκόλουθον ὄ ρ κ ο ν : «*Ὁὐ καταισχνῶ ὄπλα τὰ ἱερά, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ὅτω ἂν στοιχήσω ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάττω παραδώσω,*

πλείω δὲ καὶ ἀρεΐω ὄσης ἂν παραδέξωμαι· καὶ εὐηκοήσω τῶν αἰεὶ κρινόντων ἐμφορόως, καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδουμένοις πείσομαι καὶ οὐστίας ἂν ἄλλους τὸ πλῆθος ἰδουσῆται ὁμοφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιοῆ τοὺς θεσμούς ἢ μὴ πείθεται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν. Καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω. "Ἱστορες θεοὶ τούτων" Ἀγλαυρος, Ἐννάλιος, Ζεὺς, Ἀδξῶ, Θαλλῶ, Ἡγεμόνη ».

Ἡ στρατιωτικὴ θητεία ἦτο διετής. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος οἱ νέοι ἤσκουnton εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων. Κατὰ τὸ δεῦτερον ὑπηρετοῦν ὡς περίπολοι ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς, ἐφρούρουn τὰ τεῖχη καὶ τὰ ὄχυρά τῶν συνόρων καὶ ἐτήρουn τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ ἔτους μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ ὁ πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς ἐπιστράτευσιν, ὡσάκις εἶχεν ἀνάγκην αὐτοῦ ἢ πατρίς. Ἀπὸ τοῦ πεντηκοστοῦ ὅμως μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ ἀνήκεν εἰς τὴν ἐφεδρείαν, ἢ ὁποῖα δὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀττικῆς ἐκστρατείας καὶ εἶχεν ἔργον νὰ ὑπερασπίζῃ τὰ σύνορα τῆς χώρας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἐφήβων.

Ὁ στρατὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὀπλίτας, ψιλοῦς καὶ ἵππεις. Οἱ ὀπλίται ἦσαν βαρέως ὀπλισμένοι καὶ ἀπετέλουn τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ στρατοῦ. Προήρχοντο ἀπὸ τὰς τρεῖς εὐπορωτέρας τάξεις—τοὺς πεντακοσιομεδίμους, τοὺς ἵππεις καὶ τοὺς ζευγίτας—καὶ ὑπεχρεοῦnton νὰ προμηθεύωνται τὰ ὄπλα μὲ ἰδικὰ των χρήματα.

Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις ἔδιδον τοὺς ἀναγκαίους ἵππους. Ἄλλ' ὅπως εἶδομεν προηγουμένως, τὸ ἵππικὸν τῶν Ἀθηναίων εἶχε μᾶλλον διακοσμητικὴν ἀποστολήν. Πολὺ σπανίως ἐλάμβανε μέρος εἰς τοὺς πολέμους. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας ἀξιόλογον ἵππικὸν εἶχον οἱ Βοιωτοὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ Θεσσαλοὶ καὶ οἱ Μακεδόνες.

Οἱ ψιλοὶ ἦσαν ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι (πελτασταί, σφενδονῆται, τοξῶται) καὶ ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τὴν τελευταίαν τάξιν τῶν θητῶν.

5. Βιομηχανία καὶ ἐμπόριον

Ἡ Ἀττικὴ ἦτο χώρα ἄγονος καὶ ἡ παραγωγή δὲν ἐπῆρκει διὰ τὴν συντήρησιν τῶν κατοίκων της. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε πολλὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης, ἰδίως σῖτον, νὰ εἰσάγουν ἀπὸ τὸ

Ἐσωτερικὸν σιδηρουργεῖον (Ἀπὸ ἀγγείων)

Εἰς τὸ μέσον δύο δοῦλοι ἐργάζονται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἰδιοκτῆτου τοῦ ἐργοστασίου. Μεταξὺ τοῦ δούλου καὶ τοῦ ἰδιοκτῆτου εἰκονίζεται ἐπισκέπτῃς.

Ἐξωτερικόν. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ἀναγκαῖον χρῆμα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν τῆς πόλεως. Καὶ πράγματι κατώρθωσαν νὰ ὀργανώσουσιν ἀξιόλογον *βιομηχανίαν*, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα εἶχον μεγάλην διάδοσιν εἰς τὰς ξένας ἀγοράς.

Κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα αἱ Ἀθηναὶ εἶναι μεγάλη βιομηχανικὴ πόλις. Εἰς τὰ ἐργαστήρια ἐργάζονται χιλιάδες δοῦλοι. Μεγάλῃ ἰδίως ἐξέλιξιν ἐσημείωσεν ἡ κεραμευτικὴ. Τὰ προϊόντα τῆς γίνονται πολὺ ταχέως ὀνομαστά καὶ τὰ περίφημα ἀττικά ἀγγεῖα κυριαρχοῦν εἰς τὴν παγκόσμιον ἀγοράν. Ὁ πρωτόγονος τροχὸς τοῦ ἀσήμου ἀγγειοπλάστου καὶ ὁ πτωχικὸς χρωστήρ τοῦ ταπεινοῦ ἀγγειογράφου ἔδιδον εἰς τὰ ἄψυχα ἀντικείμενα χάριν, κίνησιν, ζωήν.

Ἐκτὸς τῆς κεραμευτικῆς καὶ ἡ *ναυπηγική*, ἡ βιομηχανία τῶν μετάλλων, τῶν ὄπλων, τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων, τῶν ὑφασμάτων, τῶν ἀρωμάτων εἶχον μεγίστην ἀνάπτυξιν. Ὅλα τὰ προϊόντα διακρίνονται διὰ τὴν λεπτότητα τῆς κατεργασίας καὶ τὴν καλαισθησίαν.

Ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀκμὴν τοῦ

ἐμπορίου. Ἄλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας οἱ Ἀθηναῖοι διεξῆγον εὐρὺ ἐμπόριον. Εἰς τοῦτο ἐβοήθει καὶ ἡ ἐπικαιροτάτη θέσις τοῦ Πειραιῶς, ὁ ὁποῖος ἐνωρὶς εἶχε γίνεαι ὁ σπουδαιότερος λιμὴν τῆς Μεσογείου. Ὁ Πειραιεὺς ἦτο ὁ ἀναγκαῖος σταθμὸς δι' ὅλα τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Δύσιν ἢ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐταξίδευον πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἢ ἄλλας χώρας. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν λαὸς ναυτικός, ἡ δὲ ναυτιλία ἔχει μεγάλην συγγένειαν μὲ τὸ ἐμπόριον. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ Ἀθηναῖοι ἔγιναν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου οἱ πρῶτοι ἔμποροι τῆς Ἑλλάδος.

Σπουδαίας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς εἶχον ἰδίως μὲ τὰς χώρας τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἀπὸ ἐκεῖ μετέφερον εἰς τὴν Ἀττικὴν σιτηρά, ἀλίπαστα, ξυλείαν, δέρματα καὶ ἔστελλον ἀγγεῖα καὶ διάφορα ἄλλα εἶδη τῆς βιομηχανίας των. Εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν Εὐξείνου πόντον ἀπέδιδον οἱ Ἀθηναῖοι μεγάλην σημασίαν, διότι ἀπὸ ἐκεῖ πρὸ πάντων ἐπρομηθεύοντο τὸν ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἄγονον Ἀττικὴν σῖτον. Διὰ τὴν ἐξασφαλίσουν μάλιστα τὴν ἀνεμπόδιστον εἴσοδον εἰς τὸν Εὐξείνου, κατέλαβον τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ἡ ὁποία μετὰ τῆς ἀντικρῦ ἀσιατικῆς ἀκτῆς σχηματίζει τὸ στενὸν τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἐπέβαλλον διόδια εἰς ὅλα τὰ διερχόμενα πλοῖα. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐφρόντιζον νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε εἰς καλὰς σχέσεις μὲ τὸν βασιλεῖα τῆς Θράκης.

Σῖτον ἐπρομηθεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι ἔμποροι καὶ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Μὲ αὐτὴν εἶχον ἀνέκαθεν ζωηρὰν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν, διότι, ἐκτὸς τοῦ σίτου, εὐρίσκον ἐκεῖ τὰ περιζήτητα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ καὶ ἰδίως μπαχαρικά. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κύπρον μετέφερον ἐπίσης σῖτον εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διετήρουν μετ' αὐτῶν συνεχεῖς ἐμπορικὰς σχέσεις.

Καὶ μὲ τοὺς κατοίκους τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας εἶχον ἐπίσης οἱ Ἀθηναῖοι συναλλαγὰς. Ἀπὸ τὴν περιοχὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Στρυμόνος καὶ Νέστου – ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι κατεῖχον μεταλλεῖα—ἐπρομηθεύοντο ξυλείαν πρὸς ναυπήγησιν πλοίων. Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου ἴδρυσαν καὶ περίφημον ἀποικίαν, τὴν Ἀμφίπολιν.

Εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, ἐξ ἄλλου, οἱ Ἀθηναῖοι ἴδρυσαν ἀποι-

κίαν, τοὺς Θουρίους. Διὰ τῆς ἀποικίας αὐτῆς ἐξέτεινον τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς των μέχρι τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Τυρρηνίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισαν νὰ συναγωνίζωνται ἐπιτυχῶς τοὺς Κορινθίους, οἱ ὅποιοι εἶχον προηγηθῆ καὶ ἠνυοῦντο ἀπὸ τὰς ἀριθμητικῶς περισσοτέρας δωρικὰς ἀποικίας τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔμποροι μάλιστα ἐπροχώρησαν ἀκόμη δυτικώτερον μέχρι τῶν παραλίων τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Τοιοτοτρόπως εἰς ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν Μεσόγειον μέχρι τῶν χωρῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὰ πλοῖα, τὰ ἐκλεκτὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας των καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα συνεκέντρωσαν εἰς χεῖρας των τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐμπορίου. Νομίσματα παντὸς εἴδους ἐκυκλοφόρουσαν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀγοράν. Διὰ τὴν ἀνταλλαγὴν των καὶ διὰ τὴν χορήγησιν ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν δανείων ἐδημιουργήθησαν τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ἀργυραμοιβοῦ καὶ τοῦ τραπεζίτου.

6. Αἱ μεγάλαι ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις

Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἠγάπων τὰς ἑορτάς. Γνωρίζομεν μάλιστα, ὅτι μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς—ὅπως τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Ἴσθμια καὶ τὰ Νέμεα—εἶχον γίνεαι πανελλήνιοι.

Οἱ Ἀθηναῖοι σχετικῶς μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας εἶχον τὰς περισσοτέρας ἑορτάς. Αἱ ἐπισημότεραι ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν τὰ Παναθηναῖα, τὰ Διονύσια καὶ τὰ Ἐλευσίνια, τὰ ὅποια ἐτελοῦντο ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους μὲ ἐξαιρετικὴν λαμπρότητα. Εἰς τὰς ἑορτάς ἐλάμβανον μέρος ὄχι μόνον οἱ πλοῦσιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πτωχοί. Περὶ αὐτοῦ ἐφρόντισε νόμος τοῦ Περικλέους. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἔπρεπε νὰ δίδωνται εἰς τοὺς ἀπόρους χρήματα ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον, διὰ νὰ μετέχουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν γενικὴν χαρὰν καὶ νὰ μὴ αἰσθάνωνται πικρίαν, διότι εὕρισκοντο εἰς κατωτέραν θέσιν ἀπέναντι τῶν πλουσίων.

Τὰ Παναθηναῖα ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς ἀνάμνησιν τοῦ συνοικισμοῦ ὄλων τῶν δήμων τῆς Ἀττικῆς εἰς μίαν πόλιν, τὰς Ἀθήνας. Ἦτο ἡ μεγίστη ἀθηναϊκὴ ἑορτή. Ἐωρτάζετο ἀνὰ τέσσαρα ἔτη κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον. Ἐντόπιοι καὶ ξένοι προσήρχοντο ἄθροοι εἰς τὴν ἑορτὴν, διὰ νὰ παρακολουθήσουν τὴν τελε-

τήν καί τοὺς ἀγῶνας καὶ νὰ θαν-
μάσουν τὴν μεγαλοπρέπειαν, τὸν
πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν τῆς πό-
λεως. Κατὰ τὰ Παναθηναία κυ-
ρίως ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ἵππικὸν
τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἑορτὴ διήρκει ἕξ
ἡμέρας. Τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγί-
νοντο ἀγῶνες μουσικοί, ἀθλητι-
κοί, ἵππικοί, ἄρματοδρομικοί, ναυ-
τικοί. Οἱ μουσικοὶ ἐτελοῦντο εἰς τὸ
᾽Ωδεῖον, οἱ ναυτικοί, οἱ ὅποιοι
περιωρίζοντο εἰς λεμβοδρομίας,
διεξήγοντο εἰς τὸν Πειραιᾶ. Κατὰ
τοὺς ἀθλητικούς ἀγῶνας ἠγω-
νίζοντο εἰς τὰ γνωστὰ ἀγωνί-
σματα. Τὸ βραβεῖον διὰ τὸν νι-
κητὴν ἦτο ἀμφορεὺς μὲ ἔλαιον
ἀπὸ τὰς ἱεράς ἐλαίας τῆς Ἀθη-
νᾶς, τὰς μ ο ρ ί α ς, ὅπως ἐλέγον-
το. Ἐγίνετο ἐπίσης ἀ γ ῶ ν ε ὕ-
α ν δ ρ ί α ς, εἰς τὸν ὅποιον ἐλάμ-
βανον μέρος μόνον οἱ Ἀθηναῖοι.
Κατ' αὐτὸν ἐκάστη φυλὴ ἔστελλεν

Παναθηναϊκὸς ἀμφορεὺς

ἀριθμὸν ἀνδρῶν καὶ γερόντων,
ἐνίκα δὲ ἐκείνη, ἡ ὅποια παρου-
σίαζε τοὺς ρωμαλεωτέρους καὶ
ῥωρασιότερους ἀνδρας ἢ τοὺς ἀκμαιοτέρους γέροντας. Τὴν ἑορτὴν ἐ-
ποικίλλον καὶ ἀπαγγελίαι τῶν ποιημάτων τοῦ Ὀμήρου καὶ λόγοι
ρητορικοί. Κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα τῶν Παναθηναίων ἐγένετο
λαμπαδηδρομία. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον καὶ θαυματικώτερον μέρος
τῆς ἑορτῆς ἦτο ἡ *πομπὴ τῶν Παναθηναίων*, ἡ ὅποια διεξήγετο τὴν τε-
λευταίαν ἡμέραν. Κατ' αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέβαινον εἰς τὴν Ἀκρόπο-
λιν, διὰ νὰ προσφέρουν εἰς τὴν πολιοῦχον θεᾶν τὸν κίτρινον μάλ-
λινον *πέπλον*, τὸν ὅποιον εἶχον ὑφάνει εὐγενεῖς παρθένοι τῶν Ἀθη-
νῶν. Ἐπὶ τοῦ πέπλου ἦσαν κεντημένα σκηναὶ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς
Ἀθηνᾶς κατὰ τῶν Γιγάντων.

Ἡ πομπή ἐξεκίνηει ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸν καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐ-
προχώρει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Προηγεῖτο πλοῖον κινούμενον ἐπὶ
τροχῶν. Ἐπάνω εἰς τὸν ἴστόν του ἦτο κρεμασμένος ὁ πέπλος τῆς
Ἀθηνᾶς. Εὐθύς κατόπιν ἠκολούθουν οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἱερεῖς. Μετὰ
τούτους αἱ κ α ν η φ ὄ ρ ο ι καὶ μετ' αὐτὰς τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα.
Ἦκολούθουν προσέτι ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ τῶν ξένων,
γέροντες μὲ κλάδους ἐλαίας, οἱ μέτοικοι μὲ τὰς γυναϊκάς των καὶ
ἀρματηλάται. Τὴν μακρὰν συνοδείαν ἔκλειον ἵππεις, οἱ ὅποιοι μὲ
δυσκολίαν συνεκράτουν τοὺς ζωηροὺς ἵππους των. Πρὸ τῆς εἰσό-
δου τῆς Ἀκροπόλεως ὁ πέπλος κατεβιβάζετο καὶ μετεκομίζετο εἰς
τὸν Παρθενῶνα. Ἐπηκολούθουν θυσίαι καὶ γενικὴ εὐωχία. Τὴν
πομπὴν ἀπθηνάτισαν εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος ὁ Φειδίας
καὶ οἱ μαθηταὶ του.

Τὰ *Διονύσια* ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, θεοῦ τοῦ
οἴνου καὶ τῆς βλαστήσεως. Ἐωρτάζοντο μὲ μεγάλην εὐθυμίαν κατὰ
μῆνα Μάρτιον. Κατ' αὐτὰ ὅλοι οἱ πολῖται ἦσαν στεφανωμένοι μὲ
κισσόν. Νέοι μετῆμφισμένοι εἰς σατύρους ἔλεγον πειρακτικούς λό-
γους εἰς οἰουδήποτε, χωρὶς νὰ παρεξηγοῦνται. Ἦρκει νὰ προκλη-
θῇ γέλως εἰς τοὺς ἀκροατάς. Ἦτο καὶ αὐτὸς τρόπος λατρείας πρὸς
τὸν θεόν, ὁ ὅποιος ἠγάπα τὰς διασκεδάσεις καὶ τὸν γέλωτα. Πρὸς
τιμὴν τοῦ Θεοῦ ἐψάλλετο ἐνθουσιῶδες ᾄσμα, τὸ ὅποιον ἐλέγετο
δ ι θ ὕ ρ α μ β ο ς. Κατὰ τὰ Διονύσια ἐπαίζοντο εἰς τὸ θέατρον νέα
δραματικὰ ἔργα.

Τὰ Ἐ λ ε υ σ ῖ ν ι α ἐτελοῦντο κατ' ἔτος εἰς τὰς ἀρχὰς Σεπτεμ-
βρίου πρὸς τιμὴν τῆς *Δήμητρος* καὶ τῆς κόρης τῆς *Περσεφόνης*. Διήρ-
κουν ἐννέα ἡμέρας. Κατὰ τὰς πρώτας πέντε ἐγίνοντο καθαρμοί, θυσίαι
καὶ προσευχαί. Τὴν ἕκτην, μεγάλη πομπὴ ἐξεκίνηει ἀπὸ τὸν Κερα-
μεικὸν καὶ διὰ τῆς Ἱερᾶς Ὀδοῦ ἔφθανεν εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Κατὰ τὴν
διάβασιν τῆς γεφύρας τοῦ Κηφισοῦ ἐγίνοντο οἱ λεγόμενοι γ ε φ υ -
ρ ῖ σ μ ο ῖ, πειράγματα δηλαδὴ καὶ ἀστεϊσμοὶ πρὸς τοὺς διαβάτας.
Μετὰ τετράωρον πορείαν ἡ πομπὴ ἔφθανε τὴν νύκτα εἰς τὴν Ἐ-
λευσίνα καὶ τὸ πλῆθος διενυκτέρευεν εἰς τὸν εὐρύτατον περίβολον
τοῦ ναοῦ. Κατὰ τὰς ἐπομένας νύκτας ἐγίνοντο μυστικαὶ τελεταὶ ἐν-
τὸς τοῦ τ ε λ ε σ τ η ρ ῖ ο υ (ν α ο ὕ) τῆς Δήμητρος, τὰ λεγόμενα Ἐ-
λ ε υ σ ῖ ν ι α μ υ σ τ ῆ ρ ι α. Αὐτὰ παρηκολούθουν ὀλίγοι μόνον
ἄνθρωποι μεμνημένοι εἰς τὴν μυστικὴν λατρείαν τῆς θεᾶς. Κατὰ

πᾶσαν πιθανότητα οἱ μύσται μέσα εἰς τὴν καταναυκτικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ ναοῦ ἤκουον ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς Δήμητρος συμβολικοὺς λόγους σχετικοὺς μὲ τὴν μέλλουσαν ζωὴν.

7. Αἱ λειτουργίαι

Αἱ μεγάλαι ἑορταί, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος, ἀπῆτουν καὶ μεγάλα ἐξοδα. Διὰ τὰ ἀνακουφίζεται ἀπὸ τὰς δαπάνας αὐτὰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς εὐπόρους πολίτας ὠρισμένας ἐκτάκτους ὑποχρεώσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι προθύμως ἀνελάμβανον τὰ πρόσθετα αὐτὰ βάρη. Ἐπιλοτιμοῦντο νὰ συντελέσουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστέραν ἐμφάνισιν τῶν ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι προσέδιδον αἴγλην καὶ μεγαλεῖον εἰς τὴν πατρίδα. Διὰ τοῦτο ὄχι σπανίως τὰ ἀνελάμβανον μόνοι των. Αἱ ἰδιαιτέραι αὐταὶ ὑποχρεώσεις τῶν εὐπόρων Ἀθηναίων πολιτῶν ἐλέγοντο *λειτουργίαι* καὶ ἀπετέλουν τρόπον τινὰ εἰδικὴν φορολογίαν τῶν πλουσίων. Αἱ σπουδαιότεραι ἐξ αὐτῶν ἦσαν: ἡ *χορηγία*, ἡ *γυμνασιαρχία*, ἡ *ἀρχιθεωρία* καὶ ἡ *τριηραρχία*.

Ἡ *χορηγία* ἦτο πολὺ δαπανηρὰ λειτουργία. Ὁ ἀναλαμβάνων αὐτὴν ὠνομάζετο *χορηγός*. Ἐκάστη φυλὴ ἐξέλεγε μεταξὺ τῶν πλουσίων πολιτῶν ἰδικὸν τῆς χορηγόν. Αὐτὸς ὑπεχρεοῦτο νὰ εὕρῃ τὰ κατάλληλα πρόσωπα διὰ τὸν χορόν, ὁ ὁποῖος προωρίζετο διὰ τοὺς λυρικοὺς ἢ δραματικοὺς ἀγῶνας, νὰ δίδῃ μισθὸν εἰς τοὺς χορευτάς, νὰ τοὺς συντηρῇ, ἐφ' ὅσον χρόνον ἤσκούντο. Ἐπὶ πλέον ὑπεχρεοῦτο νὰ εὕρῃ καὶ νὰ μισθοδοτῇ τὸν κατάλληλον χοροδιδάσκαλον. Ἐπρεπεν ἀκόμη νὰ ἐτοιμάσῃ μὲ ἐξοδὰ του τὰς εἰδικὰς ἐνδυμασίας, τὰς προσωπίδας κλπ., αἱ ὁποῖαι ἐχρειάζοντο διὰ τὴν παράστασιν τοῦ ἔργου.

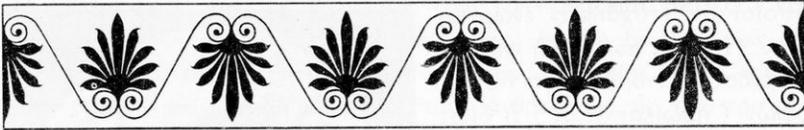
Ἐὰν τὸ δρᾶμα, διὰ τὸ ὁποῖον προωρίζετο ὁ χορός, ἐνίκα εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα, ὁ χορηγός ἐλάμβανεν ὡς βραβεῖον ἀπλοῦν στέφανον ἀπὸ κισσόν. Πρὸς διαιώνισιν τῆς νίκης του ἀνέθετε χάλκινον τρίποδα μὲ ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸν Διόνυσον ἢ τὸν Ἀπόλλωνα εἰς τὴν ὁδὸν Τριπόδων. Αὐτοὶ οἱ τρίποδες ἐλέγοντο *χορηγικοὶ* καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ μνημεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων τοὺς ἐτοποθέτου, *χορηγικά*. Σῶζεται ὑπὸ τὸν ἀνατολικὸν βράχον τῆς

Ἀκροπόλεως ὠραιότατον χορηγικὸν *μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους*, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται κοινῶς *Φανάρι τοῦ Διογένοϋς*.

Ὁ πολίτης, ὁ ὁποῖος ἀνελάμβανε τὴν λειτουργίαν τῆς γυμνασιάρχιας, ἐλέγετο *γυμνασίαρχος*. Κυριώτατον ἔργον του ἦτο ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηδρομίας, ἡ ὁποία ἐγένετο κατὰ τὰ Παναθήναια καὶ εἰς ἄλλας ἑορτάς. Ὁ γυμνασίαρχος κατέβαλλεν ὅλα τὰ ἔξοδα διὰ τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν διατροφήν τῶν ἀγωνιστῶν τῆς λαμπαδηδρομίας.

Ἡ *ἀρχιθεωρία* συνίστατο εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς δαπάνης διὰ τὰς θεωρίας. Ἐλέγετο δὲ θεωρία ἡ ἀποστολὴ ἀντιπροσώπων ἐκ μέρους τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων εἰς τὰς πανελληνίους ἑορτάς ἢ τοὺς ἱεροὺς τόπους, ὅπως εἰς τὴν Δῆλον. Οἱ ἀντιπρόσωποι ὠνομάζοντο *θεωροί*.

Ἐκ τῶν δαπανηροτέρων λειτουργιῶν ἦτο ἡ *τραπεζαρχία*. Ὁ τριηράρχος παρελάμβανε ἀπὸ τὴν πολιτείαν κενὴν τριήρη καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ τὴν ἐξοπλίσῃ καὶ νὰ τὴν συντηρῇ ἐξ ἰδίων του. Βραδύτερον ἢ ὑποχρέωσις τοῦ τριηράρχου συνίστατο μόνον εἰς τὴν συντήρησιν τῆς τριήρους. Ἐπειδὴ μάλιστα καὶ μετὰ τὸν περιορισμὸν αὐτὸν τὰ ἔξοδα ἦσαν μεγάλα, ἡ λειτουργία αὕτη ἀνετίθετο πολλακίς εἰς δύο πολίτας, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο συντριηράρχοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

1. Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΑΚΜΗ

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, μὲ τὸν ὁποῖον συμπίπτει ἡ ἐνεργὸς πολιτικὴ δράσις τοῦ Περικλέους, αἱ Ἀθηναίαι ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Ὅχι μόνον ἡ ὁμαδικὴ καὶ ἀτομικὴ δραστηριότης ὑπῆρξεν ἔντονος εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν ἔφθασεν εἰς μοναδικὴν τελειότητα.

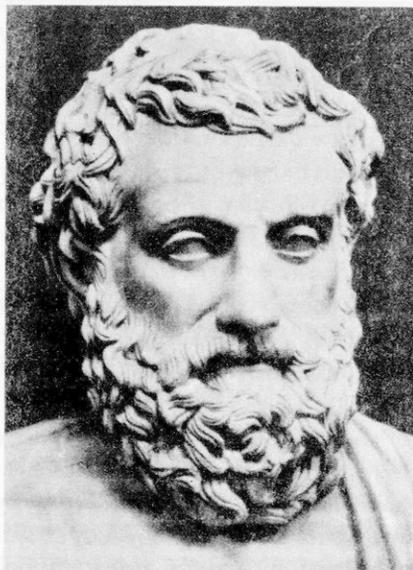
Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐποχὴν, ἀπὸ ὅσας διῆλθε μέχρι σήμερον ὁ κόσμος, παρουσιάσθησαν ἄνδρες τόσοι σοφοί, καὶ ποιηταὶ καὶ καλλιτέχναι τόσοι ἐμπνευσμένοι καὶ μεγαλοφρεῖς, ὅσον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Δι' αὐτό, ὅταν λέγωμεν αἰῶν τοῦ Περικλέους, ἐννοοῦμεν τὴν λαμπροτέραν περίοδον ὄχι μόνον τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀλλ' ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ποίησις

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους ἀνεπτύχθη τὸ καθαρῶς ἐλληνικὸν δημιούργημα, ἡ δραματικὴ ποίησις.

Ἡ *δραματικὴ ποίησις* ἐγεννήθη καὶ ἐκαλλιεργήθη μέχρι τοῦ ἀκροτάτου βαθμοῦ τῆς τελειότητος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ποίησις αὐτὴ εἶναι ἔντεχνος συνδυασμὸς τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, αἱ

ὅποιοι ἀνεπτύχθησαν ἐνωρίτερον. Ἡ ἐπική ποιήσις ἢ ψάλλει τὰ ἔνδοξα κατορθώματα τῶν ἡρώων (ἡρωϊκὸν ἔπος) ἢ δίδει χρησίμους διὰ τὸν βίον συμβουλὰς (διδακτικὸν ἔπος). Ἡ λυρική ποιήσις ἐγεννήθη, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ προσέχη περισσότερο τὸν ἑαυτόν του. Διὰ τοῦτο ἐκφράζει τὰς σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά του. Τὸ *δρᾶμα* συνδέεται στενῶς μὲ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ Διονύσου καὶ τοὺς μύθους, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς αὐτὸν καὶ τὰ παθήματά του, καὶ ἀποτελεῖ ἐξέλιξιν τοῦ διθυράμβου. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοὺς μύθους αὐτοὺς ἄλλοι μὲν ἔχουν ὑπόθεσιν θλιβεράν, ἄλλοι δὲ φαιδράν, ἐγεννήθησαν

Αἰσχύλος

δύο εἶδη δραματικῆς ποιήσεως, ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμῶδία. Οἱ ἔνδοξότεροι τραγικοὶ ποιηταὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Αἰσχύλος ὑπῆρξε ποιητικὴ μεγαλοφυΐα καὶ τὰ ἔργα του δημιουργήματα ὑψηλῆς καὶ ρωμαλέας ἐμπνεύσεως. Τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν του εἶναι ὑπερφυσικά, δὲν συναντῶνται δηλ. εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Τὰ νοήματα εἶναι μεγάλα καὶ ὑψηλά. Μαραθωνομάχος, ἀλλὰ πρὸ πάντων Σαλαμινομάχος ὁ ἴδιος, ἔγραψε καὶ ἱστορικὴν τραγωδίαν, τοὺς Πέρσας, διὰ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σαλαμίνα.

Ὁ Σοφοκλῆς εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους. Ἀγαπᾷ τὸ μέτρον καὶ τὴν ἁρμονίαν εἰς τὴν διαγραφὴν τῶν χαρακτήρων. Δὲν ἀναβιβάζει εἰς τὴν σκηνὴν πρόσωπα ὑπεράνθρωπα, οὔτε ταπεινά καὶ χυδαῖα. Παρουσιάζει μορφὰς ἰδανικάς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ φροντίζουσιν νὰ φθάσουν οἱ ἄνθρωποι.

Ὁ Εὐριπίδης πλησιάζει περισσότερο τὸν πραγματικὸν ἄνθρωπο-

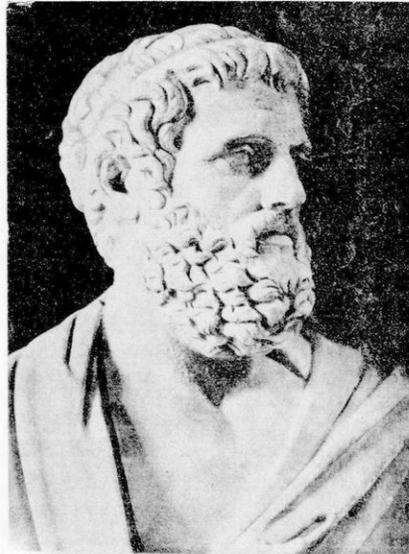
πον με τὰ πάθη καὶ τὰς ἀδυναμίας του. Τὰ πρόσωπά του ζοῦν καὶ κινουῦνται ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· ἐπειδὴ δὲ πολλακίς ἐκφράζουν καὶ φιλοσοφικὰς ἰδέας, ὁ Εὐριπίδης ὠνομάσθη ἄ π ὀ σ κ η ν ἦ ς φ ι λ ὄ σ ο φ ο ς. Ἐμφανίζει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς τραγωδίας του, ὅπως πράγματι εἶναι καὶ ὄχι ὅπως ἔπρεπε νὰ εἶναι.

Ἀπὸ τοὺς κωμικοὺς ποιητὰς ἐξοχώτερος εἶναι ὁ Ἄ ρ ι σ τ ο φ ἄ ν η ς, ὁ ὁποῖος σατιρίζει μεγάλους συγχρόνους του ἀνδρας: ποιητὰς, φιλοσόφους, στρατηγούς, πολιτικούς. Τὴν σάτιράν του δὲν διέφυγεν οὔτε αὐτὸς ὁ Σωκράτης, τοῦ ὁποίου εἶχε παρεξηγήσει τὴν διδασκαλίαν. Ἀπὸ τοὺς ποιητὰς διασύρει ὑπερβολικὰ τὸν Εὐριπίδην. Συντηρητικὸς εἰς τὰς ἀντιλήψεις του, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ καινοτομίας.

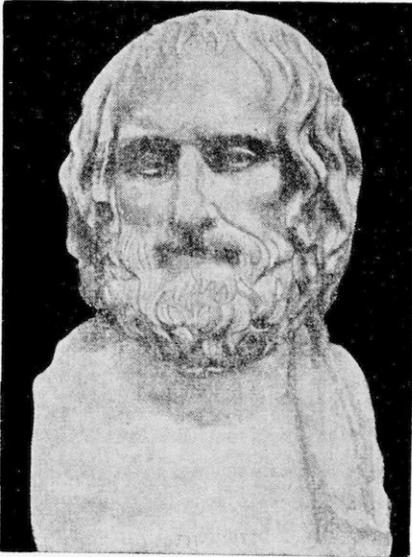
Ἡ Ἱ σ τ ο ρ ί α

Οἱ Ἕλληνες κατ' ἀρχὰς ἐκαλλιέργησαν τὸν *ποιητικὸν λόγον*. Τὸ ἴδιον συμβαίνει μὲ ὅλους τοὺς λαοὺς εἰς τὴν νηπιακὴν ἡλικίας των, κατὰ τὴν ὁποίαν παρουσιάζει μεγάλην δύναμιν ἢ φαντασία. Ὄταν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου προήχθη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ κρίσις, ἔστρεψαν οὗτοι περισσότερον τὴν προσοχὴν των εἰς τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς, τὰς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἡ ποίησις. Τότε ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται ὁ *πεζὸς λόγος*.

Ὅπως εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ποιήσεως, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πεζοῦ λόγου προηγήθησαν οἱ Ἴωνες. Τὰ πρῶτα ἔργα δηλαδὴ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐγράφησαν εἰς τὴν ἰωνικὴν διάλεκτον. Ἴωνες φιλόσοφοι πρῶτοι διετύπωσαν τὰς σκέψεις των εἰς πεζὸν λόγον. Ἀμέσως κατό-

Σ ο φ ο κ λ ῆ ς

Εὐριπίδης

τ ο ς, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλικαρνασσὸν τὸ 484 π.Χ. ἀπὸ πλουσίαν καὶ εὐγενῆ οἰκογένειαν. Οἱ περσικοὶ πόλεμοι, μὲ τοὺς ὁποίους συμπίπτει ἡ παιδικὴ του ἡλικία, τὸν συνεκίνησαν πολὺ. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ τὰ αἷτια, τὰς ἀφορμὰς, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν. Συγχρόνως ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ διηγηθῆ καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς ὑπήκοοι τῶν Περσῶν, ἔλαβον μέρος εἰς τὴν τιτανικὴν πάλην τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

Ὁ Ἡρόδοτος ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του, ἀφοῦ προηγουμένως περιῆλθεν ὅλας τὰς τότε γνωστὰς χώρας τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ συγκεντρώσῃ πληροφορίας καὶ σχηματίσῃ προσωπικὴν ἀντίληψιν περὶ ὅσων ἐπρόκειτο νὰ διηγηθῆ. Κατὰ τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων, καίτοι προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὸ ἔργον του ἀπηλλαγμένον ἀπὸ μύθους, δὲν τὸ κατορθώνει. Καὶ αὐτὸς εἶναι ἐπηηρεασμένος εἰς πολλὰ σημεῖα ἀπὸ τὰς μυθικὰς διηγήσεις τῶν πρὸ αὐτοῦ ἱστοριογράφων. Γενικῶς ὅμως λέγει τὴν ἀλήθειαν, ὅπως ἀπέδειξαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ καὶ ἱστορικαὶ ἔρευναι. Ἡ διήγη-

πιν ἄλλοι ἤρχισαν νὰ καταγρά-
φουν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν
τὰ σπουδαιότερα γεγονότα.
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχημα-
τίσθη ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἔλη.

Εἰς τὸν βον π.Χ. αἰῶνα πα-
ρουσιάζονται οἱ πρῶτοι ἱστορι-
κοὶ συγγραφεῖς. Αὐτοὶ μαζί μὲ τὰ
πραγματικὰ γεγονότα ἀνεμεί-
γνυον εἰς τὰ ἔργα των καὶ μυθι-
κὰς διηγήσεις καὶ τοπικὰς πα-
ραδόσεις χωρὶς νὰ κάνουν διά-
κρισιν τῆς πραγματικότητος καὶ
τοῦ μύθου, διότι ἀπέβλεπον κυ-
ρίως εἰς τὴν τέρψιν τῶν ἀνα-
γνωστῶν. Οἱ συγγραφεῖς αὐ-
τοὶ ὠνομάσθησαν λογογρά-
φοι.

Πατὴρ τῆς πραγματικῆς
ἱστορίας ὑπῆρξεν ὁ Ἡρόδο-

σις τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἀπλή καὶ εὐχάριστος. Τὸ ἔργον του ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν, διότι ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐθνικὴν μας ἱστορίαν. Ὡς τοιοῦτον ἐνέπνευσεν ὑψηλὸν φρόνημα καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν ἐλευθερίαν εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς γενεάς.

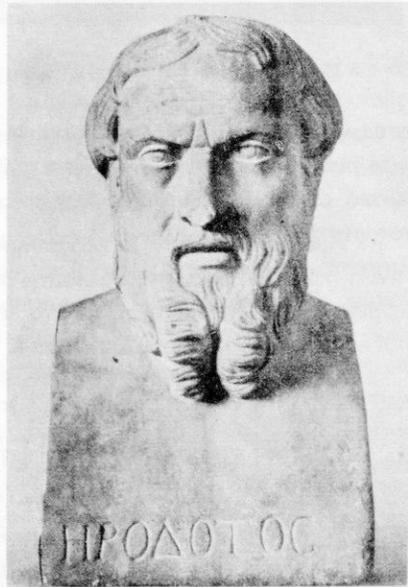
Πολὺ πλειότεραν καὶ περισσότερον ἐπιστημονικὴν μορφήν λαμβάνει ἡ ἱστορία κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Τότε ἔζησεν ὁ μεγαλύτερος ἱστορικὸς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὁ Θ ο υ κ υ δ ῖ δ η ς, ἐκ τοῦ δήμου Ἀλιμοῦντος τῶν Ἀθηνῶν (παρὰ τὸν σημερινὸν Ἀλιμον, πέραν τοῦ Π. Φαλήρου). Ὁ Θουκυδίδης εἶναι ὁ πρῶτος *κριτικὸς ἱστοριογράφος* καὶ ὁ ἐπισημότερος ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀπτικῶν πεζογράφων. Συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μὲ μεγίστην ἀκρίβειαν, μοναδικὴν ἀμεροληψίαν, σπανίαν κρίσιν καὶ ἀπαράμιλλον ἐκφραστικὴν δύναμιν. Διὰ τὰς ἀρετάς του αὐτὰς ὁ Θουκυδίδης θεωρεῖται ὑπόδειγμα ἱστορικοῦ συγγραφέως.

Ἡ φιλοσοφία

α) Οἱ φυσικοὶ φιλόσοφοι.—Οἱ σοφισταί

Οἱ Ἕλληνες, ἀπὸ τὴν παλαιότητα ἀκόμη ἐποχὴν, ἐζήτησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Μὲ τὴν ζωηρὰν καὶ δροσερὰν φαντασίαν τῶν ἔπλασαν περὶ αὐτοῦ θελκτικωτάτους μύθους. Ὅταν ὅμως προώδευσαν πνευματικῶς, δὲν ἤρκοῦντο πλέον εἰς τὰς περὶ κόσμου ἐρμηνείας τῶν μύθων.

Πρῶτοι οἱ Ἕλληνες τῶν Ἰωνικῶν πόλεων προσεπάθησαν νὰ εὔρουν *λογικὴν ἐξήγησιν* τῶν φυσικῶν φαινομένων. Οἱ τοιοῦτοι ἐλέγοντο *φίλοσοφοι* καὶ ἐπειδὴ ἠσχολοῦντο μὲ τὴν

Ἡρόδοτος

Θ ο υ κ υ δ ί δ η ς

ἔρευναν τῆς φύσεως, ὠνομάσθησαν φυσικοὶ φιλόσοφοι. Εἰς τοὺς φυσικοὺς φιλοσόφους ἀνήκουν οἱ Ἴωνες Θαλῆς, Ἀναξίμανδρος, Πυθαγόρας, Ἡράκλειτος, Ἐμπεδοκλῆς καὶ Δημόκριτος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων, μαζί με ἄλλους μορφωμένους ἀνθρώπους, ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ φιλόσοφοι. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνετο ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τὰς Κλαζομενῶν τῆς Ἰωνίας. Ὑπῆρξε διδάσκαλος τοῦ Περικλέους καὶ ἐδημιούργησε σπουδαίαν φιλοσοφικὴν κίνησιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Μὲ τὸν Ἀναξαγόραν ἐγένετο ἀξιόλογος πρόοδος εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν.

Πρῶτος αὐτὸς ἐκήρυξε ὅτι ὁ νοῦς ζωογονεῖ, κινεῖ καὶ ρυθμίζει τὰ πάντα. Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὁ κόσμος παρουσιάζεται ὡς προῖον λογικῆς δυνάμεως.

Ἀμέσως κατόπιν ἐνεφανίσθησαν οἱ σοφισταί. Ὅπως δεικνύει καὶ τὸ ὄνομα (σοφιστής = σοφός), οὗτοι ἦσαν ἄνθρωποι εὐρείας μορφώσεως, προήρχοντο δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τὰς ἀποικίας. Οἱ ἐπισημότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, ὁ Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ Ἴππίας ὁ Ἡλεῖος καὶ ὁ Πρόδικος ὁ Κεῖος.

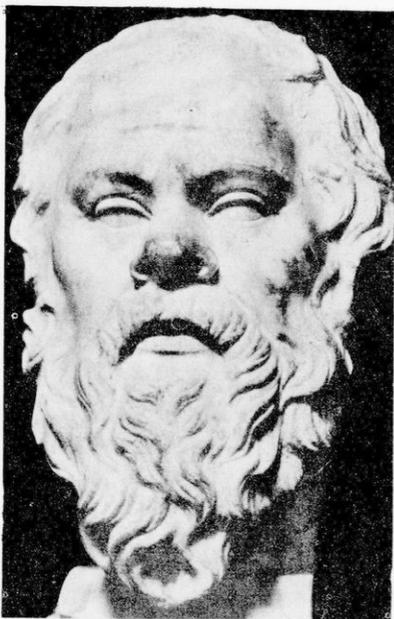
Μὲ τοὺς σοφιστὰς ἀρχίζει ἡ φιλοσοφία νὰ ἐγκαταλείπη τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, δηλαδὴ τῆς φύσεως, καὶ νὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον. Κεντρικὴ ἰδέα εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν εἶναι, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια παραδεκτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Βάσις κάθε γνώσεως εἶναι ἡ προσωπικὴ ἀντίληψις διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ἀληθὲς εἶναι, ἔλεγον, ὅτι συμ-

φέρει εις τὸ ἄτομον καὶ ἀγαθὸν ὅ,τι τὸ ὀφείλει. Εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου εἶχον συρρέουσι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἤσκουν, ὅπως εἶδομεν, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ρητορικῆς. Ἡ πρὸς μάθησιν δίψα τῶν Ἀθηναίων ἐφήβων καὶ ἡ καταπλήσσοις εὐφυΐα τῶν σοφιστῶν προσεπόρισαν εἰς τοὺς περισσοτέρους ἐξ αὐτῶν ἄφθονον πλοῦτον καὶ ζηλευτὴν δόξαν. Συγχρόνως ἡ παρουσία των εἰς τὴν κατ' ἐξοχὴν πόλιν τῆς διανοήσεως ἔδωκε μεγάλην ὠθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια νὰ διαστρέφουν τὰ πράγματα μὲ τὴν ρητορικὴν δεξιότητι των ἐκλόνισε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ κόσμου πρὸς αὐτούς. Αἱ πρόχειροι ἐξ ἄλλου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπατηλαὶ λύσεις, τὰς ὁποίας ἔδιδον εἰς τὰ σύγχρονα προβλήματα, καὶ γενικῶς ἡ νεωτερίζουσα διδασκαλία των ἀνεστάτωσαν τὴν συντηρητικὴν ἀθηναϊκὴν κοινωσίαν. Διὰ τοῦτο ἀργότερα ἐδυσφημήθησαν καὶ ἐθεωρήθησαν ὑπεύθυνοι τῆς παρακμῆς τῶν Ἀθηναίων.

β) Ὁ Σωκράτης

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τοὺς σοφιστὰς παρουσιάσθη ὁ Σωκράτης. Ἐγεννήθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 469 π.Χ. ἀπὸ πτωχοῦς γονεῖς, τὸν λιθοξόον *Σωφρονίσκον* καὶ τὴν μαῖαν *Φαινάρητην*. Γράμματα ἔμαθεν ὀλίγα, ἀλλ' ἡ φύσις τὸν εἶχε προικίσει μὲ δυνατὸν, δημιουργικὸν καὶ πρωτότυπον νοῦν. Κατ' ἀρχὰς ἠκολούθησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρός του, ταχέως ὅμως τὸ ἐγκατέλειπεν. Ἡσθάνετο τὸν ἑαυτὸν του προσωρισμένον δι' ὑψηλοτέραν εἰς τὸν κόσμον ἀποστολήν. Τοιοῦτοτρόπως ἐπεδόθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἣ ὁποία δι' αὐτοῦ ἔλαβε σπουδαίαν ἐξέλιξιν.

Ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης τοῦ Σωκράτους, ὅπως καὶ τῶν σοφιστῶν, εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλά, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς σοφιστὰς, ὁ Σωκράτης ἐδίδασκεν, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἀλήθεια καὶ ἀγαθόν, τὰ ὁποῖα ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται ὁμοίως. Τὸ λογικόν, ἔλεγεν, εἶναι τὸ ἴδιον εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Δι' αὐτό, σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας του ἔθεσε τὴν εὕρεσιν τῶν αἰωνίων καὶ ἀναλλοιώτων *ἠθικῶν νόμων*, οἱ ὁποῖοι κανονίζουν τὴν *διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου* καὶ τὸν ὁδηγοῦν νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν.

Σ ω κ ρ ά τ η ς

Ἐδίδασκειν ἐπίσης, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἀπατηλὴν καὶ πρόσκαιρον ὕλικὴν εὐτυχίαν, ὅπως ἐπρέσβευον οἱ σοφισταί, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν. « Δὲν ἐντρέπεσαι, ἔλεγεν εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα διαβάτην, τὸν ὁποῖον εὗρισκεν εἰς τὸν δρόμον του, ἐνῶ εἶσαι πολίτης τῆς μεγαλυτέρας πόλεως τοῦ κόσμου διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δύναμίν της, νὰ φροντίζῃς διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δόξαν καὶ νὰ ἀδιαφορῇς διὰ τὴν ἀρετὴν; » Εἶναι δὲ ἀρετὴ κατὰ τὸν Σωκράτην ἡ γνῶσις. Ὅσοι κατορθώνουν νὰ ἀποκτήσουν γνώσεις, γίνονται ἐνάρετοι ἄνθρωποι, ὠφέλιμοι εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἄλλ' ἢ πρώτη γνῶσις, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ γνῶσις

τοῦ ἑαυτοῦ του, τὸ γνῶθι σαυτόν. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς σωκρατικῆς διδασκαλίας.

Μὲ τὴν διδασκαλίαν του, διὰ τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἔλαβε χρήματα, ἀπέβλεπεν ὁ Σωκράτης εἰς τὸν διαφωτισμὸν καὶ τὴν ἠθικοποίησιν τῶν συμπολιτῶν του. Πλήθος νέων, ἰδίως ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, ἀλλὰ καὶ ὠρίμων ἀνθρώπων τὸν ἠκολούθει διαρκῶς καὶ ἤκουε τὴν διδασκαλίαν του. Τόσῃν γλυκύτητά, ἡμερότητα καὶ σοφίαν ἐστάλαζεν ὁ λόγος του. Ἐκτὸς ὅμως τῶν πολυπληθῶν θαυμαστῶν καὶ φίλων, ὁ Σωκράτης ἀπέκτησε καὶ ἐχθροὺς θανασίμους. Οἱ σοφισταὶ πρῶτοι, τῶν ὁποίων ἐπολέμησε τὴν διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Ἀθηναῖοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ πλάνην ἐθεώρουν αὐτὸν ἐχθρὸν τῆς δημοκρατίας, ἐπέδωκον νὰ τὸν ἐξοτώσουν. Τέλος τὸ κατώρθωσαν. Ὑπέβαλον ἐναντίον του μῆνυσιν δι' ἀσέβειαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ ἐπέτυχον νὰ καταδικασθῇ εἰς θάνατον τὸ 399 π.Χ.

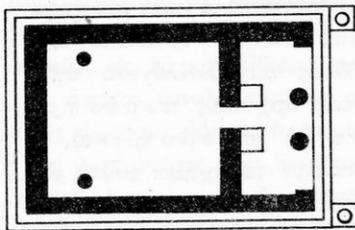
Ἡ ἀρχιτεκτονική. — Οἱ ρυθμοὶ

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους ἐξ ἴσου μὲ τὰ γράμματα ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ καλαὶ τέχναι: ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ γλυπτική, ἡ ζωγραφική.

Ἡ ἀρχιτεκτονική προῆλθεν ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀνάγκην τοῦ ἀνθρώπου νὰ μένη μὲ τὴν οἰκογένειάν του ὑπὸ στέγην. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔδωκεν αὕτη ἐξάαιρετα δείγματα σημαντικῆς ἀναπτύξεως ἀκόμη ἀπὸ τοὺς μυκηναίκοις χρόνους. Διὰ νὰ φθάσῃ ὅμως εἰς τὴν τελειότητα τῶν μέσων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐπέρασεν ἀπὸ πολλὰ στάδια. Τὰ στάδια αὐτὰ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν κυρίως εἰς τοὺς ναοὺς, διότι εἰς αὐτοὺς κατὰ πρῶτον οἱ Ἕλληνες ἀφιέρωσαν τὴν ἐφευρετικότητά καὶ τὴν δημιουργικὴν ἰκανότητά των. Ἐπειδὴ ἐθεώρουν τοὺς ναοὺς ὡς κατοικίας τῶν θεῶν, κατέβαλον ὅλην τὴν προσπάθειάν των νὰ τοὺς παρουσιάσουν μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐπιβλητικούς. Ὁ Θεὸς ἔπρεπε νὰ ἔχη ἀνταξίαν πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ κατοικίαν.

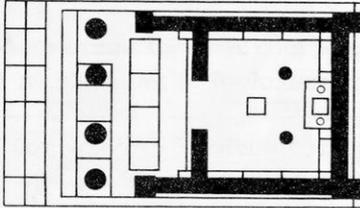
Οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ δὲν εἶχον τὰς διαστάσεις τῶν σημερινῶν ἐκκλησιῶν, εἰς τὰς ὁποίας συγκεντρώνονται οἱ πιστοί, διὰ νὰ προσευχηθοῦν καὶ νὰ λατρεύσουν τὸν Δημιουργόν. Οἱ ναοὶ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν γενικῶς μικροί. Ἐν τούτοις τὸ σχέδιόν των δὲν ἦτο ὁμοίμορφον.

Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἀπετυπώθη πολὺ ζωνηρὰ ὁ διαφορετικὸς χαρακτήρ τῶν δύο μεγάλων ἑλληνικῶν φύλων, τῶν Δωριέων καὶ τῶν Ἰωνίων. Ὡς ἐκ τούτου ἐδημιουργήθησαν δύο τεχντροπίαι, δηλαδὴ δύο διαφορετικὰ σχέδια κατασκευῆς ναῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται ρυθμοί: ὁ δωρικὸς καὶ ὁ ἰωνικὸς. Ὁ δωρικὸς ρυθμὸς εἶναι βαρὺς καὶ ἐπιβλητικὸς, ἐνῶ ὁ ἰωνικὸς εἶναι ἐλαφρότερος καὶ κομψότερος.

Σχ. 1. Ναὸς ἐν παραστάσει

Μορφαι ἑλληνικῶν ναῶν

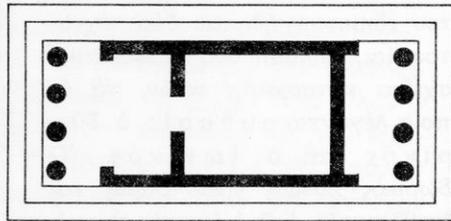

Σχ. 2. Ναὸς πρόστυλος

τελεῖτο ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἦτο ἡ εἴσοδος, ἐλέγετο πρόδομος ἢ πρόναος. Ὁ ὀπισθεν τοῦ προναοῦ κλειστὸς χώρος ἐλέγετο σηκόσ. Εἰς τὸν σηκὸν ἐτοποθετεῖτο τὸ ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ναός, ὁ ὅποιος εἶχεν αὐτὸ τὸ σχῆμα, ἐλέγετο ναὸς ἐν παραστάσι (σχ. 1).

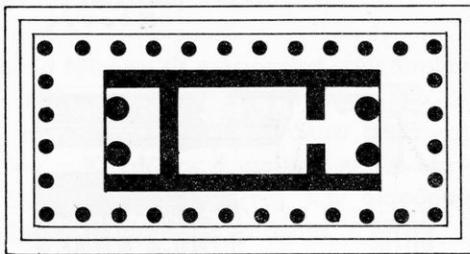
Ἄργατερα οἱ ἀρχιτέκτονες ἐτοποθέτουں κίονας καὶ πρὸ τῶν παραστάδων εἰς τὴν ἴδιαν γραμμὴν μὲ τοὺς μεσαίους. Τοιοῦτοτρόπως ἐσηματίσθη εἶδος στοᾶς μὲ τέσσαρας κίονας. Ὁ τοιοῦτος ναὸς ἐλέγετο πρόστυλος (σχ. 2). Χάριν συμμετρίας προσετέθη ὁμοία στοὰ καὶ πρὸς δυσμὰς, ὁ λεγόμενος ὀπισθόδομος, καὶ ὁ ναὸς ἐγένεν ἀμφιπρόστυλος (σχ. 3). Γενικῶς ὁ ὀπισθόδομος ἦτο ὁμοιος μὲ τὸν πρόναον καὶ ἀπετέλει τὴν ὀπισθίαν πρόσοψιν τοῦ ναοῦ.

Ὁ τύπος τοῦ ἀρχαίου ναοῦ διεμορφώθη πλέον ὀριστικῶς, ὅταν προσετέθη ὀλόγυρά του στοὰ ἀπὸ κίονας. Ἡ στοὰ τοῦ εἶδους αὐτοῦ ἐλέγετο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους περίστας ἢ πτερὸν, καὶ ὁ ναὸς μὲ τὸ σχῆμα τοῦτο ὠνομάσθη περίπτερος (σχ. 4). Συχνὰ ἡ στοὰ αὐτὴ εἶναι διπλῆ καὶ τότε

Σχ. 3. Ναὸς ἀμφιπρόστυλος

ό ναός έκαλεῖτο δ ί π τ ε ρ ο ς. Ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κίωνων εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς ὠνομάζετο ὁ ναὸς τ ε τ ρ ά σ τ υ λ ο ς, ἕ ξ ά σ τ υ λ ο ς, ὀ κ τ ά σ τ υ λ ο ς. Οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ καὶ οἱ κίονες στηρίζονται εἰς βάσιν λιθοκτιστον, τὸ κ ρ η π ί δ ω μ α, ὅπως λέγεται, τὸ ὁποῖον ἔχει βαθμίδας διὰ τὴν ἀνάβασιν. Πρὸ τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε βωμός. Ἐπ’ αὐτοῦ ἐγίνοντο αἱ θυσίαι κατὰ τὰς τελετάς, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ λαὸς συνηθροίζετο περίξ τοῦ βωμοῦ.

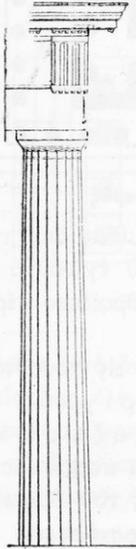
Σχ. 4. . Ναὸς περίπτερος

Τὸ ἄνω μέρος τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον στηρίζεται εἰς τοὺς τοίχους καὶ τοὺς κίονας μέχρι καὶ τῆς στέγης, λέγεται θ ρ ι γ κ ὄ ς. Ὁ θριγκὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἐ π ι σ τ ῦ λ ι ο ν, τὸ δ ι ά ζ ω μ α καὶ τὸ γ ε ῖ σ ο ν. Εἰς τὸν ἰωνικὸν ρυθμὸν τὸ διάζωμα φέρει παραστάσεις μυθολογικὰς ἢ ἱστορικὰς καὶ λέγεται ζ ω φ ὄ ρ ο ς. Εἰς τὸν δωρικὸν τὸ διάζωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τ ρ ι γ λ ῦ φ ο υ ς καὶ μ ε τ ὀ π α ς. Αἱ πρῶται ἔχουν τρία κάθετα σκαλίσματα, αἱ δὲ μετόπαι εἶναι τετράπλευροι πλάκες μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπικλινῆς καὶ σχηματίζει εἰς τὰς στενὰς πλευρὰς τρίγωνα, τὰ ὁποῖα λέγονται ἄ ε τ ὶ μ α τ α. Καὶ τὰ δύο ἀετώματα ἐστολίζοντο μὲ ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα παρίστανον σκηνὰς ἀπὸ τοὺς μύθους τοὺς σχετικoὺς μὲ τὸν θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο ὁ ναὸς ἀφιερωμένος.

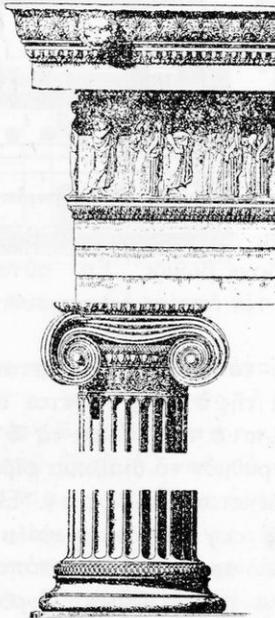
Τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ ναοῦ εἶναι αἱ στοαὶ μὲ τοὺς κίονας. Ἀπὸ τὴν μορφήν τῶν κίωνων δυνάμεθα εὐκόλως νὰ διακρίνωμεν τοὺς δύο ρυθμούς, τὸν δωρικὸν καὶ τὸν ἰωνικὸν.

Ὁ δωρικὸς κίων στηρίζεται ἀπ’ εὐθείας εἰς τὸ κρηπίδωμα καὶ φέρει ἀπὸ ἐπάνω ἕως κάτω αὐλακας, αἱ ὁποῖαι ἀπολήγουν εἰς ὀξεία ἄκρα. Ὁ ἰωνικὸς κίων στηρίζεται εἰς ὠραίαν βάσιν, ἢ ὁποῖα λέγεται σ π ε ῖ ρ α. Εἶναι ὑψηλότερος καὶ λεπτότερος τοῦ δωρικοῦ καὶ ἔχει περισσοτέρας αὐλακας, αἱ ὁποῖαι ἀπολήγουν εἰς στενὰς ταινίας. Τὸ κιονόκρανον τοῦ δωρικοῦ κίονος εἶναι πολὺ ἀπλοῦν, ἐνῶ τοῦ ἰωνικοῦ φέρει κοσμήματα, τὰ ὁποῖα λέγονται ἔ λ ι κ ε ς

Κίονες

Δωρικός

Ίωνικός

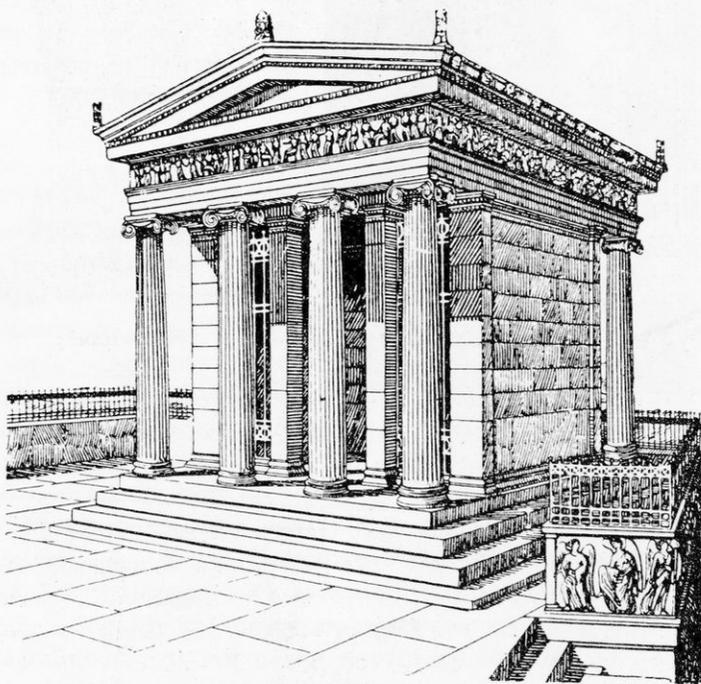
Κορινθιακός

Βραδύτερον ἀπὸ τὸν ἰωνικὸν κίονα προῆλθεν ὁ πολυτελέστατος κορινθιακὸς μὲ καταστόλιστον κιουόκρανον. Ὅπως γίνεται φανερὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὁ κίων αὐτὸς ἐχρησιμοποίηθη κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Κορίνθου. Τὸ κορινθιακὸν κιουόκρανον ἔχει σχῆμα καλαθίου, τὸ ὁποῖον περιβάλλεται ἀπὸ φύλλα ἀκάνθης. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη καὶ τρίτος ρυθμὸς, ὁ κορινθιακός. Οἱ ἀρχαῖοι, διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κορινθιακοῦ κιουόκρανου, ἐπλασαν τὴν ἐξῆς παράδοσιν. Ὁ ἐξοχος καλλιτέχνης Καλλιμάχος (β' ἡμισυ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος) εἶδε κάποτε εἰς τὸν τάφον μικρᾶς κόρης εἰς τὴν Κόρινθον ἐν καλάθιον μὲ τὰ παιγνίδια τῆς, σκεπασμένον μὲ πλάκα. Τὸ καλάθιον αὐτὸ εἶχον περιβάλλει φύλλα ἀκάνθης. Τὸ σχέδιον ἤρесе πολὺ εἰς τὸν καλλιτέχνην καὶ τοῦ ἐνέπνευσε τὸν νέον αὐτὸν τύπον κιουόκρανου.

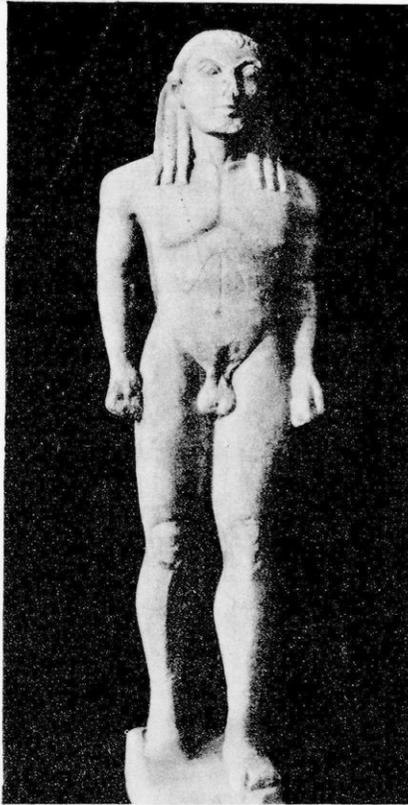
Ἡ γλυπτική. — Ἀρχαϊκὴ τέχνη

Ἡ γλυπτικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφθασεν εἰς τελειότητα, τὴν ὁποίαν κανεὶς λαός, ἀρχαῖος ἢ νέος, δὲν κατώρθωσε νὰ πλησιάσῃ. Τὰ ἀγάλματα, οἱ ἀνδριάντες καὶ τὰ ἀνάγλυφα τῶν μεγάλων ἀλλὰ καὶ τῶν μικρῶν γλυπτῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος χρησιμεύουν ὡς ὑποδείγματα πρὸς μίμῃσιν εἰς ὅλους τοὺς καλλιτέχνους τῶν διαφόρων ἐποχῶν. Μέχρι σήμερον δὲν ἔχουν παραχθῆ ἔργα ὅμοια.

Εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτὴν ἔφθασεν ἡ γλυπτικὴ ὕστερον ἀπὸ μακρὰς καὶ ἐπιπόνους προσπάθειάς. Εἰς τὴν μυκηναϊκὴν τέχνην ἔχομεν τὰ πρῶτα σημαντικὰ δείγματα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς. Ἡ δωρική

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς (Ἀπτέρου) Νίκης, ἰωνικοῦ ρυθμοῦ
(Ἀναπαράστασις)

Κοῦρος
Μαρμάρινον ἀρχαϊκὸν ἀγαλμα
δωρικῆς τέχνης

γλυπτικὴν διακρίνομεν δύο τεχνοτροπίας, τὴν δωρικὴν καὶ τὴν ἰωνικὴν. Οἱ Δωριεῖς ἐτίμων ὑπερβολικὰ τοὺς ρωμαλέους ἄνδρας. Διὰ τοῦτο ἡ δωρικὴ τέχνη προτιμᾷ νὰ παριστάνῃ ἀθλητὰς γυμνοὺς, δυνατοὺς εἰς τὸ σῶμα, σχεδὸν ὑπερφυσικούς. Χρησιμοποιεῖ κυρίως τὸν ὀρείχαλκον, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ζωηρότερον τὸ σκληραγωγημένον, τὸ ψημένον ἀνδρικὸν σῶμα. Οἱ ἀνδριάντες αὐτοὶ ἔχουν τὴν ἰδίαν μορφήν καὶ ὀνομάζονται κοῦροι.

μετανάστευσις ἐξηφάνισε τὸν μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ἐσταμάτησε τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης. Μόλις μετὰ τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα ἀναφαίνεται ἐκ νέου κάποια προσπάθεια νὰ ἀναζήσῃ.

Τὰ πρῶτα δημιουργήματα τῆς γλυπτικῆς ἦσαν ἄτεχνα. Εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς κλειστούς, τὰς χεῖρας προσκεκολλημένας εἰς τὸ σῶμα καὶ τοὺς πόδας ἠνωμένους. Ὡς ὑλικὸν ἐχρησιμοποίηθη κατ' ἀρχὰς τὸ ξύλον· με κορμούς δένδρων δηλαδὴ ἤρchiσαν οἱ τεχνῖται νὰ κατασκευάζουν ἀγάλματα θεῶν, τὰ λεγόμενα ξόανα.

Πρῶτοι οἱ Σάμιοι καλλιτέχναι Ροϊκος καὶ Θεόδωρος τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα ἐχρησιμοποίησαν διὰ τὴν κατασκευὴν ἀγαμάτων τὸν ὀρείχαλκον. Ἡ τέχνη, ἡ ὁποία προηγῆθη τῶν περσικῶν πολέμων, λέγεται ἀρχαϊκὴ καὶ περιλαμβάνει δύο αἰῶνας, τὸν 7ον καὶ τὸν 6ον.

Ὅπως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὴν

Κόρη

Μαρμάρινον ἀρχαϊκόν ἄγαλμα Ιωνικῆς τέχνης

Κεφαλή του Διός της Ὀλυμπίας
(Ἐπὶ νομίσματος τῶν Ἡλείων)

ματίζει πολλές πτυχάς, με ὠραῖον κτένισμα καὶ με ἑλαφρὸν μειδιάμα εἰς τὰ χεῖλη. Τὸ μειδιάμα αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τοὺς κούρους, ὀνομάζεται ἀρχαῖκὸν μειδιάμα. Ὀφείλεται εἰς ἀδυναμίαν τῶν καλλιτεχνῶν νὰ δώσουν κατ' ἄλλον τρόπον ζωὴν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου καὶ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Τὰ γυναικεῖα ἀγάλματα λέγονται κ ὀ ρ α ι.

Οἱ μεγάλοι γλύπται τοῦ 5ου αἰῶνος

Κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα ἐζησαν οἱ διασημότεροι γλύπται ὅλων τῶν ἐποχῶν. Μετὰ τὸ καλλιτεχνικὸν δαιμόνιον των ἔδωκαν εἰς τὸν ἄψυχον χαλκὸν καὶ λίθον κίνησιν, παλμόν, ζωὴν. Ἀπὸ τὰ ἔργα των μόνον ἀντίγραφα σώζονται. Ἄν δὲ τὰ διασωθέντα ἀντίγραφα, ἔργα κοινῶν κατὰ τὸ πλεῖστον τεχνιτῶν, κινουῦν τὸν παγκόσμιον θαυμασμόν, ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ποίαν καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν θὰ προεκάλουν τὰ ἴδια τὰ πρωτότυπα. Διὰ τοῦτο οἱ ἐπιφανέστεροι ἀντιπρόσωποι τῆς τέχνης αὐτῆς, ὁ Φειδίας, ὁ Μύρων καὶ ὁ Πολύκλειτος, ἔγιναν αἰῶνια πρότυπα καλλιτεχνικῆς μεγαλοφυΐας καὶ ἀσυγκρίτου ἐμπνεύσεως.

Μεταξὺ τῶν τριῶν καλλιτεχνῶν τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ὁ Φειδίας. Αὐτὸς δὲν ἦτο μόνον γλύπτης, ἀλλὰ καὶ ἀρχιτέκτων. Κατὰ

Μαρμάρινον αντίγραφον τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς
(Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου)

πᾶσαν πιθανότητα μάλιστα εἶχε καὶ γνώσεις ζωγραφικῆς. Ἐγεννήθη εἰς τὰς Ἀθήνας ὀλίγον μετὰ τὸ 500 π.Χ. καὶ ἐξῆσε περίπου 80 ἔτη. Τὰ ὀνομαστότερα ἔργα του εἶναι τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, τὸ ἐπίσης χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸν Παρθενῶνα καὶ ἡ χαλκίνη Λημνία Ἀθηνᾶ.

Πῶς ἀπεικονίζετο ὁ Ζεὺς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, σχηματίζομεν μικρὰν ἰδέαν ἀπὸ τὰ νομίσματα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Φειδίας ἐπέτυχε νὰ συνδυάσῃ εἰς τὸ ἔργον του τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν σοβαρότητα μαζί με τὴν ἀπαλὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν γλυκύτητα τοῦ ἀνωτάτου θεοῦ, τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Τόσῃ ἐντύπωσιν ἔκαμνε εἰς τοὺς ἀρχαίους τὸ ἄγαλμα αὐτό, ὥστε ἔλεγον, ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέδωκε κατὰ τρόπον τέλειον τὴν μορφήν τοῦ Διός, διότι κατέβη ὁ ἴδιος ἐπίτηδες ἀπὸ τὸν οὐρανόν, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον εἰς τὸν καλλιτέχνην :

« Ἡ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δεῖξον
Φειδία, ἣ σὸ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀφόμενος »,

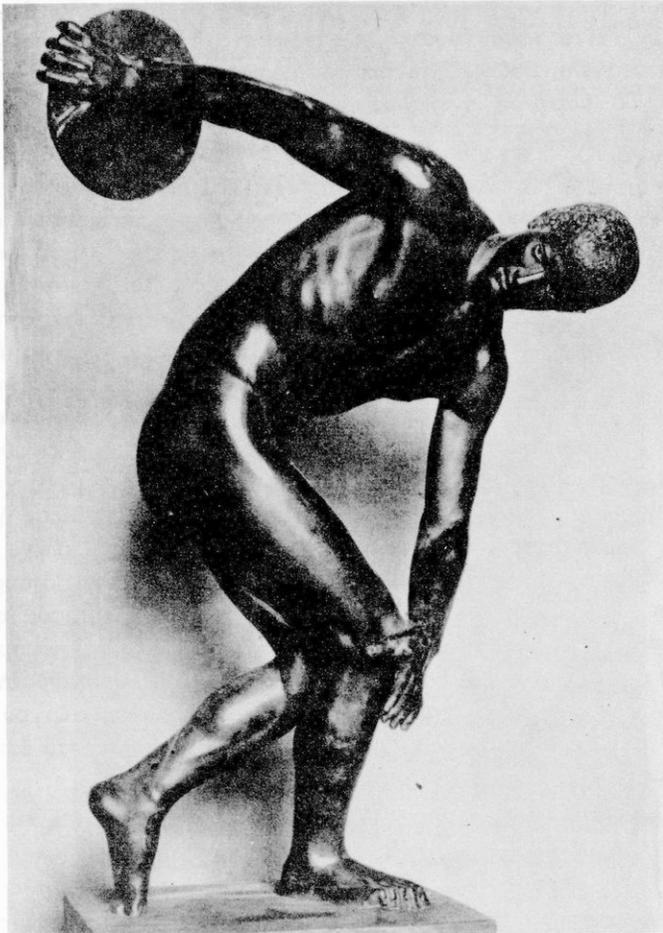
λέγει παλαιὸν ἐπαινετικὸν ἐπίγραμμα διὰ τὸν Φειδίαν.

Ἐξαιρετικῆς ἐπίσης τέχνης ἦτο καὶ τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸν σηκὸν τοῦ Παρθενῶνος. Ἰδέαν τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ λαμβάνομεν ἀπὸ μαρμάρινον ἀντίγραφον, τὸ ὅποιον εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν θεμελίων τοῦ Βαρβακείου, τὴν λεγομένην Ἀθηνᾶν τοῦ Βαρβακείου.

Περίφημον ἄγαλμα τοῦ Φειδίου ἦτο καὶ ἡ χαλκίνη Λημνία Ἀθηνᾶ. Ὦνομάσθη Λημνία, διότι τὴν ἀφιέρωσαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηναίων κληροῦχοι τῆς Λήμνου. Ἡ κεφαλὴ μετὰ τὰς ἀπάλαι γραμμάς καὶ τὴν αὐστηρὰν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου εἶναι πραγματικὸν ἀριστούργημα.

Ἄλλ' ὁ Φειδίας δὲν ἔκαμε μόνον ἀγάλματα. Κατ' ἐντολήν τοῦ φίλου του Περικλέους εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἐποπτεῖαν ὅλων τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, μετὰ τὰ ὅποια ὁ μέγας πολιτικὸς κατεστόλισε τὴν Ἀκρόπολιν. Ὅλα τὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς μεγαλοφυΐας του. Ἡ ζωφόρος μάλιστα τοῦ Παρθενῶνος εἶναι γνήσιον ἔργον τῆς φειδιακῆς τεχνοτροπίας καὶ μᾶς δίδει τὸ μέτρον τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τοῦ Ἀθηναίου γλύπτου.

Ὁ Μύρων εἶναι ἐπίσης Ἀθηναῖος, ὀλίγον προγενέστερος τοῦ

Ὁ Δισκοβόλος τοῦ Μύρωνος
(Ἀντίγραφον)

Φειδίου. Ὑπῆρξε μαθητῆς τοῦ χαλκοπλάστου Ἀγελάδα ἀπὸ τὸ Ἴαργος. Τὰ ἔργα τοῦ Μύρωνος εἶναι ὀρειχάλκινα καὶ παρουσιάζουν μεγάλην ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις. Περιφημον ἔργον του ἦτο ἡ χαλκῆ βουῆ, τὴν ὁποίαν εἶχε στήσει εἰς μίαν πλατεῖαν τῶν Ἀθηναίων. Ἦτο τόσο φυσική, ὥστε — κατὰ τὴν παράδοσιν — ὅταν διήρχετο ἀγέλη βοῶν, ἐξηπάτα τὸν μόσχον καὶ τὸν ἴδιον τὸν βουκόλον. Τὸ μαρτυρεῖ χαριτωμένον ἐπίγραμμα τοῦ Ἀνακρέοντος:

*« Βουκόλε, τὴν ἀγέλην πόρρω νέμε, μὴ τὸ Μύρωνος
βοῖδιον ὡς ἔμπουν βοῦσι συνεξέλασης ».*

Ἔσραϊον ἀγαλμα τοῦ Μύρωνος ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ Δίσκοβόλος. Ἐπρόκειτο περὶ ἀθλητοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκσφενδονίσῃ τὸν δίσκον. Τὸν παριστᾷ εἰς μίαν στιγμιαίαν στάσιν, ἡ ὁποία δεικνύει, ὅτι ὁ καλλιτέχνης κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴν παράδοσιν καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὰ ἔργα του κίνησιν καὶ ζωὴν.

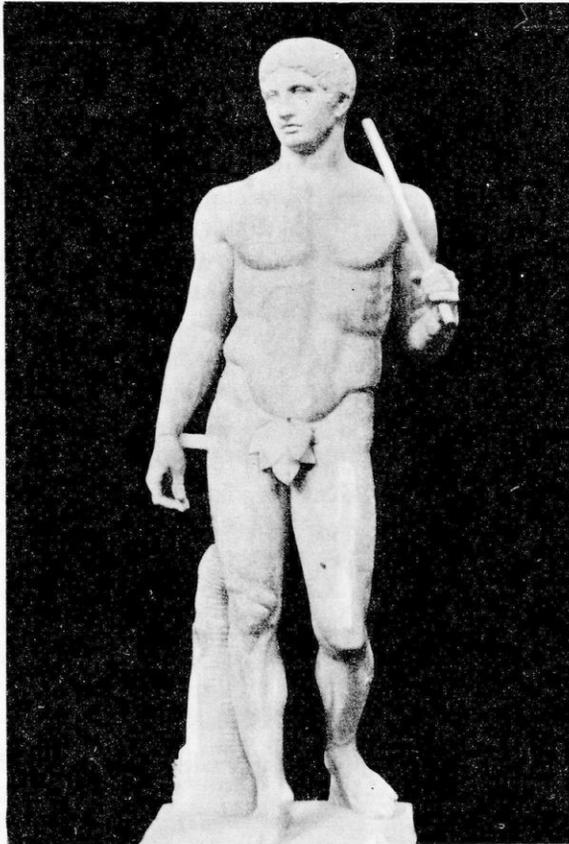
Ὁ Πολύκλειτος ἦτο νεώτερος τοῦ Φειδίου καὶ κατήγετο ἀπὸ τὴν Σικυῶνα τῆς Κορινθίας. Ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς μαθητῆς τοῦ Ἀγελάδα καὶ ἔγινεν ὁ διασημότερος καλλιτέχνης τῆς σχολῆς τοῦ Ἴαργους. Ὡς ὑλικὸν ἐχρησιμοποιοῦν τὸν ὀρειχάλκον καὶ ἀνεδείχθη ἐξοχος χαλκοπλάστης. Παρίστανεν ἰδίως νέους ἀθλητάς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ σωματικὴ ἄσκησις εἶχε δώσει δύναμιν καὶ ὠραιότητα. Ἐπρόσχε πολὺ εἰς τὰς ὀρθὰς ἀναλογίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, διότι, ὅπως ἔλεγεν, ἐκεῖ ἐστηρίζετο τὸ κάλλος τῆς μορφῆς. Τὰς ἰδέας του αὐτὰς ἐφήρμοσεν εἰς τὸν περιφημον Δορυφόρον, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη κανὼν καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ὑπόδειγμα τῶν σωματικῶν ἀναλογιῶν εἰς τοὺς κατόπιν καλλιτέχνας. Ἄλλο ἐξαιρετικὸν ἔργον τοῦ Πολυκλείτου ἦτο ὁ Διάδομος. Ὁ ἀνδριάς παριστᾷ ἔφηβον, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ δέσῃ τὴν κόμην του μετὰ ταινίαν.

Ζωγραφικὴ καὶ ἀγγειογραφία

Ἡ ζωγραφικὴ εἶχε λάβει μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὴν κρητικὴν καὶ μυκηναϊκὴν τέχνην. Αἱ περιφημοὶ τοιχογραφίαι τῶν ἀνακτόρων τῆς Κρήτης καὶ τῆς Τίρυνθος ὁμιλοῦν εὐγλώττως περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ ἐνῶ γνωρίζομεν τόσο καλὰ τὴν προϊστορικὴν ζωγραφικὴν, αἱ γνώσεις μας διὰ τὴν ἑλληνικὴν ζωγραφικὴν τῶν ἱστορικῶν χρόνων εἶναι πολὺ περιορισμένα. Δι' αὐτὴν ἔχομεν μόνον εἰδήσεις ἀπὸ

ἀρχαίους συγγραφείς. Ἀπὸ αὐτοὺς μανθάνομεν περὶ τῶν ἔργων καὶ τῆς ἀξίας τῶν μεγαλυτέρων ζωγράφων τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος: τοῦ Πολυγνώτου, τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Παρρασίου, διότι οὐδεὶς πίναξ αὐτῶν σώζεται.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὰς πληροφορίας τῶν παλαιῶν, διαφωτίζουν σημαντικώτατα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους αἱ ἀγγειογραφίαι. Οἱ ἀγγειογράφοι, καίτοι ἦσαν ἀπλοῖ τεχνῖται, μᾶς ἀφῆκαν ἐν τούτοις ἀληθινὰ

Ὁ δορυφόρος τοῦ Πολυκλείτου
(Μαρμάρινον ἀντίγραφον)

Μελανόμορφος ἀμφορεύς

Αἴας καὶ Ἀχιλλεὺς παίζουν πεσσοὺς
(ἔργον τοῦ ὀνομαστοῦ Ἀθηναίου ἀγγειογράφου τοῦ βον αἰῶνος Ἐξηκτίου)

καλλιτεχνήματα. Πολλὰ μάλιστα εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν μεγάλων ζωγράφων. Τὰ θέματα τῶν ἀγγειογράφων ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μυθολογικά. Συχνὰ τὰ ἀγγεῖα κοσμοῦνται μὲ σκηνὰς ἀπὸ τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων καὶ συμπληρῶνουν τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν δι' αὐτοὺς ἀπὸ ἄλλας πηγὰς. Πλήθος τοιούτων ἀγγείων ἔχουν διασωθῆ καὶ στολίζουσι ὅλα τὰ μουσεῖα τοῦ πολιτισμένου κόσμου.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀγγειογραφίας ἐπεκράτησαν δύο ρυθμοί, ὁ μελανόμορφος καὶ ὁ ἐρυθρόμορφος. Ὁ μελανόμορφος ἔχει πατρίδα τὴν Κόρινθον καὶ ἐκυριάρχησε κατὰ τὸν βον π.Χ. αἰῶνα. Ὁ ἐρυθρόμορφος ἀνεπτύχθη βραδύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπεκράτησε κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα.

Τὰ μελανόμορφα ἀγγεῖα φέρουσι ζωγραφισμένας μὲ μαῦρον χρῶμα τὰς μορφάς. Τὰ ἐρυθρόμορφα ἀντιθέτως ἔχουσι μαῦρον χρῶμα εἰς ὄλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου καὶ τὰς μορφὰς ἐρυθράς. Τὰ ἐρυθρόμορφα εἶναι τὰ ὠραιότερα.

3. Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

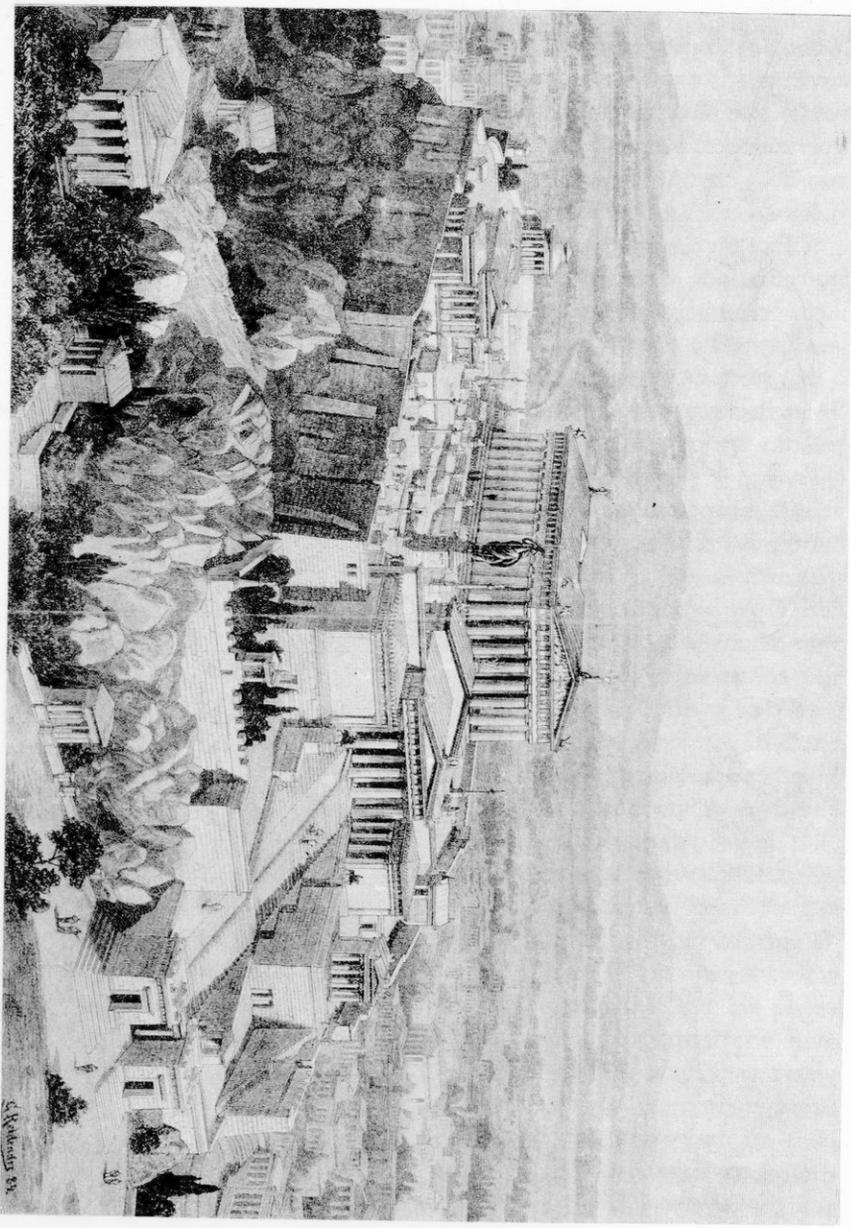
Οἱ εὐσεβεῖς κάτοικοι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων τὴν ἤτταν τῶν Περσῶν καὶ τὴν σωτηρίαν των ἀπέδωκαν εἰς τὴν πολιούχον Ἀθηναῖαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἀφιερωμένη ἡ Ἀκρόπολις. Αἱ Ἀθηναῖαι εἶναι τῶρα μεγάλη δύναμις μὲ πλούσια εἰσοδήματα. Διαθέτουσι ἐπὶ πλεόν καὶ ἐξαιρετὸν ὑλικόν, τὰ λευκὰ μάρμαρα τῆς Πεντέλης. Οἱ

Ἄθηναῖοι λοιπόν, ἀπὸ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν θεάν, ἀπεφάσισαν κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς πόλεως νὰ κτίσουν τοὺς ἐρειπωμένους ναοὺς τῆς Ἀκροπόλεως πολυτελεστέρους καὶ ὠραιότερους. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ Περικλῆς. Ἐμόχθησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ κατάρθρωσε μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Φειδίου νὰ καταστήσῃ τὴν Ἀκρόπολιν τὸ λαμπρότερον καλλιτεχνικὸν μνημεῖον ὄλων τῶν αἰώνων.

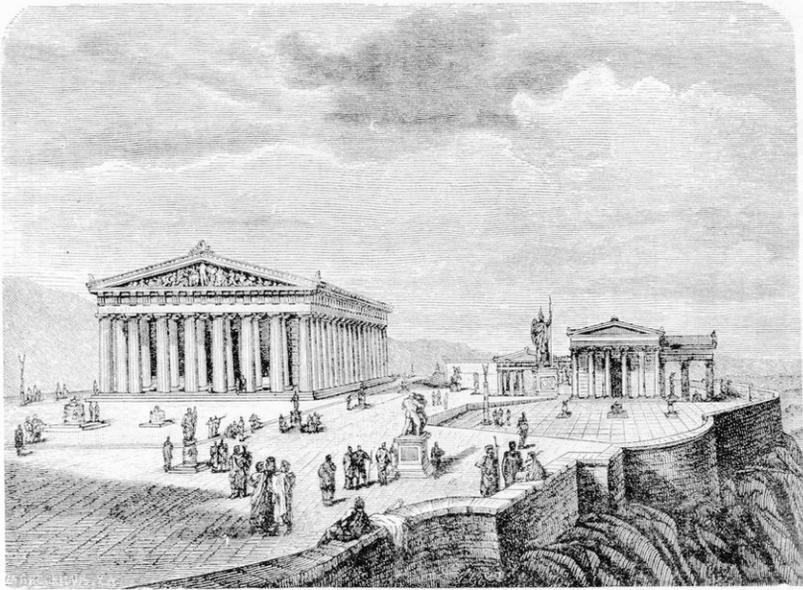
Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνερχόμεθα ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευράν, ὅπου σήμερον ὑπάρχει λιθίνη κλίμαξ. Ὄταν ἀνέλθωμεν τὴν κλίμακα, εὐρισκόμεθα ἔμπροσθεν μεγαλοπρεποῦς εἰσόδου, ἡ ὁποία ὠνομάζεται Προπύλαια. Τὸ λαμπρὸν αὐτὸ οἰκοδόμημα ἔκτισεν ὁ ἀρχιτέκτων Μνησικλῆς ὀλόκληρον ἐκ πεντελικῷ μαρμάρου. Ἡ κατασκευὴ του διήρκεσε πέντε ἔτη. Ταυτοχρόνως μὲ τὰ Προπύλαια ἐκτίσθη ὁ μικρὸς, ἀλλὰ κομψότατος ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ἢ Ἀπτέρου Νίκης, ὅπως λέγεται σήμερον. Εἶναι ναὸς ἀμφιπρόστυλος ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, εὐρίσκεται δὲ δεξιὰ μας, πρὶν διέλθωμεν τὰ Προπύλαια, ἐπὶ προεξοχῆς τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὄταν περάσωμεν τὰ Προπύλαια καὶ προχωρήσωμεν, θὰ παρατηρήσωμεν χῶρον τετράγωνον, ὅπου σώζονται τμήματα βάσεως τοῦ κολοσσιαίου ὀρειχαλκίνου ἀγάλματος τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς, τὸ ὁποῖον κατεσκεύασεν ὁ Φειδίας. Τόσον μέγα ὕψος εἶχε τὸ ἄγαλμα, ὥστε οἱ παραπλέοντες τὸ Σούνιον ἔβλεπον κατὰ τὰς ἀνεφέλους ἡμέρας τὴν αἰχμὴν τοῦ δόρατος τῆς θεᾶς νὰ ἀκτινοβολῇ ὑπὸ τὴν λάμψιν τοῦ ἡλίου.

Καθὼς προχωροῦμεν, συναντῶμεν ἐπάνω εἰς τὸν ὑψηλότερον χῶρον τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἀκροπόλεως τὸ μεγαλοπρεπέστερον καὶ σεβαστότερον μνημεῖον τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὸν Παρθενῶνα. Ὁ ναὸς αὐτὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ πεντελικῷ μαρμάρου εἶναι τὸ τελειότερον ἔργον τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ γλυπτικῆς. Ὁ Ἰκτῖνος καὶ ὁ Καλλιμάχης ἦσαν οἱ ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι περίπτερος δωρικοῦ ρυθμοῦ. Εἰς τὸν σηκὸν του ὑπῆρχε τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου. Ὁ ὀπισθόδομος ἐχρησιμοποιοεῖτο ὡς θησαυροφυλάκιον τῆς πόλεως. Περὶφημα εἶναι τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἀνάγλυφα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐστόλισαν τὸν ναὸν ἀπὸ παντοῦ ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ του. Εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ σηκοῦ εἰκονίζετο ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων. Εἰς τὸ ἀνατολι-

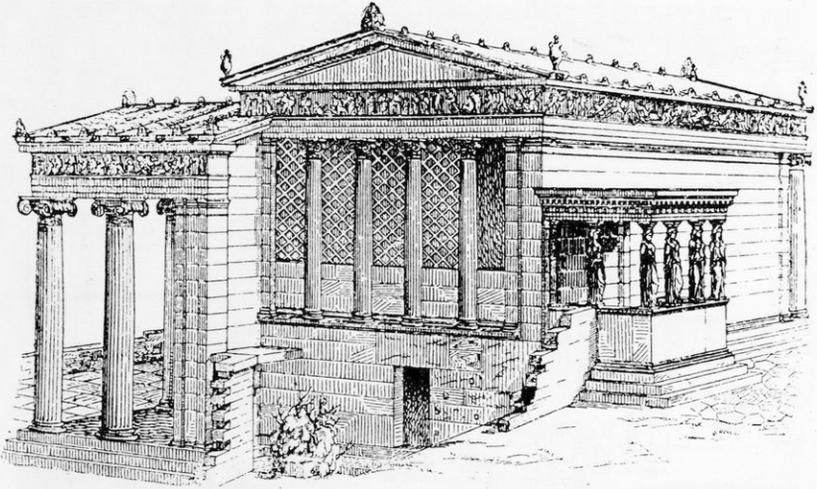
Η Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν (Ἀναπαράστασις)

Παρθενῶν (Ἀναπαράστασις)

κόν ἀέτωμα παριστάνετο ἡ γέννησις τῆς Ἀθηνᾶς καὶ εἰς τὸ δυτικὸν ἢ φιλονικία τῆς μετὸν Ποσειδῶνα διὰ τὴν κατοχὴν τῆς πόλεως.

Ἀπέναντι τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος ὑπάρχει τὸ κομψότατον καὶ χαριτωμένον δημιούργημα τῆς ἀττικῆς τέχνης, τὸ Ἐρέχθειον. Ἐμπρὸς εἰς τὸν ἐπιβλητικὸν καὶ μεγαλοπρεπῆ δωρικὸν ρυθμὸν τοῦ Παρθενῶνος ὁ λεπτὸς καὶ ἑλαφρὸς ἰωνικὸς τοῦ Ἐρεχθείου δίδει τὴν ἐντύπωσιν μικροῦ κομψοτεχνήματος. Εἰς τὸν χώρον, ὅπου ἰδρύθη ὁ ναός, ἔγινε κατὰ τὴν παράδοσιν ἢ φιλονικία τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς πόλεως. Τὸ λαμπρότερον τμῆμα τοῦ ναοῦ εὑρίσκεται εἰς τὴν νοτίαν πλευράν, ἡ ὁποία ἔχει στεγασμένην προεσοχὴν ἐν εἴδει στοᾶς. Ἀντικιώνων ἐξ ὠραίας κόραι, μετὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν τῶν γυναικῶν τῆς μικρᾶς κώμης τῆς Λακωνικῆς, τῶν Καρυῶν (σήμερον Ἀράχωβα), ὑποβαστάζουν τὴν στέγην τῆς στοᾶς. Εἶναι αἱ περίφημοι Καρυάτιδες, ἀπὸ τὰ ζωντανώτερα καὶ θελκτικώτερα

Τὸ Ἐρέχθειον. Στοὰ τῶν Καρυατίδων
(Ἀναπαράστασις)

γλυπτὰ τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐμπνεύσει πλείστους ποιητὰς καὶ ζωγράφους ὄλων τῶν ἐποχῶν.

Ὅπως βλέπομεν, ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἦσαν συγκεντρωμένα τὰ σεβαστότερα καὶ μεγαλοπρεπέστερα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα κατάρθωσε νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἡ βαθεῖα εὐλάβεια πρὸς τὸ θεῖον, ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Ὁλος ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος ἠσθάνετο ἐξαιρετικὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἔθαμβώνετο εἰς τὸ ἀντίκρυσμά των.

Ὁ ἴδιος θαυμασμὸς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν μεγαλοφυΐαν τῶν ἀρχαίων προγόνων μας καὶ ὁ ἴδιος σεβασμὸς πρὸς τὰ ἀθάνατα προϊόντα τῆς παρακινεῖ καὶ σήμερον τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους νὰ ἔρχωνται ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου εὐλαβεῖς προσκνηταὶ τῶν ἱερῶν ἐρείπιων τῆς Ἀκροπόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. ΑΙ ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ πενήτηκοντα ἔτη τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, ἔδιδεν αἰσιοδοξίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Γενικὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι τὰ πάθη, τὰ ὁποία ἐχώριζον τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ἔσβησαν καὶ ὅτι ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν θὰ ἀνεστάτωνον πλέον τὴν χώραν. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἐνισχύθη, ὅταν τὸ 445 π.Χ. συνωμολογήθη ἡ τριακονταετὴς εἰρήνη μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὁμως ἡ κατάστασις δὲν ἦτο καθόλου εὐχάριστος.

Ἡ Σπάρτη — τῆς ὁποίας τὸ κῦρος εἶχε καταπέσει ἕνεκα τῆς κακῆς διαγωγῆς τοῦ Πausανίου — περιορίσθη, καθὼς εἶδομεν, εἰς τὸ κράτος της, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε νὰ καιροφυλακτῆ. Συνεκέντρωσε καὶ ὠργάνωσε τὰς δυνάμεις της, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ εἰς τὴν κατάλληλον στιγμήν τὸ παλαιὸν καὶ φιλόδοξον σχέδιόν της νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ἐδείκνυε καμμίαν διάθεσιν νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς μόνιμον κατάστασιν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων. Αἱ προθέσεις τῆς Σπάρτης ἐφάνησαν μὲ τὴν ματαιώσιν ἐξ αἰτίας της τοῦ γνωστοῦ σχεδίου τοῦ Περικλέους περὶ πανελληνίου συνεδρίου διὰ τὴν ἔνωσιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδιάρητος διαγωγὴ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς συμμάχους συνετέλεσεν, ὥστε νὰ γεννηθοῦν μίση καὶ νὰ ἐξαφθοῦν τὰ παλαιὰ πάθη εἰς μέγαν βαθμόν. Τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ἐπωφε-

λήθησαν οί Σπαρτιᾶται καί παρουσιάσθησαν προστάται τῶν καταδυναστευομένων. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτάς δὲν ἦτο δυνατόν νά διατηρηθῆ ἡ εἰρήνη. Μία ἀσήμαντος ἀφορμὴ ἐχρειάζετο, διὰ νά ἀνάψῃ τὴν καταστρεπτικὴν φλόγα τοῦ πολέμου. Καί αὐτὸ δὲν ἐβράδυνε νά συμβῆ.

Κατὰ τὸ ἔτος 431 π.Χ. ἡ τριακονταετὴς εἰρήνη κατελύθη καὶ ἤρχισε μακρὸς ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ γνωστὸς ὡς **431 - 404 π.Χ.** Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν 27 ἔτη. Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐξήντησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ὠδήγησεν εἰς τὴν καταστροφὴν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ποτὲ πλέον δὲν ἠδυνήθη νά συνέλθῃ. Μὲ τὸ τέλος του ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλλάδος.

2. ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΑΦΟΡΜΑΙ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τὸ σπουδαιότερον αἶτιον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦτο ἡ παλαιὰ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δημοκρατικῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ὀλιγαρχικῆς Σπάρτης. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη ηὔξηθη εἰς μέγαν βαθμὸν μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐκτεταμένου καὶ ἰσχυροῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου των. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον κυριαρχήσει εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τῆς Αἰγύπτου. Τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας των ἦσαν περιζήτητα παντοῦ. Τοῦτο ἐγέννησε τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὸν φθόνον τῶν Σπαρτιατῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν ἰσχυρῶν συμμάχων των Κορινθίων. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ κυριώτεροι ἀνταγωνισταὶ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον.

Οἱ Κορινθιοὶ ἀνησύχησαν πολὺ, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν νά ἐπεκτείνουν τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς πόλεις τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ εἰς τὰς ἀποικίας τῆς νοτίου Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Εἰς τὰ μέρη αὐτὰ ἕως τότε οἱ Κορινθιοὶ εἶχον τὸ μονοπώλιον τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Αἱ προσπάθειαι των νά σταματήσουν μὲ εἰρηνικὰ μέσα τὴν πρόοδον τῶν Ἀθηναίων καὶ νά ἐμποδίσουν τὴν κυριαρχίαν των ἐπὶ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων δὲν ἔφεραν κανὲν ἀποτέλεσμα. Διὰ τοῦτο οἱ Κορινθιοὶ ἐπέδιδσκον καὶ παρεσκεύαζον τὸν πόλεμον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἠλπίζον ὅτι θὰ ἐπετύγχανον τοὺς σκοποὺς των. Μόλις ἐδόθη ἡ πρώτη ἀφορμὴ,

τήν ἐπωφελήθησαν καὶ ἤλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Εἰς τὸ τέλος κατώρθωσαν νὰ παρασύρουν μὲ τὸ μέρος των καὶ τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ ὅποιοι ἔβλεπον μὲν μὲ ἀνήσυχον βλέμμα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἦσαν πάντοτε διστακτικοὶ νὰ ἀναλάβουν πόλεμον ἐναντίον των.

Ἄφορμὰς εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἔδωκαν τὰ ἐξῆς γεγνότα. Εἰς τὴν ἀρχαίαν *Ἐπίδαμνον* (σημερινὸν Δυρράχιον), ἡ ὁποία ἦτο ἀποικία τῶν Κερκυραίων εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας, ἐγένινεν ἐπανάστασις. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἐπιδαμνίων ἀνεμείχθησαν οἱ Κορίνθιοι. Ἄλλ' ἡ ἐπέμβασις των κατέληξεν εἰς πόλεμον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Κερκυραίων, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, μολονότι ἐγνώριζον ὅτι, μὲ τὸ νὰ βοηθήσουν τοὺς Κερκυραίους, παρεβιάζον τοὺς ὄρους τῆς τριακονταετοῦς εἰρήνης, ἔκριναν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ χάσουν τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσεταιρισθοῦν ὡς σύμμαχον τὴν Κέρκυραν. Ἡ νῆσος εἶχεν ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν καὶ εὕρισκετο εἰς ἐξαιρετικὴν θέσιν.

Οἱ Κορίνθιοι, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς Ἀθηναίους, ἐκίνησαν εἰς ἀποστασίαν τὴν Ποτειδαίαν, ἡ ὁποία ἦτο μὲν ἀποικία τῶν Κορινθίων εἰς Χαλκιδικήν, ἀλλὰ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων. Ὄταν ἔμαθον αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν ἀμέσως στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν Ποτειδαίαν καὶ τὴν ἐπολιόρησαν στενωῶς.

Ἄλλη σοβαρὰ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου ὑπῆρξε τὸ ψήφισμα τοῦ Περικλέους, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Μεγαρεῖς — σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν — ἀπεκλείοντο ἀπὸ τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἀγορὰς τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν.

3. ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ Εἰς ΣΠΑΡΤΗΝ — Ἡ ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Κατόπιν τῶν γεγονότων αὐτῶν, οἱ Κορίνθιοι ἐπέτυχον νὰ συγκαληθῆ συνέδριον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Πελοποννησιακῆς συμμαχίας εἰς τὴν Σπάρτην. Τὸ συνέδριον ἀπεφάσισε τὸν πόλεμον παρ' ὅλην τὴν ἀντίδρασιν τῶν εἰρηνοφίλων, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ βασιλεὺς Ἀρχίδαμος. Τοιοῦτοτρόπως ἐπεκράτησαν οἱ φιλοπόλεμοι. Ἀπὸ τὴν στιγμήν αὐτὴν εἰρήνην δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ καταστρεπτικὸς ἐμφύλιος πόλεμος εἶχεν ἀρχίσει.

Αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις διεξήχθησαν εἰς τρεῖς περιόδους.

Ἡ *πρώτη περίοδος* ὠνομάσθη δεκαετής ἢ Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431 - 421 π.Χ.). Ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σπαρτιατικοῦ καὶ λοιποῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, τὸν Ἀρχίδαμον, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου ἦσαν ἀμφίβολα.

Ἡ *δευτέρα περίοδος* περιλαμβάνει τὴν εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων (415 - 413 π.Χ.), ἡ ὁποία ἀπέληξεν εἰς καταστροφὴν τῶν.

Τὴν *τρίτην περίοδον* ἀποτελεῖ ὁ λεγόμενος Δεκελεικὸς πόλεμος (413 - 404 π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἐτελείωσε μὲ τὴν ὑποταγὴν τῶν Ἀθηναίων.

Εἰς τὴν μακρὰν καὶ ἀγωνιώδη πάλην τῶν δύο ἐπιφανῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἔλαβε μέρος ὅλη ἡ Ἑλλάς. Μὲ τὴν Σπάρτην εἶχε συνταχθῆ ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος, μερικαὶ πόλεις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τὰς Ἰονίους νήσους ἡ Λευκάς. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκτὸς τῶν ὑπηκόων τῶν, εἶχον ὡς συμμάχους τὴν Ναύπακτον, τοὺς Ἀκαρναῖας καὶ ἀπὸ τὰς Ἰονίους νήσους τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιαῖται εἶχον συμπαθείας καὶ μεταξὺ τῶν ὑπηκόων τῶν Ἀθηναίων, διότι διεκήρυττον, ὅτι πολεμοῦν, διὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ἀθηναίων. Καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι κατήρχοντο εἰς τὸν πόλεμον μὲ ἀκμαίας δυνάμεις. Ἰσχυρότεροι οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ θάλασσαν, ὑστέρουσαν τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν δύναμιν κατὰ ξηράν. Αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις διεξήγοντο μόνον κατὰ τὸ θέρος (Μάρτιος - Νοέμβριος). Ἡ περίοδος τοῦ χειμῶνος (Δεκέμβριος - Φεβρουάριος) προωρίζετο διὰ τὰς πολεμικὰς προετοιμασίας τῶν ἐμπολέμων.

4. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ἀρχιδάμειος πόλεμος. — Ὁ λοιμὸς τῶν Ἀθηναίων

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 431 π.Χ. ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος μὲ ἰσχυρὸν στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἤρχισε, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, νὰ κόπτη τὰ δένδρα καὶ νὰ κα-

ταστρέφη τούς άγρούς. Οί άγρόται μέ πόνον ψυχῆς παρηκολούθουν τήν φθοράν τῆς περιουσίας των μέσα άπό τά τείχη τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου εἶχον καταφύγει μέ τās οἰκογενείας των καί μέ τά κινητά πράγματά των κατά συμβουλήν τοῦ Περικλέους. Ὁ μέγας πολιτικός καί στρατηγός εἶχε τήν γνώμην, ὅτι κατά ξηράν οἱ Ἀθηναῖοι ἔπρεπε νά περιορισθοῦν μόνον εἰς ἄμυναν. Δι' αὐτό, μόλις ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, παρήγγειλεν εἰς τούς κτηματίας τῆς Ἀττικῆς νά συγκεντρωθοῦν εἰς τήν πόλιν. Τοιοῦτοτρόπως ὅλος ὁ χῶρος ὁ μεταξύ τῶν μακρῶν τειχῶν ἐγένισεν άπό πρόσφυγας. Ἐκεῖ ἦσαν ἀσφαλεῖς, διότι τά μακρά τείχη προεφύλαττον τās Ἀθήνας καί τόν Πειραιᾶ. Οἱ Ἀθηναῖοι, διὰ νά ἀποδώσουν τά ἴσα εἰς τούς Λακεδαιμονίους, ἔστειλαν τόν στόλον των εἰς τήν Πελοπόννησον καί δι' αὐτοῦ ἐλεηλάτουν τά παραλία της.

Ὁ Ἀρχίδαμος δέν παρέτεινεν ἐπὶ μακρόν τήν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Μόλις ἤρχισαν νά λείπουν αἱ τροφαί, ἐγκατέλειπε τήν ἐπιχείρησιν καί ἐπέστρεψεν εἰς τήν Πελοπόννησον. Ὁ Ἀθηναϊκός στόλος ἐπίσης, άφοῦ ἐλεηλάτησε τά εὐφορώτερα μέρη τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου, ἐπανάπλευσεν εἰς τόν Πειραιᾶ. Κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἐπέρασε τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου.

Κατά τόν χειμῶνα τοῦ ἔτους τούτου οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν μέ φροντίδα τοῦ δημοσίου τούς πρώτους νεκρούς τοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δέ, σύμφωνα μέ παλαιόν ἔθιμον, ἔπρεπε κατά τήν ταφήν νά ὀμιλήσῃ πρὸς τιμὴν των ἐκ μέρους τῆς πόλεως ἀνὴρ μέ γενικὴν ὑπόληψιν καί κύρος, ὠρίσθη ὁ Περικλῆς νά εἴπῃ « ἐ π ὁ ἴ σ α ἰ ν ο ν τ ὸ ν π ρ ἔ π ο ν τ α ». Ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε τότε ὁ Ἀθηναῖος πολιτικός, εἶναι πραγματικὸν ἀριστοῦργημα. Ὁ Ἐ π ι τ ἄ φ ι ο ς τ ο ῦ Π ε ρ ι κ λ ἔ ο υ ς, ὅπως λέγεται, ἀποτελεῖ ὕμνον πρὸς τήν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμά των καί τὸν πολιτισμὸν των. « Μόνη, λέγει, ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ ὅλας τās σημερινὰς πόλεις παρουσιάζεται εἰς τά μάτια τοῦ ἐρευνητοῦ ἀνωτέρα τῆς φήμης της καὶ μόνη αὐτὴ οὔτε εἰς τὸν ἐχθρόν, ὅταν ἔλθῃ ἐναντίον της, δίδει ἀφορμὴν νά ἀγανακτῆ, διότι κακοπαθεῖ ἀπὸ τοιούτους ἀσημάντους ἀνθρώπους, οὔτε εἰς τὸν ὑπὲρκοον νά παραπονηταί, διότι τάχα κυβερνᾶται ἀπὸ ἀναξίους. . . Λοιπὸν χάριν τοιαύτης πόλεως αὐτοὶ ἐδῶ γενναίως μαχόμενοι ἐφονεύθησαν, ἐπειδὴ ἐθεώρησαν χρέος των νά μὴ τήν ἀφήσουν νά χαθῆ, καὶ ὁ καθένας ἀπὸ ὅσους μένουν

εις τὴν ζωὴν δίκαιον εἶναι νὰ θέλῃ νὰ ὑποφέρει πρὸς χάριν της ». (Θουκυδίδου, Περικλέους Ἐπιτάφιος).

Τὸ δεύτερον ἔτος ὁ Ἀρχίδαμος εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὁ δὲ στόλος τῶν Ἀθηναίων, ὑπὸ τὸν Περικλέα, ἐλεηλάτησεν ἐκ νέου διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου.

Ἄλλὰ τὸ ἔτος αὐτὸ μεγάλη συμφορὰ ἐπληξε τοὺς Ἀθηναίους. Συγχρόνως περίπου μὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν Σπαρτιατῶν, φοβερὰ ἐπιδημικὴ νόσος, λοιμὸς, ὅπως τὸν λέγει ὁ Θουκυδίδης, ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ. Εἶναι πιθανόν, ὅτι μετεδόθη εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀπὸ ξένον ἐμπορικὸν πλοῖον, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ ἡ ἐπιδημία ἔλαβε τεραστίαν ἀνάπτυξιν. Ὁ συνωστισμὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν ὄλου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου εἰς τὸν μεταξὺ τῶν μακρῶν τειχῶν χώρον καὶ τὰς ἀνθυγιεῖνας καλύβας, ὑπεβοήθει τὴν ἐξάπλωσίν της. Προσέβαλεν ὅλους χωρὶς διάκρισιν φύλου ἢ ἡλικίας.

Ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὁποῖος προσεβλήθη ἀπὸ τὸν λοιμὸν καὶ ἐσώθη, τὸν περιγράφει μὲ θαυμαστὴν ἀκρίβειαν. Ἀπὸ τὰ συμπτώματα φαίνεται, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τυφοειδοῦς πυρετοῦ. « *Τόσον ἀσύνηθες ἦτο τὸ νόσημα, λέγει, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ὅπως τὰ πρόβατα, καὶ πολλοὶ ἔμμενον ἄταφοι. Τὰ δὲ πτηνά, τὰ ὁποῖα τρώγουσιν ἀνθρώπινα πτώματα, ἢ δὲν ἐπλησίαζον τοὺς ἀτάφους νεκρούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πολλοί, ἢ, ὅσα ἔφαγον ἀπὸ αὐτοῦς, ἐμολύνθησαν καὶ ἀπέθανον. Τὰ πτηνὰ αὐτὰ ἐξηφανίζοντο ἀπὸ τὰ μέρη, ὅπου εὗρισκοντο ἄταφα πτώματα* ». Ὁ λοιμὸς διήρκεσε, μὲ μικρὰς ὑποχωρήσεις, καθ' ὅλον τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου καὶ ἐπροξένησε μεγάλην φθορὰν εἰς τὸν πληθυσμόν.

Δυσφορία τῶν Ἀθηναίων. — Θάνατος τοῦ Περικλέους

Ὁ Ἀρχίδαμος ἐφοβήθη μήπως προσβληθῆ ὁ στρατὸς του ἀπὸ τὴν ἐπιδημίαν καὶ ἀπεχώρησε μὲ σπουδὴν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν. Ὁ Περικλῆς ἐξ ἄλλου, ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν λεηλασίαν τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου, ἔστειλε τὸν στόλον ὑπὸ ἄλλους στρατηγούς εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἄλωσιν τῆς Ποτειδαίας. Ὁ στόλος ὅμως ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς τὰς

Ἀθήνας, ὅπου ἡ κατάσταση ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὴν θραῦσιν τοῦ λοιμοῦ ἦτο σχεδὸν ἀπελπιστικὴ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν νὰ χάνουν τὸ ἠθικὸν των. Εἰς τὴν ἀπόγνωσίν των ἐστρέφοντο κατὰ τοῦ Περικλέους, τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν ὑπαίτιον τῶν συμφορῶν.

Ὁ Περικλῆς τότε συνεκάλεσε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ μετὰ τὴν γνωστὴν ἀταραξίαν του ὠμίλησε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὡς πατὴρ καὶ ὄχι ὡς ἀνώτατος ἄρχων. «*Ἄν ἡ πατρις εὐτυχῆ, εἶπεν, αἱ ἰδιωτικαὶ ἀτυχίαι θεραπεύονται, ἐνῶ οὐδεμία ἰδιωτικὴ εὐτυχία δύναται νὰ διατηρηθῆ, ὅταν ἡ πατρις περιέλθῃ εἰς δυστυχίαν. . . Ὅταν λοιπὸν ἡ μὲν πατρις ἡμπορῆ νὰ βαστάσῃ τὰς συμφορὰς τῶν πολιτῶν, ἕνας δὲ ἕκαστος μεμονωμένος πολίτης δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὴν βοηθήσῃ, πῶς δὲν ἐπιβάλλεται ὅλοι μαζὶ νὰ τὴν ἐνισχύσωμεν καὶ νὰ μὴ μᾶς τρομάξουν αἱ ἀτομικαὶ κακυχίαι μας ;* »

Ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ λόγου ὑπῆρξε μεγάλη. Ἡ δυσφορία τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ Περικλέους ἔπαυσε, ἀλλὰ προσωρινῶς. Αἱ τάλαιπωρία τῶν ἀπὸ τὴν νόσον ἐμεγάλωνον καὶ ἡ ὀργὴ τῶν ἐξέσπασε καὶ πάλιν κατὰ τοῦ Περικλέους, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τῶρα ἀφῆρεσαν τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ. Χωρὶς δυσφορίαν καὶ παράπουνον ὁ Ἀθηναῖος πολιτικὸς ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἔχασεν ἀπὸ τὴν νόσον τοὺς δύο υἱοὺς του. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν συμφορὰν διετήρησεν ὅλον τὸ ψυχικὸν μεγαλεῖόν του.

Ἡ ἀνικανότης τῶν διαδόχων τοῦ Περικλέους ἠνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ τὸν ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ἀρχήν. Δὲν ἦτο ὅμως πλέον πεπρωμένον νὰ ὑπηρετήσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν πατρίδα του. Προσεβλήθη καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν θανατηφόρον ἐπιδημίαν καὶ ἀπέθανε τὸ φθινόπωρον τοῦ 429 π.Χ. εἰς ἡλικίαν 62 ἐτῶν.

Ὁ θάνατος τοῦ Περικλέους εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀνεπανόρθωτος συμφορὰ. Ὁ Περικλῆς, καθὼς γνωρίζομεν, ἦτο μέγας πολιτικὸς καὶ στρατηγὸς καὶ ρήτωρ. Μετὰ τὰ προτερήματα αὐτὰ ἀπέκτησε μέγα κύρος, μετὰ τὸ ὁποῖον κατάρθωνε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν πειθαρχίαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον διὰ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν προκοπὴν τῶν λαῶν. Καὶ ἐπετύγχανεν αὐτὸ χωρὶς καθόλου νὰ δεσμεύῃ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀπώλειά του ἦτο βαρὺ πλῆγμα διὰ τοὺς Ἀθηναίους.

Μετά τὸν Περικλέα ἐπεκράτησαν πολιτικοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἀπέβλεπον εἰς τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητος, ἀλλ' εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῆς προσωπικῆς των φιλοδοξίας. Ἀπέκρυπτον ἀπὸ τὸν λαὸν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐκολάκευον τὰς ἀδυναμίας των, διὰ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν ἐκλογὴν των εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα. Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι ὠνομάζοντο *δημαγωγοί*. Περίφημος δημαγωγός, ὁ ὁποῖος ἐπεβλήθη εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, ὑπῆρξεν ὁ Κλέων, ἄνθρωπος ἐμπαθέστατος καὶ τυχοδιώκτης. Οὗτος κατήγετο ἀπὸ ταπεινὴν οἰκογένειαν, ἀλλ' εἶχε πλουτήσῃ ὡς βιομήχανος βυρσοδέψης. Πλὴν τῶν χρημάτων ὅμως διέθετε καὶ ρητορικὴν καὶ δημαγωγικὴν ἱκανότητα μοναδικήν. Μὲ τὰ προσόντα αὐτὰ ἐπεβάλλετο εἰς τὸ πλῆθος καὶ τὸ παρέσυρεν εἰς τὰς ἰδέας του. Ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου μέχρις ἐσχάτων.

Ἀποστασία τῆς Λέσβου Κατάληψις τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων

Κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιᾶται δὲν εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἀττικὴν ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ λοιμοῦ. Δὲν ἔμειναν ὅμως ἄργοι. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀρχιδάμου ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Πλαταιῶν, τὰς ὁποίας ἐπολιόρκησαν.

Ἐν τῷ μεταξύ ἔπεσεν ἡ Ποτεΐδαια καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (428 π.Χ.) ἀπεστάτησεν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἡ Λέσβος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἀμέσως στόλον καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Μυτιλήνην κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Οἱ Μυτιληναῖοι ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος νὰ παραδοθῶν, διότι οἱ Σπαρτιᾶται δὲν κατώρθωσαν νὰ τοὺς βοηθήσουν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Λέσβος ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων.

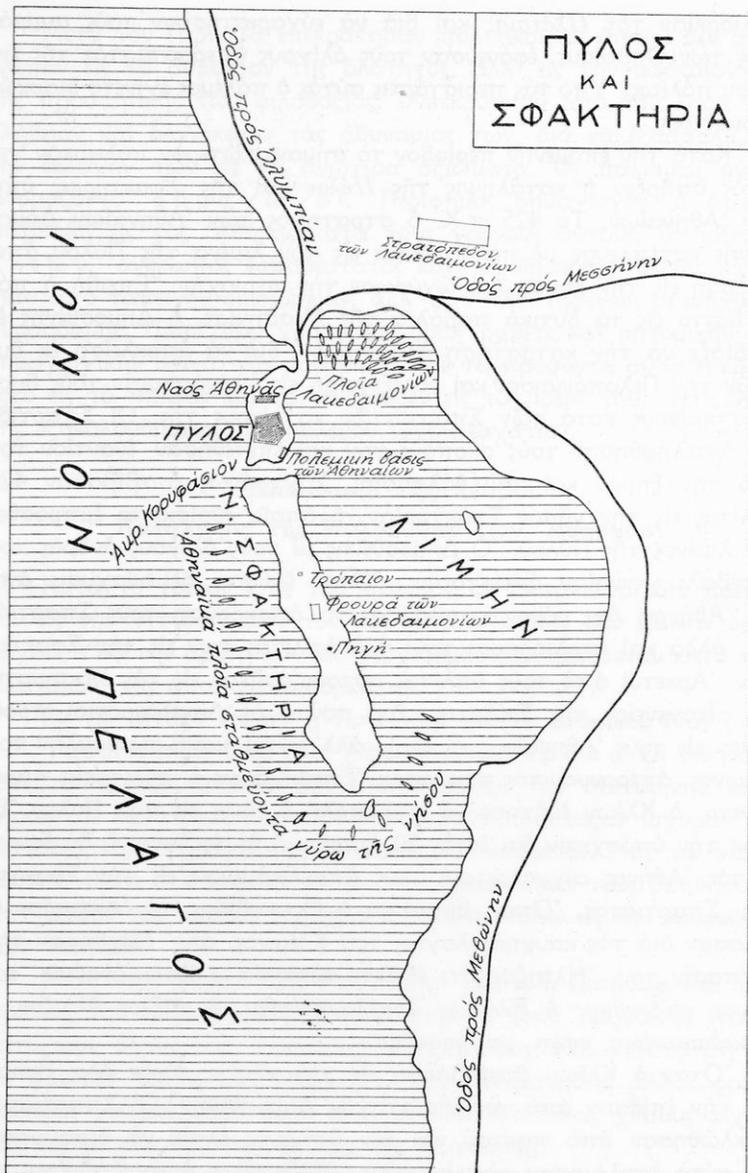
Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μυτιλήνης ἐφάνη ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ ἀγριότης τοῦ Κλέωνος. Οὗτος προέτεινε εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ θανατώσουν ὅλους τοὺς ἐνηλίκους Μυτιληναίους. Καὶ ἀπεσοβήθη μὲν τὸ φρικτὸν τοῦτο ἀνοσιούργημα, διότι ἐπεκράτησαν ἄλλαι φρονιμώτεραι γνώμαι, ἀλλ' ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐφόνευσαν χιλίους αἰχμαλώτους ἐκ τῶν ἀριστοκρατικῶν τῆς Μυτιλήνης.

Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον οἱ Σπαρτιᾶται ἐκυρίευσαν μετὰ διαιτῆ

πολιορκίαν τὰς *Πλαταιάς* καὶ διὰ τὰ εὐχαριστήσουν τοὺς συμμάχους των *Θηβαίους*, ἐφόνευσαν τοὺς ὀλίγους ὑπερασπιστὰς τῆς ἐνδόξου πόλεως. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ πόλεμος ἐγένετο διαρκῶς ἀγριώτερος.

Κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον τὸ σημαντικώτερον πολεμικὸν γεγονός ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις τῆς *Πύλου* καὶ τῆς *Σφακτηρίας* ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Τὸ 425 π.Χ. ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Δημοσθένης κατέπλευσε μὲ πέντε πλοῖα εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου, ἀπεβίβασθη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ὠχύρωσε τὴν περιοχὴν. Ἐπειδὴ ἡ πόλις ἔκειτο εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μεσσηνίας, ὁ Δημοσθένης ἐσχεδίαζε νὰ τὴν καταστήσῃ ὀρμητήριον, διὰ νὰ ἀποκλείσῃ ἐκ δυσμῶν τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς δυσηρεστημένους κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν κατοίκους τῆς. Οἱ Σπαρτιάται ἀντελήφθησαν τοὺς σκοποὺς του καὶ ἐπετέθησαν ἐναντίον του ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν. Συγχρόνως ἀπεβίβασαν 420 ὀπλίτας εἰς τὴν νῆσον Σφακτηρίαν, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἔμπροσθεν τοῦ λιμένος τῆς Πύλου. Ὁ Δημοσθένης μὲ τοὺς ὀλίγους ἄνδρας του προέβαλε γενναίαν ἀντίστασιν. Ὅταν ἔφθασε δὲ ἐνίσχυσις ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὄχι μόνον κατῴρθωσε νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλὰ καὶ ἐπολιόρκησε τοὺς 420 ὀπλίτας των εἰς τὴν Σφακτηρίαν. Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπλίτας αὐτοὺς ἀνήκον εἰς τὰς ἐπισημοτέρας οἰκογενεῖας τῆς Σπάρτης. Διὰ τοῦτο οἱ Λακεδαιμόνιοι προέτειναν εἰς τοὺς Ἀθηναίους εἰρήνην, ἀλλ' αὐτοί, κατὰ συμβουλήν τοῦ Κλέωνος, ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πολιορκία παρετείνεται, ὁ Κλέων ἐζήτησε νὰ ἀποσταλῇ ὁ ἴδιος εἰς τὴν Πύλον. Ἐδωκε τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ἐντὸς 20 ἡμερῶν ἢ θὰ ἐφόνευεν ἢ θὰ ἔφερον εἰς τὰς Ἀθήνας αἰχμαλώτους τοὺς ἀποκλεισμένους εἰς τὴν Σφακτηρίαν Σπαρτιάτας. Ὅπως διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης, οἱ Ἀθηναῖοι ἐγέλασαν διὰ τὰς καυχησιολογίας τοῦ Κλέωνος, ἀλλ' ἐδέχθησαν τὴν πρότασίν του. Ἠλπίζον ὅτι ἐδίδοτο εὐκαιρία « *δοῦσιν ἀγαθοῖν τοῦ ἑτέρου τεύξεσθαι : ἢ Κλέωνος ἀπαλλαγῆσεσθαι, ὃ μᾶλλον ἤλπιζον, ἢ Λακεδαιμονίους σφίσι χειρώσασθαι* ».

Ὅταν ὁ Κλέων ἀπεβίβασθη εἰς τὴν νῆσον, εὔρεν ὅλα ἔτοιμα διὰ τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Δημοσθένην. Οἱ Σπαρτιάται ἐκυκλώθησαν ἀπὸ παντοῦ καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ διαφύγουν. Δι' αὐτὸ ἐπολέμησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ τέλος ἠναγκάσθησαν νὰ

παραδοθούν. Τοιουτοτρόπως ὁ Κλέων ἐντὸς 20 ἡμερῶν μετέφερεν εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του, τοὺς 292 ἐπιζήσαντας Σπαρτιάτας ὀπλίτας τῆς Σφακτηρίας. Ἀπὸ τότε ὁ τυχοδιώκτης δημογωγὸς ἔγινε παντοδύναμος. Οἱ Σπαρτιᾶται δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἀττικὴν, διότι οἱ Ἀθηναῖοι ἠπειλήσαν ὅτι, ἂν συνέβαινε τοῦτο, θὰ ἐθανάτωνον τοὺς αἰχμαλώτους.

Νικίειος εἰρήνη

Ἀπὸ τὴν δύσκολον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθη ἡ Σπάρτη μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σφακτηρίας, ἐξήγαγε τὴν πατρίδα του ὁ χρηστός, γενναῖος καὶ ἐξαιρετος στρατηγὸς Βρασίδης. Οὗτος, διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἐσκέφθη νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μὲ τὴν μοναδικὴν διὰ Σπαρτιάτην ρητορικὴν του ἰκανότητα ἔπεισε τοὺς Ἐφόρους νὰ τοῦ ἀναθέσουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τολμηροῦ του σχεδίου.

Ὁ Βρασίδης ἐπέρασε μὲ ὀλίγας δυνάμεις τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐκεῖ ἤλθεν εἰς ἄμεσον συνεννόησιν μὲ τὸν βασιλέα Περδίκκαν, φίλον τῶν Σπαρτιατῶν. Μὲ τὴν συνεργασίαν αὐτοῦ ὁ Βρασίδης ἀπέσπασε πολλὰς πόλεις ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Χαλκιδικήν. Τέλος ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμφίπολιν, ἀποικίαν τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος. Ὁ ἱστορικὸς Θουκυδίδης, ναύαρχος τότε τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης, δὲν ἠδυνήθη νὰ πλεύσῃ ἐγκαίρως εἰς τὴν Ἀμφίπολιν καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κατάληψίν της. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κατεδίκασαν ἀναπολόγητον εἰς θάνατον. Ὁ Θουκυδίδης, διὰ νὰ διαφύγῃ τὴν τιμωρίαν, ὑπεβλήθη εἰς ἔκουσίαν ἐξορίαν.

Κατὰ τοῦ Βρασίδου οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τὸν Κλέωνα. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀφίξίν του οἱ δύο ἀντίπαλοι συνεκρούσθησαν εἰς τὴν Ἀμφίπολιν. Κατὰ τὴν μάχην ὁ ἀθηναϊκὸς στρατὸς ἐνίκηθη καὶ ὁ Κλέων ἐφονεύθη. Τὴν ἰδίαν ὁμως τύχην εἶχε καὶ ὁ στρατηγὸς Βρασίδης, ὁ ὁποῖος ἐτάφη μὲ μεγάλας τιμὰς εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀμφιπόλεως. Τοιουτοτρόπως ἔλειψαν οἱ δύο φιλοπόλεμοι στρατηγοὶ Βρασίδης καὶ Κλέων.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπερίσχυσε τότε τὸ κόμμα τοῦ Νικίου, ὁ

ὁποῖος ἤρχισεν ἀμέσως διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Σπαρτιάτας περὶ εἰρήνης. Αἱ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκαί, διότι καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι εἶχον ἐξαντληθῆ ἀπὸ τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου. Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιάται τὸ 421 π.Χ. ἔκλεισαν εἰρήνην ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἀποδοθοῦν ἀμοιβαίως οἱ αἰχμάλωτοι καὶ αἱ κυριευθεῖσαι πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ εἰρήνη αὐτὴ ἔγινε μὲ τὴν μεσολάβησιν καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ στρατηγοῦ Νικίου, διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Νικίειος εἰρήνη.

Ὁ Νικίας

Ὁ Νικίας κατήγετο ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν. Ἀπὸ τὰ ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρείου καὶ ἀπὸ βιομηχανικὰς ἐργασίας ηὔξησε τὸν πλοῦτον, τὸν ὁποῖον ἐκληρονόμησε, καὶ ἔγινεν ὁ πλουσιώτερος ἄνθρωπος τῶν Ἀθηῶν.

Ὁ Νικίας ἦτο πολίτης ἐνάρετος καὶ συνετός. Ἡ ἰδιωτικὴ καὶ δημοσίᾳ ζωὴ του ἦτο ἀμειπτος. Ἐξ οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς ἠσθάνετο πολὺν σεβασμὸν πρὸς τὴν προγονικὴν θρησκείαν. Καίτοι πλούσιος, διῆγε βίον ἀπλοῦν καὶ λιτόν. Ἡ νομιμοφροσύνη, ἡ ἐντιμότης καὶ ἡ δικαιοσύνη του ἦσαν ὑποδειγματικά. Ἀλλ' ὑπεράνω ὅλων τῶν ἀρετῶν του διέλαμπεν ἡ φλογερὰ φιλοπατρία του. Ὀνειρον ὅλης τῆς ζωῆς του ἦτο ἡ διατήρησις « τοῦ μεγάλου ὀνόματος τῶν Ἀθηῶν », ὅπως συνήθιζε νὰ λέγη, καὶ κατὰ τὰς ἀτυχίας τῆς πόλεως « ἡ ἐπανόρθωσις τῆς πεπτωκυίας δυνάμεως αὐτῆς ». Ὁ Νικίας εἶναι ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἄνδρας, τῶν ὁποίων ἐπαινεῖ τὸν χαρακτῆρα ὁ Θεουκιδίδης : « Ἡ ὅλη διαγωγή, λέγει, τοῦ Νικίου ἦτο κανονισμένη κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ἀποβλέπη μόνον εἰς τὴν χρηστότητα ».

Ὡς στρατηγὸς διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς πολλοὺς ἀγῶνας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καὶ ἀπῆλαυε γενικῆς ὑπολήψεως. Ἀπὸ τοὺς στρατιώτας ἠγαπᾶτο, διότι ὑπεβάλλετο μαζί των εἰς τοὺς ἰδίους κινδύνους καὶ τὰς αὐτὰς ταλαιπωρίας καὶ στερήσεις. Εἰς τὴν πολιτικὴν διεκρίθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχε χαρακτῆρα ἠπιον καὶ ἄτολμον, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ τοῦ ἀντιπάλου Κλέωνος, ὁ ὁποῖος ἦτο βιαιότατος καὶ δὲν ἐδίσταζε νὰ μεταχειρίζεται καὶ τὰ εὐτελέστερα μέσα, διὰ νὰ ἐπιβληθῆ. Ἡ ἀγαθότης, ἡ ἐντιμότης καὶ

ή σωφροσύνη του Νικίου δέν συνεβιβάζοντο με την ταραχώδη εποχήν, με την όποίαν συνέπεσαν ή ανάμειξις του εις την πολιτικήν.

Ό Νικίας είχε συμβουλεύσει τους Άθηναίους, μετά την κατάληψιν τής Σφακτηρίας, να δεχθούν τας προτάσεις ειρήνης των Σπαρτιατών, αλλά δέν εισηκούσθη. Μόνον μετά τον θάνατον του Κλέωνος έπεβλήθη ή πολιτική του, εις την όποίαν ώφείλετο ή Νικίειος ειρήνη. Άλλ' ή ειρήνη αύτή ήτο άπλώς μία άνακαωή μεταξύ των έμπολέμων. Εις τας Άθήνας έπεκράτησαν μετ' όλίγον οί φιλοπόλεμοι, οί όποιοι ήρχισαν να καταφέρωνται κατά τής ειρήνης. Άρχηγός των ήτο νέος πολιτικός άνήρ με ώραιον παράστημα, εύφυης και δραστήριος, αλλά και πλήρης έλαττωμάτων, ό Ά λ κ ι β ι ά δ η ς.

Ό Ά λ κ ι β ι ά δ η ς

Ό Άλκιβιάδης άνήκεν εις μεγάλην οίκογένειαν. Ό πατήρ του Κλεωίας κατήγετο άπό τόν μυθικόν γένος των Αϊακιδών, ή δέ μητηρ του Δεινομάχη άπό τους Άλκμεωνίδας και ήτο συγγενής του Περικλέους. Πολύ ένωρις έχασεν ό Άλκιβιάδης τόν πατέρα του, ό όποιος έφονεύθη εις την μάχην τής Κορωνείας (446 π.Χ.), και την κηδεμονίαν του ανέλαβεν ό Περικλής.

Κατά τά πρώτα έτη τής νεότητός του παρηκολούθησε την διδασκαλίαν των σοφωτέρων άνδρων τής εποχής του. Ίδιαιτέρως συνεδέθη με τόν Σωκράτην, ό όποιος όμως, παρ' όλας τας προσπαθειάς του, πολύ όλίγον επέδρασεν εις τόν άτίθασον χαρακτήρα του μαθητού του. Με την λαμπράν μόρφωσιν, την εύφυίαν, τους εύγενείς τρόπους και την ώραιότητά του έγοήτευσεν όλους. Ήτο γενναιόδωρος μέχρι

Ά λ κ ι β ι ά δ η ς

σπατάλης, καταδεκτικός και πειστικός εις τούς λόγους του. Είχεν ἀποκτήσει τόσην συμπάθειαν εις τὸ πλῆθος, ὥστε, ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος, « οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ἦνθει ἡ δόξα αὐτοῦ μετ' εὐνοίας καὶ τιμῆς, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἔνια πολλάκις χάριν εἶχε ».

Ἄλλ' εἶχεν ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, διότι ἦτο ὑπερβολικὰ φιλόδοξος καὶ φίλαρχος. Χάριν τῶν προσωπικῶν ἐπιδιώξεων του ἔγινεν ἀρχηγὸς τῶν δημοκρατικῶν χωρὶς νὰ πιστεύη εἰς τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας. Ἐνῶ ἦτο καὶ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ὅπως καὶ ὁ Νικίας, ἐν τούτοις ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴν ὑπογραφήν της ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς συνεχίσεως τοῦ πολέμου. Ἐφαντάζετο, ὅτι θὰ ἐδίδετο εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσῃ δόξαν καὶ ὄνομα. Μὲ τὴν ἀλλοπρόσαλλον πολιτικὴν καὶ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην του ὠδήγησε τὴν πατρίδα του εἰς μεγάλας συμφοράς. Ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην ἔλειπεν ὁ ἀγνὸς πατριωτισμὸς τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Κίμωνος, τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ συγχρόνου του πολιτικοῦ Νικίου.

5. ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τὰ πολιτικὰ σχέδια τοῦ Ἀλκιβιάδου διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας

Ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτικοῦ του σταδίου ἦτο φίλος τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Σπαρτιαῖται διὰ τὴν νεαρὰν κυρίως ἡλικίαν του δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν καὶ διετήρουν φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸν Νικίαν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς του, ὁ Ἀλκιβιάδης ἔγινεν ἐχθρὸς των. Διὰ νὰ τοὺς ἐκδικηθῆ, ὅταν ἐξελέγη στρατηγὸς (420 π.Χ.), συνεννοήθη μὲ τοὺς ἀντιπάλους τῆς Σπάρτης εἰς τὴν Πελοπόννησον, τοὺς Ἀργεῖους, Ἀρκάδας καὶ Ἡλείους, μὲ σκοπὸν νὰ προσβάλλῃ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ἰδίαν της χώραν. Οἱ Σπαρτιαῖται ὁμως ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Ἀρκάδας καὶ τοιοῦτοτρόπως τὰ σχέδια τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐματαιώθησαν.

Ἐν τούτοις ἡ ἀποτυχία αὐτὴ δὲν ἐσωφρόνισε τὸν φιλόδοξον

πολιτικόν. Διὰ τὴν ἀνακτῆσιν τὸ γόητρόν του, ἔβαλε τώρα εἰς τὸν νοῦν τολμηρότερα σχέδια καὶ περιέμενε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον στρέψει τὴν προσοχὴν των πρὸς δυσμάς. Τοὺς προσεῖλκυεν ἰδίως ἡ ἐπικαιρος θέσις τῆς Σικελίας μὲ τὰς πλουσίας ἀποικίας της, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχον αἱ Συρακοῦσαι. Ἐὰν ἐγίνοντο κύριοι τῆς μεγάλης νήσου, θὰ περιήρχοντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν των σπουδαιότατα ἑλληνικὰ κέντρα τῆς δύσεως. Ἐξ ἄλλου ἡ Πελοπόννησος θὰ ἀπεκλείετο ἀπὸ παντοῦ καὶ ἡ Σπάρτη θὰ ἦτο ὑποχείριος εἰς τοὺς Ἀθηναίους.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐσκέφθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ μεγαλεπήβολον αὐτὸ σχέδιον. Ἐφαντάζετο ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἀνεγνωρίζετο ὡς ὁ μεγαλοφύεστατος πολιτικὸς τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Καὶ ἡ εὐκαιρία δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ.

Εἰς τὴν Σικελίαν εἶχον ἀρχίσει ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τῶν πόλεων Ἐγέστης καὶ Σελινοῦντος. Ἐπειδὴ οἱ Συρακοῦσιοι ἐβόηθον τοὺς Σελινοῦντίους, οἱ Ἐγεσταῖοι ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπεστήριξε θερμῶς τὴν αἴτησιν τῶν Ἐγεσταίων, τὴν ὁποίαν οἱ φρονιμώτεροι Ἀθηναῖοι, καὶ πρὸ πάντων ὁ Νικίας, ἀπέκρουον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅπως διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης, ὁ Νικίας ἐτόνισε τὸν μέγιστον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον θὰ διέτρεχον, ἂν ἀπετύγχανον εἰς τὴν μακρινὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν. «*Ἄν πάθωμεν, εἶπε, κάποιαν σοβαρὰν ἦταν, θὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν οἱ ἐχθροὶ ἀμέσως. Αὐτοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ κάμουν εἰρήνην, διότι ἐπαθον κατὰ τὸν πόλεμον μεγαλυτέρας συμφορὰς ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μας. Ἐπειτα ὑπάρχοντι ἀρκετοὶ ὄροι τῆς εἰρήνης ἀμφισβητούμενοι. . . Ἄν διχάσωμεν τὰς δυνάμεις μας, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν μαζὶ μὲ τοὺς Σικελιώτας. . . Ἄς ἀπαντήσωμεν λοιπὸν εἰς τοὺς Ἐγεσταίους ὅτι, ὅπως ἤρχισαν τὸν πόλεμον μὲ τοὺς Σελινοῦντίους χωρὶς τοὺς Ἀθηναίους, ἔτσι πρέπει μόνοι των νὰ τὸν τελειώσουν. Ἡμεῖς δὲ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ κάμνωμεν συμμάχους, ὅπως συνηθίζομεν, ἐκείνους τοὺς ὁποίους θὰ βοηθήσωμεν, ἂν ἀτυχήσουν, ἐνῶ δὲν πρόκειται νὰ ὠφεληθῶμεν τίποτε ἀπὸ αὐτοὺς εἰς περιπτώσιν ἀνάγκης*». Ἄλλ' οἱ φρόνιμοι λόγοι τοῦ Νικίου δὲν ἔπεισαν τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ γοητεία καὶ τὰ ἀπατηλὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀλκιβιάδου τοὺς

παρέσυραν καί, χωρίς νά σκεφθοῦν τοὺς κινδύνους, ἀπεφάσισαν τὴν ἔκστρατείαν.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Σικελίας. — Φυγὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου

Ἀφοῦ ἡ μεγάλη ἀπόφασις εἶχε ληφθῆ, οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν νὰ ὀργανώνουν τὴν ἐκστρατείαν μὲ ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν. Ἀμέσως ἐξέλεξαν στρατηγούς τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Λάμαχον καὶ τὸν Νικίαν. Εἶναι πράγματι συγκινητικὴ ἡ δῆλωσις τοῦ Νικίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὅτι ἀναλαμβάνει τὴν στρατηγίαν, ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τῆς πατρίδος, καίτοι ἀντιτίσσεται εἰς τὴν ἐκστρατείαν.

Στήλη Ἑρμοῦ

Ἄλλ' ἐνῶ αἱ πολεμικαὶ ἐτοιμασίαι εὐρίσκοντο εἰς τὸ τέλος των, ἀπροσδόκητον γεγονός συνετάραξε τὰς Ἀθήνας. Μίαν πρωΐαν εὐρέθησαν κομμένα αἱ κεφαλαὶ τῶν Ἑρμῶν. Ἦσαν δὲ οἱ Ἑρμοῖ μικρὰ τετράγωνοι στήλαι, αἱ ὅποια ἔφερον εἰς τὴν κορυφὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς δημοσίας ἑδούς ὡς ὁδοδείκται. Ἐπ' αὐτῶν ἀνεγράφοντο ὁδηγίαι διὰ τοὺς διαβάτας καὶ συμβουλαὶ χρήσιμοι διὰ τὴν ζωὴν. (*Μὴ φίλους ἐξαπάτα. Πορεύου δίκαια φρονῶν. Μὴ πᾶσι πιστενε. Ἀνιαρόν ἄργία*) κ. ἄ. ὄ.

Ὁ ἀκρωτηριασμός τῶν Ἑρμῶν ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ὡς μεγάλη ἀσέβεια καὶ ὡς κακὸς οἰωνός διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Ἡ βουλὴ προεκήρυξεν ἀμέσως ἀμοιβὴν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἐνόχων. Καὶ οἱ μὲν ἔνοχοι δὲν ἀνευρίσκοντο, ἀλλ' οἱ πολλοὶ ὑπώπτεον τὸν Ἀλκιβιάδην. Αὐτὸς ἐζήτησε νὰ διεξαχθοῦν ἀνακρίσεις, οἱ ἀντίπαλοί του ὁμως ἐπέτυχον ἀναβολὴν τῆς δίκης, διὰ νὰ μὴ ματαιωθῇ δῆθεν ἡ ἐκστρατεία.

Ὁ στόλος μὲ τὴν ἄλλην ἐκστρατευτικὴν δύναμιν ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ Πειραιῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ θέρους τοῦ 415 π.Χ. Ὁ ἀπόπλους ἔλαβε μορφήν πανηγυρικὴν. Ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Πειραιεῖς, ἐντόπιοι καὶ ξένοι, συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ κατευδῶσαν τοὺς ἀναχωροῦντας μὲ τὰς θερμότερας εὐχάς. Εἰς τὴν Κέρκυραν, ἣ ὀποία εἶχεν ὀρισθῆ ὡς τόπος συγκεντρώσεως τῶν δυνάμεων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν συμμαχικῶν πόλεων, συνθηροίσθησαν 134 τριήρεις, 5.100 ὀπλίται, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 1.500 Ἀθηναῖοι, 1.300 μισθοφόροι φίλοι καὶ πλῆθος ἄλλων φορηγῶν καὶ μεταγωγικῶν πλοίων. Ὅλοι αὐταὶ αἱ δυνάμεις ἦσαν ἄριστα ἐξοπλισμέναι καὶ εἶχον ἄφθονα ἐφόδια.

Ἀπὸ τὴν Κέρκυραν ὁ στόλος διηυθύνθη εἰς τὸ Ρήγιον τῆς Ἰταλίας καὶ κατόπιν εἰς τὴν Σικελίαν. Τότε παρουσιάσθησαν αἱ πρῶται δυσκολίαι. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς νήσου δὲν ἔδειξαν προθυμίαν νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους, ὅπως **415 π.Χ.** αὐτοὶ ἠλπίζον. Ἐξ ἄλλου, οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ διεφώνησαν. Ὁ Λάμαχος εἶχε τὴν γνώμην νὰ προσβάλουν ἀμέσως τὰς Συρακούσας, ἐνῶ ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Νικίας ὑπεστήριζον, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσουν προηγουμένως συμμαχούς.

Ἀλλὰ τὸ χειρότερον ἀπὸ ὅλα ἦτο τὸ ἐξῆς: Εἰς τὴν νῆσον κατέπλευσεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἓν ἐκ τῶν ἱερῶν πλοίων τῶν Ἀθηναίων, ἡ Σ α λ α μ ι ν ί α. Εἶχεν ἐντολὴν νὰ παραλάβῃ τὸν Ἀλκιβιάδην, διὰ νὰ ἀπολογηθῆ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐχθρῶν του διὰ τὸν ἀκρωτηριασμόν τῶν Ἑρμῶν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης ἐφάνη πρόθυμος νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πόλεως. Ἠκολούθησε μὲ τὴν ἰδικὴν του τριήρη τὴν Σαλαμινίαν, καθ' ὁδὸν ὅμως ἐδραπέτευσε καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κατεδίκασαν ἐρήμην εἰς θάνατον καὶ ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν του.

Τότε ἐφάνη ὁ διεστραμμένος νοῦς καὶ χαρακτήρ τοῦ Ἀλκιβιάδου. Διὰ νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς Ἀθηναίους, ἔγινε πολύτιμος συνεργάτης τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος του. Συνεβούλευσε τοὺς Σπαρτιάτας ἀφ' ἑνὸς νὰ στείλουν εἰς τὴν Σικελίαν ἱκανὸν στρατηγὸν μὲ ἰσχυρὰν δύναμιν καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ τειχίσουν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὴν Δεκέλειαν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς αὐτὴν μονίμως.

Νόμισμα Συρακουσῶν

Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης κατὰ τῶν Ἀθηναίων τὸ 413 π. Χ.

Ἡ καταστροφὴ

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ δύο ἄλλοι στρατηγοὶ Νικίας καὶ Λάμαχος ἔφθασαν εἰς τὰς Συρακούσας. Ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς Συρακουσίους εἰς μάχην ἐκ παρατάξεως, ἐπολιόρκησαν στενῶς τὴν πόλιν. Οἱ Συρακούσιοι ἐπιέζοντο πολὺ ἀπὸ τὴν πολιορκίαν καὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῆς Σπάρτης. Οἱ Σπαρτιᾶται, κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἔστειλαν τὸν ἐμπειροπόλεμον στρατηγὸν Γύλιππον μὲ δύναμιν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἡ ἄφιξις τοῦ Γυλίππου ἔδωκε μέγα θάρρος εἰς τοὺς Συρακουσίους καὶ ἀνεπτέρωσε τὸ ἠθικόν των.

Ἀντιθέτως, ἡ κατάστασις εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων ἐχειροτέρευε διαρκῶς. Ὁ στρατηγὸς Λάμαχος ἐφονεύθη, ὁ δὲ Νικίας δὲν κατάρθωσε νὰ κάμῃ τίποτε ἀξιόλογον κατὰ τοῦ Γυλίππου καὶ τῶν Συρακουσίων. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ Νικίας συνέστησε δι' ἐπιστολῆς του εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀνακαλέσουν τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἐπιχείρησιν. Εἰς ἀπάντησιν οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθειαν ἀπὸ 70 πλοῖα καὶ 5.000 ὀπλίτας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δημοσθένην. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἐνισχύσεων τὰ πράγματα διαρκῶς ἐχειροτέρευον διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ ἐπίθεσις, τὴν ὁποίαν ἐνήργησαν κατὰ τῶν Συρακουσῶν, ἀπέτυχε. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐπανειλημμένας ἀτυχεῖς ναυμαχίας. Ἡ θέσις τῶν Ἀθηναίων ἔγινε τοιουτοτρόπως κρίσιμος. Μόνοι των ἔκαυσαν τὸν ὑπόλοιπον στόλον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Οἱ Συρακού-

σιοι άντελήφθησαν τὰς προθέσεις των καὶ ἐπετέθησαν ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τοῦ ὑποχωροῦντος ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ.

Κατόπιν ἐξαιρετικῆς φθορᾶς καὶ ἀφαντάστου κακοπαθείας οἱ δύο Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ των κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 413 π.Χ.

Ἀπὸ 40.000 ἀνδρας μόλις 7.000 εἶχον διασωθῆ. Ἐκ τῶν αἰχμαλώτων ἄλλους ἐθανάτωσαν οἱ Συρακοῦσιοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸν Δημοσθένην καὶ τὸν Νικίαν, καὶ ἄλλους ἔρριψαν εἰς τὰ λατομεῖα. Ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν, τὰς στερήσεις καὶ τὰς κακουχίας, οἱ περισσότεροὶ προσεβλήθησαν ἀπὸ ἀσθενείας καὶ ἀπέθανον. Ὅσοι ἔζησαν, ἐπωλήθησαν ἀργότερα ὡς δοῦλοι. Μόνον ἐλάχιστοι κατῶρθωσαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ φέρουν τὴν θλιβερὰν εἴδησιν τῆς μεγάλης συμφορᾶς. Τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς ἔδωκεν ὁ Θουκυδίδης συμπυκνωμένον εἰς μίαν φράσιν: « οὐδὲν ἐστίν, ὅτι οὐκ ἀπώλετο ».

6. ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Δεκελεικὸς πόλεμος. — Ἀποστασία τῶν συμμάχων

Ἀπὸ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 413 π.Χ. ὁ πόλεμος ἐγενικεύθη. Αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Σπαρτιατικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν βασιλέα Ἄγιν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὡχύρωσε τὴν *Δεκέλειαν* κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐληλάτει τὴν χώραν καὶ ἀπέκλεισε στενωῶς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ ξηρᾶς.

Εἰς τὴν δύσκολον αὐτὴν στιγμὴν ἐφθασαν αἱ πληροφορίαι διὰ τὴν καταστροφὴν. Εἰς τὰς ἀρχὰς οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤθελον νὰ τὰς πιστεύσουν. Ἄλλ' ὅταν τὰ γεγονότα ἐπεβεβαιώθησαν ἀπὸ τὰς μαρτυρίας τῶν ὀλίγων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι κατῶρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἀθήνας, μεγάλη ἀγωνία καὶ ἀπελπισία κατέλαβε τοὺς Ἀθηναίους. Ἐσυλλογίζοντο τί ἔχασαν, ἔβλεπον ὅτι εἶχον μείνει χωρὶς στρατὸν καὶ χωρὶς πλοῖα καὶ κατενόουν τὴν κρίσιμον θέσιν τῆς πατρίδος των. Ἐπὶ πλέον ἐφοβοῦντο, ὅτι ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν θὰ ἤρχετο ἀπὸ τὴν Σικελίαν ὁ νικητὴς καὶ θὰ κατελάμβανε τὰς Ἀθήνας. Ἐσυλλογίζοντο ἀκόμη, ὅτι ἴσως καὶ οἱ σύμμαχοι κινη-

θοῦν εἰς ἀποστασίαν ἐπωφελοῦμενοι τὴν δύσκολον θέσιν των. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔχασαν ὅλως διόλου τὸ ἠθικόν των. Μετὰ τὴν πρώτην κατάπληξιν ἀπὸ τὴν ἀπροσδόκητον συμφορὰν ἤρχισαν ἀμέσως νέας ἐτοιμασίας. Ὑπεβλήθησαν εἰς περιορισμούς καὶ δαπάνας καὶ ἐντὸς ὀλίγου κατάρθρωσαν νὰ ἀνασυγκροτήσουν τὰς δυνάμεις των. Ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν εἶχον ὑπερνικήσει ὅλας τὰς δυσκολίας.

Ἐν τούτοις ἡ θέσις τῶν Ἀθηναίων ἐχειροτέρευε καθημερινῶς. Οἱ Σπαρτιᾶται δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὴν Δεκέλειαν. Ἦρχισαν νὰ ἐτοιμάζουσι ἰσχυρὸν στόλον, διὰ νὰ προσβάλουν τοὺς Ἀθηναίους καὶ κατὰ θάλασσαν. Συγχρόνως ἔστειλαν τὸν Ἀλκιβιάδην εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διὰ νὰ παρακινήσῃ τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων νὰ ἀποστατήσουν καὶ νὰ ταχθοῦν μὲ τὸ μέρος των. Καὶ πράγματι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους συμμάχους τῶν Ἀθηναίων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας ἐγκατέλειψαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰσηλθον εἰς τὴν συμμαχίαν τῆς Σπάρτης.

Ἄλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ἔκαμαν καὶ κάτι ἄλλο πολὺ φοβερώτερον. Διὰ τοῦ σατράπου τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Καρίας *Τισσαφέρους* συνεννοήθησαν μὲ τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, ἕγιναν σύμμαχοί του καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν περσικὴν κυριαρχίαν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Εἰς ἀντάλλαγμα ἀνέλαβεν ὁ Τισσαφέρνης νὰ μισθοδοτῇ τὰ πληρώματα τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Πέρσαι ἐπεμβαίνουν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνισχύουν μὲ χρήματα τοὺς Σπαρτιᾶτας. Πέρσαι καὶ Λακεδαιμόνιοι ἐνώνονται, διὰ νὰ καταφέρουν τὸ τελειωτικὸν κτύπημα κατὰ τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηναίων.

Ἐνάκλησις τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὰς Ἀθήνας

Ὁ Ἀλκιβιάδης, τὸν ὁποῖον οἱ Σπαρτιᾶται ἐχρησιμοποίησαν, ὅπως εἶδομεν, διὰ νὰ ἀποστατήσουν τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων, ἐκίνησε μετ' ὀλίγον τὰς ὑποψίας των. Τότε ὁ ἐξόριστος πολιτικὸς ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Τισσαφέρην, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε καταστρεπτικὰς συμβουλὰς διὰ τὴν Ἑλλάδα. Παρέστησεν εἰς αὐτόν, ὅτι τὸ συμφέρον τῶν Περσῶν ἐπιβάλλει νὰ εὑρισκῶνται εἰς

διαρκή πόλεμον αἱ δύο ἰσχυρότεροι Ἑλληνικαὶ πόλεις, αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, χωρὶς νὰ δύναται οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη νὰ ἐπιτύχῃ ἀπόλυτον ὑπεροχήν. Συγχρόνως ὁ Ἀλκιβιάδης ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν Σάμον. Εἶχε διαβεβαιώσει αὐτούς, ὅτι θὰ ἀπέσπασε τοὺς Πέρσας ἀπὸ τὴν συμμαχίαν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ θὰ τοὺς ἔκαμνε φίλους τῶν Ἀθηναίων. Μὲ τὴν ἐπέμβασιν τῶν οὕτω παραπλάνηθέντων στρατηγῶν κατώρθωσεν ὁ Ἀλκιβιάδης νὰ ἀνακληθῆ ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸν λαόν.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε γίνεαι σοβαρὰ πολιτικὴ μεταβολή. Οἱ ἀριστοκρατικοί, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροή εἶχεν αὐξηθῆ μετὰ τὰ ἐπανελημμένα στρατιωτικὰ ἀτυχήματα, ἀνέκτησαν θάρρος καὶ μετέβαλον τὴν δημοκρατίαν εἰς ὀλιγαρχίαν. Κατέλυσαν τὴν βουλήν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἐγκαθίδρυσαν νέαν βουλήν, τὴν λεγομένην *κυβέρνησιν τῶν τετρακοσίων* (411 π.Χ.). Ἀλλ' ὁ στόλος δὲν ἐνέκρινε τὴν γενομένην μεταβολὴν καὶ ἐπανέφερε τὴν δημοκρατίαν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης, μετὰ τὴν ἀνάκλησίν του, δὲν ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἦθελε νὰ ἐπανέλθῃ μὲ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν λάμπριν τοῦ νικητοῦ. Μὲ μικρὰν μοῖραν στόλου, τὴν ὁποίαν εἶχε συγκροτήσει μὲ χρήματα τοῦ Τισσαφέρνους καὶ μὲ συνεργασίαν τῶν ἄλλων Ἀθηναίων στρατηγῶν, εἶχεν ἄρκετὰς ἐπιτυχίας κατὰ θάλασσαν. Ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Κύζικον 410 π.Χ. τοῦ Ἑλλησπόντου κατεναυμάχησε τὸν σπαρτιατικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἔχασε καὶ αὐτὸν τὸν ναύαρχόν του, τὸν *Μίνδαρον*. Ἐπὶ πλέον κατέλαβε τὴν Κύζικον καὶ πολλὰς ἄλλας πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου, ἔγινε κύριος τοῦ Βοσπόρου καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Χαλκηδόνα καὶ τὸ Βυζάντιον. Κατόπιν τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτῶν ὁ Ἀλκιβιάδης ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 407 π.Χ. ἔπλευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ὁ λαὸς τὸν ὑπέδεχθη μὲ ἔξαλλον χαρὰν καὶ διὰ ψηφίσματος τῆς ἐκκλησίας ἀνεκήρυξεν αὐτὸν *στρατηγὸν ἀπτοκράτορα*, δηλαδὴ στρατηγὸν μὲ ἀπερίοριστον ἐξουσίαν.

Ὁ Ἀλκιβιάδης μὲ ἰσχυρὸν στόλον ἔπλευσεν εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ τύχη ἔπαυσε πλέον νὰ τὸν εὖνοῃ. Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Δαρεῖος Β' διώρισε

σατράπην τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Κύρου ἀντὶ τοῦ Τισσαφέρνους. Ὁ Κύρος ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τοὺς ἐβοήθει, ὅσον ἠδύνατο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀλκιβιάδης ἔχασε τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Τισσαφέρνους.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος σοβαρὸς ἀντίπαλος τοῦ Ἀλκιβιάδου παρουσιάσθη. Τὴν ἀρχηγίαν τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου ἀνέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μινδάρου ἀνὴρ κατὰ πολὺ ἀνώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς προηγουμένους, ὁ Λύσανδρος. Μὲ τὴν στρατηγικὴν πείραν ὁ νέος Σπαρτιάτης ναύαρχος συνεδύαζε καὶ ἐξαίρετον διπλωματικὴν εὐστροφίαν.

Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἐδοκίμασε τὴν ἀξίαν τοῦ Λυσάνδρου πολὺ ταχέως. Κατὰ τὴν πρώτην σύγκρουσιν μὲ αὐτὸν βορείως τῆς Ἐφέσου εἰς τὸ ἀκρωτήριο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Νότιον ἠττήθη. Εἰς τὴν ναυμαχίαν δὲν ἔλαβε μέρος ὁ Ἀλκιβιάδης, διότι ἀπουσίαζεν εἰς ἄλλην ἀποστολὴν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἀπήλλαξεν ἀπὸ τὴν εὐθύνην. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρησαν αὐτὸν ὑπαίτιον τοῦ ἀτυχήματος καὶ τὸν καθήρεσαν ἀπὸ τὴν στρατηγίαν. Εἰς ἀντικατάστασίν του ἐξέλεξαν δέκα στρατηγούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἰκανώτερος ἦτο ὁ Κόνων.

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἀλκιβιάδου ὑπῆρξε σοβαρὸν σφάλμα τῶν Ἀθηναίων, διότι δὲν εἶχον ἄλλον ἀντάξιον αὐτοῦ στρατηγόν. Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν ἐπανῆλθε πλέον εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἀπεσύρθη εἰς ἰδιόκτητον ὠχυρωμένην περιοχὴν εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως.

Ἡ ναυμαχία παρὰ τὰς Ἀργινούσας

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 406 π.Χ., ἐπειδὴ ἔληξεν ὁ χρόνος τῆς ναυαρχίας τοῦ Λυσάνδρου, οἱ Σπαρτιαῖται ἔστειλαν ὡς ναύαρχον τοῦ στόλου τὸν Καλλικρατίδαν, ἄνδρα μὲ πανελληνία αἰσθήματα. Μὲ ψυχικὸν πόνον ἔβλεπεν ὁ Καλλικρατίδης νὰ συνεχίζεται ὁ ἀδελφοκτόνος ἐμφύλιος σπαραγμὸς καὶ νὰ τὸν ὑποθάλλουν μὲ χρήματα οἱ Πέρσαι: «Εἶναι ἀθλιώτατοι οἱ Ἕλληνες, ἔλεγε, διότι κολακεύουν τοὺς βαρβάρους δι' ὀλίγα χρήματα» καὶ προσέθετεν ὅτι, ἂν ἐπιστρέψῃ σῶος εἰς τὴν Σπάρτην, θὰ καταβάλλῃ ὅλας τὰς δυνάμεις του νὰ συμφιλιώσῃ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Ἀθηναίους.

Ἐν τούτοις ὁ Καλλικρατίδας δὲν ἔδειξεν ἀδράνειαν εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν ἡ πατρίς του. Εἶχε μάλιστα εὐθὺς ἀμέσως σπουδαίαν ἐπιτυχίαν. Κατῶρθωσε νὰ ἀποκλείσῃ τὸν ναύ-αρχον τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου Κόνωνα μετὰ τῶν πλοίων του εἰς τὸν λιμένα τῆς Μυτιλήνης.

Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἔμαθον τὸ ἀτύχημα τοῦ Κόνωνος, ἠτοίμασαν ταχέως 110 τριήρεις, αἱ ὁποῖαι ἔπλευσαν εἰς τὴν Σάμον. Ἐκεῖ ἠνώθησαν μετὰ ἄλλας 40 συμμαχικὰς καὶ διηυθύνθησαν πρὸς τὴν Λέσβον. Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Καλλικρατίδας ἄφησε μίαν μοῖραν τοῦ στόλου νὰ πολιορκῇ τὸν Κόνωνα, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μετὰ τὰ ὑπόλοιπα 120 πλοῖα πρὸς συνάντησιν τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ δύο στόλοι συνεκρούσθησαν πλησίον τῶν νησίδων Ἀργινοῦσῶν, μετὰ τῆς Λέσβου καὶ τῶν μικρασιατικῶν παραλίων. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν αὐτὴν οἱ Ἀθηναῖοι ἐνίκησαν περιφανῆ νίκην. Μέγα μέρος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου κα- **406 π.Χ.** τεστράφη, ὁ ἴδιος δὲ ὁ ναύαρχος Καλλικρατίδας ἐπνίγη. Οἱ Σπαρτιαῖται, οἱ ὁποῖοι ἐπολιόρκουν τὸν Κόνωνα, ὅταν ἔμαθον τὴν ἤτταν, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπέπλευσαν εἰς Χίον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Κόνων ἠλευθερώθη, ἠνώθη μετὰ τοὺς νικητὰς καὶ ὅλος μαζί ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος ἔπλευσεν εἰς τὴν Σάμον.

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν ἀξιοκατάκριτον διαγωγὴν ἀπέναντι τῶν νικητῶν στρατηγῶν καὶ ἠμαύρωσαν τὴν νίκην των. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν οἱ στρατηγοὶ δὲν ἠδυνήθησαν, λόγῳ τῆς μεγάλης θαλασσοταραχῆς, νὰ περισυλλέξουν τοὺς ναυαγούς καὶ τοὺς νεκρούς των. Κατηγορήθησαν ἕνεκα τούτου ἀπὸ τοὺς δημαγωγούς διὰ παράβασιν καθήκοντος καὶ ἀνεκλήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Μετὰ μικρὰν διαδικασίαν ἐνώπιον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατεδικάσθησαν ὅλοι εἰς θάνατον, πλὴν τοῦ Κόνωνος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν. Εἰς τὴν δραματικὴν ἐκείνην περίστασιν ἐθαυμάσθη ἡ ἀφοβία καὶ ὁ ἀνώτερος χαρακτήρ τοῦ προεδρεύοντος τῆς ἐκκλησίας φιλοσόφου Σωκράτους, ὁ ὁποῖος μόνος ἀντετάχθη εἰς τὴν παράνομον καταδίκην τῶν στρατηγῶν.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς

Ἐλίγον μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῶν Ἀργινοῦσῶν, κατ' ἀπαιτή-

σιν τῶν συμμάχων, οἱ Σπαρτιᾶται ἀνέθεσαν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στόλου εἰς τὸν Λύσανδρον. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἀπηγόρευεν ὁ νόμος νὰ ἐκλεγῆ ναύαρχος δύο φορές τὸ ἴδιον πρόσωπον, διώρισαν κατὰ τύπους ἄλλον ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, ὡς ἐπιστολέα δέ, δηλαδὴ ὑποναύαρχον, τὸν Λύσανδρον.

Ὁ Λύσανδρος ἔπλευσεν εἰς τὰ μικρασιατικά παράλια, ἀλλ' ἀπέφυγε νὰ ἀντιμετωπίσῃ εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ σπαρτιατικοῦ. Μὲ ἐπιδειξίους ἐλιγμούς ὁ Σπαρτιάτης ναύαρχος κατῶρθωσεν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἰωνίας νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ νὰ προσορμισθῆ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν Ἄβυδον, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Λάμψακον, πόλεις ἐπὶ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἠκολούθουν κατὰ πόδας τὸν Λύσανδρον καὶ ἠγκυροβόλησαν μὲ 180 πολεμικὰ σκάφη εἰς μίαν θέσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Ἑλλησπόντου, ἣ ὁποία ὠνομάζετο Αἰγὸς ποταμοῖ. Ἀπὸ ἐκεῖ ἰσχυραὶ μοῖραι τοῦ στόλου ἐξήρχοντο καθημερινῶς εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος καὶ προεκάλουν τὸν Λύσανδρον εἰς ναυμαχίαν, ἀλλὰ ματαίως. Ὁ Λύσανδρος ἤρκεϊτο νὰ παρακολουθῆ τὰς κινήσεις καὶ τὰς ἀσχολίας των εἰς τὸ ἀγκυροβόλιόν των. Ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε τὰς κινήσεις τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Λυσάνδρου ἀπὸ τὰ κτήματά του, συνεβούλευσεν ἐπανειλημμένως τοὺς Ἀθηναίους στρατηγούς νὰ ἀλλάξουν ἀγκυροβόλιον. Ἄλλ' αἱ συστάσεις του ἔμειναν ἄκαρποι, « αὐτοὶ γὰρ νῦν ἔλεγον στρατηγεῖν, οὐκ ἐκεῖνον ».

Τοιουτοτρόπως τὴν πέμπτην ἡμέραν, ἀφ' ὅτου οἱ Ἀθηναῖοι εἰχον καταπλεύσει εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς, συνετελέσθη εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην τὸ μεγαλύτερον δράμα ὀλοκλήρου τοῦ πολέμου. Ἐνῶ τὰ πληρώματα τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου εἶχον ἀποβιβασθῆ καὶ ἦσαν διεσκορπισμένα εἰς τὴν ξηρὰν, ὁ Λύσανδρος ἐπετέθη αἰφνιδιαστικῶς κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν κατέλαβεν ὀλόκληρον. Μαζὶ μὲ τὰ πλοῖα ἤχμαλώτισε καὶ τὰ πληρώματά των, τὰ ὁποῖα ἀνήρχοντο εἰς 3.000 ἄνδρας. Ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν του κατόρθωμα ἐκηλίδωσε μὲ ἀπάνθρωπον πρᾶξιν, διότι διέταξε νὰ φονεύσουν ὅλους τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους.

Μόνον ὁ Κόνων μὲ δώδεκα πλοῖα κατῶρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Κύπρον. Ἐξέφυγεν ἐπίσης καὶ τὸ ἱερὸν πλοῖον τῶν Ἀθηναίων, ἡ Πάραλος, ἣ ὁποῖα ἔφερεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν τρομερὰν ἀγγελίαν τῆς πρωτοφανοῦς καταστροφῆς.

Ἡ συμφορὰ διὰ τοὺς Ἀθηναίους ὑπῆρξεν αὐτὴν τὴν φορὰν ἀνεπανάρθωτος. Ὁ μακροχρόνιος καὶ καταστρεπτικὸς πόλεμος ἔληξε πλέον ὀριστικῶς.

Ὁ Λύσανδρος μετὰ τὴν νίκην τοῦ κατέπλεεν εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔμεινον ἀκόμη εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὑπεχρέωσε τὰς ἀθηναϊκὰς φρουρὰς καὶ τοὺς κληρούχους νὰ ἀπέρχωνται εἰς τὰς Ἀθήνας. Συγχρόνως κατεκράτει τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα μετέφερον ἀπὸ τὰς χώρας τοῦ Εὐξείνου Πόντου σῖτον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἦλιπιζεν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἠναγκάζοντο ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν νὰ ὑποκύβουν εὐκολώτερον. Ἐν τῷ μεταξύ κατέλαβε τὰς σπουδαιότερας πόλεις ἐκ τῶν συμμαχῶν τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Βυζάντιον, τὴν Χαλκηδῶνα, ἄλλας θρακικὰς πόλεις, τὴν Λέσβον καὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας. Εἰς ὅλας αὐτὰς ἐγκαθίστα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, τὰς λεγομένας *δεκαρχίας*, καὶ σπαρτιατικὴν φρουράν.

Ἀφοῦ ὁ Λύσανδρος ἐτακτοποίησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ πράγματα εἰς τὰς κτήσεις καὶ τὰς συμμαχικὰς πόλεις τῶν Ἀθηνῶν, ἔπλευσε πρὸς τὸν Πειραιᾶ μὲ 200 πολεμικὰ πλοῖα.

Πολιορκία καὶ παράδοσις τῶν Ἀθηνῶν

Ἦτο νύξ, ὅταν ἡ Πάραλος ἔφθασεν εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀνήγγειλε τὴν τρομερὰν εἶδησιν. Ὅλοι οἱ Πειραιεῖς καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐσηκώθησαν ἐπὶ ποδός. Καθ' ὄλην τὴν νύκτα οὐδεὶς ἐκοιμήθη. Θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ ἐγέμιζον τὴν ἀτμόσφαιραν. « *Δὲν ἐπένθουν*, λέγει ὁ Ξενοφῶν, *μόνον τοὺς σκοτωμένους, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον ἀκόμη τοὺς ἰδίους ἑαυτούς των, ἐπειδὴ εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι θὰ πάθουν ὅτι κακὸν εἶχον κάμει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων* ».

Τὴν ἐπομένην ἤρχισαν νὰ ἐτοιμάζωνται πρὸς ἄμυναν. Μετ' ὀλίγον κατέπλευσεν ὁ Λύσανδρος εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ἤρχισε τὴν πολιορκίαν τῶν δύο πόλεων ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Συγχρόνως οἱ βασιλεῖς Ἁγίς καὶ Πausανίας, μὲ ὄλην τὴν περσικὴν δύναμιν τῆς σπαρτιατικῆς συμμαχίας, ἀπέκλεισαν τὰς Ἀθήνας τελείως ἀπὸ τὴν ξηράν.

Ἐν τούτοις ἡ πόλις ὑπέμεινε μὲ καρτερίαν τὴν πολιορκίαν ἐπ' ἀρκετόν. Μόνον ὅταν αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον ἐντελῶς καὶ οἱ θάνατοι ἀπὸ τὴν πείναν ἐπληθύνοντο καθημερινῶς, ἠναγκάσθησαν νὰ στείλουν πρέσβεις εἰς τοὺς πολιορκητὰς περὶ παραδόσεως. Ἄλλ' ὁ Ἁγίς ἀπήν-

τησεν, ὅτι αὐτὸς δὲν ἦτο ἀρμόδιος διὰ τὴν εἰρήνην καὶ συνεστησε νὰ σταλοῦν οἱ πρέσβεις εἰς τὴν Λακεδαίμονα. Οἱ Ἀθηναῖοι ὑπήκουσαν.

Εἰς τὴν Σπάρτην ὅλοι οἱ Σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν συνήλθον εἰς συνέδριον, διὰ νὰ ἀποφασίσουν περὶ τῆς εἰρήνης. Κατ' αὐτὸ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι προέτειναν νὰ μὴ συνθηκολογήσουν μὲ τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ νὰ καταστρέψουν ἐντελῶς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Σπαρτιαῖται ὅμως « οὐκ ἔφασαν πόλιν ἑλληνίδα ἀνδραποδιεῖν μέγα ἀγαθὸν εἰργασμένην ἐν τοῖς μεγίστοις κινδύνοις τοῖς Ἑλλάδος » (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά). Ὁδηγήθησαν δηλαδή οἱ Σπαρτιαῖται εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐκαυχῶντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ἠκολούθουν μόνοι αὐτοὶ ἐξ ὄλων τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς πολέμους πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς: « πρὸς τὸ ὁμόφυλον μέχρι νίκης δεῖ πολεμεῖν καὶ μὴ δι' ὀργὴν ἰδίαν τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων διαφθεῖρειν » (Πλάτωνος Μενέξενος). Ἡ γνώμη τῶν Σπαρτιατῶν ὑπερίσχυσεν.

Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης οἱ Ἀθηναῖοι ἐδέχθησαν νὰ συνάψουν εἰρήνην μὲ βαρυτάτους ὄρους. Κατὰ τὰς διατάξεις τῆς συν-
404 π. X. θήκης ὑπεχρέωθησαν: 1) νὰ κρημνίσουν τὰ μακρὰ τείχη καὶ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Πειραιῶς, 2) νὰ παραδώσουν τὸν στόλον των ἐκτὸς 12 πλοίων, 3) νὰ δεχθοῦν τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐξορίστων διὰ τὰ πολιτικὰ ἀδικήματα καὶ 4) νὰ ἔχουν τοὺς ἰδίους ἐχθροὺς καὶ φίλους μὲ τοὺς Σπαρτιατάς καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν ὅπουδῆποτε πολεμοῦν.

Μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς εἰρήνης ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ὁ Λύσανδρος ἀπεβιβάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ἀμέσως ἤρχισε νὰ κρημνίζῃ τὰ τείχη, ἐνῶ αὐλητρίδες ἐχόρευον μὲ τὴν συνοδείαν αὐλοῦ καὶ οἱ σύμμαχοι ἐπανηγύριζον. Εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἤρχιζεν ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ τοῦτο ὁ Λύσανδρος ἐπλευσεν εἰς τὴν Σάμον, ἡ ὁποία ἔμενεν ἀκόμη πιστὴ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, κατέλαβε τὴν νῆσον καὶ ἀνέθεσε τὴν κυβέρνησίν της εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. Κατόπι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην θριαμβευτής. Ἔφερε μαζί του, ἐκτὸς τῶν ἄλλων λαφύρων, καὶ 470 τάλαντα, περισσεύματα ἐκ τῶν περσικῶν χρημάτων.

7. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἦτο ὀλέθριος διὰ τὴν Ἑλλάδα. Καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἠγωνίσθησαν μὲ τόσον πείσμα, ὥστε αἱ καταστροφαί, τὰς ὁποίας ἐπροξένησαν εἰς τὴν χώραν, ὑπῆρξαν ἀνεπανόρθωτοι. Ὅλη ἡ μακρά, ἐπίπονος καὶ δημιουργικὴ ἐργασία, τὴν ὁποίαν εἶχον καταβάλλει οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν περίοδον τῆς εἰρήνης, ἐξεμηδενίσθη. Οἱ ἄγροί ἐγκατελείφθησαν, ἡ ὑπαιθρος ἐδενδροτομήθη, σπουδαῖαι Ἑλληνικαὶ πόλεις μετεβλήθησαν εἰς ἐρείπια καὶ οἱ κάτοικοὶ τῶν ἐξωντῶθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν. Μυριάδες ἄνθρωποι ἐξ ἄλλου ἐχάθησαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ἀπὸ τὰς στερήσεις, τὰς κακουχίας καὶ τὰς ἐπιδημίας. Γενικῶς ἡ ὑλικὴ φθορὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστος.

Ἄλλα καὶ αἱ ἠθικαὶ ζημίαι δὲν ἦσαν μικρότεροι. Οἱ Ἕλληνες διεκρίνοντο ἀνέκαθεν διὰ τὸν ἥρεμον χαρακτήρα καὶ τὰ ἀπαλά τῶν ἦθη. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τοῦ πολέμου αὐτοῦ τόσον εἶχον ὀξυνθῆ τὰ πάθη, ὥστε καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι παρεσύρθησαν εἰς ἀγριότητας, αἱ ὁποῖαι ἐκηλίδωσαν τὸν πολιτισμὸν τῶν. Ἐλησμόνησαν τὴν κοινὴν καταγωγὴν, τοὺς κοινούς κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνας καὶ ἔθεσαν ὡς σκοπὸν τὴν ἐξόντωσιν τῶν ὁμοφύλων καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς ὠραίας τῶν χώρας. Δὲν ἐσεβάσθησαν οὔτε τοὺς θεοὺς οὔτε τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους. Φονεύουν τοὺς αἰχμαλώτους, πωλοῦν ὡς δούλους Ἕλληνας, καταστρέφουν ἐκ θεμελίων πόλεις καὶ γενικῶς διαπράττουν κακουργήματα ἀνάξια τῶν παραδόσεών τῶν. Τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι ὁ μόνος νόμος, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν. Ὁ Θουκυδίδης περιγράφων τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν, ἡ ὁποία ἐπεκράτησε κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἑλλάδα, λέγει τὰ ἑξῆς: « *Συνέβησαν ταῦτα, καθόσον οὐδὲν μέσον συμφιλίωσεως τῶν ἀντιπάλων ὑπῆρχεν, ἀφοῦ οὔτε οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐδίδοντο, ἐτηροῦντο, οὔτε οἱ ὄρκοι ἐνέπνεον φόβον, ἀλλ' ὅλοι γενικῶς, ὅταν συνῆπτον συμφωνίαν, ὑπελόγιζον μᾶλλον, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ τηρηθοῦν τὰ συμφωνηθέντα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλάμβανον ἐκ τῶν προτέρων τὰ μέτρα τῶν, διὰ νὰ μὴ πάθουν κακὸν ἀπὸ τὴν ἀσφαλῆ παραβίασίν τῶν* ».

Ἐφθασαν ἀκόμη εἰς τοιοῦτον σημεῖον ταπεινώσεως οἱ Ἕλληνες, ὥστε νὰ προκαλέσουν τὴν ἐπέμβασιν καὶ αὐτῶν τῶν Περσῶν εἰς τὸν μεταξύ των ἀγῶνα. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐνίκησαν τοὺς Ἀθηναίους μὲ περσικὰ χρήματα.

Αὐτὰς τὰς ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς συμφορὰς ἐπεσῶρευσε εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Ἐν τούτοις διετήρει ἀκόμη τὸ ἔθνος ἀρκετὴν ζωτικότητα, τὴν ὁποίαν ὁμως ἐξήντηλε μετ' ὀλίγα ἔτη εἰς ἄλλους ἐμφυλίους ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ παρέσυρεν ἐκ νέου ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ὁ φθόνος μεταξύ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων.

Ἐπῆρξε δυστύχημα διὰ τὸν ἑλληνισμόν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας, οἱ ὁποῖοι τόσον ἐξύψωσαν τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ ἐδημιούργησαν πολιτισμόν, πρὸ τοῦ ὁποίου κλίνει εὐλαβῶς τὸ γόνυ ἡ ἀνθρωπότης, εἶχον καὶ σοβαρὰ ἐλαττώματα. Τὰ χειρότερα ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ φιλοπρωτία. Ἀπὸ τοὺς ὁμηρικὸς ἀκόμη χρόνους ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξύ τῶν ἡρώων καὶ ὁ ἀσυγκράτητος πόθος πρὸς ὑπεροχὴν ἐδημιούργησαν ὀξείας ἀντιθέσεις καὶ ἐδίδον ἀφορμὴν εἰς συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι παρέβλαπτον τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἴδια ἐλαττώματα ἐβάρυνον τοὺς προγόνους μας καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Εἰς αὐτὰ ἀκριβῶς ὀφείλεται τὸ γεγονός, ὅτι δὲν κατῴρθωσαν αἱ ἀρχαῖαι Ἑλληνικαὶ πόλεις νὰ ἀποτελέσουν ἑνιαῖον κράτος μὲ κοινὰς πολιτικὰς ἐπιδιώξεις. Αὐτὰ προεκάλεσαν τοὺς μακροὺς καὶ καταστρεπτικοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν τὸ ἔθνος εἰς τὴν παρακμὴν, ἐξησθένισαν τὰς δυνάμεις του καὶ ὑπέσκαψαν τὴν ἐλευθερίαν του. Τοῦτο ἀποτελεῖ διδακτικώτατον μάθημα δι' ἡμᾶς. Μόνον ἡ εὐγενὴς ἀμιλλα μεταξύ τῶν πολιτῶν καὶ ἡ ἰσχυρὰ ἔθνικὴ ἀλληλεγγύη συντηροῦν τὴν δύναμιν τῶν λαῶν καὶ ὀδηγοῦν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν εὐημερίαν.

8. ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ ἀκμὴ τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν λαμπρὰν πεντηκονταετίαν, ἡ ὁποία ἠκολούθησε μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὀφείλετο εἰς τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Κυρίως ὁμως ἦτο ἔργον τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι διηύθυνον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τὰς τύχας των.

Ὁ *Μιλτιάδης*, πρῶτος μὲ τὴν στρατηγικὴν ἰδιοφυΐαν, τὸν ἐξοχον νοῦν, τὴν φλογερὰν φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν, ἔθεσε

εις τὸν Μαραθῶνα τὰ θεμέλια τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του.

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον μοναδικὴν τύχην κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ τύχησαν πράγματι νὰ γεννήσουν ὄχι μόνον ἓνα, ἀλλὰ σειράν μεγάλων ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς προσέθετε κάτι εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἄλλου.

Ὁ Θεμιστοκλῆς μὲ τὸν δαιμόνιον νοῦν κατέστησε τὰς Ἀθήνας ναυτικὴν δύναμιν, ἡ ὁποία συνέτριψε τὸν περσικὸν στόλον, ἐξησφάλισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔδωκεν ἀργότερα διέξοδον πρὸς ὅλας τὰς θαλάσσας εἰς τὸν ἐπιχειρηματικὸν νοῦν, τὴν τόλμην καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν Ἀθηναίων. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ ναυτικὸν κράτος τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἄλλος ὀνομαστὸς Ἀθηναῖος, ὁ Ἀριστείδης, διωργάνωσε καὶ ἔστερέωσε.

Ὁ ἀντάξιος πρὸς τὸν πατέρα υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου Κίμων ἠύξησε τὴν ναυτικὴν δύναμιν, διότι προσέθεσεν εἰς αὐτὴν τὰς νησιωτικὰς καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ περιώρισε τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν μόνον εἰς τὰς κατὰ ξηρὰν κτήσεις του.

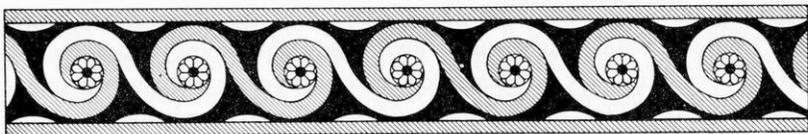
Ὅταν, μετὰ τὸν θάνατον ὄλων αὐτῶν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, ἡ διοίκησις τῶν Ἀθηνῶν περιῆλθεν εἰς τὰς ἰσχυρὰς χεῖρας τοῦ μεγαλοφυοῦς Περικλέους, ἡ δύναμις τῆς πόλεως ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν. Τὸ λέγει ὁ ἴδιος εἰς τὸν περίφημον Ἐπιτάφιόν του. «Ὁ, τι ἐδημιουργήθη πέραν ἀπὸ τὴν κυρίαρχον θέσιν, τὴν ὁποίαν μᾶς ἐκληροδοτήσαν οἱ πατέρες μας, τὸ ἀνεπτύξαμεν οἱ ἴδιοι ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι εὐρισκόμεθα ἀκόμη σήμερον εἰς τὴν ὄριμον περίπτον ἡλικίαν, καὶ ἐφωδιάσαμεν τὴν πόλιν μας καθ' ὅλα, ὥστε καὶ διὰ τὸν πόλεμον καὶ διὰ τὴν εἰρήνην νὰ ἔχη πλήρη αὐτάρκειαν». Ὅλοι οἱ πολῖται αἰσθάνονται τὴν ὄρεξιν καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συντελέσουν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τῆς πατρίδος των. Ἡ κοινωνικὴ, ἡ πνευματικὴ, ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ζωὴ φθάνει εἰς ἐξαιρετικὴν ἀνθησιν, ἡ ὁποία ἔδωκε δόξαν καὶ γόητρον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς ἐπέβαλεν εἰς τὴν συνειδησιν ὄλων τῶν Ἑλλήνων ὡς πρώτην πόλιν τῆς Ἑλλάδος.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Μιλτιάδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Κίμων καὶ ὁ Περικλῆς ἔγιναν οἱ πρωτεργάται τῆς θαυμαστῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν.

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους ἐκλείπουν αἱ μεγάλαι φυσιογνωμῖαι μὲ τὸν ἀγνὸν πατριωτισμὸν, τὸν ἐξοχον νοῦν, τὸν ἀκέραιον χα-

ρακτῆρα. Τὴν θέσιν των καταλαμβάνουν κατὰ τὸ πλεῖστον δημαγωγοί, ταπεινοὶ συμφεροντολόγοι, αὐθάδεις ἐγωῖσταί, χωρὶς πολιτικὰς ἢ ἠθικὰς ἀρχάς, ἄνθρωποι μὲ ἓνα λόγον φαῦλοι. Αὐτοί, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, ἐσπατάλησαν ἀσκόπως τὰς δυνάμεις τῆς πόλεως, διέλυσαν τὴν ἀθηναϊκὴν ἡγεμονίαν καὶ προητοίμασαν τὴν παράδοσιν τῆς πατρίδος των εἰς τὴν δουλείαν τῆς Σπάρτης.

Εὐτυχεῖς οἱ λαοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν τύχην νὰ τοὺς κυβερνοῦν εὐφρεῖς, ἱκανοί, φιλοπάτριδες καὶ ἠθικοὶ ἄνδρες! Καὶ ἂν δὲν τοὺς ὀδηγοῦν πάντοτε εἰς τὴν μεγαλουργίαν, ἐξασφαλίζουν τουλάχιστον εἰς αὐτοὺς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν προκοπὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

**Αἱ νέαι ὀλιγαρχίαι. — Ἡ ὀλιγαρχία τῶν τριάκοντα
εἰς τὰς Ἀθήνας**

Μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἀθηνῶν ἡ Σπάρτη ἔμεινεν ἡ μόνη κυρίαρχος δύναμις. Ἀλλ' οἱ Σπαρτιᾶται, ἀφοῦ ἐπέτυχον νὰ γίνουσι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, ἐλησμόνησαν ὅλας τὰς ὑποσχέσεις περὶ ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας εἶχον δώσει εἰς τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου.

Ἡ πρώτη πολιτικὴ πράξις τῆς Σπάρτης, μετὰ τὸν εὐτυχῆ διὰ αὐτὴν τερματισμὸν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτο νὰ μεταβάλλῃ τὰ πολιτεύματα τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηναίων. Παντοῦ οἱ Σπαρτιᾶται κατέλυσαν τὰς δημοκρατίας καὶ ἐγκατέστησαν ὀλιγαρχικὰς κυβερνήσεις ἀπὸ τοὺς πιστοτέρους φίλους των. Ἔστελλον ἐπίσης εἰς κάθε σύμμαχον πόλιν Σπαρτιᾶτην διοικητὴν, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο ἀρμόστης, καὶ τὰς ὑπεχρέωνον νὰ πληρῶνουν φόρον μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἔδιδον ἄλλοτε εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου αἱ Ἕλληνικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἠγωνίσθησαν καὶ ὑπέστησαν θυσίας διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ Σπάρτη, δὲν ἐβράδυνον νὰ μετανοήσουν. Πολὺ ταχέως ἐνόησαν, ὅτι ἔπεσαν εἰς νέον ζυγὸν χειρότερον ἀπὸ τὸν πρῶτον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Λύσανδρος παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως εἰς τριάκοντα ὀλιγαρχικοὺς μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι θέλει νὰ κα-

ταρτίση τὸν νέον καταστατικὸν χάρτην τῆς πολιτείας, ὅπως λέγομεν σήμερον. Ἄλλ' αὐτοί, μόλις κατέλαβον τὴν ἀρχήν, διώρισαν 500 βουλευτὰς ἀπὸ τοὺς ἐμπαθεστέρους ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἀντικατέστησαν ὅλας τὰς ἄλλας ἀρχάς, ὅπως ἤθελον. Τοιοῦτοτρόπως ἀντὶ τῶν νόμων ἐκυβέρνησα ἡ αὐθαίρετος θέλησις τῶν ὀλίγων.

Διὰ τὰ στηρίξουν τὴν ἀρχήν των οἱ *Τριάκοντα*, ἐχρησιμοποιοῦν ἐκτὸς τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς, τὴν ὁποίαν ἐγκατέστησεν ὁ Λύσανδρος, καὶ σῶμα ἱππέων ἀπὸ ὀλιγαρχικοὺς τῆς ἀρεσκείας των. Συγχρόνως ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιβληθοῦν μετὰ τὴν τρομοκρατίαν, τὴν ἐξορίαν, τὴν σφαγὴν. Κάθε πολίτην, ὁ ὁποῖος δὲν ἐνέπνεεν εἰς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην, τὸν ἐφόνευον. Δὲν ἔκαμνον διάκρισιν μετὰ πλουσίων ἢ πτωχῶν, δημοκρατικῶν ἢ ὀλιγαρχικῶν, ἐντοπίων ἢ ξένων. Ὅπως λέγει ὁ Ἴσοκράτης, « εἰς διάστημα τριῶν μηνῶν μόνον ἐθανάτωσαν χωρὶς καμμίαν διαδικασίαν περισσοτέρους ἀπὸ ὅσους ἐδίδαξεν ἡ πόλις καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς δημοκρατίας » (Ἴσοκράτους Πανηγυρικός). Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς των οἱ τριάκοντα ἐφόνευσαν περισσοτέρους ἀπὸ 1.500 πολίτας, ἐνῶ πολλοὺς ἄλλους ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν. Διὰ τὰ βίαια μέσα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν ἐναντίον τοῦ λαοῦ, καὶ διὰ τὰς φρικιαστικὰς κακουργίας των ὠνομάστησαν τ ὕ ρ α ν ν ο ι. Ἡ τρομοκρατία τῶν τριάκοντα ἐφθασεν εἰς τὴν ἀποκορύφωσίν της, ὅταν ὁ σημαντικώτερος καὶ αἰμοβρώτερος ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Κ ρ ι τ ῖ α ς, ἐθανάτωσε καὶ αὐτὸν τὸν συνάρχοντά του Θ η ρ α μ ἔ ν η ν.

Ἐποκατάστασις τῆς δημοκρατίας εἰς τὰς Ἀθήνας

Ἀπ' αὐτοὺς, οἱ ὁποῖοι εἶτε ἐξωρίσθησαν εἶτε μόνοι ἐγκατέλειψαν τὰς Ἀθήνας ὡς δημοκρατικοί, πολλοὶ κατέφυγον εἰς τὰς Θήβας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Θ ρ α σ ὕ β ο υ λ ο ς, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Ὁ Θρασύβουλος δὲν ἠνείχετο νὰ βλέπῃ τὴν πατρίδα του ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν τριάκοντα καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ. Πρὸς τοῦτο ὠργάνωσε δύναμιν ἐξ 70 ἀνδρῶν ἀπὸ τοὺς ἀνδρειότερους ἐξορίστους καὶ μετὰ αὐτοὺς κατέλαβε τὴν Φ υ λ ῆ ν, ὄχυρον φρούριον ἐπὶ τῆς Πάρνηθος.

Οἱ Τριάκοντα ἐπετέθησαν μετὰ ἀρκετὴν δύναμιν κατὰ τοῦ φρου-

ρίου, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ δύναμις τῶν δημοκρατικῶν ἔδεκαπλασιάσθη καὶ μὲ αὐτὴν ὁ Θρασύβουλος ἐπροχώρησε καὶ κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ. Ὁ Κριτίας ὤρμησεν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἐφονεύθη. Τότε οἱ ἴδιοι οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καθήρσαν τοὺς τριάκοντα, οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Οἱ Σπαρτιαῖται, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἐν τῷ μεταξύ εἰς βοήθειαν τῶν ὀλιγαρχικῶν, δὲν ἤκουσαν τὰς συστάσεις τοῦ Λυσάνδρου νὰ προσβάλουν τοὺς δημοκρατικούς. Προετίμησαν νὰ μεσολαβήσουν διὰ τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο μερίδων. Χάριν αὐτῆς ἐδέχθησαν νὰ μὴ ἐπανέλθουν οἱ τριάκοντα εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ὅταν ἀποκατεστάθη ἡ τάξις εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς Ἀττικῆς, καὶ ὁ Θρασύβουλος εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν πόλιν. Ἡ πρώτη πράξις τοῦ ἦτο **403 π. Χ.** νὰ ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ νὰ θυσιάσῃ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν. Κατόπιν ἐχορήγησε γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ ἐπανέφερε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα.

Ἡ ἀρχὴ τῶν τριάκοντα διήρκεσε μόνον ὀκτῶ μῆνας, ἡ δὲ κατάλυσις τῆς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ταπείνωσις τῆς σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας.

Ἡ Σπάρτη καὶ οἱ Πέρσαι. — Ἡ Κύρου Ἀνάβασις

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Λακεδαιμόνιοι κατῶρθωσαν, ὅπως εἶδομεν, νὰ ἀποκτήσουν τὴν συμπάθειαν τῶν Περσῶν καὶ νὰ λαμβάνουν ἀπὸ αὐτοὺς χρήματα. Ἐν τούτοις, μεταξύ τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως δὲν ἐβράδυνε νὰ δημιουργηθῇ ἐχθρότης. Ἀφορμὴν εἰς αὐτὴν ἔδωκεν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξου τοῦ Β', βασιλέως τῶν Περσῶν.

Τὸ ἔτος 404 π.Χ. ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Δαρεῖος Β'. Οὗτος ἀφῆκε δύο υἱούς, τὸν Ἀρταξέρξην, ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη εἰς τὸν θρόνον, καὶ τὸν Κῦρον τὸν νεώτερον, σατράπην τῆς Λυδίας. Ὁ Κῦρος ἐσκέφθη νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν ἀδελφόν του καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸς βασιλεὺς. Τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων του ἐβάσιζε κυρίως εἰς τὴν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν οἱ Πέρσαι τῆς σατραπείας του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων. Πράγματι δέ, εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του πρὸς αὐτοὺς κατὰ τὴν τελευταίαν

περίοδον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν των. Οἱ Σπαρτιᾶται ἐδέχθησαν εὐχαρίστως νὰ τὸν βοηθήσουν κατὰ θάλασσαν. Ἄλλ' ὁ Κύρος εἶχε κυρίως ἀνάγκην δυνάμεων κατὰ ξηρὰν. Διὰ τοῦτο ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν δοκιμασμένην ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, λόγῳ τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς πενίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἑλλάδα, πολλοὶ ἄνθρωποι εἶχον μείνει χωρὶς ἐργασίαν ἢ ἄλλον πόρον ζωῆς καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑπηρετοῦν οἰονδήποτε ὡς μισθοφόροι. Ὁ Κύρος λοιπὸν συνήθροισεν ἐξ αὐτῶν 13.000 μαχητὰς μὲ ἰδικούς των ἀρχηγούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὁ Σπαρτιάτης Κλέαρχος. Μὲ τὴν δύναμιν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι χάριν συντομίας ὠνομάσθησαν Μύριοι, καὶ μὲ 100.000 περσικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ἀριαῖον ἐξεκίνησεν ὁ Κύρος ἀπὸ τὰς Σάρδεις τὴν ἀνοιξιν τοῦ 401 π.Χ. καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Περσίας. Αὕτῃ εἶναι ἡ περίφημος Κύρου Ἀνάβασις.

Ὁ Ἀρταξέρξης ἐπληροφόρηθῆ ἐγκαίρως ἀπὸ τὸν σατράπην τῆς Καρίας Τισσαφέρην τὰ σχέδια καὶ τὰς ἐτοιμασίας τοῦ Κύρου καὶ ἐπῆλθεν ἐναντίον του μὲ μεγάλας δυνάμεις. Οἱ δύο στρατοὶ **401 π.Χ.** συνεκρούσθησαν παρὰ τὰ Κούναξα τῆς Βαβυλωνίας.

Κατὰ τὴν μάχην (Σεπτέμβριος τοῦ 401 π.Χ.) ἐνίκησαν μὲν οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι τοὺς ἀπέναντί των παρατεταγμένους βαρβάρους, ἀλλ' ὁ Κύρος ἐφονεύθη καὶ ἡ ἐκστρατεία ἀπέτυχεν. Ὁ Ἀρταξέρξης ἐζήτησε τότε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας νὰ τοῦ παραδώσουν τὰ ὄπλα· ὅμως αὐτοὶ ἀπέκρουσαν τὴν ἀξίωσίν του. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀπάντησις ἐνὸς ἀπλοῦ Ἀθηναίου μισθοφόρου εἰς τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως. «*Ἡμεῖς, εἶπε, δὲν ἔχομεν αὐτὴν τὴν στιγμήν τίποτε ἄλλο ἀγαθὸν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὄπλα καὶ τὴν ἀνδρείαν μας. Λοιπὸν ἂν κρατήσωμεν τὰ ὄπλα μας, νομίζομεν ὅτι ἠμποροῦμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν ἀνδρείαν μας.* » *Ἄν ἀντιθέτως τὰ παραδώσωμεν, ἔχομεν τὴν ἰδέαν, ὅτι θὰ χάσωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν μας. Μὴ φαντάζεσαι ἐπομένως, ὅτι θὰ παραδώσωμεν εἰς σᾶς τὰ μόνα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα διαθέτομεν* » (Ξενοφῶντος, Κύρου Ἀνάβασις).

Ἡ κάθοδος τῶν Μυρίων

Οἱ Ἕλληνες μετὰ τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως ἐσκέφθησαν, ὅτι μόνον συντεταγμένοι, ὅπως ἦσαν, ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς

τὴν πατρίδα των. Οἱ Πέρσαι προσεποιήθησαν κατ' ἀρχάς, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ τοὺς διευκολύνουν εἰς αὐτό, ἕως ὅτου ὁ Τισσαφέρης κατῶρθωσε μὲ δόλον νὰ φονεύσῃ τοὺς στρατηγούς των.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ὁ Ἀθηναῖος *Ξενοφῶν*, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκολουθήσει ὡς ἰδιώτης τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου, ἐνεθάρρυνε τὸν ἀπηλπισμένον στρατὸν τῶν Μυρίων μὲ λόγους πατριωτικούς καὶ ἀνεπτέρωσε τὸ ἠθικόν του. Κατὰ συμβουλήν του ὁ στρατὸς ἐξέλεξε νέους στρατηγούς καὶ μεταξύ αὐτῶν καὶ τὸν ἴδιον. Τότε ἤρχισεν ἡ πορεία διὰ μέσου τῶν ἀγνώστων καὶ χιονοσκεπῶν ὁρέων τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Περσίας μὲ διεύθυνσιν πρὸς τὸν Εὐξείνιον. Αὐτὴ εἶναι ἡ πολυθρύλητος *Κάθοδος τῶν Μυρίων*. Μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν νέων στρατηγῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ *Ξενοφῶντος* οἱ Μύριοι ἐβάδισαν ἐπὶ τέσσαρας μῆνας μέσα εἰς τὴν ἀγνωστον χώραν, πολεμοῦντες πρὸς τὸ δριμύτατον ψῦχος, τὴν πείνα, τὰς κακουχίας καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔφθασαν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 400 π.Χ. εἰς τὴν *Τραπεζοῦντα*. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐσυνέχισαν παραλιακῶς τὴν πορείαν, ἔφθασαν εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ ἐπέρασαν εἰς τὸ Βυζάντιον περίπου 9.000. Ἀπὸ τὴν Θράκην οἱ ἑναπομείναντες 6.000 ὑπὸ τὸν *Ξενοφῶντα* ἐπέστρεψαν ἐκ νέου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἠνώθησαν μὲ τὸν σπαρτιατικὸν στρατὸν τοῦ στρατηγοῦ *Θίβρωνος*, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποβιβάσθῃ εἰς τὴν Ἰωνίαν καὶ ἐπολέμει ἐναντίον τοῦ Τισσαφέρους.

Τὸ κατόρθωμα τῶν Μυρίων, νὰ διέλθουν μὲ ὀλίγας σχετικῶς ἀπωλείας ἀπὸ αὐτὴν τὴν καρδίαν τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπέδειξεν ὅτι, καίτοι ἀκόμη διετῆρει αὕτη τὴν παλαιὰν ἔκτασίν της, εὕρισκετο εἰς παρακμῆν. Ἐπιστοποίησε προσέτι, τί θὰ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἂν εὕρισκεν ἱκανὸν ἀρχηγὸν νὰ τὸ ἐνώσῃ, νὰ τὸ ὑποβάλλῃ εἰς πειθαρχίαν καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ μὲ τὸ παράδειγμα του θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν. Δι' αὐτὸ ἔμεινεν ἀθάνατον τὸ ὄνομα τοῦ *Ξενοφῶντος*, εἰς τὸν ὁποῖον κυρίως ὠφείλετο τὸ θαῦμα τῆς καθόδου τῶν Μυρίων.

Πόλεμος μεταξύ Σπάρτης καὶ Περσῶν.

Ἀπόβασις τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ὁ Ἀγησίλαος

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐσκέφθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἐξασθένησιν τοῦ Περσικοῦ κράτους. Δὲν ἐχρειάζετο παρὰ νὰ δοθῇ δι' αὐτὸ ἡ

κατάλληλος εύκαιρία. Καί πράγματι δὲν ἤργησεν αὕτη νὰ παρουσιασθῆ.

Ὁ Ἄρταξέρξης, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κύρου, διὰ νὰ ἀνταμείψῃ τὸν Τισσαφέρην, διώρισεν αὐτὸν σατράπην καὶ τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκον πρωτύτερα εἰς τὴν σατραπείαν τοῦ Κύρου. Ὁ Τισσαφέρνης ἐσκέφθη τότε νὰ τιμωρήσῃ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἰωνίας, διότι εἶχον ταχθῆ μετὰ τὸν Κύρον. Οἱ Ἴωνες ἐνόησαν τὰ σχέδια τοῦ πονηροῦ Πέρσου καί, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ διατηρήσουν τὴν ἐλευθερίαν των καὶ νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ Πέρσου σατράπου, ἐζήτησαν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Σπάρτην.

Οἱ Σπαρτιᾶται ὡς ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ προστατεύσουν τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, ὅπως προηγουμένως οἱ Ἀθηναῖοι. Μὲ αὐτὸ τὸ πρόσχημα ἐδέχθησαν εὐχαρίστως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ἰωνικῶν πόλεων. Κατ' ἀρχὰς ἔστειλαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὸν στρατηγὸν Θίβρωνα μετὰ μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν. Μὲ αὐτὴν ἠνώθησαν οἱ 6.000 ἀπὸ τοὺς διασωθέντας Μυρίους ὑπὸ τὸν Ξενοφῶντα καὶ ἄρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους. Ἄλλ' ὁ Θίβρων δὲν ἠδυνήθη νὰ κάμῃ τίποτε ἀξιόλογον. Ἀντιθέτως μετὰ τὴν ἀνικανότητά του προεκάλεσε τὰ παράπονα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξέθεσε τὸ σπαρτιατικὸν γόητρον. Διὰ τοῦτο οἱ Σπαρτιᾶται τὸν ἀντικατέστησαν μετὰ τὸν στρατηγὸν Δερκυλίδα, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς διπλωματικῆς του εὐστροφίας κατάρθρωσε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Αἰολίδα.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶχε γίνει βασιλεὺς εἰς τὴν Σπάρτην ὁ Ἀγησίλαος. Οὗτος ἦτο μὲν μικρόσωμος καὶ χωλὸς εἰς τὸν ἕνα πόδα, ἀλλ' εἶχε μεγάλας ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι τὸν ἀνέδειξαν ἕνα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἦτο ἀπλοῦς εἰς τοὺς τρόπους, εὐγενής, φιλόνομος καὶ εὐπειθής εἰς τοὺς ἄρχοντας, στρατηγὸς ἔξοχος καὶ πρὸ πάντων ἀνὴρ μετὰ *πανελλήνια αἰσθήματα*.

Ὅταν ἔφθασαν εἰδήσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐτοιμάζει μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, προφανῶς ἐναντίον τῆς Σπάρτης, ὁ Ἀγησίλαος ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἀσίαν. Τὸ 396 π.Χ. ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἰωνίαν, ἐνίκησε τὸν Τισσαφέρην κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐξηυτέλισε τὴν δύναμιν τοῦ Ἄρταξέρξου. Ὁ μέγας βασιλεὺς τόσον πολὺ ἐταράχθη ἀπὸ τὰς ἤττας τοῦ Τισσαφέρνου, ὥστε ἐλησμόνησε τὰς μεγάλας εὐεργεσίας τοῦ σατράπου του καὶ διέταξε νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν.

Ὁ διάδοχος τοῦ Τισσαφέρνου Τιθραύστης ἐφάνη πολιτικώτερος. Ἐπειδὴ ἔβλεπε ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ πολεμήσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸν Ἀγησίλαον, συνωμολόγησε μαζί του ἐξάμηνον ἀνακωχὴν. Τὸν ἔπεισε μάλιστα νὰ στραφῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνακωχῆς ἐναντίον τοῦ Φαρναβάζου, σατράπου τῆς Φρυγίας. Ἦτο καὶ αὐτὸ δείγμα τῆς παραλυσίας καὶ παρακμῆς τοῦ Περσικοῦ κράτους.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς ἄλλοτε ἰσχυρᾶς αὐτοκρατορίας εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Ἀγησίλαος καὶ ἔπλαττε μεγάλα καὶ τολμηρὰ σχέδια. Δὲν ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ ὠνειρεύετο νὰ καταλύσῃ ὅλως διόλου τὸ Περσικὸν κράτος. Τὰ σχέδιά του ὁμως ἐναυάγησαν. Ὅ,τι δὲν κατῴρθωσαν οἱ Πέρσαι διὰ τῶν ὀπλων, τὸ ἐπέτυχεν ὁ Τιθραύστης διὰ τοῦ χρήματος. Μὲ ἄφθονον χρυσόν, τὸν ὅποιον ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατῴρθωσε νὰ συνενώσῃ τὰς σημαντικώτερας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῆς Σπάρτης.

ΟΙ ΝΕΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἀνάκλησις τοῦ Ἀγησιλάου ἐκ τῆς Ἀσίας.—Ὁ Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακὸς πόλεμος

Ὅλίγα ἔτη μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον παρατηρεῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλη μεταβολή. Ἡ ἀγανάκτησις ἐναντίον τῆς Σπάρτης ἔνεκα τῆς δεσποτικῆς πολιτικῆς τῆς εἶναι γενικὴ. Καὶ αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ σύμμαχοι εἶναι πολὺ δυσηρεστημένοι καὶ στρέφονται ἐναντίον τῆς. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἀντίπαλοι τῆς Σπάρτης Ἑλληνικαὶ πόλεις αὐξάνουν εἰς ἀριθμόν. Ἀλλὰ καὶ αἱ δυνάμεις των, αἱ ὅποια εἶχον φθαρῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, παρουσιάζονται τώρα ἐνισχυμένοι.

Αἱ Ἀθηναὶ ἤρχισαν νὰ ἀναλαμβάνουν οἰκονομικῶς μὲ τὸ ἐμπόριον. Τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμά των ἐστερεώθη καὶ οὐδεὶς φόβος ὑπῆρχε πλέον ἀπὸ τοὺς ὀλιγαρχικοὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐκμηδενισθῆ τελείως. Ἀλλὰ καὶ ὡς πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος αἱ Ἀθηναὶ ἐξηκολούθουν νὰ ἔχουν τὴν παλαιὰν λάμπιν των καὶ νὰ ἀσκοῦν γοητεῖαν εἰς ὅλον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

Οἱ Κορίνθιοι ἐξ ἄλλου δὲν ὠφελήθησαν τίποτε ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον αὐτοὶ προεκάλεσαν. Ὅταν μάλιστα εἶδον, ὅτι ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Ἀθηναίων διὰ νὰ ὑποδουλωθοῦν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἐγκατέλειψαν τὴν Σπάρτην καὶ προσεχώρησαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς.

Αἱ Θῆβαι εἶχον ἀρχίσει νὰ δημιουργοῦν ἀξιόλογον δύναμιν καὶ δὲν ἠνείχοντο τὰς αὐθαιρεσίας τῆς Σπάρτης. Ἀντὶ τῆς βοήθειας, τὴν ὁποῖαν ἀνέμενον ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας, διὰ νὰ συνενώσουν τὰς βοιωτικὰς πόλεις ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, συνήντων περιφρόνησιν καὶ ἀδιαφορίαν.

Τέλος τὸ Ἄργος, τὸ ὁποῖον πάντοτε εἶχεν ἀντιζηλίαν πρὸς τὴν Σπάρτην, ἐξηκολούθει νὰ διατηρῇ τὴν ὑπεροχὴν του μεταξὺ τῶν δευτερευουσῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, μόλις ἔφθασαν τὰ χρήματα τοῦ Τιθραύστου εἰς τὴν Ἑλλάδα, Θηβαῖοι, Κορίνθιοι καὶ Ἀργεῖοι εὐρέθησαν πρόθυμοι νὰ πολεμήσουν κατὰ τῆς Σπάρτης. Μὲ αὐτοὺς ἠνώθησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι λόγῳ τῆς παλαιᾶς ἐχθρας των πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Ἐκτὸς τούτου ἤθελον νὰ ἐξυπηρετήσουν τοὺς Θηβαίους, οἱ ὁποῖοι τόσον τοὺς ἐβοήθησαν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νέος ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ λεγόμενος Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακὸς (395 π.Χ.).

Οἱ Σπαρτιάται, πρὸ τοῦ μεγάλου κινδύνου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνακαλέσουν ἐκ τῆς Ἀσίας τὸν Ἀγησίλαον.

Καὶ ἐλυπήθη μὲν οὗτος διότι, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐματαιώνοντο τὰ σχέδιά του, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς πατρίδος του.

Ἡ μάχη τῆς Κορωνείας. — Κατάλυσις τῆς ναυτικῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης

Οἱ νέοι ἀγῶνες διεξήχθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Βοιωτίαν μεταξὺ Σπαρτιατῶν καὶ Θηβαίων. Ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς μικρᾶς πόλεως Ἀλιάρτου οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν τὸν σπαρτιατικὸν στρατόν. Αὐτὸς ὁ στρατηγὸς Λύσανδρος ἔπεσεν εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης. Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ Ἀγησίλαος σπεύδει διὰ ξηρᾶς πρὸς τὸν Ἑλλησποντον, προχωρεῖ εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ

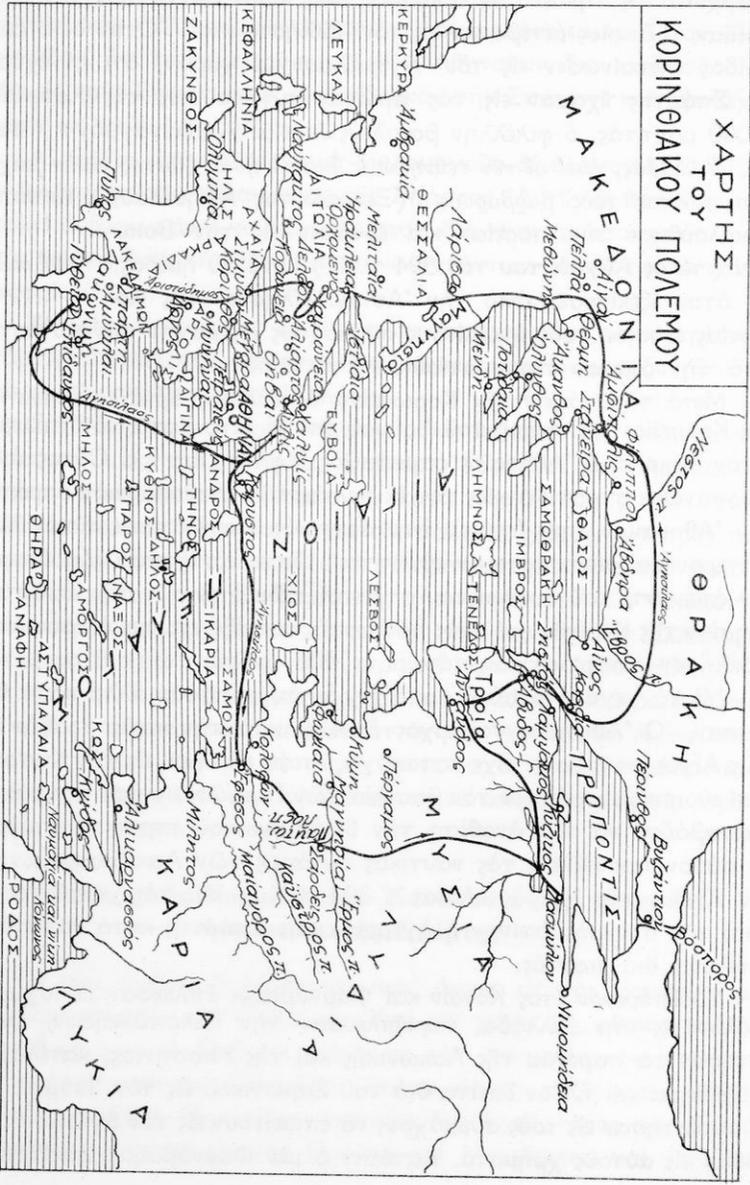
κατέρχεται εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα. Καθ' ὁδὸν συνήντησε τὸν Δερκυλίδαν, ὁ ὁποῖος μετέβαινε εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ὅταν δὲ ὁ Δερκυλίδας ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ἀγησίλαον μὲ χαρὰν, ὅτι οἱ ἔχθροί τῆς Σπάρτης ἔχασαν εἰς τὰς πρώτας συγκρούσεις τῆς Κορινθίας 10.000 μαχητάς, ὁ φιλέλλην βασιλεὺς εἶπε μὲ ἀναστεναγμὸν : « *Φεῦ, φεῦ, ὦ Ἑλλάς, ἐπεὶ οἱ νῦν τεθνηκότες ἱκανοὶ ἦσαν ζῶντες νικᾶν μαχόμενοι πάντας τοὺς βαρβάρους* » (Ξενοφῶντος Ἀγησίλαος). Κατόπιν ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Βοιωτίαν (τέλος Αὐγούστου τοῦ 394 π.Χ.) μετὰ 30 ἡμέρας, **394 π.Χ.** ἀπ' οὗτου ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν. Πλησίον τῆς Κορωνείας ἐνίκησε τοὺς ἠνωμένους συμμάχους εἰς μάχην φονικωτάτην, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐτραυματίσθη καὶ ὁ ἴδιος.

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Κορωνείας, ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ περίξ τοῦ Ἴσθμου ἐπὶ ἕξ ἔτη. Κατὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν διεκρίθη ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Ἰφικράτης. Οὗτος ἀναδιωργάνωσε στρατιωτικῶς τὸν ἐκ πελταστῶν μισθοφορικὸν στρατὸν τῶν Ἀθηναίων, τοῦ ὁποῖου ἦτο ἀρχηγός. Κατέστησεν αὐτὸν ἐλαφρότερον καὶ περισσότερον εὐκίνητον, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζῃ ὑπεροχὴν ἀπέναντι τοῦ δυσκινήτου στρατοῦ τῶν ὀπλιτῶν τῆς Σπάρτης. Πλησίον τῆς Κορίνθου μὲ τοὺς πελταστάς του ἐξέωντῶσεν ὁ Ἰφικράτης ὀλόκληρον σπαρτιατικὸν τάγμα ἐκ 400 ἀνδρῶν.

Μὲ τὰ γεγονότα αὐτὰ κατὰ ξηρὰν συμπίπτουν ἄλλα κατὰ θάλασσαν. Ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος Κόνων, μετὰ τὴν καταστροφὴν εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς, εἶχε καταφύγει, ὅπως εἴπομεν, εἰς τὴν Κύπρον. Ἐκεῖ εὐρισκόμενος ἐπέισε τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν διὰ τοῦ σατράπου Φαρναβάζου νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν διοίκησιν τοῦ περσικοῦ στόλου. Μὲ αὐτὸν προσέβαλε τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Κνίδον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (394 π.Χ.) καὶ τὰς κατέστρεψε. Ἀπὸ τὴν στιγμήν ἐκείνην ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης κατὰ θάλασσαν κατελύθη διὰ παντός.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος Κόνων καὶ Φαρνάβαζος ἐπλευσαν μὲ ἰσχυρὸν στόλον εἰς τὴν Ἑλλάδα, περιέπλευσαν τὴν Πελοπόννησον, ἐλευλάτησαν τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, κατέλαβον τὰ Κύθηρα καὶ ἦλθον ἔπειτα διὰ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Ἴσθμόν. Ἐκεῖ συνέστησαν εἰς τοὺς συμμάχους νὰ ἐπιμείνουν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς χρήματα. Κατόπιν ὁ μὲν Φαρνάβαζος ἐπέστρεψεν

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

εἰς τὴν Ἀσίαν, ὃ δὲ Κόνων ἐπλευσεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ μὲ περσικὰ χρήματα ἀνοικοδόμησε τὰ τείχη τῆς πόλεως.

Προσέγγις Σπάρτης καὶ Περσῶν. — Ἀνταλκίδειος Εἰρήνη

Οἱ Σπαρτιᾶται ἔβλεπον, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντεπεξέλθουν ἐναντίον τόσων ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους μάλιστα ἐβοήθουν χρηματικῶς οἱ σατράπαι τοῦ μεγάλου βασιλέως. Διὰ τοῦτο ἐσκέφθησαν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς Πέρσας. Ἡ περίστασις ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων των. Ὁ Ἀρταξέρξης μὲ δυσαρέσκειαν ἔβλεπε τὴν αὐξησιν τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν προσχώρησιν πολλῶν πόλεων εἰς τὴν συμμαχίαν των. Τὴν ἀνησυχίαν αὐτὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν ναύαρχον Ἀνταλκίδα, ὃ ὁποῖος ἐφημίζετο διὰ τὴν πανουργίαν του. Σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς του ἦτο νὰ διαρρήξῃ τὰς φιλικὰς σχέσεις Ἀθηναίων καὶ Περσῶν.

Ὅταν ὁ Ἀνταλκίδας ἦλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, εὔρε σατράπην τῆς Ἰωνίας τὸν *Τιρίβαζον*, τοῦ ὁποίου δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην. Ὑπεσχέθη εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ Σπάρτη ἦτο πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Τιρίβαζος ἔδωκε χρήματα εἰς τὸν Ἀνταλκίδα, διὰ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν σπαρτιατικὸν στόλον. Διὰ νὰ δείξῃ μάλιστα καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τὰ φιλικὰ του αἰσθήματα, συνέλαβε καὶ ἐφυλάκισε τὸν Κόνωνα, ὃ ὁποῖος ὅμως κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐν τούτοις ὁ μέγας βασιλεὺς ἐδίσταζεν ἀκόμη νὰ δεχθῆ τὰς προτάσεις τῆς Σπάρτης.

Ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθει μὲ σοβαρὰς ἐπιτυχίας τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Προποντίδα. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀνταλκίδας καὶ ὁ Τιρίβαζος μετέβησαν εἰς τὰ Σοῦσα, διὰ νὰ πείσουν τὸν Ἀρταξέρξην νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν πόλεμον. Ἐκεῖ, χάρις εἰς τὰς ἐπιμόνους ἐνεργείας τοῦ Τιριβάζου, ἐπέτυχεν ὁ Ἀνταλκίδας νὰ ἐκδώσῃ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐξευτελιστικὴν διὰ τοὺς Ἕλληνας διαταγὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέβαλε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εἰρήνη αὐτὴ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀνταλκίδου, ὃ ὁποῖος τὴν **387 π.Χ.** διεπραγματεύθη, ὠνομάσθη Ἀνταλκίδειος εἰρήνη.

Ἀπὸ τὰ Σοῦσα ὁ Ἀνταλκίδας καὶ ὁ Τιρίβαζος ἐπέστρεψαν εἰς

τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μὲ τὸ ἐπίσημον κείμενον τῆς εἰρήνης. Ὁ Ξενοφῶν διέσωσε τοὺς ὄρους τῆς εἰς τὰ Ἑλληνικά του. Ἴδου αὐτοί: «Ἀρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενᾶς καὶ Κύπρου, τὰς δὲ ἄλλας ἐλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονομὸν ἀφεῖναι, πλὴν Λήμνου καὶ Ἰμβρου καὶ Σκύρου, ταύτας δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων. Ὅπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις πολεμήσω μετὰ τῶν ταῦτα βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασι».

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, οἱ ὅποιοι ἐστάλησαν εἰς Ἴωνίαν, ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν τοὺς βαρεῖς ὄρους τῆς Περσικῆς συνθήκης. Μὲ αὐτὴν ὑπεχρεώθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ὑπακούουν εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὁ ὅποιος ἐλάμβανε τὸ δικαίωμα νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰ ἐσωτερικά τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ κανονίζῃ ὡς ἀνώτατος ἄρχων τὰς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διαφορὰς.

Ποία ἦτο ἡ ἐντύπωσις τῶν φρονίμων Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ ἀτιμωτικὸν ἔγγραφον, μᾶς λέγει ὁ ρήτωρ Ἴσοκράτης. «Ἄλλοτε, λέγει, ἡμεῖς περιορίζαμεν τὰ ὅρια τοῦ κράτους τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ ἐκανονίζαμεν τὸ ποσοστὸν τοῦ φόρου, τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ καταβάλλουν μερικαὶ πόλεις ἐκ τῶν ὑπηκόων του, καὶ τοῦ ἐθέταμεν φραγμοὺς εἰς τὸν ἐλεύθερον διάπλουν τῶν θαλασσῶν. Σήμερον ἀντιθέτως ἐκεῖνος κανονίζει τὴν ἐλληνικὴν πολιτικὴν κατάστασιν καὶ αὐτὸς ὑπαγορεύει εἰς τὸν καθένα τὰς ὑποχρεώσεις του καὶ μόνον ποὺ δὲν διορίζει καὶ σατράπας εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Διότι, ἂν ἐξαιρέσωμεν αὐτό, ποῖος ἄλλος ἐξεντελισμὸς ὑπολείπεται; Μήπως δὲν διευθύνει ἐκεῖνος τὴν πολιτικὴν κατάστασιν; Δὲν κάμνομεν ὀλόκληρον ταξίδι οἱ Ἕλληνες προκειμένου νὰ κατηγορήσωμεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ὡσὰν νὰ ἦτο κυρίαρχός μας; Δὲν τὸν προσφωνοῦμεν μὲ τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὡσὰν νὰ εἴμεθα αἰχμάλωτοί του; Ὅταν πολεμοῦμεν ἀναμεταξύ μας, δὲν στηρίζομεν τὰς ἐλπίδας μας εἰς τὴν συνδρομὴν ἐκείνου, ποὺ μὲ ὅλην τὴν εὐχαρίστησιν θὰ ἐξῶντωνεν, ἂν ἦτο δυνατόν, ὅλους τοὺς Ἕλληνας; Λοιπὸν ἀφοῦ λάβουν ὅλα αὐτὰ ὑπ' ὄψιν των οἱ Ἕλληνες, ἐπιβάλλεται νὰ αἰσθανθοῦν ἀγανάκτησιν διὰ τὸ σημερινὸν κατάντημα καὶ νὰ ἀποδώσουν μομφὴν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, διότι, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐκήρυξαν τὸν (Πελοποννησιακὸν) πόλεμον μὲ ἀντικειμενικὸν δῆθεν σκοπὸν τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων, εἰς τὰ τελευταῖα παρέδωκαν τοὺς περισ-

σοτέρους εἰς τοὺς βαρβάρους » (Ἰσοκράτους Παναηγυρικός).

Ἄλλ' ἢ κατακραυγὴ κατὰ τῆς συνθήκης δὲν ἐσταμάτησε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι διέλυσαν τὴν νέαν συμμαχίαν, τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχον ἰδρύσει, καὶ οἱ Θηβαῖοι ἠναγκάστησαν νὰ παραιτηθοῦν τῆς ἡγεμονίας των ἐπὶ τῶν ἄλλων βοιωτικῶν πόλεων. Μόνον ἡ Σπάρτη μὲ τὴν συμμαχίαν τῆς ἔμενε πλέον κυρίαρχος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς αὐτὴν ἀνέθεσεν ὁ Ἀρταξέρξης νὰ ἐπιβλέπη διὰ τὴν αὐστηρὰν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης. Μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Περσῶν οἱ Σπαρτιᾶται μετεβλήθησαν εἰς τυράννους τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Εἰς ἄλλας πόλεις ἐπέβαλλον ὀλιγαρχικὰς κυβερνήσεις, ἄλλας ἠνάγκαζον διὰ τῆς βίας νὰ γίνουσι σύμμαχοί των, ἐνῶ τοὺς κατοίκους τῆς Μαντινείας ὑπεχρέωσαν νὰ χωρισθοῦν εἰς τέσσαρας κώμας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

ΚΑΤΑΛΗΨΙΣ ΤΗΣ ΚΑΔΜΕΙΑΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ

Οἱ Θηβαῖοι, κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν καὶ ἰδίως κατὰ τὸν Βοιωτικὸν πόλεμον, ἐπέδειξαν ἀξιόλογα προτερήματα: θάρρος, τόλμην καὶ γενναϊότητα. Αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ ἐφάνησαν ἀκόμη καθαρώτερα, ὅταν οἱ Σπαρτιαῖται, κατὰ παράβασιν τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης, κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν τῶν Θηβῶν **Κ α δ μ ε ῖ α ν**.

Ὁ στρατηγὸς τῶν Σπαρτιατῶν **Φ ο ι β ῖ δ α ς** κατὰ τὸ ἔτος 382 π.Χ. ἐστάλη μὲ στρατὸν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐναντίον τῆς Ὀλυνθοῦ, πόλεως τῆς Χαλκιδικῆς. Οἱ Σπαρτιαῖται εὐρίσκοντο εἰς πόλεμον μὲ τοὺς Ὀλυνθίους, διότι οὗτοι εἶχον σχηματίσει ὁμοσπονδίαν μὲ τὰς γειτονικὰς πόλεις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν των. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὰς διατάξεις τῆς εἰρήνης καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Σπαρτιατῶν. Ὄταν ὁ Φοιβίδας διέβαινεν ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν, ἐστάθμευσε πλησίον τῶν Θηβῶν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὀλιγαρχικῶν εἰς τὰς Θήβας **Λ ε ο ν τ ι ἄ δ η ς** ἤλθεν εἰς συνάντησίν του καὶ προέτεινεν εἰς αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκρόπολιν τῆς πόλεως Καδμείαν. Ὁ **382 π.Χ.** Φοιβίδας, ἄνθρωπος φιλόδοξος, ἐδέχθη τὴν πρότασιν. Ἀμέσως εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν ἐγκατέστησε σπαρτιατικὴν φρουράν, τὴν δὲ διοίκησιν τῆς πόλεως παρέδωκεν εἰς τὸν Λεοντιάδην. Συγχρόνως συνέλαβε καὶ ἐφυλάκισε τὸν ἀρχηγὸν τῶν δημοκρατικῶν **Ἴ σ μ η ν ῖ α ν**. Οἱ Θηβαῖοι δημοκρατικοὶ κατέφυγον

εις τὰς Ἀθήνας, ὅπου εὔρον πρόθυμον φιλοξενίαν, ὅπως πρὸ εἴκοσι δύο ἐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἐξόριστοι εἰς τὰς Θήβας.

Ἡ καταπάτησις τῆς εἰρήνης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας προεκάλεσε γενικὴν ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο ἡ Σπάρτη προσεποιήθη, ὅτι ἀπεδοκίμαζε τὸ πραξικόπημα τοῦ Φοιβίδου καὶ τὸν ἐτιμώρησεν, ἀλλὰ δὲν ἀπέδωκε τὴν Καδμείαν. Ἐπὶ πλέον παρέπεμψε τὸν Ἰσμηνίαν εἰς σπαρτιατικὸν δικαστήριον, τὸ ὁποῖον κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον.

2. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

Οἱ Θηβαῖοι δημοκρατικοί, οἱ ὁποῖοι κατέφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας, κατῶρθωσαν νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν πατρίδα των τρία ἔτη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Καδμείας. Μεταξὺ τῶν πατριωτῶν τούτων ἦτο καὶ ὁ Πελοπίδας, νέος μὲ θερμὴν φιλοπατρίαν καὶ ἐξαιρετικὴν γενναϊότητα.

Ὁ Πελοπίδας καὶ ἄλλοι ἐξόριστοι Θηβαῖοι συνεννοήθησαν μυστικῶς μὲ ὁμόφρονας εἰς τὰς Θήβας, εἰσῆλθον κρυφίως ἐν τὸς τῆς πόλεως καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἀρχηγούς τῶν ὀλιγαρχικῶν. Κατόπιν ἐστράφησαν κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς φρουρᾶς καὶ τὴν ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Καδμείαν. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ἐπαναστάται ἐγιναν κύριοι τῆς καταστάσεως καὶ ἐπανέφερον εἰς τὴν πόλιν τὴν δημοκρατίαν.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐξεστράτευσαν ἐπανειλημμένως κατὰ τῶν Θηβῶν χωρὶς νὰ κατορθώσουν τίποτε ἀξιόλογον. Τὸ φρόνημα τῶν Θηβαίων εἶχε τώρα ἀναπτερωθῆ καὶ ἡ δύναμις των ἐντὸς τῆς Βοιωτίας ἐνισχύθη σημαντικῶς.

3. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Πελοπίδου εἰς τὰς Θήβας καὶ ἡ ταπείνωσις τῆς Σπάρτης ἔδωκε θάρρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐσκέφθησαν λοιπὸν νὰ ἐπιδιώξουν τὴν ἀνασύστασιν τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας, ἡ ὁποία εἶχε διαλυθῆ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Αἱ περιστάσεις ἦσαν τώρα εὐνοϊκώτεραι. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἤθελον νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς Σπάρτης καὶ ὡς μέσον δι' αὐτὸ ἐθεώρουν τὴν συμμαχίαν των μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐν-

τὸς τῶν διατάξεων τῆς Ἀνταλκιδείου εἰρήνης. Οὕτω τὸ Βυζάντιον,
378 π.Χ. ἡ Τένεδος, ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, ἡ Ρόδος, ἡ Εὐβοία ἐγι-
ναν μέλη τῆς συμμαχίας. Ὡς σκοπὸς τῆς ὠρίσθη ἡ προ-
στασία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀπὸ σπαρτιατικῆν ἀπόπειραν πρὸς
ἡγεμονίαν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς διοικήσεως τῆς δευτέρας συμμαχίας δια-
φέρει ἀπὸ τὸν παλαιόν. Τὴν νέαν συμμαχίαν διοικεῖ συνέδριον ἀντι-
προσώπων ὄλων τῶν συμμάχων, τὸ ὁποῖον ἐδρεύει εἰς τὰς Ἀθή-
νας. Αἱ συμμαχικαὶ πόλεις διατηροῦν πλήρη τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν
αὐτονομίαν των, δὲν πληρώνουν φόρους καὶ ἔχουν ἴσην ψῆφον μὲ
τοὺς Ἀθηναίους.

Ἡ νέα ἀθηναϊκὴ συμμαχία ἀπετέλεσε τὸ σπουδαιότερον πρόσ-
κομμα εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Σπάρτης διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐπὶ
τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὴ ἐπίσης ἔδωκε τὴν πρώτην ἀποτελεσματικὴν ἐνί-
σχυσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Θηβαίων ἐναντίον τῆς Σπάρτης, μέχρις
ὅτου ἐγιναν οὗτοι ἱκανοὶ νὰ τὸν διεξαγάγουν μόνοι.

4. Η ΠΑΛΗ ΜΕΤΑΞΥ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΘΗΒΩΝ

Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας

Ἡ μεγαλοφυΐα καὶ ὁ πατριωτισμὸς δύο ἀνδρῶν, τοῦ Πελο-
πίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἔφερον τὰς Θήβας εἰς τὴν
πρωτεύουσαν θέσιν, τὴν ὁποῖαν κατέλαβον κατὰ τοὺς χρόνους τού-
τους μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ὁ Πελοπίδας κατήγετο ἀπὸ ἐπιφανῆ καὶ πλουσίαν οἰκογένειαν
τῶν Θηβῶν καὶ ἔλαβε λαμπρὰν ἀνατροφήν. Μολοντί πλούσιος,
ἔζη ἀπλούστατον βίον. Ἠγάπα τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ τὴν
σκληραγωγίαν. Τὸν διέκρινε φλογερὰ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, διὰ
τὴν ὁποῖαν διέθεσε τὸν πλοῦτόν του καὶ ὅ,τι πολυτιμότερον εἶχε, τὴν
ζωὴν του. Ὁ Πελοπίδας εἶναι ὁ ὄργανωτὴς τοῦ περιφήμου *ἱεροῦ λό-
χου* τῶν Θηβῶν. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀπετελεῖτο ἀπὸ 300 ἐκλεκτοῦς νέους,
οἱ ὁποῖοι συνεδέοντο μεταξύ των μὲ στενωτάτην φιλίαν καὶ ἦσαν
ἀφωσιωμένοι ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον μέχρι θανάτου. Τὴν φιλίαν των ἐπε-
σφράγιζον μὲ ὄρκον εἰς τὸ ἐν Θήβαις ἱερὸν τοῦ μυθικοῦ ἥρωος Ἰο-
λάου, φίλου τοῦ Ἡρακλέους. Ἐξ αὐτοῦ ὁ λόχος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἱε-
ρός. Ὁ Πελοπίδας μὲ τὸν ἱερὸν λόχον πρῶτος ἐνίκησε τοὺς Σπαρτια-

τας καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐνίσχυσε τὸ θάρρος καὶ τὸ φρόνημα τῶν συμπατριωτῶν του.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας κατήγετο ἀπὸ εὐγενῆ ἀλλὰ πτωχὴν οἰκογένειαν. Ἡ πενία ἐν τούτοις δὲν τὸν ἐστενοχώρει, διότι ἔζη βίον λιτόν. Ἦσκειτο μὲ τοὺς ἄλλους νέους εἰς τὰ γυμνάσια καὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀλλ' ἐφρόντιζε πολὺ καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν του ἀνάπτυξιν. Διὰ τοῦτο ἠκροάσθη τοὺς σοφωτέρους ἄνδρας τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀπέκτησε σπουδαίαν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν. Καίτοι εὐφραδέστατος ρήτωρ, ἐν τούτοις ἀπεστρέφετο τοὺς ἐπιδεικτικούς λόγους καὶ ἦτο ὀλιγόλογος μέχρις ὑπερβολῆς. Πρὸ πάντων ὁμοῦ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἦτο ἐξαιρετικὴ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα. Αὐτὸς ἐφήρμοσεν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην νέα σχέδια, μὲ τὰ ὁποῖα κατώρθωσε νὰ συντρίψῃ τὸν μοναδικὸν διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους στρατὸν τῆς Σπάρτης.

Ἡ φιλία μεταξὺ τοῦ Πελοπίδου καὶ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἔμεινε παραδειγματικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ Πλούταρχος ὁμιλεῖ μὲ θαυμασμόν δι' αὐτὴν καὶ τὴν θεωρεῖ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐξαιρετικῆς ἀρετῆς των : *« Ἡ αἰτία, λέγει, τῆς φιλίας τῶν δύο Θεβαίων ἦτο ἡ ἀρετὴ των. Χάρις εἰς αὐτὴν δὲν ἐπεδίωκον μὲ τὰ ἔργα των δόξαν ἢ πλοῦτον, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὸν φοβερὸν φθόνον, τὸ αἷτιον τοῦ καταστρεπτικοῦ ἀλληλοφαγώματος. Καὶ οἱ δύο εἶχον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν εὐγενέστατον ζῆλον νὰ ἴδουν τὴν πατρίδα των λαμπροτάτην καὶ ἰσχυροτάτην ».*

Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σπάρτην

Οἱ Ἀθηναῖοι μὲ τὰς ἐπιχειρήσεις των κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῆς Σπάρτης προσέφεραν ἀξιολόγους ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Θεβαίους. Ἔδωκαν καιρὸν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐνώσουν ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν των τὰς πόλεις τῆς Βοιωτίας καὶ νὰ αὐξήσουν τὴν δύναμίν των. Ἄλλ' ἡ παράτασις τοῦ πολέμου δὲν συνέφερε πλέον εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἔβλεπον ὅτι, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἐφθειρόντο, οἱ Θεβαῖοι ἀντιθέτως ἐγίνοντο καθημερινῶς ἰσχυρότεροι. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι ἐνήργησαν νὰ συγκληθῆῃ εἰς τὴν Σπάρτην συνέδριον τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ συζητήσῃ τὴν σύναψιν εἰρήνης μεταξὺ ὄλων τῶν ἐμπολέμων.

Τὸ συνέδριον συνήλθε καὶ ὡς πρῶτον ὄρον διὰ τὴν εἰρήνευσιν ἐδέχθη νὰ γίνουν ὅλαι αἱ πόλεις αὐτόνομοι. Ἄλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Θεβαίων Ἐπαμεινώνδας ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ, διότι ὁ ὄρος

αὐτὸς τῆς συνθήκης κατέλυε τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θηβῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Καὶ ἡ μὲν εἰρήνη συνωμολογήθη μεταξύ τῶν ἄλλων πόλεων, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτος, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο μὲ στρατὸν εἰς τὴν Φωκίδα, διετάχθη νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Θηβαίους τὴν εἰρήνην διὰ τῶν ὀπλων.

Ἡ μάχη τῶν Λεύκτρων

Ἡ εἰσβολὴ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν Βοιωτίαν κατετρόμαξε τοὺς Θηβαίους. Ἄλλ' ἡ ἄμυνα τῆς χώρας εὕρισκετο τώρα εἰς ἰσχυρὰς καὶ ἀτρομήτους χεῖρας. Ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔδωκαν θάρρος εἰς τοὺς συμπολίτας των καὶ ἐνίσχυσαν τὸ ἠθικόν των.

Οἱ δύο στρατοὶ συνητηθήσαν εἰς τὰ Λεῦκτρα, μικρὰν πόλιν τῆς Βοιωτίας. Εἰς τὴν μάχην, ἡ ὁποία ἔγινεν ἐκεῖ, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἀπέδειξε τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ προτερήματά του.

371 π.Χ. Ἐφήρμοσε νέον τρόπον παρατάξεως, ἰδικῆς του ἐμπνεύσεως, τὴν λεγομένην λοξὴν φάλαγγα. Παρέταξε δηλαδὴ εἰς μέγα βάθος καὶ ἐνίσχυσε πολὺ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ στρατεύματός του, ἀπέναντι τῆς ὁποίας ἦτο ἡ δεξιὰ τῶν Σπαρτιατῶν μὲ τὸν Κλεόμβροτον καὶ τοὺς καλυτέρους στρατιώτας του. Μὲ τὴν πτέρυγα αὐτὴν ὁ Ἐπαμεινώνδας θὰ ἔκαμνε τὴν ἐπίθεσιν. Θὰ ἐπέπιπτε κατὰ τοῦ δεξιοῦ τῆς παρατάξεως τῶν Σπαρτιατῶν, θὰ εἰσέδυνε εἰς αὐτὸ ὡς σφῆν καὶ θὰ ἐπέφερε τὴν διάσπασίν του. Κατόπιν θὰ ἔκαμνε στροφὴν καὶ θὰ προσέβαλλεν ἐκ τῶν πλαγίων τὸ ἄλλο τμήμα τῆς φάλαγγος τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ πτέρυξ τῆς παρατάξεώς του, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀσθενέστερα, εἶχον ἄλλην ἀποστολήν. Παρατεταγμένα ὅπως ἦσαν ὄχι ἐπ' εὐθείας γραμμῆς, ἀλλὰ μὲ λοξὴν διεύθυνσιν πρὸς τὰ ὀπίσω, προωρίζοντο νὰ ἀποκρούσουν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ κέντρου καὶ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῶν ἐχθρῶν. Οἱ Σπαρτιαῖται ἀντιθέτως ἠκολούθησαν τὸ παλαιὸν σύστημα εἰς τὴν παράταξίν των. Εἰς ὀλόκληρον τὸ μέτωπόν των παρετάχθησαν εἰς βάθος 12 ἀνδρῶν.

Τὸ εὐφυὲς σχέδιον τοῦ Ἐπαμεινώνδου ἐπέτυχε καθ' ὀλοκληρίαν. Ἡ νίκη του ὑπῆρξε περίλαμπρος. Εἰς αὐτὴν συνετέλεσε πολὺ καὶ ὁ Πελοπίδας μὲ τὸν ἱερὸν λόχον, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἐπολέμησε γενναϊότατα. Ἡ καταστροφὴ τῶν Σπαρτιατῶν ἦτο

πρωτοφανής. Κατά την μάχην αὐτὴν ἐφονεύθη ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος, 400 γνήσιοι Σπαρτιατὰι καὶ πολλοὶ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι.

Ἡ ἀπροσδόκητος ἦττα τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ ὅποιοι μάλιστα παρέταξαν εἰς τὰ Λεῦκτρα μεγαλυτέραν δύναμιν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους των, εἶχε βαρύτατον ἀντίκτυπον εἰς τὴν σπαρτιατικὴν ἡγεμονίαν. Ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην αἰ σύμμαχοι πόλεις τῆς Πελοποννήσου ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς συμμαχίας, ἐνῶ οἱ εἰλωτες καὶ οἱ περίοικοι ἐκινήθησαν εἰς ἐπανάστασιν. Καὶ ὅμως ἡ μεγάλη ἐκείνη συμφορὰ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ θαυμασθῆ τὸ ψυχικὸν σθένος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἡ πειθαρχία των εἰς τὸν νόμον καὶ τοὺς ἄρχοντας. Ἴδου τί μᾶς διηγείται ὁ Ξενοφῶν: «Ὁ ἀγγελιαφόρος, ὁ ὁποῖος ἐστάλη εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ νὰ ἀναγγεῖλῃ τὴν συμφορὰν, ἔφθασε τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῶν γυμνοπαιδιῶν, ὅταν ὁ ἀνδρικός χορὸς ἦτο ἀκόμῃ μέσα εἰς τὸ θέατρον. Καὶ οἱ ἔφοροι, ἅμα ἤκουσαν τὴν καταστροφὴν, ἔλυποντο μὲν, ὡς ἦτο φυσικόν ἐν τούτοις, δὲν διέταξαν τὸν χορὸν νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ θέατρον, ἀλλὰ τὸν ἄφησαν νὰ συνεχίσῃ τὰς χορευτικὰς ἐπιδείξεις. Καὶ τὰ μὲν ὀνόματα τῶν νεκρῶν ἀνεκονιώθησαν εἰς τοὺς συγγενεῖς των· παρήγγειλαν ὅμως εἰς τὰς γυναῖκας νὰ μὴ φωνάζουν, ἀλλὰ νὰ ὑπομείνουν τὴν συμφορὰν σιωπηλῶς. Καὶ τὴν ἐπομένην ἀντίκρουζε κανεὶς τὸ ἐξῆς παράδοξον θέαμα: Ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων οἱ συγγενεῖς εἶχον πέσει εἰς τὴν μάχην, περιεφέροντο εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια ὄλων εὐθυμοὶ καὶ φαιδροὶ ἀπὸ ἐκείνους, ἀντιθέτως, εἰς τοὺς ὁποίους ἔφθασεν ἡ εὔδησις, ὅτι ζοῦν οἱ συγγενεῖς, πολὺ ὀλίγους ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ συναντήσῃ καὶ αὐτοὺς νὰ γυρίζουν μὲ σκυθρωπὰ πρόσωπα» (Ξενοφῶντος Ἑλληνικά).

Ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὴν Πελοπόννησον

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Λεῦκτρων εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐδημιουργήθη εὐνοϊκὴ κατάστασις διὰ τοὺς Θηβαίους. Αἱ ἄρκαδικαὶ πόλεις ἠνώθησαν εἰς ὁμοσπονδίαν, ἡ ὁποία εἰσῆλθεν εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Θηβῶν. Ἀργεῖοι καὶ Ἡλεῖοι ἐπίσης ἤρχισαν νὰ κινουῦνται ἐναντίον τῆς Σπάρτης.

Ἡ εὐκαιρία διὰ τὸν Ἐπαμεινώνδαν ἦτο μοναδική. Τὸν χειμῶνα τοῦ 370 π.Χ., κατὰ πρόσκλησιν τῶν συμμάχων, κατῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μὲ στρατόν. Ἀμέσως ὅλοι οἱ ἔχθροί τῆς Σπάρτης, Ἀρ-

κάδες, Ἄργεῖοι, Ἡλεῖοι ἠνώθησαν μαζί του. Κατ' ἀπαιτήσιν των ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λακωνικὴν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῶν προθύρων τῆς ἀτειχίστου Σπάρτης. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς δωρικῆς κατακτήσεως ἐχθρικός πούς δὲν εἶχε πατήσει εἰς τὴν Λακωνικὴν. Περίφοβοι αἱ γυναῖκες τῆς Σπάρτης ἤρχισαν νὰ θρηνοῦν γοερῶς, ὅταν ἀντελήφθησαν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐπλησίαζε. Καὶ ὅμως ἄλλοτε ἐκαυχῶντο, ὅτι οὐδέποτε εἶδον καπνὸν νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον !

Ἐν τούτοις ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Σπάρτην, διότι τὴν ὑπερήσπιζεν ὁ γηραιὸς Ἀγησίλαος. Ἐπροχώρησεν ὅμως πρὸς νότον μέχρι τοῦ Γυθείου, ἐληλάτησε τὴν χώραν, ἔκαυσε τοὺς ναυστάθμους τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀρκαδίας. Τότε ἵδρυσεν πλησίον τῶν συνόρων τῆς Λακωνικῆς τὴν Μεγάλην πόλιν (Μεγαλόπολιν), τὴν ὁποίαν ὠχύρωσε καὶ κατέστησε κοινὴν μητρόπολιν τῶν Ἀρκάδων. Εἰς αὐτὴν συνήρχοντο ἀντιπρόσωποι τῶν ἀρκαδικῶν πόλεων καὶ συνεσκέπτοντο διὰ τὰ συμφέροντά των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐστερέωσε τὴν ἀρκαδικὴν ὁμοσπονδίαν, τὸ κοινὸν τῶν Ἀρκάδων, ὅπως ἐλέγετο.

Ἡ εἰσβολὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχε καὶ ἄλλας σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὴν Σπάρτην. Ἡ Μεσσηνία ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὸν σπαρτιατικὸν ζυγὸν καὶ ἀπετέλεσεν ἀνεξάρτητον κράτος. Ἡ πόλις Μεσσήνη, ἡ ὁποία ἐκτίσθη τότε πλησίον τῆς παλαιᾶς ἀκροπόλεως τῆς Ἰθώμης, ἔγινε πρωτεύουσα τοῦ νέου μεσσηνιακοῦ κράτους.

Ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ἐξηντέλεισε τὴν Σπάρτην καὶ τὴν περιώρισεν εἰς τὴν Λακωνικὴν, ἐπέστρεψε θριαμβευτὴς εἰς τὰς Θήβας.

Τὸ κράτος τῶν Θηβῶν

Ὁ Ἐπαμεινώνδας δὲν ἀνεπαύθη ἐπὶ τῶν ἐπιτυχιῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ἕως τότε. Ὁνειρεύετο νὰ κάμῃ τὰς Θήβας τὴν πρώτην δύναμιν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἐπόμενονον ἔτος 369 π.Χ. ἐστράφη πρὸς βορρᾶν. Κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Θεσσαλικοῦ λαοῦ ἔστειλε τὸν Πελοπίδαν μὲ στρατὸν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ Πελοπίδας ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἀπο-

στολήν του. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θεσσαλίας προσετέθη εἰς τὴν δύναμιν τῶν Θηβῶν. Ὀλίγαι μόνον πόλεις παρέμειναν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Ἀλεξάνδρου.

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν ὁ Πελοπίδας ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν κατέστησε σύμμαχον τῶν Θηβῶν. Διὰ τὰ ἐξασφαλίση μάλιστα τὴν συμμαχίαν, ἔλαβε 30 ὁμήρους ἀπὸ τὰς ἐπισημοτέρας οἰκογενείας τῆς μακεδονικῆς κοινωνίας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ νεαρὸς Φίλιππος, υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντου Γ' καὶ κατόπιν ἔνδοξος βασιλεὺς.

Ἡ ραγδαία αὐξησις τῆς δυνάμεως τῶν Θηβῶν ἀνησύχησε τοὺς Ἀθηναίους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐλησμόνησαν τὰς παλαιὰς διαφορὰς πρὸς τὴν Σπάρτην καὶ συνῆψαν μὲ αὐτὴν συμμαχίαν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τὸν Ἐπαμεινώνδαν νὰ εἰσβάλη ἐκ νέου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ καταστήσῃ συμμάχους τῶν Θηβῶν τὴν Σικυῶνα καὶ τὴν Ἀχαΐαν. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν ἐξετείνετο εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Αἱ περισσότεραι χῶραι μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἰσθμοῦ, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία ἦσαν κατ' οὐσίαν ὑπήκοοι τῶν Θηβῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Θηβαῖοι δὲν ἀπέφυγον τὰ σφάλματα τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν. Δὲν ἐστήριξαν τὴν ἡγεμονίαν των εἰς τὴν ἰσοπολιτείαν καὶ τὴν ἰσοτιμίαν μεταξὺ τῶν συμμαχικῶν πόλεων, ἀλλὰ εἰς τὴν βίαν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν, τῶν ὁποίων διετήρουν πικρὰν ἀνάμνησιν οἱ Ἕλληνες. Διὰ τὰ ἐξασφαλίσουν τὴν κυριαρχίαν των εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Θηβαῖοι, δὲν ἐδίστασαν νὰ προκαλέσουν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Περσῶν, ὅπως ἔκαμαν ἄλλοτε οἱ Σπαρτιαῖται. Ὁ Πελοπίδας τὸ 367 π.Χ. μετέβη εἰς τὰ Σοῦσα καὶ ἐνήργησε διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ μεγάλου βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πράγματι ὁ Πέρσης βασιλεὺς ἐξέδωκε διαταγὴν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεγνωρίζετο ἡ αὐτονομία τῆς Μεσσηνίας, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἀφοπλίσουν τὸν στόλον των καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀνεκηρύσσοντο ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος. Ἐπανελήφθη δηλαδὴ πρὸς ὠφέλειαν τῶν Θηβῶν, ὅ,τι ἔγινε πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν μὲ τὸν Ἀνταλκίδαν πρὸς ὄφελος τῆς Σπάρτης.

Ἡ ἐνέργεια ὁμως αὐτὴ τῶν Θηβαίων προεκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τὴν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν διέταξε ὁ μέγας βασιλεὺς. Ὁ τύραννος τῶν Φερῶν Ἀλέξαν-

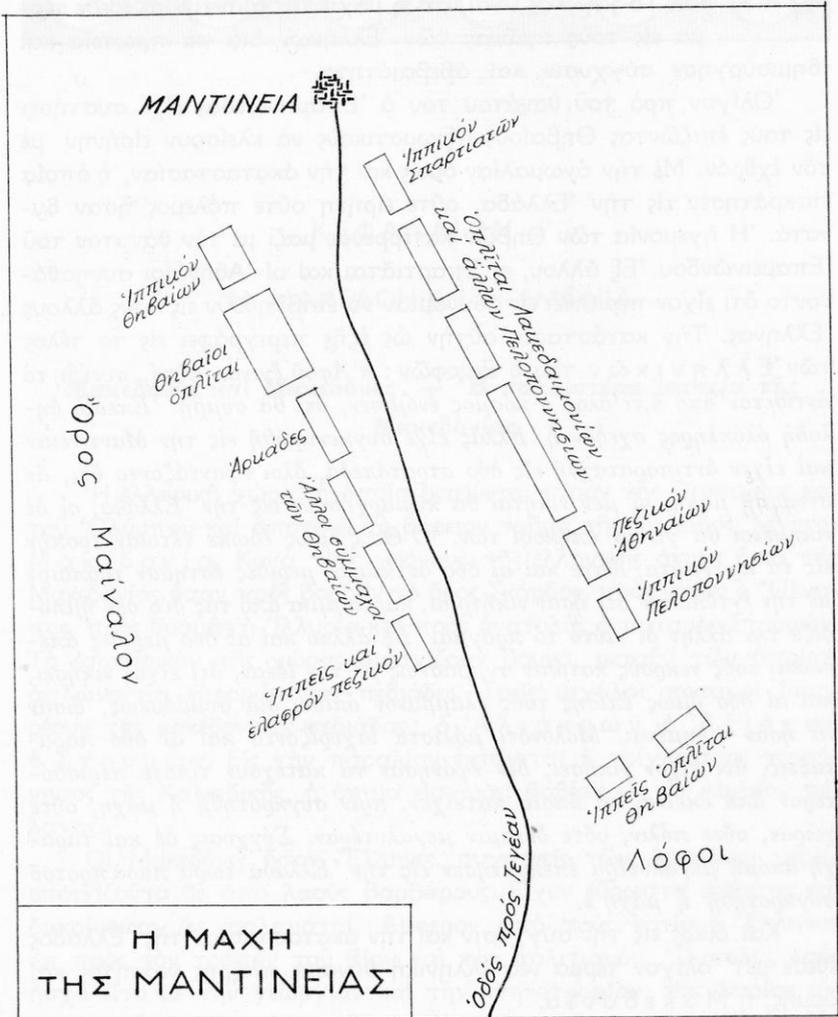
δρος με τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἀθηναίων ὑπέταξε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Πελοπίδας ἔσπευσε με στρατὸν ἐναντίον του καὶ τὸν ἐνίκησεν, ἀλλ' ἔφονεύθη. Οἱ Θηβαῖοι καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Ἐπαμεινώνδου κατεσκευάσαν στόλον, διὰ νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν. Ὅλα τὰ σημεῖα ἐδείκνουν, ὅτι ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν παρουσίαζε συμπτώματα καταρρέουσας.

Ἡ μάχη τῆς Μαντινείας. — Θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδου

Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον ἤρχισε νὰ λαμβάνη δυσάρεστον τροπὴν διὰ τοὺς Θηβαίους. Ἡ Ἀρκαδία ἰδίως ἦτο ἀνάστατος. Αἱ βόρειαι ἀρκαδικαὶ πόλεις με τὴν ὑποκίνησιν τῶν Μαντινέων εἶχον συμμαχήσει με τοὺς Σπαρτιάτας, εἰς τοὺς ὁποίους προσεχώρησαν καὶ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ οἱ Ἡλεῖοι. Ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠναγκάσθη διὰ τετάρτην φορὰν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τοὺς ἀπομειναντας συμμάχους τῶν Θηβῶν καὶ νὰ συντρίψῃ τοὺς ἀντιπάλους. Με πολυάριθμον στρατὸν διέβη τὸν Ἴσθμόν, κατῆλθε πρὸς νότον καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Τεγέαν τῆς Ἀρκαδίας. Ἐκεῖ ἤλθον καὶ ἠνώθησαν με τὸν στρατὸν του οἱ νότιοι Ἀρκάδες, οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Ἀργεῖοι. Οἱ ἀντίπαλοί του Σπαρτιάται, Ἀθηναῖοι, Μαντινεῖς, Ἀχαιοὶ, Ἡλεῖοι καὶ βόρειοι Ἀρκάδες συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Μαντινείαν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι παρήρηχο ἀσκόπως ὁ χρόνος, συνέλαβε τὸ παράτολμον σχέδιον νὰ καταλάβῃ τὴν Σπάρτην. Με καταπληκτικὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐνέργειαν εὐρέθη πρὸ αὐτῆς, ἐνῶ ἦτο ἔρημος ἀπὸ ὑπερασπιστάς. Ἐγκαίρως ἐν τούτοις ἔλιγμος τῶν σπαρτιατικῶν δυνάμεων ὑπὸ τὸν γηραιὸν Ἀγησίλαον καὶ τὸν νεαρὸν υἱὸν του Ἀρχίδαμον ἔσωσε τὴν ἀτειχιστον πόλιν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν ὁ Ἐπαμεινώνδας ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ νὰ συνάψῃ τὴν μάχην τῆς *Μαντινείας* (362 π.Χ.).

Ὁ Ἐπαμεινώνδας παρέταξε τὰς δυνάμεις του, ὅπως καὶ εἰς τὰ Λεῦκτρα. Με ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν διέσπασεν ὁ στρατός του καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν ὄλην τὴν ἐχθρικὴν παράταξιν. Κατὰ τὴν κρίσιμον ὁμως στιγμὴν τῆς μάχης καὶ ἐνῶ ἡ νίκη ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν Θηβαίων,

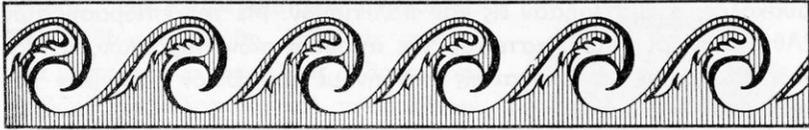

Η ΜΑΧΗ
ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΝΕΙΑΣ

ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφονεύθη. Ἡ νίκη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμεινε ἀμφίβολος καὶ τὴν διεξεδίκουν καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι στρα-
362 π.Χ. τοί. Τὸ γεγονός εἶναι, ὅτι ἡ μάχη τῆς Μαντινείας ἔθεσε τέρμα εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων διὰ τὰ πρωτεῖα καὶ ἔδημιούργησε σύγχυσιν καὶ ἀβεβαιότητα.

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐπαμεινώνδας εἶχε συστήσει εἰς τοὺς ἐπιζῶντας Θηβαίους ἀξιωματικούς νὰ κλείσουν εἰρήνην μὲ τὸν ἔχθρον. Μὲ τὴν ἀνωμαλίαν ὅμως καὶ τὴν ἀκαταστασίαν, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὔτε εἰρήνη οὔτε πόλεμος ἦσαν δυνατά. Ἡ ἡγεμονία τῶν Θηβῶν κατέρρευσε μαζί μὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου. Ἐξ ἄλλου, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συνησθάνοντο ὅτι εἶχον περιέλθει εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὡς ἐξῆς περιγράφει εἰς τὸ τέλος τῶν Ἑλληνικῶν τοῦ Ἱενοφῶν : « Ἀφοῦ ἔγιναν αὐτά, συνέβη τὸ ἀντίθετον ἀπὸ ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος ἐνόμισεν, ὅτι θὰ συμβῆ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁλόκληρος σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Μαντινείαν καὶ εἶχεν ἀντιπαραταχθῆ εἰς δύο στρατόπεδα, ὅλοι ἐφαντάζοντο ὅτι, ἂν συναφθῆ μάχη, οἱ μὲν νικηταὶ θὰ κυριαρχήσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ νικημένοι θὰ γίνον ἐπὶ ἡκούοι των. Ὁ Θεὸς ὅμως ἔδωκε τέτοια τροπὴν εἰς τὰ πράγματα, ὥστε καὶ αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες ἔστησαν τρόπαιον μὲ τὴν ἐντόπισιν ὅτι ἦσαν νικητρίαι, καὶ καμμία ἀπὸ τὰς δύο δὲν ἠμπόδιζε τὴν ἄλλην δι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἐξ ἄλλου καὶ αἱ δύο μερίδες ἀπέδωκαν τοὺς νεκροὺς κατόπιν συμβάσεως μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶχον νικήσει, καὶ αἱ δύο ὅμως ἐπίσης τοὺς ἐλάμβανον ὀπίσω διὰ συμβάσεως, ὥσαν νὰ ἦσαν νικημένοι. Μολονότι μάλιστα ἰσχυρίζοντο καὶ αἱ δύο παρατάξεις, ὅτι εἶχον νικήσει, δὲν ἐφάνησαν νὰ κατέχουν τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα κατεῖχον, πρὶν συγκροτηθῆ ἡ μάχη, οὔτε χώραν, οὔτε πόλιν, οὔτε δύναμιν μεγαλυτέραν. Σύγχυσις δὲ καὶ ταραχὴ ἀκόμη μεγαλυτέρα ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τώρα παρὰ προτοῦ συγκροτηθῆ ἡ μάχη ».

Καὶ ὅμως εἰς τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀκαταστασίαν τῆς Ἑλλάδος ἔθεσε μετ' ὀλίγον τέρμα νέα ἑλληνικὴ δύναμις πλήρης νεότητος καὶ ὁρμῆς, ἡ Μ α κ ε δ ο ν ί α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ

Μακεδονία και Μακεδόνες. — Ἡ παλαιότερα ἱστορία τῆς Μακεδονίας

Ἡ ἑλληνικὴ χώρα, ἣ ὁποία ἐκτείνεται πέραν τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἀποτελεῖ τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἑλλάδος, λέγεται **Μακεδονία**. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἀκμῆς ὄρια τῆς Μακεδονίας ἦσαν πρὸς βορρᾶν τὸ ὄρος Σκάρδος, πρὸς νότον ὁ Ὀλυμπος, πρὸς δυσμὰς ἡ Ἰλλυρία καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὁ ποταμὸς Στρυμῶν. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας διασχίζουν βουνά, μεταξύ τῶν ὁποίων ἀπλώνονται εὐφορώταται πεδιάδες. Τρεῖς μεγάλοι ποταμοὶ διαρρέουσι τὰς μακεδονικὰς πεδιάδας: ὁ Ἀλιάκμων, ὁ Ἀξιὸς καὶ ὁ Στρυμῶν. Εἰς τὴν παραλίαν ἐκτείνεται ἡ τρίγωνος χερσόνησος τῆς Χαλκιδικῆς, ἣ ὁποία εἰσχωρεῖ βαθέως εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Οἱ Μακεδόνες ἦσαν Ἕλληνας, συγγενεῖς τῶν Δωριέων, περιστοιχίζοντο δὲ ἀπὸ λαοὺς βαρβάρους. Εἶχον εὖρωστα σώματα καὶ διεκρίνοντο ὡς πολεμισταί. Διέφερον ἀπὸ τοὺς νοτίους Ἕλληνας ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ βίου καὶ τὸν πολιτισμόν. Ὁ πολὺς λαὸς ἠσχολεῖτο μὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, τὰς ὁποίας εὐνοεῖ ἡ φύσις τῆς χώρας. Οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες ἀπετέλουν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μακεδόνες ἔζων ἀγροτικὸν βίον καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς νοτίου Ἑλλάδος ἦτο πολὺ

δύσκολος, καθυστέρησαν εις τὸν πολιτισμὸν. Μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὰς ἀποικίας τῶν παραλίων, ἡ Μακεδονία ἤρχισε νὰ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἄλλον ἑλληνικὸν κόσμον καὶ νὰ ἐκπολιτίζεται.

Ἡ διοικήσεις τῆς χώρας ἦτο εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο ἑταῖροι. Οἱ βασιλεῖς εἶχον κατ' ἀρχὰς τὴν πρωτεύουσάν των εἰς τὰς Αἰγιάς, τὴν σημερινὴν Ἐδεσσαν. Κατόπιν τὴν μετέφεραν εἰς τὴν Πέλλα, τὰ σημερινὰ Γιανιτσά, διὰ νὰ εἶναι πλησιέστερον πρὸς τὴν θάλασσαν. Μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἦσαν ἀνεξάρτητοι εἰς τὴν χώραν των. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῶν περσικῶν πολέμων ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύβουν εἰς τὸν μέγαν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος Α', ὅπως εἶδομεν, ἔφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου περὶ συμμαχίας καὶ ἀργότερα ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς Ἑλληνας στρατηγούς τὸ σχέδιον τοῦ Μαρδονίου πρὸ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν. Οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐθεώρουν τοὺς ἑαυτοὺς των ἀπογόνους τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐκαυχῶντο, ὅτι ἦσαν Ἑλληνας. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος Α' (498 - 454 π.Χ.) μετὰ τὸν εὐτυχῆ τερματισμὸν τῶν περσικῶν πολέμων, ἐζήτησε νὰ λάβῃ μέρος εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, εἰς τοὺς ὁποίους, ὅπως γνωρίζομεν, μετείχον μόνον Ἑλληνας. Καὶ ἡ αἴτησίς του ἔγινε δεκτὴ, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀπὸ τοὺς ἑλληνοδίκας.

Ὁνομαστὸς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ὑπῆρξεν ὁ Ἀρχέλαος. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ χώρα προώδευσε πολὺ. Ὁ Ἀρχέλαος κατεσκεύασε δρόμους, ἴδρυσε πόλεις καὶ διωργάνωσε τὸν μακεδονικὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον ἠύξησε καὶ τελειότερον ἐξώπλισε. Ἠγάπα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ κατέστησε τὴν πρωτεύουσάν του κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τέχνης. Πολλοὶ σοφοὶ ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐφιλοξενήθησαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρχέλαου. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ μέγας δραματικὸς ποιητὴς Εὐριπίδης, ὁ ὁποῖος διῆλθε πλησίον του τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του.

Φίλιππος ὁ Β'

Ὁ Φίλιππος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀμύντου τοῦ Γ'. Δεκαπενταετῆς ὠδηγήθη, ὅπως ἐμάθομεν, ἀπὸ τὸν Πελοπίδαν ὡς ὄμηρος εἰς τὰς

Θήβας. Ἐκεῖ ἔλαβε λαμπρὰν μὸρφωσιν. Πολὺ ἰδίως ὠφελήθη ἀπὸ τὰς σχέσεις τοῦ μὲ τοὺς δύο μεγάλους ἄνδρας τῶν Θηβῶν, τὸν Πελοπίδαν καὶ πρὸ πάντων τὸν Ἐπαμεινώνδαν, τὸν ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἐθαύμαζεν. Ἀπὸ αὐτὸν ἐδιδάχθη τὴν πολεμικὴν τέχνην, τὴν ὁποῖαν κατόπιν ἐφήρμοσεν ὁ ἴδιος. Εἰς τὰς Θήβας εὔρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ὄχι μόνον τὰ προτερήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν νοτίων Ἑλλήνων καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς νοτίου Ἑλλάδος.

Φίλιππος Β'

Ἡ γνῶσις αὐτῆ τοῦ ἐχρησίμευσεν ἀργότερα πολὺ. Ἐφρόντισεν ἄλλωστε ἐνωρὶς νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ ὡς συμβούλους « οὐ μόνον Μακεδόνων τοὺς σπουδαιοτάτους ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πολλοὺς οὐκ ἀδόξους ἄνδρας οὐδ' ἀνοήτους » (Ἰσοκράτους Φίλιππος). Εἶχε προσέτι ὁ Φίλιππος τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἡγάπα τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας καὶ ἐγοήτευσεν μὲ τοὺς τρόπους τοῦ.

Παρ' ὅλα ἐν τούτοις τὰ προτερήματα αὐτά, τὴν μὸρφωσιν καὶ τὴν εὐφυΐαν, διετήρει ὁ Φίλιππος τὰς συνηθείας καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν Μακεδόνων εὐγενῶν. Ἦτο βίαιος καὶ σκληρὸς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ. Ἠγάπα μὲ πάθος τὸ κυνήγιον, τὰς διασκεδάσεις καὶ τὸν οἶνον. Τὰ ἐλαττώματα ἐν τούτοις αὐτὰ ἐπεσκοτίζον αἱ ἀρεταὶ τοῦ. Εἶχε προικισθῆ ἐκ φύσεως μὲ σπανίαν διπλωματικὴν ἰκανότητα καὶ εἶχε τὸ μέγα προσὸν νὰ διακρίνῃ ἀμέσως τὸ συμφέρον τοῦ εἰς τὰς διαφόρους περιστάσεις καὶ νὰ προχωρῇ μὲ ἀποφασιστικὴν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν αὐτοῦ. Ὁ Φίλιππος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν εὐφυστέρων καὶ δραστηριωτέρων ἀνδρῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ὁ κυριώτερος δημιουργὸς τοῦ ἐνδόξου μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ.

Ὅταν ὁ Φίλιππος ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὰς Θήβας, ἐβασίλευεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκας, ὁ ὁποῖος τὸν διώρισε κυβερνήτην εἰς μίαν μακεδονικὴν ἐπαρχίαν. Ἐκεῖ ὁ Φίλιππος ὠργάνωσε μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

Μετά τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του Περδίκκου, ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν κατ' ἀρχὰς ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου ἀνεψιοῦ του Ἀμύντου, υἱοῦ τοῦ Περδίκκου. Ἄλλ' αἱ περιστάσεις ἦσαν πολὺ δύσκολοι διὰ τὴν Μακεδονίαν. Οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους λαούς, οἱ ὅποιοι περιέβαλλον τὸ κράτος, ἦσαν μεγάλοι. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Φίλιππος, μὲ τὴν ὑποστήριξιν τῶν φίλων του καὶ τοῦ στρατοῦ, τὸν ὅποιον εἶχεν ὀργανώσει, κατεπάτησε τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνηλίκου καὶ ἔγινεν αὐτὸς βασιλεὺς. Ἐφρόντισε κατόπιν νὰ στερεωθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, ἐξώντωσεν ὅλους τοὺς ἀνταπαιτητὰς τοῦ θρόνου του. Μετὰ τοῦτο ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῶν συνόρων τοῦ κράτους. Οἱ βάρβαροι, οἱ ὅποιοι τὸ περιστοιχίζον, ἦσαν πολλοὶ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς καταβάλῃ ἀμέσως διὰ τῶν ὄπλων. Ἐχρησιμοποίησε λοιπὸν κατ' ἀρχὰς τὴν διπλωματίαν. Μὲ δῶρα καὶ ἄλλας παροχὰς καὶ ὑποσχέσεις ἀπηλλάγη ἀπὸ τοὺς Θρᾶκας. Ἀμέσως κατόπιν ἐπέδόθη εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν ὀργανώσιν τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν ὑπολοίπων ἐχθρῶν.

Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τοῦ μακεδονικοῦ κράτους

Βάσιν τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως τοῦ κράτους ἔθεσεν ὁ Φίλιππος τὴν ὑποχρεωτικὴν στρατολογίαν. Ὑπεχρέωσε δηλαδὴ ὅλους τοὺς ὑπηκόους του νὰ ἐκτελοῦν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Κατόπιν ἐπέδόθη εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ μὲ νέας στρατιωτικὰς μεθόδους. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἶχεν ὁ Φίλιππος πολὺτιμον ὁδηγὸν τὰ διδάγματα, τὰ ὅποια ἔλαβε πλησίον τοῦ Ἐπαμεινώνδου κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὰς Θήβας.

Πρὸ τοῦ Φιλίππου ὁ πεζικὸς στρατὸς τῆς Μακεδονίας ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀτελῶς ὀπλισμένους πελταστὰς, οἱ ὅποιοι πολλακίς ἐνικήθησαν ἀπὸ τοὺς πέριξ βαρβάρους. Ἐλείπεν ἀκόμη ἀπὸ αὐτοῦς ἡ ἀπαραίτητος στρατιωτικὴ ἐκπαίδευσις καὶ πρὸ πάντων ἡ πειθαρχία. Ὁ Φίλιππος ἐβελτίωσε τὸν ὀπλισμὸν των, ἀλλ' ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς δευτερεύουσαν θέσιν εἰς τὸν στρατόν.

Κύριον σῶμα τοῦ πεζικοῦ κατέστησεν ὁ Φίλιππος τὴν περίφημον μακεδονικὴν φάλαγγα, τὴν ὅποιαν ἐδημιούργησε καὶ ἐξώπλισεν ὁ ἴδιος. Οἱ φαλαγγῖται, οἱ πεζέταιροι, ὅπως ἐλέ-

γοντο, ἦσαν Μακεδόνες ὀπλίται μὲ σπουδαιότερον ὄπλον ἀμυντικὸν καὶ ἐπιθετικὸν τὴν σάρισαν, ἡ ὁποία ἦτο μακρότατον δόρυ μήκους ἕξ μέτρων. Παρετάσσοντο εἰς δέκα ἕξ πυκνὰς γραμμάς. Οἱ ἄνδρες τῶν πρώτων πέντε γραμμῶν ἐκράτουν τὰς σαρίσας εἰς ὀριζοντιαν θέσιν, οὕτως ὥστε ἡ σάρισα τοῦ φαλαγγίτου τῆς πέμπτης προεξείχε κατὰ ἓν μέτρον ἀπὸ τὸν στρατιώτην τῆς πρώτης γραμμῆς τῆς φάλαγγος. Τοιουτοτρόπως ἐσχηματίζετο τείχος λογχῶν, τὸ ὁποῖον ἐκινεῖτο ἀπὸ συμπαγῆ ὄγκον ἀνδρῶν.

Μακεδῶν ἵππεύς

(παράστασις ἐπὶ νομίσματος τοῦ 5ου αἰῶνος)

Βοηθητικὰ σώματα τοῦ πεζικοῦ ἦσαν οἱ πελτασταί, οἱ ἄκοντισταὶ καὶ οἱ τοξόται. Οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτῶν προήρχοντο ἀπὸ τοὺς πέριξ βαρβάρους. Καὶ οἱ μὲν πελτασταὶ προορισμὸν εἶχον νὰ ἀσφαλίζουν τὰ πλευρὰ τῆς φάλαγγος, οἱ δὲ ἄκοντισταὶ καὶ οἱ τοξόται νὰ προπορεύωνται ὡς ἐμπροσθοφυλακῆ.

Τὸ ἵππικόν, τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦτο ἄριστον, διετήρησε τὴν σπουδαίαν θέσιν του εἰς τὴν νέαν ὀργάνωσιν τοῦ στρατεύματος. Ὁ ὀπλισμὸς του ἔγινε τώρα βαρύτερος. Οἱ ἵππεις ἔφερον περικεφαλαίαν, θώρακα, ξίφος καὶ βραχεῖαν λόγχην, τὸ λεγόμενον ξυστόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ σῶμα τοῦτο ἀπέβη χρησιμώτατον κατὰ τὰς μάχας. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἢ ἐπέμβασις τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ ἔκρινε τὸν ἀγῶνα. Οἱ ἵππεις προήρχοντο ἀπὸ τὰς εὐπόρους τάξεις τῶν γαιοκτημόνων καὶ ὠνομάζοντο ἔταῖροι.

Ὁ Φίλιππος ἐπέβαλεν εἰς ὅλον τὸν στρατὸν του σιδηρᾶν πειθαρχίαν. Οἱ νεοσύλλεκτοι ὑπεβάλλοντο εἰς διαρκεῖς, ἐπιπόνους καὶ συστηματικὰς ἀσκήσεις. Εἰδικοί ὑπάλληλοι τοῦ κράτους ἐφρόντιζον διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἀπαραιτήτων στρατιωτικῶν εἰδῶν, διὰ νὰ εἶναι πάντοτε τὸ στράτευμα ἐτοιμοπόλεμον. Τέλος ὁ Φίλιππος ἐφωδίασε τὸν στρατὸν του μὲ πλῆθος πολεμικῶν μηχανῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ διὰ πρώτην φοράν ἐχρησιμοποιοῦντο.

Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἰσχυρότατος στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, μὲ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς ἄλλος προηγούμενος ἢ σύγχρονος ἠδύνατο νὰ παραβληθῆ.

Αἱ πρῶται κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου

Ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ ἀπήλλαξε τὴν χώραν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν γειτόνων καὶ διωργάνωσε τὸν στρατόν, ἐστράφη πρὸς κατάκτησιν τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰ ὅποια ἦσαν ἐγκατεσπαρμέναι ἀποικίαι τῶν νοτίων Ἑλλήνων. Σκοπὸς του ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸ κράτος εὐρείαν διέξοδον εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ νὰ τὸ ἀσφαλίσῃ ἀπὸ τὴν θάλασσαν.

Εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος εὐρίσκετο ἀξιόλογος διὰ τὴν στρατηγικὴν θέσιν τῆς πόλις, ἡ Ἀμφίπολις, παλαιὰ ἀποικία τῶν Ἀθηναίων. Πρὸς αὐτὴν πρῶτον ἔστρεψε τὰ βλέμματά του ὁ Φίλιππος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔδειξε διαλλακτικὰς διαθέσεις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι ὑπεσχέθησαν νὰ παραχωρήσουν εἰς αὐτὸν τὴν σύμμαχόν των πόλιν Πύδναν ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Θερμαϊκοῦ. Μετ' ὀλίγον ὅμως καιρὸν κατέλαβε καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Πύδναν (357 π.Χ.).

Κατόπιν ὁ Φίλιππος ἐπροχώρησεν ἀνατολικῶς τοῦ Στρυμόνος καὶ κατέλαβε τὴν χώραν, ἡ ὅποια ἐκτείνεται ὑπὸ τὸ Πάγγαιον ὄρος. Ἐκεῖ ὑπῆρχε παλαιὰ πόλις ὀνομαζομένη Κρηνίδες, τὴν ὅποιαν ὁ Φίλιππος μετωνόμασε Φιλίππουσ. Τὴν πόλιν αὐτὴν κατέστησε κέντρον τῶν μεταλλουργικῶν ἐργαστηρίων, τὰ ὅποια ἴδρυσεν ἐκεῖ, διὰ νὰ ἐκμεταλλεῖται τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ τοῦ Παγγαίου. Ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα αὐτὰ ἀπέκτησεν ἐτήσιον εἰσόδημα 1000 ταλάντων. Τότε ἔκοψε χρυσὰ νομίσματα, τὰ ὅποια ἐξετόπισαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς περσικοὺς δαρεικοὺς.

Μὲ τὰ εἰσοδήματα τῶν χρυσωρυχείων κατεσκεύασεν ἀξιόλογον στόλον, διὰ τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἐξησφάλισε τὰ παράλια του, ἀλλὰ καὶ ἠπείλει νὰ ἀποκλείσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τὸν Ἑλλησπόντον καὶ τὸν Βόσπορον.

Παραλλήλως μὲ τὰς ἐνεργείας αὐτὰς ὁ Φίλιππος διεξῆγε πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Χαλκιδικήν, ὅπου ἐκυρίευσεν τὴν Ποτίδιαν (356 π.Χ.). Τὴν πόλιν αὐτὴν παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν φιλίαν των. Διότι ἡ Ὀλυνθος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ἰσχυροτάτη πόλις ὡς κέντρον καὶ μητρόπολις τῆς ὁμοσπονδίας πολλῶν πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς.

Ὁ συμμαχικός πόλεμος

Μετά τὴν μάχην τῆς Μαντινείας αἱ Ἀθηναίαι παρέμειναν ἡ ἰσχυροτέρα πόλις τῆς Ἑλλάδος, διότι εἶχον τὴν ναυτικὴν ἡγεμονίαν καὶ προΐσταντο πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν συμμάχων. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ Λέσβος, ἡ Χίος, ἡ Σάμος, ἡ Ρόδος, αἱ παράλιοι πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καὶ ἰδίως τὸ Βυζάντιον κατεῖχον πρωτεύουσαν θέσιν.

Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον κουρασθῆ ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ παρημέλουν τὰ στρατιωτικὰ των καθήκοντα. Ἀπέφευγον νὰ στρατεύωνται οἱ ἴδιοι καὶ ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ὀπλίτας καὶ ναύτας ξένους μισθοφόρους. Ὁ μισθοφορικός των στρατὸς πολλὰκις κατεπίεξε τοὺς συμμάχους. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ κατ' ἀρχὰς περιπειροῦντο τοὺς συμμάχους των, κατόπιν ἤλλαξαν ἀπέναντί των συμπεριφορὰν. Τὸ χειρότερον ἦτο, ὅτι κατέλαβον πολλὰ κτήματα εἰς τὴν Σάμον καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, τὰ ὅποια ἔδωκαν εἰς Ἀθηναίους κληρούχους. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς τὸ 358 π.Χ. οἱ Χίοι, οἱ Κῶοι, οἱ Ρόδιοι καὶ οἱ Βυζάντιοι ἐπανεστάτησαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐπαναφέρουν διὰ τῆς βίας τοὺς ἀποστατήσαντας εἰς τὴν συμμαχίαν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε πόλεμος μεταξὺ των. Ὁ ἀγὼν διεξήχθη κατὰ θάλασσαν ἐπὶ ὀλόκληρον τριετίαν (358 - 355 π.Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ εἰς χρῆμα καὶ ἄνδρας ἀπώλειαι τῶν Ἀθηναίων ἦσαν σημαντικά. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ τερματίσουν τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποστατῶν.

Ὁ τριετής αὐτὸς πόλεμος ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν **συμμαχικός πόλεμος** καὶ ἐπέφερε τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν τῆς δευτέρας ναυτικῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων.

Πρώτη ἐπέμβασις τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ πράγματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος

Ὁ συμμαχικός πόλεμος δὲν ἦτο τὸ μόνον δεῖγμα, ὅτι, παρ' ὅλα τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος, αἱ διαμάχαι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχον παύσει ὀριστικῶς. Κατὰ τοὺς ἰδίους περίπου χρόνους ἄλλος ἐμφύλιος πόλεμος ἐξεργάγη εἰς τὴν κεντρικὴν Ἑλλάδα. Ὁ πόλεμος

αὐτὸς εἶχε τοῦτο τὸ χαρακτηριστικόν. Ἐδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Φίλιππον νὰ ἀναμειχθῆ εἰς τὰ πράγματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ εἰς σημαντικὸν τμήμα αὐτῆς τὴν κυριαρχίαν του. Ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Φιλίππου προεκλήθη ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα περιστατικά.

Οἱ Θηβαῖοι ἐμίσουν πάντοτε τοὺς Φωκεῖς. Ἀφ' ὅτου ἰδίως οὗτοι ἠρνήθησαν νὰ συνεκστρατεύσουν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὴν τελευταίαν εἰσβολὴν τοῦ Ἐπαμεινώνδου, οἱ Θηβαῖοι ἐζήτησαν ἀφορμὴν, διὰ νὰ τοὺς τιμωρήσουν. Ἡ εὐκαιρία ἐνόμισαν, ὅτι ἐδόθη, ὅταν οἱ Φωκεῖς ἐκαλλιέργησαν ἐδάφη, τὰ ὁποῖα ἀνήκον εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Οἱ Θηβαῖοι κατήγγειλαν τὴν βέβηλον πράξιν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καὶ αὐτὸ κατεδίκασε τοὺς Φωκεῖς εἰς πρόστιμον πολλῶν ταλάντων. Ἄλλ' οἱ Φωκεῖς δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλουν τὸ ὑπέρογκον τοῦτο ποσόν. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν βέβαιοι, ὅτι τὰ μέλη τοῦ συνεδρίου θὰ μετεχειρίζοντο ἕνεκα τούτου βίαν ἐναντίον των, ἤρχισαν νὰ ἐτοιμάζωνται πρὸς ἄμυναν. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν μάλιστα χρήματα, ἐπετέθησαν αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῶν Δελφῶν καὶ διήρπασαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ μαντείου.

Τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἐκήρυξε τότε ἱερόν πόλεμον κατὰ τῶν ἱεροσύλων, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβον νὰ διεξαγάγουν ὑπὲρ τοῦ μαντείου οἱ Θηβαῖοι, οἱ Λοκροὶ καὶ οἱ Θεσσαλοὶ. Ἐν τούτοις οἱ Φωκεῖς ὄχι μόνον ἠμύνθησαν ἐπὶ μακρόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ δευτέρον ἔτος τοῦ πολέμου εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὑπὸ τὸν στρατηγόν των Ὀνόμαρχον.

Οἱ εὐγενεῖς τῆς Θεσσαλίας ἐκάλεσαν τότε εἰς βοήθειαν τὸν Φίλιππον, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν. Ὁ Φίλιππος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐξεδίωξε τοὺς Φωκεῖς καὶ κατέλαβε τὰς Παγασὰς καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Μαγνησίας. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπροχώρησε μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν, διὰ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ στενὸν εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ ἀθηναϊκὸν στρατὸν καὶ ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῆ, διότι δὲν ἤθελε νὰ συγκρουσθῆ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους.

Μὲ τὴν ἐκστρατείαν του αὐτὴν ὁ Φίλιππος ἐπέτυχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ γίνῃ κύριος ὀλοκλήρου τῆς Θεσσαλίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ παρυσιασθῆ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὡς προστάτης τοῦ ἱεροῦ τῶν Δελφῶν.

Ἡ καταστροφή τῆς Ὀλύμβου

Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ Φίλιππος ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Προποντίδος. Τοιοῦτοτρόπως τὸ κράτος τοῦ Φιλίππου ἐκτείνεται τώρα ἕως τὸν Σκάρδον, τὰ ὄρη τῆς Ἰλλυρίας, τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Θρακικὴν χερσόνησον.

Κατόπιν ὁ Φίλιππος ἐστράφη κατὰ τῆς Ὀλύμβου. Τὸ 349 π.Χ. μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι οἱ Ὀλύμβιοι ἐδέχθησαν εἰς τὴν πόλιν των ἀνταπαιτητὰς τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον των. Εἰς τὰς κρίσιμους ἐκείνας διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν των στιγμὰς οἱ Ὀλύμβιοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν ἀδράνειαν καὶ ἔστειλαν εἰς αὐτοὺς μόνον μικρὰν μισθοφορικὴν δύναμιν. Ματαίως ὁ πολιτικὸς καὶ ρήτωρ Δημοσθένης διὰ τῶν περιφήμων Ὀλυμπιακῶν του λόγων συνέστησε νὰ στείλουν γενναίαν βοήθειαν. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ὀλυμπία, ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς μόνας τὰς ἰδικὰς τῆς δυνάμεις, ἀντέστη γενναίως μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 348 π.Χ., ὅτε ὑπέκυψε διὰ προδοσίας. Ὁ Φίλιππος κατέσκαψε τὴν πόλιν ἐκ θεμελίων καὶ τοὺς κατοίκους τῆς ἐπώλησεν ὡς δούλους. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ὀλύμβου Ἀλκίνοος ἡ Χαλκιδικὴ προσηρτήθη εἰς τὸ Μακεδονικὸν κράτος.

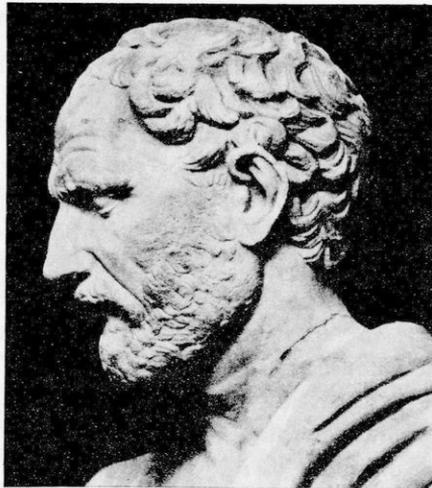
Φιλομακεδονικὰ καὶ ἀντιμακεδονικὰ κόμματα

Εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα ἀπὸ τὰς τρεῖς μεγάλας πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον διεκδικήσει τὴν ἡγεμονίαν, μόνον αἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διετήρουν ὅπωςδῆποτε μέρος ἀπὸ τὴν παλαιὰν δύναμιν των. Καίτοι ἡ δευτέρα ἀθηναϊκὴ συμμαχία εἶχε διαλυθῆ μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν κυριωτέρων συμμάχων, ἐν τούτοις αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀκόμη ὑπολογίσιμος δύναμις. Εἰς οἵανδῆποτε στιγμὴν ἠδύνατο ἡ πόλις νὰ παρατάξῃ ἰσχυρότατον στόλον, μετὰ τὸν ὅποιον ἐκυριάρχει εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δὲν εἶχον πλέον τὰς παλαιὰς των ἀρετὰς. Δὲν ὑπηρετοῦν οἱ ἴδιοι εἰς τὸν στρατόν, ἀλλ' ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως μισθοφόρους. Τὰ ἰδανικὰ τῶν προγόνων των δὲν προεκάλουν πλέον εἰς αὐτοὺς τὴν παλαιὰν συγκίνησιν. Μερικοὶ μορφωμένοι καὶ φιλοπάτριδες Ἀθηναῖοι ὠνεῖ-

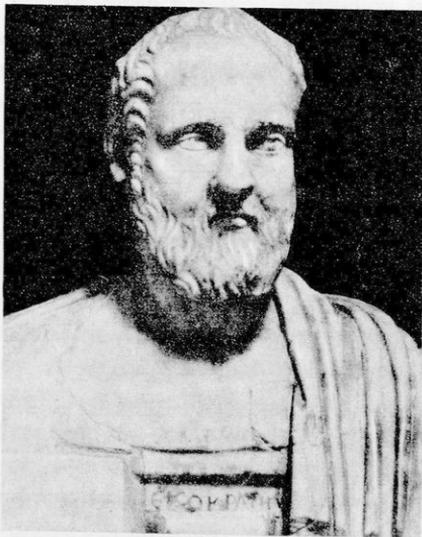
ρεύθησαν νὰ ἀνυψώσουν τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν παλαιὰν δόξαν καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἡγεμονίαν των ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ πόθος των ἦτο ἀνεκπλήρωτος. Αἱ Ἀθηναῖοι τοῦ παρελθόντος εἶχον ἀποθάνει ὀριστικῶς.

Ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς ἀνδρας αὐτοὺς ἦτο ὁ Δ η μ ο σ θ έ ν η ς, μέγας ρήτωρ καὶ πολιτικός αὐτῆς τῆς περιόδου. Ὁ Δημοσθένης ἐξηγέρθη, ὅταν ἀντελήφθη, ὅτι ὁ Φίλιππος μὲ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν δραστηριότητά του θὰ ἐκυριάρχει εἰς ὀλόκλη-

Δ η μ ο σ θ έ ν η ς

ρον τὴν Ἑλλάδα. Μὲ ἀνάλογον ἐνεργητικότητα πρὸς τὸν Μακεδόνα βασιλέα ἐπεδίωξε νὰ ἀνακόψῃ τὴν πρόοδόν του. Ὑ-

Ἰ σ ο κ ρ ά τ η ς

πενθύμιζε διαρκῶς εἰς τοὺς συμπολίτας του τὴν προγονικὴν των δόξαν καὶ προσεπάθει νὰ τοὺς φιλοτιμήσῃ νὰ ἐξεγερθοῦν κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ἐγίνε λοιπὸν ὁ ἐπισημότερος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀντιμακεδονικοῦ κόμματος εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης εἶχε μὲν ἀγνήν καὶ θερμὴν φιλοπατρίαν, ὡς πολιτικός ὅμως ἦτο μέτριος. Ἐμείνε προσκεκολλημένος εἰς τὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν. Διὰ τοῦτο ἡ πολιτικὴ του οὔτε τὴν πατρίδα του οὔτε τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ὠφέλησε.

Ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους ἦτο ὁ ἐπίσης ρήτωρ καὶ πολιτικός Αἰσχίνης. Αὐτὸς ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ φιλομακεδονικοῦ κόμματος, τῶν Φιλίππιζόντων, ὅπως ἐλέγοντο.

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ὀπαδῶν των, εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρχον τότε καὶ ἄλλοι ἄνδρες σοβαροὶ καὶ μεγάλης ἀξίας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ ἰδεολογικὴν πεποίθησιν ἦσαν ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ ρήτωρ Ἴσοκράτης καὶ ὁ στρατηγὸς Φωκίων. Αὐτοὶ ἐπίστευον, ὅτι μόνον ὁ Φίλιππος μὲ τὴν νέαν καὶ ρωμαλέαν ἑλληνικὴν δύναμιν τοῦ βορρᾶ ἠδύνατο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν διαρκῆ ἀλληλοσπαραγμὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ὀδηγήσῃ ἠνωμένον τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὸν θρίαμβον. Πέρσαι καὶ Περσία ἦσαν δι' αὐτοὺς ὁ προαιώνιος ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ κινηθοῦν ὡς εἰς ἄνθρωπος οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἡγεσίαν τῶν Μακεδόνων.

Φιλοκράτειος εἰρήνη. — Ὑποταγὴ τῆς Φωκίδος

Μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Ὀλύμπου ὁ Φίλιππος εἶχε φθάσει πλέον εἰς τὸ ἀποκορύφωμα τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεώς του. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἱερὸς πόλεμος ἐξηκολούθει. Οἱ Θηβαῖοι ἐξηντλημένοι ἀπὸ τὸν μακρὸν ἀγῶνα ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν βοήθειαν τοῦ Φιλίππου. Ἐξ ἄλλου ὁ νέος στρατηγὸς τῶν Φωκῶν Φάλακος ἐσκέπτετο νὰ συνηκολογήσῃ μὲ τὸν Φίλιππον καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβουν τὰς Θερμοπύλας.

Ἐπὶ τὰς περιστάσεις αὐτὰς οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάσισαν νὰ εἰρηνεύσουν. Ἔστειλαν λοιπὸν πρέσβεις εἰς τὸν Φίλιππον, διὰ νὰ διαπραγματευθοῦν τὴν εἰρήνην. Μεταξὺ τῶν πρέσβων ἦσαν ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης καὶ ὁ Φιλοκράτης, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς ὑπέδεχθη μεγαλοπρεπῶς. Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν ὁ Φίλιππος ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐξυπηρετεῖ μόνον τὰ ἰδικὰ του συμφέροντα. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς οἱ δύο ἀντίπαλοι θὰ δι- **346 π.Χ.** τήρουν τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα κατεῖχον μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Ἀπὸ τὴν εἰρήνην σκοπίμως ὁ Φίλιππος ἀπέκλεισε τοὺς Φωκεῖς, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέμενον νὰ περιλάβουν καὶ τούτους. Αὐτὴ εἶναι ἡ λεγομένη Φιλοκράτειος εἰρήνη.

Ἀμέσως κατόπιν ὁ Φίλιππος ἐνεφανίσθη εἰς τὰς Θερμοπύλας,

τὰς ὁποίας κατεῖχεν ὁ Φάλαικος μὲ τοὺς μισθοφόρους του. Ὁ Φάλαικος, εἴτε διότι ἐδωροδοκῆθη ἀπὸ τὸν Φίλιππον, εἴτε διότι ἐθεώρησε ματαίαν κάθε ἀντίστασιν, ἐσυνθηκολόγησε καὶ ἀπῆλθε μὲ τοὺς ἄνδρας του εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ Φίλιππος κατέλαβεν ἀμαχητὶ τὴν χώραν τῶν Φωκῶν. Ἀμέσως συνεκάλεσε τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, τὸ ὁποῖον, διὰ νὰ φανῆ εὐάρεστον εἰς τὸν νικητὴν, ἔλαβε τὰς ἑξῆς ἀποφάσεις :

α) νὰ καταστραφοῦν αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος καὶ νὰ διασκορπισθοῦν οἱ κάτοικοι εἰς κώμας· β) νὰ ἀποδοθοῦν οἱ θησαυροὶ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς μὲ ἐτησίαις δόσεις ἐξ 80 ταλάντων μὲχρις ὀλοσχεροῦς ἐξοφλήσεως· γ) νὰ δοθοῦν εἰς τὸν Φίλιππον αἱ δύο ψῆφοι τῶν Φωκῶν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον καὶ ἡ προεδρία τῶν πυθικῶν ἀγώνων.

Ἡ νέα ἀνάμειξις τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ πράγματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος

Ἀφοῦ ὁ Φίλιππος ἐτερμάτισε, ὅπως ἤθελε, τὸν ἱερὸν πόλεμον, ἐστράφη πρὸς τὴν Θράκην, διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησίν της. Τότε ἔκτισε εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἴμου τὴν Φιλίππου πόλιν (342 π.Χ.) καὶ κατέλαβε τὰς παραλίους πόλεις Ἀπολλωνίαν καὶ Ὀδησσὸν (σήμερον Βάρναν). Κατόπιν ἐπολιόρκησε τὰς πόλεις Πέρινθον καὶ Βυζάντιον, τὰς ὁποίας ὁμως δὲν ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ χάρις εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στόλου.

Ἐν τῷ μεταξὺ νέος ἱερὸς πόλεμος ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Φίλιππον νὰ ἀνάμειχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος. Τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον κατεδίκασεν εἰς πρόστιμον τοὺς κατοίκους τῆς Ἀμφίσσης, διότι ἐκαλλιέργησαν ἐδάφη τοῦ Δελφικοῦ μαντείου. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Ἀμφισσεῖς ἤρνούντο νὰ πληρώσουν, οἱ Ἀμφικτύονες ἀνέθεσαν εἰς τὸν Φίλιππον νὰ τοὺς τιμωρήσῃ. Ὁ Φίλιππος κατῆλθεν ἐσπευσμένως πρὸς νότον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φωκίδα. Καὶ μικρὸν μὲν μέρος τοῦ στρατοῦ του ἐβάδισε κατὰ τῆς Ἀμφίσσης, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν καὶ κατέστρεψεν, αὐτὸς δὲ μὲ τὸ μεγαλύτερον τμήμα κατέλαβε τὴν Ἐλατεῖαν, ὀχυρὰν πόλιν τῆς Φωκίδος. Ὁ Φίλιππος μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Ἐλατείας ἔγινε κύριος τῆς κοιλάδος τοῦ Κηφισοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ, ἣ ὁποία ἔφερεν ἀπὸ τὰς Θερμοπύλας εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἡ

ἀπειλή κατὰ τῶν Θηβῶν καὶ τῶν Ἀθηναίων ἐφαίνετο πλέον καθαρά.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ εἶδησις διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἐλατείας, τόσον τρόμον καὶ κατάπληξιν προεκάλεσεν, ὥστε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἡ ὁποία συνεκλήθη ἐκτάκτως, οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ὀμιλήσῃ. Τέλος ὁ Δημοσθένης ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα καὶ μὲ λόγον γεμᾶτον ἀπὸ φιλοπατρίαν προσεπάθησε νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς περιφόβους Ἀθηναίους. Συγχρόνως συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ λησμονήσουν τὴν παλαιὰν ἐχθροπάθειαν πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ ἐμπρὸς εἰς τὸν κοινὸν κίνδυνον νὰ συνάψουν μὲ αὐτοὺς συμμαχίαν κατὰ τοῦ Φιλίππου.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐνέκριναν τὴν πρότασιν τοῦ Δημοσθένους. Ἔστειλαν μάλιστα τὸν ἴδιον εἰς τὰς Θήβας διὰ τὰς σχετικὰς διαπραγματεύσεις. Ἡ συμμαχία συνωμολογήθη, καὶ τοιοῦτοτρόπως Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἀνελάμβανον τραχὺν καὶ ἐπίμονον ἀγῶνα διὰ τὴν ἐλευθερίαν των.

Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας

Οἱ σύμμαχοι στρατοὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Χαιρωνείας, μικρᾶς πόλεως τῆς Βοιωτίας (Αὔγουστος τοῦ 338 π.Χ.). Ἐκλεκτὸν τμήμα τοῦ στρατοῦ τῶν Θηβαίων ἀπετέλει ὁ ἱερὸς λόχος. Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ ὁ Φίλιππος μὲ 30.000 πεζοὺς καὶ 2.000 ἵππεῖς.

Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο ἰσοπάλων στρατῶν ὑπῆρξε φοβερά. Θηβαῖοι καὶ Ἀθηναῖοι ἠγωνίσθησαν μὲ ἀσύγκριτον ἀνδρείαν καὶ φλογερὸν πάθος διὰ τὴν ἐλευθερίαν **338 π.Χ.** των. Οἱ 300 ἰδίως Θηβαῖοι ἱερολοχίται ἐπάλαισαν ὡς μυθικοὶ ἥρωες καὶ ἔπεσαν μέχρις ἑνός. Ἄλλ' ἡ ἀνωτέρα στρατηγικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ Φιλίππου ὑπερίσχυσε καὶ ἔδω ἕξ ὀλοκλήρου. Εἶχεν ἄλλωστε αὐτὴν τὴν φορὰν ἀτρόμητον συναγωνιστὴν τὸν δεκαοκταετῆ υἱὸν τοῦ Ἀλέξανδρον. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ μακεδονικοῦ ἵππικοῦ ὁ νεαρὸς βασιλόπαις κατετρόπωσε τὰς τάξεις τῶν Θηβαίων καὶ ἐγίνεν ὁ κύριος αἴτιος τῆς νίκης. Κατὰ τὴν μάχην ἐφονεύθησαν 1.000 Ἀθηναῖοι καὶ 2.000 ἠχμαλωτίσθησαν. Οἱ Θηβαῖοι εἶχον πολὺ μεγαλύτερας ἀπωλείας εἰς νεκροὺς καὶ αἰχμαλώτους.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Φίλιππος ἔδειξε μεγάλην ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀπέλυσε τοὺς αἰχμαλώτους των, ἔθαψε τοὺς νεκροὺς

Ὁ λέων τῆς Χαιρωνείας

κώμιον τῆς ἀνδρείας των πλέκει ἐπίσης καὶ ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν Ἐπιτάφιον του. Ἀλλὰ καὶ οἱ Θηβαῖοι, ὅταν ἀποκατεστάθη ἡ ἡρεμία εἰς τὴν χώραν, ἀπένειμαν εἰς τοὺς νεκροὺς των ἑξαιρετικὰς τιμὰς. Ἀνήγειραν ἐπὶ τοῦ τάφου των κενοτάφιον, ἐπάνω εἰς τὸ ὅποιον ἔτοποθέτησαν μαρμάρινον λέοντα, τὸν λεγόμενον λέοντα τῆς Χαιρωνείας.

Ἡ νίκη τοῦ Φιλίππου εἰς τὴν Χαιρώνειαν ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν μιᾶς νέας μεγάλης ἱστορικῆς περιόδου διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Κατ' αὐτὴν ἀντὶ τῶν Ἀθηναίων ἢ τῶν Σπαρτιατῶν ἢ τῶν Θηβαίων πρωταγωνιστεῖ ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς, ὁ ὅποιος προσέδωκε νέαν δόξαν καὶ λάμπιν εἰς ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

των εἰς κοινὸν τάφον, ἄφησεν ἐλευθέραν τὴν πόλιν των καὶ πολλὰς νήσους ἀνεγνώρισεν ὡς κτήσεις ἀθηναϊκὰς. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς πρώην συμμάχους του Θηβαίους ἐδείχθη σκληρὸς. Ἐπανέφερε τοὺς ἐξορίστους φίλους του καὶ ἐθανάτωσε τοὺς κυριωτέρους ἐκ τῶν ἀντιπάλων του. Ἐπὶ πλέον διέλυσε τὴν βοιωτικὴν ὄμοσπονδίαν καὶ εἰς τὴν Καδμείαν ἐγκατέστησε μακεδονικὴν φρουράν.

Ὁ σύγχρονος Ἀθηναῖος ρήτωρ Λυκούργος ἐξαίρει τὸν ἡρωϊσμόν τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὅποιοι ἔπεσαν εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας. Θαυμάσιον ἐγ-

Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Φιλίππου

Ὁ Φίλιππος μετὰ τὴν νίκην τῆς Χαιρωνείας ἐπροχώρησεν εἰς τὴν κατάληψιν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Κατέλαβε τὴν Χαλκίδα, ἐγκατέστησε μακεδονικὴν φρουρὰν εἰς τὴν Κόρινθον, συνήψε συνθήκας μὲ τοὺς Ἀρκάδας, Μεσσηνίους καὶ Ἠλείους καὶ περιώρισε τὴν ἀπομεμονωμένην Σπάρτην εἰς τὰ παλαιὰ λακωνικὰ σύνορα. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς φιλιππίζοντας, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσαν αἱ Θῆβαι. Γενικῶς ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Φιλίππου ὑπῆρξεν ἐπιεικής, διότι σκοπὸς τοῦ ἦτο νὰ συμφιλιώσῃ καὶ νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις διὰ τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐσχεδίαζε κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἀμέσως κατόπιν ὁ Φίλιππος συνεκάλεσεν εἰς τὴν Κόρινθον Πανελληνιον συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβον μέρος ἀντιπρόσωποι ἐξ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων πλην τῆς Σπάρτης. Τὸ συνέδριον ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν πόλεων, κατήργησε τοὺς συνασπισμοὺς καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἀποκατάστασιν διαρκοῦς εἰρήνης μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ παραβάται τῶν ἀποφάσεων θὰ ἐδικάζοντο ἀπὸ ὁμοσπονδιακῶν δικαστήριον. Ἄλλ' ἢ σπουδαιότερα ἀπόφασις, τὴν ὁποίαν ἔλαβε τὸ συνέδριον, ἦτο ἡ ἴδρυσις νέας πανελληνίου συμμαχίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Φιλίππου. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν δυνάμεων εἰς τὸν ἔθνικόν πόλεμον κατὰ τῶν βαρβάρων, ὅπως εἶχον ὄνειρευθῆ ὁ Ἰσοκράτης καὶ οἱ ἄλλοι ἰδεολόγοι Ἕλληνες.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ συνεδρίου ὁ Φίλιππος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὰ νὰ ἐτοιμάσῃ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν. Ὅπως ἦτο μάλιστα ἀποφασιστικός, τὴν ἄνοιξιν τοῦ 336 π.Χ. ἔστειλεν εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Μικρὰν Ἀσίαν τοὺς στρατηγούς Παρμενίωνα, Ἀμύνταν καὶ Ἄτταλον μὲ στρατόν, διὰ νὰ προλειάνουν τὸν δρόμον τῆς ἐκστρατείας. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὁ- **336 π. Χ.** μως τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν, ἐδολοφονήθη διὰ λόγους προσωπικοῦς ἀπὸ ἑνα ἀξιωματικόν, ἐνῶ ἐτέλει τοὺς γάμους τῆς θυγατρὸς του. Ἦτο δὲ τότε μόλις 47 ἐτῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξε βασιλείαν τὸν νεαρὸν υἱόν του Ἀλέξανδρον.

Ἡ σημασία τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων

Οἱ διαρκεῖς ἐμφύλιοι πόλεμοι, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον ἐμπλακῆ αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς νοτίου Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἐξήντησαν τὰς δυνάμεις των καὶ προητοίμασαν τὴν εὐκολὸν ἐπικράτησιν τῶν Μακεδόνων. Οἱ Μακεδόνες, νεαρὰ ἑλληνικὴ δύναμις πλήρης ὀρμῆς καὶ ζωτικότητος, ἐπενέβησαν εἰς τὸν παλαιόν, ἄγονον καὶ καταστρεπτικὸν ἀνταγωνισμόν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ εὐκόλως ἐπέτυχον νὰ ἐνώσουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ἐπικράτησις των ὑπῆρξε πολλαπλῶς ὠφέλιμος διὰ τὸν ἑλληνισμόν.

Ἐν πρώτοις, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἔθνους ἐτέθη λαὸς ἑλληνικὸς μὲ ἀκμαίας δυνάμεις καὶ ἀρχηγὸν ἰκανώτατον, δραστήριον καὶ ἀποφασιστικόν, τὸν Φίλιππον. Μόνον τοιοῦτος ἀνὴρ ἦτο δυνατὸν νὰ *συνενώσει*, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, τὰς *καταμερισμένας δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον μερικῶν ἐξαιρέτων Ἑλλήνων μὲ πανελλήνια αἰσθήματα καὶ νὰ δώσῃ νέαν δόξαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς ἀπέβλεπεν ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ ἐπικράτησις τοῦ Φιλίππου εἶχε καὶ ἄλλο καλόν. Ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ὑπελείποντο ἀκόμη εἰς τὸ ἔθνος. Ἐνεκα τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς πενίας, ἡ ὁποία εἶχε δημιουργηθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, πολλοὶ Ἕλληνες ἐγκατέλειπον, ὡς εἶδομεν, τὴν πατρίδα των καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Περσῶν ὡς *μισθοφόροι*. Τὰς δυνάμεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἐφθείροντο μακρὰν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὰ περσικὰ συμφέροντα, θὰ χρησιμοποίησῃ τώρα ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἐχάρισεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ ἰσχυρὰ πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ μορφή τοῦ Φιλίππου, ἦτο, ὅτι *ἐσταμάτησε τοὺς καταστρεπτικούς ἐμφυλίους πολέμους μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων*, οἱ ὁποῖοι θὰ κατέληγον κάποτε εἰς τὸν ὀριστικὸν ἀφανισμόν τῆς φυλῆς.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ ἑνωσις ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς Μακεδόνας ὠφέλησε καὶ ἐδόξασε τὴν Ἑλλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄ Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον πολὺ νέος, μόλις 20 ἐτῶν. Ἡ μήτηρ του ὠνομάζετο Ὀλυμπιάς, καὶ ἦτο κόρη βασιλέως τῆς Ἠπειροῦ. Ἀπὸ αὐτὴν εἶχε κληρονομήσει τὸν εὐκολοσυγκίνητον καὶ εὐερέθιστον χαρακτῆρα καὶ ἰδίως τὴν ἀκόρεστον φιλοδοξίαν.

Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς εἶχε πολλὰ φυσικὰ προτερήματα. Ἦτο εἰλικρινής, φιλότιμος, ἐργατικός, φιλομαθής καὶ εἶχεν ὀξεῖαν ἀντίληψιν καὶ δυνατὸν νοῦν. Ἠγάπα πολὺ τὰ στρατιωτικά, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του. Ὁ φόβος ἦτο ἄγνωστος εἰς αὐτόν. Τούναντίον ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀφοβία του ἦσαν μοναδικαί. Ἀπόδειξιν αὐτῶν τῶν ἰδιοτήτων του ἔδωκεν, ὅταν εἰς ἡλικίαν δώδεκα μόλις ἐτῶν κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν ἄγριον θεσσαλικὸν ἵππον Βουκεφᾶλαν, τὸν ὁποῖον οὔτε ὁ πατὴρ του οὔτε ἄλλος κανεὶς ἐκ τῶν αὐλικῶν εἶχε δυνηθῆ νὰ ἵππευσῃ. Τότε λέγεται, ὅτι ὁ Φίλιππος μὲ δάκρυα χαρᾶς ἐνηγκαλίσθη τὸν υἱὸν του καὶ τοῦ εἶπε: «ὦ παῖ, ζήτει σεαυτῷ βασιλείαν μείζονα. Μακεδονία γὰρ σε οὐ χωρεῖ» (Πλούταρχος). Ἡ μουσικὴ συνεκίνη πολὺ τὸν Ἀλέξανδρον· ἰδίως ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ διῆγειρεν εἰς αὐτόν μέγαν ἐνθουσιασμόν. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀκόμη ἐξαιρετικὴν φαντασίαν, μὲ τὴν ὁποῖαν ἐδημιούργει ὀλόκληρον κόσμον πολὺ ἀνώτερον καὶ ὠραιότερον ἀπὸ τὸν πραγματικόν.

Ἄλλὰ καὶ τὰ σωματικὰ χαρίσματα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦσαν μοναδικά. Τὴν μορφήν του γνωρίζομεν ἀπὸ πολλὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐσώθησαν. Εἰς τὸ εὐρωστον καὶ ὑψηλὸν σῶμά του ἐστηρίζετο ὠραιότατη κεφαλὴ μὲ πλουσίαν βοστρυχωτὴν κόμην. Εἶχε πρόσωπον ἀρρενωπὸν μὲ ὑγροὺς καὶ ἀκτινοβόλους ὀφθαλμούς, οἱ ὁποῖοι ἐφάνερον τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὸν συναισθηματικὸν χαρακτήρα του.

Ἡ παιδικὴ ἡλικία καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ Ἀλεξάνδρου

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἀκόμη ἡλικίαν ἔδειξε τὰ ὑπέροχα ψυχικὰ του χαρίσματα. Ἦτο δέκα ἐτῶν, ὅταν ἦλθον εἰς τὴν Πέλλαν ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Φιλοκράτης καὶ οἱ ἄλλοι πρέσβεις τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ διαπραγματευθοῦν τὴν Φιλοκράτειον εἰρήνην. Κατὰ τὴν διάρκειαν συμποσίου, τὸ ὁποῖον ὁ Φίλιππος παρέθεσεν εἰς τοὺς ξένους του, ὁ Ἀλέξανδρος μὲ ἓν ἄλλο παιδίον παρέστησεν ὀλόκληρον σκηνὴν ἑλληνικοῦ δράματος. Ἄλλοτε πάλιν ἐτραγούδησε μόνος χορικὰ ἀπὸ δράματα τῶν μεγάλων δραματικῶν ποιητῶν. Ἐψαλλε μάλιστα τόσον ὠραῖα, ὥστε ὁ Φίλιππος τοῦ ἔκαμεν εἰς τὸ τέλος τὴν ἐξῆς πικρὰν παρατήρησιν : *« οὐκ αἰσχύνει οὕτω καλῶς ψάλλον ; οὐ γὰρ βασιλικόν »*.

Ὅσακις ἤρχετο εἰδησις, ὅτι ὁ πατήρ του ἐνίκησεν εἰς μάχην ἢ ἐκυρίευσεν σπουδαίαν πόλιν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐστενοχωρεῖτο. Μὲ θλίψιν καὶ μελαγχολίαν ἔλεγε εἰς τοὺς συνομηλικούς του : *« παιδιά, ὅλα θὰ τὰ κατορθώσῃ ὁ πατέρας μου καὶ τοιουτοτρόπως δὲν θὰ μείνῃ κανὲν σπουδαῖον καὶ λαμπρὸν ἔργον, διὰ νὰ τὸ πραγματοποιήσω ἐγὼ μαζί σας »*.

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο δεκατριῶν ἐτῶν, ὁ πατήρ του ἐκάλεσεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὸν μέγαν Μακεδόνα φιλόσοφον Ἀριστοτέλην, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσε τὴν μόρφωσίν του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν ἐπιμέλειαν καὶ τόσην ἀφοσίωσιν καὶ σεβασμὸν ἠσθάνετο πρὸς τὸν διδάσκαλόν του, ὥστε ἔλεγε συχνά : *« εἰς μὲν τὸν πατέρα μου ὀφείλω τὸ ζῆν, εἰς δὲ τὸν διδάσκαλόν μου τὸ εὖ ζῆν »*. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰργάσθη μὲ ἐπιμονήν, διὰ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ ἀγάπην εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἰς τὰς μεγάλας καὶ εὐγενεῖς πράξεις. Πόσον δὲ πράγματι βαθεῖα ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπ' αὐτοῦ, μαρτυρεῖ ὁ Ἰσοκράτης. Εἰς μίαν ἐπι-

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος

στολήν, τὴν ὁποίαν ἔστειλε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, λέγει : « Ἀκούω πάντων λεγόντων ὡς φιλόστροφος εἶ καὶ φιλαθήναιος καὶ φιλόσοφος. . . Σωφρονεῖς οὖν ταῦτα μελετῶν ἑλπίδας γὰρ τῷ τε πατρὶ καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχεις, ὡς ἂν πρεσβύτερος γενόμενος ἐμμεΐνης τούτοις, τοσοῦτον προέξεις τῇ φρονήσει τῶν ἄλλων, ὅσον περὶ ὁ πατήρ σου διενήροχεν ἀπάντων ».

Ἀπὸ τοὺς ποιητὰς ὁ Ἀλέξανδρος ἠγάπησεν ἰδιαιτέρως τὸν Ὅμηρον, διότι ἐθαύμαζε τοὺς ἥρωας τῆς Ἰλιάδος καὶ πρὸ πάντων τὸν

Ἀχιλλέα, μὲ τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ ἐξομοιωθῆ. Εἰς ὅλας τὰς ἐκστρατείας ἔφερε πάντοτε μαζί του τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα.

Ἐπανάστασις καὶ καταστροφή τῶν Θηβῶν

Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅταν ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς σοβαρὰς δυσκολίας. Οἱ νότιοι Ἕλληνες, μόλις ἔμαθον τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου, ἤρχισαν νὰ ἐτοιμάζονται πρὸς ἐπανάστασιν. Οἱ ὑποτεταγμένοι ἐπίσης βάρβαροι ἐκινουῦντο, διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους ὑπῆρχον οἱ ἀνταπαιτηταὶ τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ νεαρὸς βασιλεὺς δὲν ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι χάνουν εὐκόλως τὸ θάρρος των. Μὲ κεραυνοβόλον ταχύτητα ἠνάγκασεν ὅλους νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὴν θέλησίν του.

Κατὰ πρῶτον ἐστράφη ὁ Ἀλέξανδρος ἐναντίον τῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου. Ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἐφονεύθησαν καὶ ἄλλοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἀσίαν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βασιλεὺς ἐστερέωσε τὴν ἀρχὴν του καὶ ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας.

Κατόπιν διηθύνθη πρὸς νότον μὲ ἰσχυρὸν στρατόν. Ἐπέρασεν ἀνενόχλητος τὴν Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Κορίνθου. Ἐκεῖ συνεκάλεσε *πανελλήμιον συνέδριον*, ὅπως ἄλλοτε ὁ πατὴρ του. Ὅλαι αἱ πόλεις, ἐκτὸς τῆς Σπάρτης, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὸ συνέδριον, τὸ ὅποιον ὁμοφώνως ἀνεκήρυξε τὸν Ἀλέξανδρον ἀρχιστράτηγον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῶν βαρβάρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν πολὺ πέραν τῶν μακεδονικῶν συνόρων. Ἀλλὰ ἐνῶ ἐπολέμει ἐκεῖθεν τοῦ Δουνάβεως, διεδόθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ψευδὴς φήμη, ὅτι ἐφονεύθη. Ἀμέσως τότε οἱ Θηβαῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπολιορκήσαν τὴν μακεδονικὴν φρουρὰν εἰς τὴν Καδμείαν. Ὁ Ἀλέξανδρος, μόλις ἐπληροφορήθη τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβαίων, ἔσπευσε μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα εἰς τὰς Θήβας. Ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῆ βίαν, ἐκάλεσε τοὺς Θηβαίους νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἀμνηστίαν. Οἱ Θηβαῖοι ἠρνήθησαν. Τότε ἐπετέθη κατὰ τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐκυρίευσεν (335 π.Χ.).

Ἐξ χιλιάδες Θηβαῖοι ἐφρονεύθησαν, οἱ δὲ ὑπόλοιποι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι, ἐξαιρέσει τῶν ἱερέων, τῶν ἀπογόνων τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου καὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀντιταχθῆ εἰς τὴν ἀποστασίαν. Ὀλόκληρος ἡ πόλις κατεσκάφη, πλὴν τῆς Καδμείας, τῶν ναῶν καὶ τῆς οἰκίας τοῦ Πινδάρου. Καὶ ὅμως διὰ τὴν σκληρὰν αὐτὴν συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς Θηβαίους ἠσθάνθη ὁ Ἀλέξανδρος ἀργότερα μεταμέλειαν καί, ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος, « οὐδεὶς τῶν περιγενομένων Θηβαίων ἦν, ὃς ἐντυχὼν καὶ δεηθεὶς ὕστερον οὐ διεπράξατό τι παρ' αὐτοῦ ».

Ἐκτὸς τῶν Θηβαίων καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον δεῖξει ἐπίσης ἐπαναστατικὰς διαθέσεις, ἀλλὰ μετὰ τὸ πάθημα τῶν γειτόνων τῶν ἔσπευσαν νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν Ἀλέξανδρον καὶ νὰ τὸν συγχαροῦν διὰ τὴν νίκην του. Ὁ Ἀλέξανδρος, καίτοι ἔλαβε γνῶσιν τῶν σχεδίων των, ἐσεβάσθη τὴν πόλιν διὰ τὸ ἔνδοξον παρελθόν της. Δὲν ἠθέλησε νὰ καταδιώξη οὔτε τοὺς σφοδροτέρους ἀντιπάλους τῶν Μακεδόνων, οἱ ὅποιοι παρεκίνουν τὸν λαὸν εἰς στάσις.

Ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀλέξανδρος κατέπνιξε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβῶν, ἦλθεν εἰς τὸν Ἰσθμὸν. Ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὅποιοι διεβεβαίωσαν αὐτὸν διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν των εἰς τὸ πρόσωπόν του. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος καθώρισε τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἐκάστη πόλις ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐτοιμάσῃ δι' αὐτὸν μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοίξεως, ἔδωκε τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας καὶ κατόπιν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐκεῖ ἤρχισε νὰ ἐτοιμάζῃ δραστηρίως τὴν μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν.

2. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς καθόδου τῶν Μυρίων καὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ παρακμὴ τοῦ περσικοῦ κράτους. Μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν ἡ στρατιωτικὴ ἀδυναμία καὶ ἡ διοικητικὴ παράλυσις τῆς Περσίας ἐχειροτέρευσε. Διαρκεῖς ἀντιζηλῖαι καὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν σατραπῶν καὶ ἐπαναστάσεις τῶν ὑποδούλων ἐξησθένουν συνεχῶς τὴν περσικὴν δύναμιν. Εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς αὐτοὺς πολέμους βασιλεῖς καὶ σατράπαι χρησιμοποιοῦν Ἕλληνας μισθοφόρους, ἀκόμη καὶ στρατηγούς.

Τὴν ἀποσύνθεσιν αὐτὴν ἐγνώριζεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως προη-

γούμενως ὁ Φίλιππος, καὶ ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῆ. Ἦτο βέβαιος, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ κατάρθωνε νὰ διαλύσῃ τὴν ἄλλοτε τρομερὰν περσικὴν αὐτοκρατορίαν.

3. ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ

Ἐκ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.—

Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 334 π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἀνέθεσε τὴν διοίκησιν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος εἰς τὰς ἱκανὰς χεῖρας τοῦ Ἀντιπάτρου, ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Πέλλαν μὲ 30.000 πεζοὺς καὶ 5.000 ἵππεῖς. Ἀξιόλογον τμῆμα τοῦ πεζικοῦ ἀπετέλουν οἱ ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος σύμμαχοι καὶ ἄλλοι μισθοφόροι. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς στρατηγούς του ἦσαν ὁ πολύπειρος καὶ συνετὸς *Παρμενίων*, ἀρχηγὸς τοῦ πεζικοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ *Φιλώτας*, ἀνώτερος διοικητὴς τοῦ ἵππικοῦ, ὁ *Περδίκκας*, ὁ *Κράτερος*, ὁ *Κλεῖτος* καὶ ὁ ἀγαπητότατος εἰς αὐτὸν *Ἡφαιστίων*.

Ἀπὸ τὴν ἀκτὴν τῆς Θρακικῆς χερσονήσου διεπεραιώθη ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν μικρασιατικὴν παραλίαν, κυβερνῶν ὁ ἴδιος τὴν βασιλικὴν τριήρη. Συγχρόνως ἐπέρασε καὶ ὁ στρατὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μακεδονικοῦ καὶ συμμαχικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 160 πολεμικὰ καὶ βοηθητικὰ σκάφη. Ὅταν συνεπληρώθη ἡ ἀπόβασις, ὁ Ἀλέξανδρος διηυθύνθη εἰς τὴν Τροίαν καὶ ἐτέλεσεν ἀγῶνας εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀχιλλέως, τὸν ὁποῖον, ὅπως εἶδομεν, ἐτίμα ἰδιαιτέρως ἀπὸ ὅλους τοὺς ὀμηρικοὺς ἥρωας.

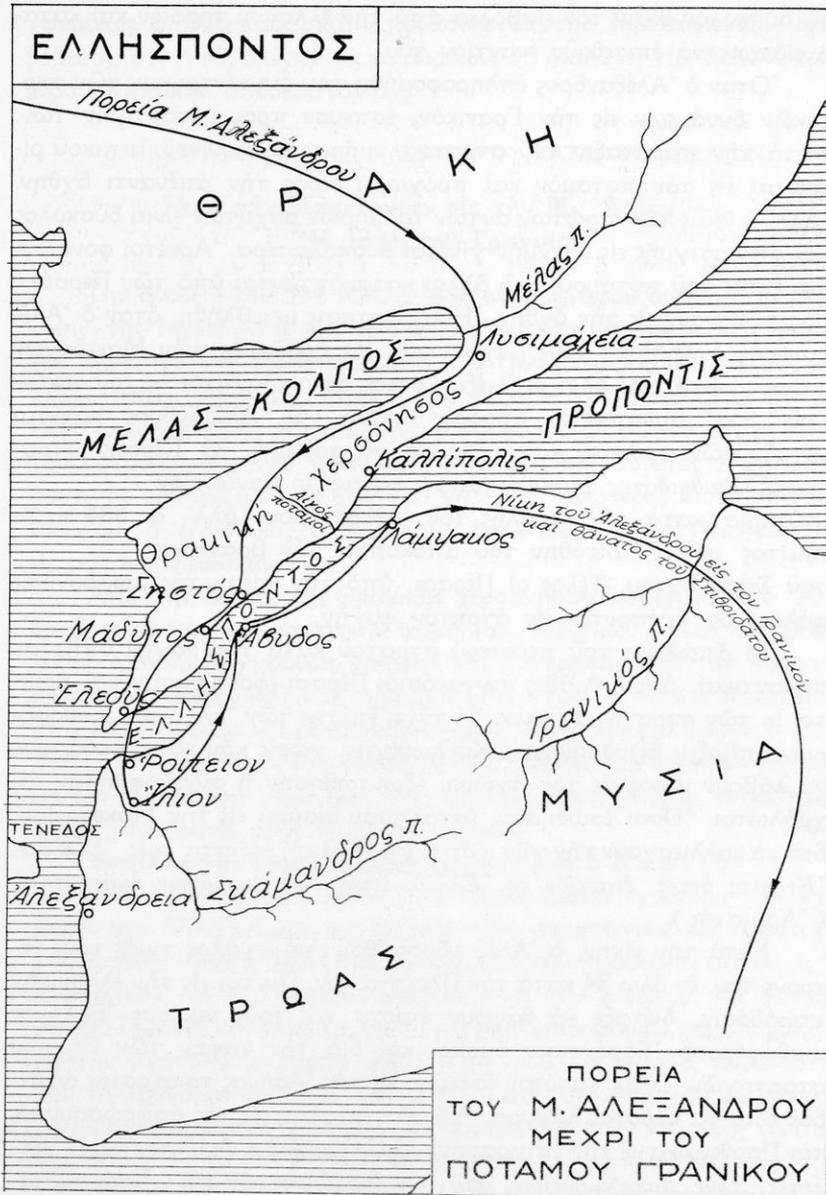
Βασιλεὺς τοῦ Περσικοῦ κράτους ἦτο τότε ὁ Δ α ρ ε ῖ ο ς ὁ Γ' ὁ Κ ο δ ο μ α ν ὀ ς (336 - 330 π.Χ.). Οὗτος ἔμαθεν ἐγκαίρως τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ διέταξε τοὺς στρατηγούς καὶ σατράπας τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας νὰ ἐμποδίσουν τὴν προέλασιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Οἱ σατράπαι ὑπήκουσαν εἰς τὴν ἐντολήν. Μὲ δύναμιν 20.000 Περσῶν καὶ ἴσον ἀριθμὸν Ἑλλήνων μισθοφόρων παρετάχθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ Γ ρ α ν ι κ ο ῦ ποταμοῦ, ἀναμένοντες τὸν Ἀλέξανδρον (Μάϊος 334 π.Χ.). Δὲν ἤκουσαν τὴν συμβουλήν τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων Ροδίου *Μέμνονος* νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, νὰ παρασύρουν πρὸς τὰ ἐκεῖ τὸν Ἀλέξανδρον, νὰ καύσουν τὰς πόλεις καὶ τὴν παραγωγὴν καί, ἀφοῦ φέρουν

εις δύσκολον θέσιν τὸν εἰσβολέα ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τροφῶν καὶ καταλυμάτων, νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον του.

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπληροφορήθη τὴν συγκέντρωσιν τῶν περσικῶν δυνάμεων εἰς τὸν Γρανικόν, ἔσπευσε πρὸς συνάντησίν των. Μετὰ τὴν παράταξιν τοῦ στρατοῦ τμήμα μακεδονικῶν ἵππικῶν ρίπτεται εἰς τὸν ποταμὸν καὶ προχωρεῖ πρὸς τὴν ἀπέναντι ὄχθην. Ἄλλ' ἢ θέσις τῶν πρώτων αὐτῶν τολμηρῶν μαχητῶν εἶναι δύσκολος καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν γίνεται δυσκολωτέρα. Ἄρκετοὶ φονεύονται ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ, ἐνῶ ἄλλοι κατακόπτονται ὑπὸ τῶν Περσῶν, μόλις φθάνουν εἰς τὴν ὄχθην. Ἡ κατάστασις μετεβλήθη, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπλησίασε τοὺς μαχομένους. Ὁ ἠρωϊσμός τῶν Μακεδόνων γιγαντώνεται καὶ ὅλοι μαζί ἐξέρχονται ἀσυγκράτητοι ἐκ τοῦ ποταμοῦ. Ἐκεῖ συνάπτεται σφοδρὸς ἀγών. Ὁ Ἀλέξανδρος μάχεται μεταξύ τῶν πρώτων καὶ κινδυνεύει νὰ φονευθῇ. Ὁ Πέρσης στρατηγὸς Σπιθριδάτης ἐτοιμάζεται νὰ καταφέρῃ θανάσιμον κτύπημα κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ **334 π. Χ.** Κλεῖτος μὲ τὴν σπάθην του ἀποκόπτει τὸν βραχίονα τοῦ Σπιθριδάτου. Τέλος οἱ Πέρσαι, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος, τρέπονται εἰς ἄτακτον φυγὴν.

Αἱ ἀπώλειαι τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν μάχην ὑπῆρξαν σημαντικαί. Δύο χιλιάδες πεντακόσιοι Πέρσαι ἐφονεύθησαν καὶ ἄρκετοὶ ἐκ τῶν στρατηγῶν των. Ἡ τύχη ἐπίσης τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων ὑπῆρξεν ἀξιοθρήνητος. Κυκλωθέντες, χωρὶς κἂν νὰ προφθάσουν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐξωντώθησαν ἢ συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Ὅσοι ἐσώθησαν, ἐστάλησαν δέσμιοι εἰς τὴν Μακεδονίαν, διὰ νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν « *ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἑλλησιν, Ἑλληνας ὄντες, ἐναντίον τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο* ». (Ἀρριανός).

Μετὰ τὴν νίκην, ὁ Ἀλέξανδρος ἔθαψε μὲ μεγάλας τιμὰς τοὺς νεκροὺς του, ἐν ὄλῳ 34 κατὰ τὸν Πλούταρχον. Πιστὸς εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν, διέταξε νὰ θάψουν ἐπίσης καὶ τοὺς νεκροὺς Ἑλληνας μισθοφόρους. Ἐφρόντισεν ὁμοίως καὶ διὰ τὴν ταφὴν τῶν Περσῶν στρατηγῶν. Εὐθύς κατόπιν ἔστειλεν εἰς τὰς Ἀθήνας τριακοσίας ἀσπίδας ἀπὸ τὰ περσικὰ λάφυρα. Ἔδωκεν ἐντολὴν νὰ τὰς ἀφιερῶσουν εἰς τὸν Παρθενῶνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: « *Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνας, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοι-*

κούντων ». Ἐπάνω εἰς τὸ ἐπιστύλιον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Παρθενῶνος διακρίνονται μέχρι σήμερον τὰ σημεῖα τῶν ἤλων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκρεμάσθησαν τὰ περσικὰ λάφυρα.

Κατάκτησις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. — Ὁ Γόρδιος δεσμός

Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ Γρανικοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ἐγίνε κύριος ὁλοκλήρου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου. Ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην παραδίδονται σχεδὸν ἀμαχητὶ αἱ πόλεις τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας. Αἱ Ἴωνικαὶ πόλεις ἐξ ἄλλου ὑποδέχονται μὲ ἐνθουσιασμόν τὸν μέγαν στρατηλάτην ὡς ἐλευθερωτὴν. Μόνον εἰς τὴν Μίλητον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν, τὰς ὁποίας ἐπροστάτευεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὁ Μένων ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ περσικοῦ στόλου, συνήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἤργησε νὰ καταβάλλῃ.

Ὅταν συνεπληρώθη ἡ κατάληψις καὶ τῶν δύο πόλεων, ὁ Ἀλέξανδρος διέλυσε τὸν στόλον του. Εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν προέβη διὰ τοὺς ἐξῆς κυρίως λόγους : Ἐν πρώτοις τὸ ναυτικόν του δὲν ἦτο ἀξιόμαχον ἀπέναντι τοῦ περσικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 400 καὶ πλέον φοινικικά, κυπριακὰ καὶ ροδιακὰ σκάφη. Ἐπειτα αἱ δαπάναι διὰ τὴν συντήρησίν του ἦσαν μεγάλαι, δυσβάστακτοι διὰ τὸ πενιχρὸν ἀκόμη ταμεῖον τοῦ βασιλέως. Ἐξ ἄλλου ἦτο ἀδιάφορον πλέον διὰ τὸν Ἀλέξανδρον, ἂν ὁ περσικὸς στόλος διέκοπτε τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Τώρα εἶχεν ἐξασφαλίσει ἀφθόνως τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια διὰ τὸν στρατὸν ἀπὸ τὰς πλουσίας προσόδους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀλέξανδρος στρέφεται πρὸς τὴν Φρυγίαν, διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Παρμενίωνα μὲ τὸν ὑπόλοιπον στρατόν. Ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ Γόρδιον, ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν περιλάλητον γόρδιον δεσμόν. Δι' αὐτὸν ὑπῆρχεν ἡ παράδοσις, ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ κατῶρθωνε νὰ τὸν λύσῃ, ἦτο πεπρωμένον νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. « *Ἀπετελεῖτο ὁ δεσμός, διηγεῖται ὁ βιογράφος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀρριανός, ἀπὸ γλοιοῦν κροανῆς, στριμμένον ἐπάνω εἰς τὸν ζυγὸν βοῦδαμάξης. Τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ δὲν διεκρίνοντο οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσε μὲν νὰ λύσῃ τὸν δεσμόν, δὲν ἤθελεν ὅμως καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἄλυτον, μήπως αὐτὸ προξενήσῃ κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πλῆθη, λέγουν, ὅτι ἀφοῦ ἐκτύπησε μὲ τὸ ξίφος, ἔκοψε τὸν δεσμόν καὶ εἶπεν ὅτι ἐλύθη* ».

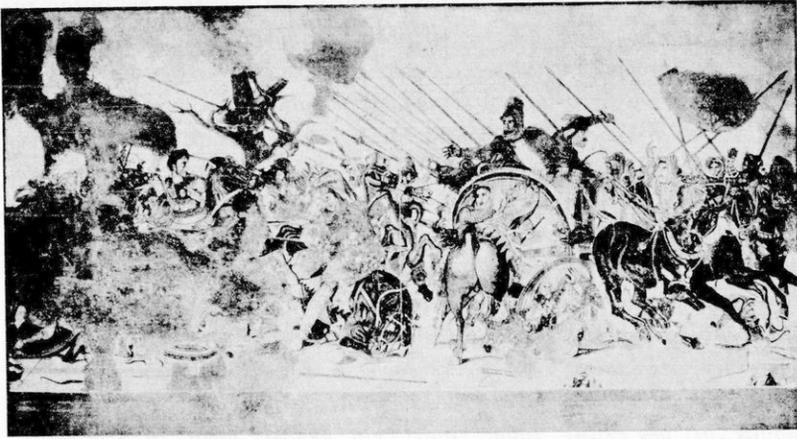
Ἐν τῷ μεταξύ ὁ στρατηγὸς Μένων ἐπεχείρησε νὰ μεταφέρει πόλεμον δι' ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὑπελόγιζεν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ κατῶρθωνε νὰ ἐξεγείρη τοὺς νοτίους Ἑλληνας ἐναντίον τῶν Μακεδόνων καὶ νὰ φέρη εἰς δύσκολον θέσιν τὸν Ἀλέξανδρον. Ἄλλ' ἐνῶ ἐπολιόρκει τὴν Μυτιλήνην, ἀπέθανε καὶ ἡ προσπάθειά του ἐγκατελείφθη.

Ἀπὸ τὸ Γόρδιον ὁ Ἀλέξανδρος βαδίζει εἰς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὰς ὑποτάσσει. Κατόπιν διευθύνεται πρὸς τὴν Κιλικίαν καὶ φθάνει εἰς τὴν Ταρσόν. Ἐκεῖ ἐλούσθη ἰδρωμένος εἰς τὰ ψυχρὰ ὕδατα τοῦ Κ ὕ δ ν ο υ καὶ ἠσθένησε σοβαρῶς. Ἄλλ' ὁ πατρικὸς του φίλος ἱατρὸς Φίλιππος ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανίαν κατῶρθωσεν νὰ τὸν διασώσῃ.

Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ

Ἡ ἦττα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Γρανικὸν καὶ ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς ὀλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐνέβαλον τὸν Δαρεῖον εἰς θλιβερὰς σκέψεις. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτοπροσώπως τὸν ἐχθρόν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Δαρεῖος συνεκέντρωσε μεγάλας δυνάμεις ἐκ 400.000 πεζῶν καὶ 100.000 ἵππέων. Ἐπειδὴ δὲ ἐφαντάζετο, ὅτι ὁ στρατὸς του ἦτο ἀκατανίκητος, κατέβη ἀπὸ τὰς ἀνοικτὰς πεδιάδας τῆς Βαβυλῶνος, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτύξῃ ἀνέτως τὰς δυνάμεις του εἰς τὰς στενοπορίας τῆς Κιλικίας.

Οἱ δύο στρατοὶ συνεκρούσθησαν τὸν Ὀκτώβριον ἢ Νοέμβριον τοῦ 333 π.Χ. εἰς τὴν ἀμμώδη πεδιάδα τῆς Ἴσσοῦ. Ἡ ἀνω-
333 π.Χ. τέρα τακτικὴ καὶ ἡ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπερίσχυσαν τοῦ ἀριθμητικοῦ ὄγκου. Οἱ Πέρσαι, οἱ ὅποιοι ἐκτὸς τῶν ἄλλων διετήρουν ἀκόμη τὴν παλαιὰν ὀργάνωσιν καὶ τὸν ὀπλισμὸν των, ὑπέστησαν ὀδυνηρὰν ἦτταν. Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ διέρρηξε τὴν ἐχθρικὴν μᾶζαν, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸ ἵππικὸν ἐπετίθετο κατὰ τοῦ πλευροῦ τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως. Ὁ περσικὸς στρατὸς διελύθη πανικόβλητος καὶ ὁ Δαρεῖος ἔφυγεν ἔντρομος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μάλιστα τοῦ φόβου, τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ταραχῆς ὁ Πέρσης μονάρχης ἐγκατέλειπεν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ καὶ αὐτὴν τὴν οἰκογένειάν του. Ἡ μήτηρ, ἡ σύζυγός του, αἱ δύο νεαρὰι θυγατέρες του, ἀμέτρητοι

Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ (ψηφιδωτὸν τῆς Πομπηίας)
Ἀριστερὰ ὁ Ἀλέξανδρος ἔφιππος ἔρμα ἑκὰς τοῦ Δαρείου,
ὁ ὁποῖος τρομαγμένος καὶ ὄρθιος χειρονομεῖ.

θησαυροὶ καὶ ἄλλα πολύτιμα λάφυρα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Μακεδόνων.

Ἄλλ' ἢ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὴν ἀτυχήσαντα οἰκογένειαν τοῦ ἠττημένου ὑπῆρξε πραγματικῶς βασιλική: «Ὅταν, διηγεῖται ὁ Ἀρριανός, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τοῦ Δαρείου, εἰσῆλθεν εἰς τὴν σκηνὴν, τὴν ὁποῖαν εἶχον προορῶσει δι' αὐτὸν οἱ Μακεδόνες ὡς ἐξαιρετικὸν δῶρον. Τότε ἤκουσε θρόνους γυναικῶν καὶ θόρυβον ὄχι μακρὰν ἀπὸ τὴν σκηνὴν του. Δι' αὐτὸ ἐζήτησε νὰ μάθῃ, ποῖαι ἦσαν αἱ γυναῖκες καὶ διὰ ποῖον λόγον μένουσιν εἰς σκηνὴν τόσον πλησίον τῆς ἰδικῆς του. Καὶ κάποιος ἀπήντησε: Βασιλεῦ, ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Δαρείου καὶ τὰ παιδιὰ του, ἐπειδὴ ἔφθασαν εἰδῆσαι εἰς αὐτοὺς ὅτι ἔχεις τὸ τόξον τοῦ Δαρείου καὶ τὸν βασιλικὸν μανδύαν καὶ ὅτι ἡ ἀσπίς του ἔχει μετακομισθῆ εἰς τὸ στρατόπεδον, κλαίουσιν γοερῶς μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ Δαρεῖος ἔχει φονευθῆ. Καθὼς ἤκουσεν αὐτὰ ὁ Ἀλέξανδρος, ἔστειλε τὸν Λεοννάτον, ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐταίρους, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὰς γυναῖκας, ὅτι ὁ Δαρεῖος ζῆ καὶ ὅτι, ὅταν ἐτρόπη εἰς φυγὴν, ἀφῆκεν ἐπάνω εἰς τὴν ἄμαξάν του τὰ ὄπλα καὶ τὸν μανδύαν του καὶ ὅτι μόνον αὐτὰ κρατεῖ ὁ Ἀλέξανδρος. Καὶ ὁ Λεον-

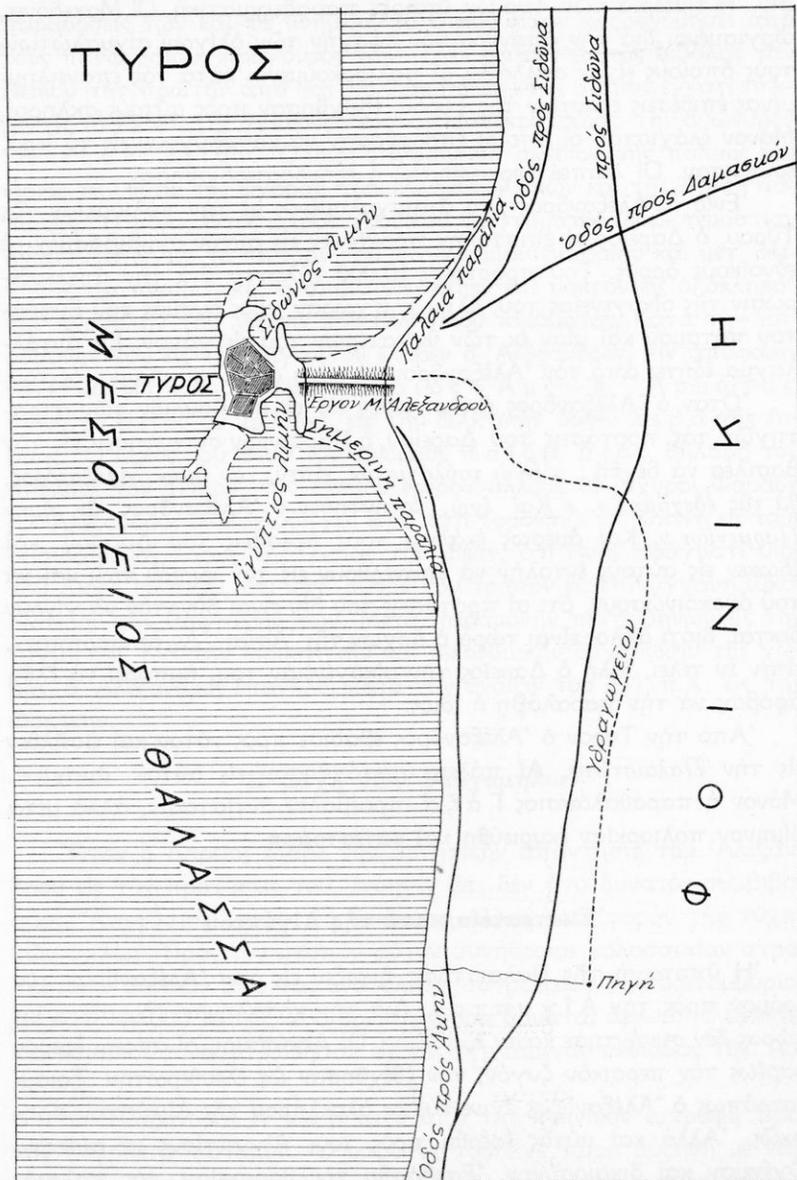
νάτος εισήλθεν εις την σκηνήν των γυναικῶν καὶ ἀνέφερεν εις αὐτὰς τὰς σχετικὰς πληροφορίας διὰ τὴν τύχην τοῦ Δαρείου. Ἐδήλωσεν ἀκόμη, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος παραχωρεῖ εις αὐτὰς τὴν ἀδλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καὶ ἐπιτρέπει νὰ ὀνομάζωνται βασίλισσαι. . . Λέγεται μάλιστα, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἐπομένην ἡμέραν εἰσήλθεν εις τὴν σκηνήν των βασιλισσῶν, συνοδούμενος μόνον ἀπὸ τὸν Ἡφαιστίωνα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου ἀμφέβαλλε, ποῖος ἀπ' αὐτοῦς τοὺς δύο ἦτο ὁ βασιλεὺς, διότι καὶ οἱ δύο ἦσαν λαμπροστόλιστοι, ἐπροχώρησε πρὸς τὸν Ἡφαιστίωνα καὶ τὸν προσεκύνησεν, ἐπειδὴ τῆς ἐφάνη ὑψηλότερος εἰς τὸ ἀνάστημα. Ὄταν ὁμοῦς ὁ Ἡφαιστίων ὑπεχώρησε πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ κάποιος ἀπὸ τὴν συνοδείαν τῆς ἔδειξε τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τῆς εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος, αὐτὴ κατεντροπιασμένη ἀπὸ τὸ λάθος τῆς ὀπισθοχώρησεν. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν εις τὴν βασίλισσαν, ὅτι δὲν ἔκαμε λάθος, διότι καὶ ἐκεῖνος εἶναι Ἀλέξανδρος ». Τόσῃν ἀγάπῃν καὶ ἀφοσίωσιν εἶχεν εις τὸν φίλον του !

Αἱ ἀπώλειαι τῶν Περσῶν εις τὴν μάχην τῆς Ἴσσοῦ ἦσαν βαρεῖαι. Κατὰ τὸν Ἀρριανὸν πέντε στρατηγοὶ καὶ 100.000 περίπου πεζοὶ καὶ ἵππεις ἐκάλυψαν τὸ πεδίου τῆς μάχης.

Κατάκτησις τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐσυνέχισε, μετὰ τὴν νίκην, τὴν καταδίωξιν τοῦ Δαρείου, ἀλλ' ἐβάδισε νοτιώτερον πρὸς τὴν Φοινικὴν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ κυρία βᾶσις τοῦ περσικοῦ ναυτικοῦ. Αἱ φοινικικαὶ πόλεις παρεδόθησαν χωρὶς ἀντίστασιν καὶ τὰ φοινικικὰ, κυπριακὰ καὶ ροδιακὰ πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων, καθὼς εἶδομεν, ἀπετελεῖτο ὁ περσικὸς στόλος, προσεχώρησαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Περσῶν ἐξεμηδενίσθη, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος εὔρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὸν στόλον του, μετὰ τὸν ὁποῖον ἐκυριάρχει πλέον καὶ κατὰ θάλασσαν.

Μόνον ἡ Τύρος, ἡ « βασιλις τῆς θαλάσσης », ὅπως ἐκολακεύοντο νὰ τὴν ὀνομάζουν οἱ κάτοικοί τῆς, ἐνόμιζεν, ὅτι εἶναι ἀσφαλὴς ἐπάνω εις τὴν νησιδὰ τῆς καὶ ἠρνήθη νὰ ὑποταχθῇ. Διετήρει ἄλλως τε ζωηρὸν πάντοτε τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπεχρεώθη νὰ τὴν πολιορκήσῃ καὶ μετὰ ἐπιτάμηνον στενὸν ἀποκλεισμὸν τὴν ἐξηνάγκασεν εἰς παράδο-

σιν. Ἡ τιμωρία τῶν Τυρίων ὑπῆρξε παραδειγματική. Οἱ Μακεδόνες, ὠργισμένοι διὰ τὴν ἀπάνθρωπον σφαγὴν τῶν ὀλίγων αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους εἶχον συλλάβει οἱ πολιορκούμενοι κατὰ τὰς ἐπανεπιλημμένας ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς Τύρου, ἐδείχθησαν πρὸς αὐτοὺς σκληροί. Μόνον ἐλάχιστοι, οἱ ὅποιοι ἐπρόφθασαν νὰ καταφύγουν εἰς τὰ ἱερά, ἐσώθησαν. Οἱ λοιποὶ ἐφονεύθησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν.

Ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἀπησχολημένος μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου, ὁ Δαρεῖος μετὰ ἐπιστολὴν προέτεινε εἰς αὐτὸν συμβιβασμὸν μετὰ εὐνοϊκοὺς ὄρους. Τοῦ προσέφερε 10.000 τάλαντα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς οἰκογενείας του, ὅλην τὴν χώραν πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ καὶ μίαν ἐκ τῶν θυγατέρων του εἰς γάμον. Εἰς ἀντάλλαγμα ἐζήτηε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον νὰ γίνῃ φίλος καὶ σύμμαχος του.

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ συμβούλιον τῶν στρατηγῶν τὰς προτάσεις τοῦ Δαρείου, ὁ Παρμενίων συνέστησεν εἰς τὸν βασιλέα νὰ δεχθῆ: « *Ἐγὼ τοῦλάχιστον*, εἶπεν, *ἂν ἤμην Ἀλέξανδρος, θὰ τὰς ἐδεχόμην* ». « *Καὶ ἐγώ*, ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος, *ἂν ἤμην Παρμενίων* ». Καὶ ἀμέσως ἐκάλεσε τοὺς πρέσβεις τοῦ Δαρείου καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς ἐντολὴν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν κύριόν των καὶ νὰ τοῦ ἀνακοινώσουν, ὅτι αἱ προτάσεις του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν δεκταί, διότι ἄλλος εἶναι τώρα ὁ ἄρχων τῆς Ἀσίας. Ἄν ὅπωςδήποτε, εἶπεν ἐν τέλει, θέλῃ ὁ Δαρεῖος τὴν οἰκογένειάν του, ἤμπορεῖ νὰ ἔλθῃ ἀφόβως νὰ τὴν παραλάβῃ ὁ ἴδιος.

Ἀπὸ τὴν Τύρον ὁ Ἀλέξανδρος ἐβάδισε πρὸς νότον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν *Παλαιστίνην*. Αἱ πόλεις ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὸν ἀμαχητί. Μόνον ἡ παραθαλάσσιος Γάζα προέβαλεν ἀντίστασιν, ἀλλὰ μετὰ δίμηνον πολιορκίαν ἐκυριεύθη καὶ κατεστράφη.

Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αἰγύπτου

Ἡ ὑποταγὴ τῆς Παλαιστίνης ἤνοιξεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὸν δρόμον πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Διὰ τὴν κατάληψιν τῆς πλουσίας χώρας δὲν συνήντησε κανὲν ἐμπόδιον. Οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ ὅποιοι ἔφερον βαρέως τὸν περσικὸν ζυγόν, τὸν ἐδέχθησαν ὡς ἐλευθερωτὴν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Ἀλέξανδρος ἐγίνε κύριος ὀλοκλήρου τῆς Αἰγύπτου εἰρηνικῶς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐφέβη πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους μετὰ σύνεσιν, εὐγένειαν καὶ δικαιοσύνην. Ἐσεβάσθη τὴν θρησκείαν, τὰς παλαιὰς

παραδόσεις των και τὰ μνημεία, τὰ ὅποια εἶχον κληρονομήσει ἀπὸ τοὺς παναρχαίους προγόνους των. Τότε ἔκτισεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νείλου τὴν πρώτην ἀπὸ τὰς πολλὰς πόλεις, τὰς ὁποίας ἐγκατέσπει-
ρεν εἰς τὰ ἐδάφη τῆς ἀχανοῦς περσικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁμώνυμον
' Α λ ε ξ ἄ ν δ ρ ε ι α ν. Ὁ ἴδιος διέγραψε τὸ σχέδιον τῆς πόλεως καὶ
ᾠρίσε τὴν θέσιν τῆς ἀγορᾶς, τῶν ἑλληνικῶν ναῶν καὶ τῆς Αἰγυπτίας
Ἰσιδος. Ἡ πόλις ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ἔλαβε τεραστίαν
ἀνάπτυξιν, ἔγινε τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου καὶ μετ' ὀλί-
γον ἑστία πνευματικῆ, ἡ ὁποία ἐξέπεμπεν ἐπὶ μακρὸν εἰς ὀλόκληρον
τὴν ἀνατολὴν τὴν λάμπιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Κατὰ τὴν πα-
ραμονὴν του εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἀπόφασιν
νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς Ἀμόν ἢ Ἀμμωνος,
ὅπως τὸ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, εἰς τὴν θελκτικὴν ὄασιν Σεβᾶ τῆς Λι-
βύης. Ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τὸν ὠνόμασε παῖδα Διὸς, δηλαδὴ τοῦ
ἀπένειμε τὸν τίτλον, τὸν ὁποῖον ἔφερον ἄλλοτε οἱ ἰσχυροὶ Φαραῶ.
Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκολακεύθη καὶ ἀπὸ τότε ἐφρόντιζε νὰ ἐμπνέη εἰς τοὺς
δεισιδαίμονας λαοὺς τῆς Ἀσίας τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶναι πράγματι υἱὸς
τοῦ Διός. Ἠλπίζεν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐπιτυγχάνη εὐκο-
λώτερον τὴν ὑποταγὴν των. Μετὰ παραμονὴν πέντε μηνῶν εἰς τὴν
Αἴγυπτον, διὰ τὴν διοικητικὴν καὶ οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώ-
ρας, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθε κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 331 π.Χ. εἰς τὴν
Φοινίκην.

Ἡ μάχη τῶν Γαυγαμήλων

Ὅταν ὁ Δαρεῖος ἔλαβε τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀλεξάν-
δρου εἰς τὰς προτάσεις του, ἐνόησεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸς συμβιβασ-
μός. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ δοκιμάσῃ ἄλλην μίαν φορὰν τὴν τύχην
τῶν ὀπλων. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συνῆθροισε κολοσσιαίαν στρα-
τιωτικὴν δύναμιν ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς σατραπείας. Ἐν ἑκατομμύριον
πεζικοῦ, 40.000 ἵππεῖς, 200 δρεπανηφόρα ἄρματα, ἄρκετοὶ ἐλέφαντες
καὶ κάμηλοι συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς ἐκτεταμένas πεδιάδας τῆς Ἀσ-
συρίας.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τὴν Φοινίκην ἐστράφη πρὸς
τὸν Εὐφράτην ποταμόν. Ὁ στρατὸς του εἶχε τώρα αὐξηθῆ μὲ νέας
ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα εἰς 47.000 μαχητάς, ἐκ τῶν ὁποίων

7.000 ἦσαν ἵππεις. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέρασεν ἀνενόχλητος τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρητα καὶ ἐπροχώρησε πρὸς συνάντησιν τοῦ Δαρείου. Οἱ δύο στρατοὶ συνητηθήσαν εἰς τὴν θέσιν Γ α υ γ ἄ μ η λ α, πλησίον τῆς ἀσσυριακῆς πόλεως τῶν Ἀ ρ β ἡ λ ω ν (Σεπτέμβριος 331 π.Χ.). Ἡ σύγκρουσις ὑπῆρξε **331 π. Χ.** τρομερά. Οἱ Πέρσαι ἠγωνίσθησαν μὲ γενναιότητα, ἀλλὰ ἐδείχθησαν καὶ ἐδῶ κατώτεροι τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Δαρεῖος ἐπεχείρησε νὰ κυκλώσῃ τὴν δεξιὰν πτέρυγα τῶν Μακεδόνων, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Ἡ φάλαγξ εἰσέδυσεν εἰς τὴν μᾶζαν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ ὀρμητικὰς καὶ ριψοκινδύνους ἐπιθέσεις τοῦ ἵππικοῦ ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ δεξιοῦ τῆς περσικῆς παρατάξεως ἔσπειρε τὴν ταραχὴν, τὸν πανικὸν καὶ τὸν θάνατον εἰς τὰς πολυπληθεῖς τάξεις τῶν ἀντιπάλων. Ὁ περσικὸς στρατὸς ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ μὲ ἀταξίαν καὶ καταδιωκόμενος διελύθη. Τριακόσιοι χιλιάδες νεκροὶ κατὰ τὸν Ἀρριανὸν καὶ ἄλλοι τόσοι αἰχμάλωτοι ὑπῆρξαν αἱ ἀπώλειαι τῶν βαρβάρων. Ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας ἐφρονεύθησαν μόλις ἑκατὸν ἄνδρες καὶ ἐχάθησαν χίλιοι περίπου ἵπποι ἐκ τῶν τραυμάτων καὶ τῆς ταλαιπωρίας. Κατὰ τὴν μάχην ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὸς ὁ Πέρσης μονάρχης. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἐπλήγωσε τὸν ἠνίοχόν του, ὀρμᾶ νὰ φονεύσῃ καὶ τὸν ἴδιον. Ἄλλ' ὁ Δαρεῖος προφθάνει νὰ πηδήσῃ ἀπὸ τὸ ἄρμα, ἀναβαίνει εἰς τὸν ἵππον του καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀποπνικτικοῦ κονιορτοῦ κατορθώνει νὰ διαφύγῃ.

Ἡ μάχη τῶν Γαυγαμήλων ἔκρινεν ὀριστικῶς τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Ἡ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δαρείου εἶχε διαλυθῆ καὶ ὁ δρόμος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Περσίας ἔμεινεν ἀνοικτός. Ἡ ἔνδοξος αὐτοκρατορία τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Καμβύσου εἶχε καταρρεῦσει.

Ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ἡ Β α β υ λ ὶ ν ἠνοιξε τὰς πύλας εἰς τοὺς Μακεδόνας. Τὰ Σ ο ὺ σ α μὲ τοὺς ἀμυθητοὺς βασιλικούς θησαυροὺς ἐμιμήθησαν τὴν Βαβυλώνα. Ἐκεῖ εὗρεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὰ καλλιτεχνήματα τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ὁποῖα εἶχε λαφυραγωγῆσει ὁ Ξέρξης. Ἡ Π ε ρ σ ε π ο λ ι ς ἐπίσης μὲ τὰ λαμπρὰ ἀνάκτορα τῶν παλαιῶν βασιλέων καὶ αἱ Π α σ α ρ γ ἄ δ α ι, ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τῆς Περσίας, παρεδόθησαν εἰρηρικῶς εἰς τὸν νικητὴν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔκαυσε τὰ ἀνάκτορα τῆς Περσεπόλεως, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν πυρπόλησιν τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸν Ξέρξην. Ἄλλ' ἡ πρᾶξις του εἶχε καὶ συμ-

βολικόν νόημα. Ἡθέλησε νὰ δείξη, ὅτι ἡ δυναστεία τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἔληξεν ὀριστικῶς καὶ ἡ περσικὴ αὐτοκρατορία κατελύθη. Τὸν χειμῶνα διῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Περσέπολιν. Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀναπαύσῃ τὸ κουρασμένον ἀπὸ τοὺς συνεχεῖς ἀγῶνας στράτευμα.

Τὸ τέλος τοῦ Δαρείου. — Συμπλήρωσις τῆς κατακτήσεως τοῦ περσικοῦ κράτους

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 330 π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος βαδίζει πρὸς τὴν Μηδίαν διὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ Δαρείου καὶ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του. Εἰς τὰ Ἐ κ β ἄ τ α ν α, τὴν πρωτεύουσιν τῆς χώρας, μανθάνει, ὅτι ὁ Πέρσης βασιλεὺς διευθύνεται πρὸς βορρᾶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁρμᾷ ἀμέσως εἰς καταδίωξιν του. Καθ' ὁδὸν πληροφορεῖται, ὅτι ὁ συγγενὴς τῶν Ἀχαιμενιδῶν σατράπης τῆς Βακτριανῆς (σήμερον Τουρκεστάν) Β ἦ σ σ ο ς, ὁ ὁποῖος διέφυγε μετὰ τοῦ Δαρείου ἐκ τῆς μάχης τῶν Γαυγαμήλων, κρατεῖ αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα, ἐφόρεσεν αὐτὸς τὸ περσικὸν στέμμα καὶ ἐτοιμάζεται νὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Μὲ μικρὸν τμημα στρατοῦ ὁ Ἀλέξανδρος βαδίζει κατὰ τοῦ ἀπίστου σατράπου. Αὐτὸς, ἐπειδὴ ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῆ, φονεύει τὸν Δαρείον καὶ φεύγει πρὸς τὴν σατραπείαν του.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἠσθάνθη λύπην διὰ τὸ θλιβερὸν τέλος τοῦ ἀντιπάλου του, διέταξε νὰ θάψουν τὸν νεκρὸν μὲ βασιλικὰς τιμὰς καὶ ἀνεκήρυξε τὸν ἑαυτὸν του διάδοχον τῶν Ἀχαιμενιδῶν (Ἰούλιος 330 π.Χ.). Ἐπειδὴ δὲ ἐσχεδίαζε νὰ ὑποτάξῃ τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο πέρας τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἀνέβαλε προσωρινῶς τὴν καταδίωξιν τοῦ Βῆσσου. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ Ἀλέξανδρος κατέλαβε τὴν Ὑρκανίαν, τὴν Παρθίαν, τὴν χώραν τῶν Μάρδων, τὴν Ἀρείαν (σήμερον Ἀφγανιστάν), ὅπου ἔκτισεν τὴν ἐν Ἀ ρ ε ῖ ο ι ς Ἀ λ ε ξ ἄ ν δ ρ ε ι α ν, καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Ἀραχωσίας (σήμερον νότιον Ἀφγανιστάν). Ἐκεῖ διῆλθε τὸν χειμῶνά του.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ 329 π.Χ. στρέφεται πρὸς βορρᾶν. Ἀφοῦ ἐπέρασε μὲ ἀφαντάστους κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας τὸν χιονοσκεπῆ Π α ρ ο π ἄ μ ι σ ο ν ἢ Ἰ ν δ ι κ ὸ ν Κ α ύ κ α σ ο ν (σήμερον Ἰνδοκοὺς), εἰσβάλλει εἰς τὴν Βακτριανήν, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Βῆσσος. Ἡ χώρα ὑπετάχθη οἰκιοθελῶς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ὠ ξ ο υ (σήμερον

Ἄμουρ - Ντάρια), ἀλλ' ὁ Βῆσσοσ διέφυγεν εἰς τὴν Σογδιανήν. Ὁ Ἀλέξανδροσ τὸν ἠκολούθησε κατὰ πόδας καὶ μετὰ ἐπίπιπον καταδίωξιν διὰ μέσου ἐρήμου χώρασ τὸν συνέλαβε. Καὶ τότε μὲν ἠρέσθη νὰ τὸν μαστιγώσῃ. Κατόπιν ἔστειλεν αὐτὸν εἰς τὰ Βάκτρα, ὅπου ἐδικάσθη ἀπὸ περσικὸν δικαστήριον ἐκ συγγενῶν τοῦ Δαρείου καὶ ἐθανατώθη μὲ βασανισμοῦσ.

Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξανδροσ διὰ τῶν Μαρκανδων (Σαμαρκάνδης), πρωτευούσης τῆσ Σογδιανῆσ, ἐπροχώρησε πρὸσ τὸν Τάναϊν (Ἰαξάρτην, σήμερον Σιρ Ντάρια) ποταμόν. Εἰσ τὸ ἀκρότατον αὐτὸ σημεῖον τοῦ κράτουσ ἔκτισεν ὁμώνυμον πόλιν, Ἀλεξάνδρειαν τὴν Ἐσχατήν. Εἰσ τὴν νέαν Ἀλεξάνδρειαν ἐγκατέστησε κυρίωσ Ἕλληνας μισθοφόρουσ καὶ ἀπομάχουσ Μακεδόνασ, ἀλλὰ καὶ ὅσουσ ἤθελον ἀπὸ τοὺσ γειτονικοὺσ λαούσ.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆσ Βακτριανῆσ καὶ Σογδιανῆσ συνεπληρώθη εἰσ διάστημα ἑπτὰ ἐτῶν ἡ κατὰκτησισ τοῦ ἀπεράντου περσικοῦ κράτουσ. Εἰσ τὴν Σογδιανὴν ἔμεινεν ὁ Ἀλέξανδροσ ἐπὶ δύο περίπου ἔτη (328 - 327 π.Χ.). Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μεθόριον ἀπὸ τὰσ ἐπιδρομάσ τῶν γειτόνων Μογγόλων, νὰ ἀπαλύνη τὰ σκληρὰ ἦθη τῶν ἐντοπίων μὲ τὴν ἡμερότητα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ νὰ καταπνίξῃ τὰσ ἐξεγέρσεισ τῶν ἀτιθάσων τοπαρχῶν τῶν μερῶν ἐκείνων.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆσ παραμονῆσ του εἰσ τὴν Σογδιανὴν ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδροσ ὡσ σύζυγον τὴν ὠραιοτάτην Ρωξάνην, κόρην μεγιστᾶνοσ τῆσ Βακτριανῆσ.

Μεταβολὴ εἰσ τὰσ συνηθείασ καὶ τοὺσ τρόπουσ τοῦ Ἀλεξάνδρου

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξανδροσ ἀνεκήρυξε, ὅπωσ εἶδομεν, τὸν ἑαυτόν του διάδοχον τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔπαυσε πλέον νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτόν του ἡγεμόνα καὶ στρατηγὸν τῶν Ἑλλήνων, ἀφῆκεν ἐλευθέρουσ ὅσουσ ἤθελον ἐκ τῶν συμμάχων νὰ ἐπιστρέψουν εἰσ τὰσ ἐστίασ των καὶ ἀπέβαλε τὴν παλαιὰν ἀπλότητά του. Τῶρα ἠκολούθει τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆσ περσικῆσ αὐλῆσ, παρουσιάζετο εἰσ τὰσ ἑορτάσ μὲ τὴν στολὴν τῶν μοναρχῶν τῆσ Περσίασ, τὴν τιάραν καὶ τὸ πορφυροῦν ἐπανωφόριον, καὶ γε-

νικῶς ἐμίμειτο τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν ἐπίδειξιν τῶν Ἀσιατῶν. Ἐκτὸς αὐτοῦ περιεποιεῖτο καὶ ἀπέδιδε τιμὰς εἰς τοὺς Πέρσας μεγιστᾶνας καὶ διετήρησε πολλοὺς σατράπας εἰς τὰς θέσεις των. Τὸ σημαντικώτερον ἦτο ὅτι εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ τὸν προσκυνοῦν, ὅπως ἄλλοτε τὸν Πέρσην μονάρχην, ὄχι μόνον οἱ ἐντόπιοι ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπήκοοί του. Ἐξ ἄλλου, εἰς δοκιμασμένους διὰ τὴν ἀφοσίωσίν των φίλους του καὶ στρατηγούς ἤρχισε νὰ συμπεριφέρεται μὲ τρόπον ἀπότομον καὶ ἐνίοτε προσβλητικόν. Ἡ μέθη ἀπὸ τοὺς θριάμβους του καὶ αἱ κολακεῖαι τῶν Ἀσιατῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων σοφιστῶν τῆς ἀκολουθίας του ἐθόλωσαν τὴν ἔως τότε καθαρὰν καὶ ἡρεμον σκέψιν του.

Οἱ τρόποι αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου προεκάλεσαν, ὅπως ἦτο φυσικόν, βαθεῖαν δυσαρέσκειαν εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ἡ ἀξίωσις ἰδίως νὰ τὸν προσκυνοῦν ἐξήγειρε τὴν δυσφορίαν πολλῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος συμμάχων, οἱ ὅποιοι εἶχον διαφορετικὰς ἀντιλήψεις διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν καὶ ἀξιοπρέπειαν. Δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν, πῶς ὁ ἔως τότε καταδεκτικὸς βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος τοὺς συνανεστρέφετο ὡς φίλος καὶ ἀδελφός, ἔγινεν ἐξαφνικὰ τυραννικὸς καὶ ἀπρόσιτος εἰς τοὺς συναγωνιστὰς του.

Ἡ δυσφορία τοῦ στρατοῦ καὶ μάλιστα τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματῶν μετεδόθη ἀπὸ τοὺς κόλακας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον παραμορφωμένη. Οὗτοι παρέστησαν εἰς αὐτόν, ὅτι εἰς τὸ στενωτάτον περιβάλλον του ὀργανώνεται συνωμοσία κατὰ τῆς ζωῆς του. Θύματα τῶν διαδόσεων ἔπесαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐξοχωτέρους ἐταίρους καὶ μάλιστα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἰππικοῦ Φιλώτας, υἱὸς τοῦ Παρμενίωνος. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅταν κατήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὴν συνωμοσίαν, εἰσήγαγε τὸν Φιλώταν εἰς δίκην ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν μακεδονικὴν συνήθειαν. Ἐκεῖ διευτυπώθη ἡ κατηγορία κατὰ τοῦ στρατηγοῦ ὅτι, ἂν καὶ ἐγνώριζε σχέδια στρεφόμενα ἐναντίον τοῦ βασιλέως, δὲν τὰ ἀπεκάλυψε. Τὸ δικαστήριον κατεδίκασε τὸν Φιλώταν εἰς θάνατον καὶ ἡ ποινὴ ἐξετελέσθη δι' ἀκοντισμοῦ.

Τὴν θανάτωσιν τοῦ Φιλώτα ἠκολούθησε χωρὶς διαδικασίαν καὶ ἡ θανάτωσις τοῦ Παρμενίωνος, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο εἰς τὰ Ἐκβάτανα ὡς διοικητὴς τῆς Μηδίας. Φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐθεώρησε καὶ τὸν γηραιὸν στρατηγὸν ὡς συνένοχον εἰς τὴν συνωμοσίαν ἢ δὲν ἔτρεφε πλέον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του.

“Εν ἔτος ἀργότερον ἐφόνευσεν ὁ Ἀλέξανδρος ἰδιοχείρως εἰς τὴν Σογδιανὴν, κατὰ τὴν διάρκειαν συμποσίου, τὸν Κλείτον. Εἰς τὴν παράφορον αὐτὴν πράξιν παρεσύρθη, διότι ὁ στρατηγὸς περιεγέλασεν ἀξίωσιν τῶν κολάκων τοῦ βασιλέως νὰ τὸν λατρεύουν ὡς θεὸν καὶ ἀπέδωκε μέρος τῶν κατορθωμάτων του εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν Μακεδόνων. Ἀλλ’ ἠσθάνθη εὐθύς ἀμέσως ὁ Ἀλέξανδρος τόσον βᾶρος εἰς τὴν συνείδησιν διὰ τὴν πράξιν του, ὥστε, ἂν δὲν ἠμπόδιζον αὐτὸν οἱ ἄλλοι συμποσιασταί, θὰ ἠτύοκτόνει μὲ τὸ ἴδιον ξίφος ἐπάνω εἰς τὸ θερμὸν ἀκόμη πτώμα τοῦ Κλείτου. Μετὰ κόπου τὸν μετέφερον οἱ ὑπάσπισται εἰς τὴν σκηνὴν του, ὅπου ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἔμεινεν ἄσιτος καὶ ἀνέφερε διαρκῶς τὸ ὄνομα τοῦ φονευθέντος, τοῦ Παρμενίωνος καὶ τοῦ Φιλώτα, κατηγορῶν τὸν ἑαυτὸν του ὡς φονέα τῶν φίλων του. Μόλις καὶ μετὰ βίας κατῶρθωσαν οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀκολουθίας του νὰ τὸν παρηγορήσουν ὕστερον ἀπὸ πολλὰς ἡμέρας.

4. ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΙΝΔΙΩΝ

Διάβασις τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ὑδάσπου ποταμοῦ.—

Ὁ ἀγὼν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πενταποταμίας Πῶρον

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὰς περιπετείας, ἡ ἀκόρεστος δίψα πρὸς τὴν δόξαν καὶ τὰ τολμηρὰ πολιτικὰ σχέδια παρεκίνησαν τὸν Ἀλέξανδρον εἰς νέας ἐπικινδύνους ἐπιχειρήσεις. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἐσκέφθη νὰ κατακτήσῃ τὴν μυστηριώδη χώραν τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν μυθικῶν παραδόσεων, τὰς Ἰνδίας. Ὑπελόγιζε, ὅτι κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἔφερον εἰς ἐπαφὴν τοὺς Ἕλληνας μὲ ὅλον τὸν ἀνατολικὸν κόσμον καὶ μὲ τὴν γνωριμίαν αὐτὴν θὰ κατῶρθωνε νὰ συνδέσῃ καὶ νὰ συμφιλίωσῃ διὰ παντὸς τὴν Εὐρώπην μὲ τὴν ἀσιατικὴν ἥπειρον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 327 π.Χ. μὲ δύναμιν 100.000 περίπου πεζῶν καὶ 15.000 ἰππέων, βαρβάρων κατὰ τὸ πλεῖστον, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέρασε τὸ ὑψίπεδον τῆς Ἀσίας καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰνδικήν. Ἀμέσως ἔστειλε κήρυκας πρὸς τοὺς ἐντεῦθεν τοῦ Ἰνδοῦ ἡγεμόνας καὶ τοὺς προσεκάλει νὰ ἔλθουν πρὸς συνάντησίν του. Πολλοὶ ἐδέχθησαν τὴν πρόσκλησιν. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ *Ταξιλῆς*, ὁ ὁποῖος ἔφερον εἰς

τὸν Ἀλέξανδρον πολῦτιμα δῶρα καὶ 25 ἐλέφαντας. Ἐπὶ πλεόν ἔθε-
σεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὸν ἑαυτὸν του καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν
5.000 Ἴνδῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν Ἡφαιστίωνα καὶ τὸν Περ-
δίκκαν νὰ βαδίσουν μὲ ὄδηγόν τὸν Ταξιλὴν καὶ ἰσχυρὸν τμημα τῆς
στρατιᾶς πρὸς τὸν Ἴνδόν, διὰ νὰ ζεύξουν αὐτὸν μὲ γεφύρας. Ὁ ἴδιος
μὲ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν παρέμεινεν ὀπίσω. Ἦθελε νὰ ἐκκαθαρίσῃ
τὴν περιοχὴν ἐκείνην ἀπὸ τοὺς ἀνυποτάκτους Ἴνδούς ἡγεμόνας, οἱ
ὅποιοι μὲ σημαντικὰς δυνάμεις εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ὄρη. Καὶ πρά-
γματι μὲ ραγδαίας καὶ αἰφνιδιαστικὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν καταφυγίων
τῶν Ἴνδῶν κατέβαλεν ἐντὸς μικροῦ διαστήματος τὴν ἄμυνάν των καὶ
ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν μακεδονικὴν διοίκησιν. Τότε κατέλαβε
καὶ τὸ θεωρούμενον ὡς ἀπόρρητον φρούριον τῆς Ἀόρου, τὸ
ὅποιον, ὅπως ἔλεγεν ἡ παράδοσις, δὲν κατάρθωσε νὰ κυριεύσῃ οὐδὲ
αὐτὸς ὁ Ἡρακλῆς κατὰ τὴν ἐστρατείαν του εἰς τὴν Ἀσίαν.

Μετὰ τοῦτο ἐπροχώρησε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Ἴνδόν, τὸν
ὅποιον διέβη μὲ τὸν στρατὸν ἀνενόχλητος. Ὄταν ἔφθασε πρὸ τοῦ
παραποτάμου τοῦ Ἴνδου Ὑδάσπου, ἐπληροφόρηθη, ὅτι πέραν
τοῦ ποταμοῦ ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀντισταθῇ ἐναντίον του ὁ βασιλεὺς τῆς
Πενταποταμίας Πῶρου.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπλησίασε πρὸς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ καὶ
εἶδε πράγματι, ὅτι ἀπέναντι ἦτο παρατεταγμένος πρὸς μάχην ὁ
στρατὸς τοῦ Πῶρου, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 50.000 πεζοὺς, 4.000
ἵππεις καὶ ἀρκετὰ ἄρματα. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν παράταξιν 300 πυργο-
φόροι ἐλέφαντες ἐσχημάτιζον συνεχῆ καὶ ἀκατάβλητον τεῖχος. Ἄλλ' ὁ
Ἀλέξανδρος δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Μὲ παραπειστικὰς μετακινή-
σεις καὶ τεχνάσματα καὶ μὲ τὴν προστασίαν καταρρακτώδους βροχῆς
κατάρθωσε νὰ διαβῇ ἀπὸ ἀβαθῆ σημεῖα τὸν ποταμὸν καὶ νὰ ἐπιτεθῇ
αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τοῦ Πῶρου. Ὁ Ἴνδὸς βασιλεὺς ἠγωνίσθη γεν-
ναιότατα, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὄταν τὸν ὠδή-
γησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Μακεδὼν βασιλεὺς ἐθαύμασε τὸ
παράστημα, τὴν ὠραιότητα καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν, μὲ τὴν ὁποίαν
παρουσιάσθη ἐμπρὸς του. Μὲ τὰς ἐντυπώσεις αὐτὰς ἠρώτησε τὸν
Πῶρον, πῶς θέλει νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ ὁ ἠττημένος βασιλεὺς
ἠρέκσθη νὰ ἀπαντήσῃ «*βασιλικῶς*». «*Αὐτὸ θὰ τὸ κάμω*, ἀπήντησεν
ὁ Ἀλέξανδρος, *χάριν τοῦ ἑαυτοῦ μου· ἀλλὰ σὺ ζήτησε ὅ,τι θέλεις διὰ*

τὸν ἑαυτὸν σου ». Καὶ ὁ Πῶρος ἀνταπήντησεν « εἰς αὐτὴν τὴν λέξιν βασιλικῶς περιέχονται ὅλα ». Ὁ Ἀλέξανδρος ηὐχαριστήθη διὰ τὴν ἀπόκρισιν καὶ γενικῶς διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ Πῶρου καὶ ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν τὴν χώραν του καὶ τὴν βασιλικὴν ἀρχήν. Εἰς διαιώνισιν δὲ τῆς νίκης του ἔκτισεν εἰς τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Ὑδάσπου τὴν πόλιν Νίκκιαν. Εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν ἱδρυσεν ἐπίσης ἄλλην πόλιν, τὴν Βουκεφάλειαν, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ περιφήμου ἵππου του Βουκεφάλα, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἐκεῖ ἐκ τοῦ γήρατος καὶ τῶν κακουχιῶν.

Δῆξις τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἰνδιῶν

Ἀπὸ τὸν Ὑδάσπην ἐπροχώρησεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἰνδικῆς καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Ὑφασιν, παραπόταμον καὶ αὐτὸν τοῦ Ἰνδοῦ. Ἐδῶ ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ διαβῆ καὶ τὸν Ὑφασιν, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν εὐφορον κοιλάδα τοῦ Γάγγου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν. Εἰς τὰ νέα κατακτητικὰ σχέδια παρεκίνησαν αὐτὸν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ αἱ πληροφορίαι τῶν ἐντοπιῶν, ὅτι εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου ἔζη λαὸς γεωργικὸς μὲ ἐιδικὰς γνώσεις καὶ ἰκανότητάς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Ἄλλ' ἐνῶ ἠτοιμάζετο διὰ τὴν νέαν ἐκστρατείαν, ἐδοκίμασε ἀπροσδόκητον καὶ ὀδυνηρὰν ἔκπληξιν. Στρατὸς καὶ ἀξιωματικοί, κουρασμένοι ἀπὸ τοὺς διαρκεῖς ἀγῶνας καὶ τὰς ταλαιπωρίας, ἠρνήθησαν διὰ πρώτην φοράν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε νὰ τοὺς φιλοτιμήσῃ. « Πέρας δὲ πόνων, εἶπεν εἰς συγκέντρωσιν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, γενναίω μὲν ἀνδρὶ οὐδὲν δοκῶ ἔγωγε, ὅτι μὴ αὐτοὺς τοὺς πόνους, ὅσοι αὐτῶν εἰς καλὰ ἔργα φέρουσιν. . . Ἡ οὐκ ἴστε, ὅτι ὁ πρόγονος ὁ ἡμέτερος Ἡρακλῆς οὐκ ἐν Τίρυνθι οὐδὲ Ἄργει, ἀλλ' οὐδ' ἐν Πελοποννήσῳ ἢ Θήβαις μένων εἰς τοσόνδε κλέος ἦλθεν, ὥστε θεὸς ἐξ ἀνθρώπου γενέσθαι ἢ δοκεῖν ; ἀλλὰ ὑφ' ἡμῶν καὶ ἡ Ἄσρος πέτρα, ἢ τῷ Ἡρακλεῖ ἀνάλωτος, ἐλήφθη. Ποιούντων, ὧ ἀνδρες Μακεδόνες καὶ σύμμαχοι, καὶ κινδυνεόντων τὰ καλὰ ἔργα ἐστὶ καὶ ζῆν τε σὺν ἀρετῇ ἠδὲ καὶ ἀποθνήσκειν, κλέος ἀθάνατον τὸν ἀγαθὸν ἀνδρα ὑπολειπόμενον » (Ἀρριανός). Ἄλλ' οἱ λόγοι τοῦ βασιλέως, ὅπως καὶ αἱ ὑποσχέσεις του διὰ μεγάλας ὑλικὰς ἀμοιβάς, δὲν συνεκίνησαν κανένα. Μὲ νοσταλγίαν πρὸς τὴν ἀγονον γῆν τῆς πατρίδος των καὶ τὸν ἄσβεστον πό-

θον νὰ ἐπανίδουν τοὺς ἰδικούς των ἐδήλωσαν, ὅτι θέλουν νὰ ἐπανέλθουν ὀπίσω. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ. Ὁ στρατὸς ἤκουσε τὴν ἀπόφασιν μὲ ἀλαλαγμούς χαρᾶς, « πολλοὶ δὲ καὶ τῇ σκηνῇ τῇ βασιλικῇ πελάζοντες ἠῤῥοντο Ἀλεξάνδρῳ πολλὰ ἀγαθὰ, ὅτι ὑπὸ σφῶν νικηθῆναι ἠνέσχето ». Καὶ τὴν μὲν κατακτηθεῖσαν χώραν τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τοῦ Ὑφάσιος προσέθεσεν εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Πύρου, αὐτὸς δὲ ἤτοιμάσθη πρὸς ἀναχώρησιν.

Ἐν τῷ μεταξύ μὲ ξυλείαν ἀπὸ τὰ ἀπέραντα δάση τοῦ Ὑδάσπου εἶχε ναυπηγήσει ὁ Ἀλέξανδρος στόλον ἐκ 2.000 πλοίων. Ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν ἐπεβιβάσθη μὲ μέρος τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπλευσε πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὑδάσπου, τοῦ Ἀκεσίνου, ἄλλου παραποτάμου τοῦ Ἰνδοῦ, καὶ τέλος αὐτοῦ τοῦ Ἰνδοῦ. Ὁ ὑπόλοιπος στρατὸς ἠκολούθηε τὸν Ἀλέξανδρον ἀπὸ τὰς δύο ὄχθας. Σκοπὸς αὐτῶν τῶν κινήσεων ἦτο νὰ φθάσῃ πέραν τοῦ Ἀκεσίνου, εἰς τὴν χώραν τοῦ ἰσχυροτάτου καὶ πολεμικωτάτου λαοῦ τῶν Μαλλῶν καὶ νὰ τὴν κατακτήσῃ. Καὶ ἐπέτυχε μὲν πράγματι τὴν ὑποταγὴν τῆς κατόπιν ἀγώνων ἐπικῶν, ἀλλὰ ὀλίγον ἔλειψε νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του. Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν Μαλλῶν ὑπῆρξεν ἀξιοθαύμαστος στρατιωτικὴ ἐπιχείρησις, ἣ ὅποια κατέπληξε καὶ τὴν σύγχρονον καὶ τὰς κατόπιν γενεάς.

Ἐπάνοδος εἰς τὴν Περσίαν

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Μαλλῶν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπλευσεν εἰς τὰ Πάταλα παρὰ τὸ Δέλτα τοῦ Ἰνδοῦ. Ἐκεῖ ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Περσίαν διὰ ξηρᾶς. Τὴν διοίκησιν τοῦ στόλου ἀνέθεσεν εἰς τὸν παιδικόν του φίλον, Κρήτα τὴν καταγωγὴν, ναύαρχον Νέαρχον. Ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἐντολὴν νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν μεγάλην θάλασσαν, δηλ. τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανόν, νὰ ἐρευνήσῃ τὴν παραλίαν του καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Περσικοῦ κόλπου νὰ ὀδηγήσῃ τὰ πλοῖα εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ. Μέρος τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀναχωρήσει προηγουμένως ὑπὸ τὸν Κράτερον διὰ τῆς Ἀραχωσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠκολούθησε τὴν ὁδὸν διὰ τῆς Γερωσίας (σήμερον Βελουτχιστάν).

Ἡ πορεία τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῆς ἐρήμου καὶ ἀνύ-

δρου χώρας είναι μία από τὰς καταπληκτικωτέρας διαδρομὰς, τὰς ὁποίας ἐξετέλεσε ποτὲ στρατὸς εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐπὶ 60 ἡμέρας οἱ ἄνδρες ἐβάδιζον ἐπάνω εἰς ἀμμῶδες καὶ πυρρακτωμένον ἔδαφος ὑπὸ ἀφόρητον καύσωνα. Ἀπὸ τὴν δίψαν καὶ τὰς στερήσεις ἀπέθνησκον καθ' ἡμέραν πολλοί. Διὰ νὰ προκαλῆται ὀλιγώτερον ἢ δίψα μέσα εἰς τὴν κατάξηρον χώραν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέβαλεν εἰς τὸ στράτευμα νὰ ὀδοιπορῇ τὴν νύκτα καὶ νὰ ἀναπαύεται τὴν ἡμέραν ὑπὸ τὴν ὀλίγην σκιὰν τῶν φοινίκων καὶ τοῦ εὐωδιαστοῦ σμυρνοδένδρου.

Ἡ φθορὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ὑποζυγίων ἦτο μεγάλη. Στρατιῶται ἔσφαζον τοὺς ἵππους, τὰς καμήλους καὶ τοὺς ἡμίονους τοῦ στρατοῦ καὶ ἔτρωγον τὸ κρέας τῶν. Οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ ἐξηντλημένοι ἀπὸ τὴν δίψαν, τὴν πείναν καὶ τὴν συνεχῆ ὀδοιπορίαν ἀφήνοντο εἰς τὴν τύχην τῶν. Ὅσοι ἐξ ἄλλου κατὰ τὰς νυκτερινὰς πορείας κατελαμβάνοντο ἀπὸ τὸν ὕπνον καὶ ἀπεκοιμῶντο, εὕρισκον θλιβερὸν τέλος. Ἐχάνον τὰ ἴχνη τῆς στρατιᾶς καὶ ἀποπλανώμενοι εἰς τὸ πέλαγος τῶν ἀμμολόφων τῆς ἐρήμου παρεδίδοντο εἰς τὸν βραδῦν θάνατον ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ὕδατος καὶ τροφῆς. Ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπέφερεν ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης ὑπεβάλλετο εἰς ὅλας τὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις. Τέλος, ἐξηντλημένη καὶ ἀποδεκατισμένη ἔφθασεν ἡ στρατιὰ εἰς τὰ Π ο ὕ ρ α, πρωτεύουσαν τῆς Γεδρωσίας, ὅπου εὔρεν ἀφθονίαν ἀγαθῶν.

Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπροχώρησεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Κ α ρ μ α ν ῖ α ν (σήμερον Κερμάν), ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ Κράτερος μὲ τὸν στρατὸν καὶ τοὺς ἐλέφαντας. Μαζὶ μὲ τὸν Κράτερον ἦλθον καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ καὶ σατράπαι διαφόρων περιοχῶν. Ἐφερον ἄνδρας, ὑποζύγια καὶ ἄφθονα τρόφιμα διὰ τὴν στρατιάν.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς σατράπας κατηγορήθησαν τότε, ὅτι εἶχον κάμει καταχρήσεις καὶ ἄλλας πράξεις προσβλητικὰς διὰ τὴν μακεδονικὴν διοίκησιν. Ἡ ταχεῖα καὶ αὐστηρὰ τιμωρία ὧσων ἀπεδείχθησαν ἔνοχοι ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἐντοπίους, τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Ὅλοι ἀντελήφθησαν καὶ ἐξετίμησαν τὴν ἀντιπάθειαν τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς κερδοσκόπους. Εἰς τὸ πρόσωπόν του ἔβλεπον τὸν προστάτην τῶν εὐγενῶν καὶ ἀγαθῶν πράξεων καὶ τὸν διώκτην τῆς κακίας.

Κατὰ τὸν ἴδιον χρόνον κατέπλευσε καὶ ὁ Νεάρχος εἰς τὴν Καρμα-

νίαν. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸν μὲν διέταξε νὰ πλεύσῃ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τίγρητος, τὸν δὲ Ἡφαιστίωνα μὲ ἰσχυρὸν μέρος τοῦ στρατοῦ νὰ προχωρήσῃ διὰ τῆς παραλίας εἰς τὴν Περσίαν. Ὁ ἴδιος μὲ τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν διηυθύνθη εἰς τὰς Πασαργάδας.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 324 π.Χ. ἦλθεν εἰς τὰ Σοῦσα. Ἐκεῖ ἔφθασε καὶ ὁ Ἡφαιστίων. Μετ' ὀλίγον κατέπλευσε καὶ ὁ Νεάρχος μὲ τὸ ναυτικόν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐνεθουσιάσθη ἀπὸ τὰς διηγήσεις τοῦ Νεάρχου καὶ τὸν ἐτίμησε μὲ χρυσοῦν στέφανον διὰ τὸ καταπληκτικὸν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐξερρευνητικὸν τοῦ ἔργου εἰς τὸν Ἰνδικόν.

Τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του ἐξέθεσεν ἀργότερα ὁ Νεάρχος εἰς εἰδικὸν σύγγραμμα, τὸν « Π α ρ ά π λ ο υ ν », τοῦ ὁποῖου ἐσώθησαν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ τεμάχια προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς περιγραφῆς καὶ τὴν ἀπαράμιλλον τόλμην τοῦ θαλασσοπόρου.

5. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ὁ Ἀλέξανδρος, μαζί μὲ τὸ στρατιωτικὸν δαιμόνιον, συνεδύαζε μοναδικὸν πολιτικὸν νοῦν. Κανεὶς Ἕλλην πολιτικὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν συνέλαβε τὸ μέγα σχέδιον, τοῦ ὁποῖου τὴν πραγματοποίησιν ἐπέδιώξεν ὁ θαυμαστὸς βασιλεὺς, χωρὶς καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ λόγω τοῦ προώρου θανάτου του. Ὦνειρεύθη νὰ συγχωνεύσῃ ὅλον τὸν βαρβαρικὸν κόσμον μὲ τὸν ἑλληνικὸν εἰς ἓν εὐρύτατον κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ὅλοι οἱ λαοὶ θὰ εἶχον ἴσα δικαιώματα, χωρὶς φυλετικὰς διακρίσεις, χωρὶς ἐχθρότητα, μὲ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῆν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγαλεπηβόλου αὐτοῦ σχεδίου ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ προηγουμένως τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν ἀλλοφύλων. Διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, ἐχρειάσθη ὀλίγον στρατόν. Διὰ νὰ κατακτήσῃ τὰς ψυχὰς, εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ μεγάλην διπλωματικὴν εὐστροφίαν. Μὲ αὐτὴν κατώρθωσεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπιβληθῇ πολὺ ταχέως ἐπὶ τῶν ἡττημένων λαῶν. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐσεβάσθη, ὅπως εἶδομεν, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ μνημεῖα τῶν Αἰγυπτίων. Εἰς τὴν Περσίαν ἠκολούθησε τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆς περσικῆς αὐλῆς, διετήρησε πολλοὺς Πέρσας σατράπας εἰς τὰς

θέσεις των, συμπεριεφέρθη ήγεμονικῶς πρὸς τοὺς ήττημένους, ἔλαβε Περσίδα σύζυγον. Διὰ νὰ φέρη ἐξ ἄλλου εἰς μεγαλυτέραν ἐπαφήν τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τῆς ζωῆς πρὸς τὸν βαρβαρικόν, ἔκτισε τὰς πολυπληθεῖς πόλεις καὶ εἰς τὰ πλέον ἀπομεμακρυσμένα σημεῖα τῆς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας τὸν πυρῆνα τοῦ πληθυσμοῦ ἀπετέλουν οἱ παλαίμαχοι Μακεδόνες καὶ ἄλλοι Ἕλληνες. Εἰς τὰς πόλεις αὐτὰς ἔδιδε τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀστικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδος μὲ τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις των, μὲ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ λοιπὰ ἔργα τέχνης, μὲ τὰ ὁποία τὰς κατεστόλιζε. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον, εἰς ὅσας πόλεις κατελάμβανεν, ἐτέλει ὁ ἴδιος θυσίας, τελετὰς καὶ ἀγῶνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδίωξε νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰ τραχέα ἦθη τῶν ἐντοπιῶν.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, τῆς ὁποίας διενόηθη τὴν κατάκτησιν, διὰ νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ πρόγραμμά του, ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο κόσμων ἐγινε ἀκόμη ἐντονωτέρα. Προσεκάλεσεν εἰς τὰ Σοῦσα ὅλους τοὺς Πέρσας μεγιστάνους μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας των, διὰ νὰ συνεορτάσουν τὴν ἀδελφωσιν τῶν Ἀσιατῶν καὶ Ἑλλήνων. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ὁ ἴδιος νυμφεύεται τὴν μεγαλυτέραν κόρην τοῦ Δαρείου, ἐνῶ τὴν νεωτέραν ἔδωκεν ὡς σύζυγον εἰς τὸν ἀγαπητόν του Ἡφαιστίωνα. Ἐξ ἄλλου ὀγδοήκοντα ἀπὸ τοὺς ἐξέχοντας ἑταίρους ἔλαβον ὡς γυναῖκας κόρας ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν περσικὴν ἀριστοκρατίαν. Δέκα χιλιάδες ἐπίσης Μακεδόνες στρατιῶται ἐνυμφεύθησαν ἀσιάτιδας, τὰς ὁποίας ἐπροίκισεν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος. Μὲ τοὺς γάμους αὐτοὺς ἐπραγματοποιήθη κατὰ τρόπον συμβολικόν ἡ συγχώνευσις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

6. ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ Εἰς ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Ἐν τούτοις τὴν ὑψηλὴν πολιτικὴν τοῦ βασιλέως των δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ Μακεδόνες. Εἶχον τὴν ιδέαν, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦσαν ἀποτελέσματα τῆς προτιμήσεώς του πρὸς τὸν τρυφηλὸν βίον τῶν Περσῶν ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ καὶ λιτοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο, ὅταν εἶδον νὰ σχηματίζῃ στρατιωτικὸν σῶμα ἐκ 30.000 Περσῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν Ἐπίγονοι, μὲ ὀργάνωσιν καὶ ὀπλισμὸν μακεδονικόν, ἐδοκίμασαν πικρίαν μαζὶ μὲ ἀγανάκτησιν. Ἡ ἀγανάκτησις ἐμεγάλωσεν ἀκόμη περισσότερο, ὅταν μετ' ὀλίγον ὁ

βασιλεύς προσέλαβεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν φρουρὰν ἀσφαλείας τοῦ βαρβάρου.

Ἄλλ' ὅ,τι κυρίως προεκάλεσεν ἀναβρασμὸν μεταξὺ τοῦ στρατοῦ, ἦτο ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἀλεξάνδρου νὰ στείλῃ ὀπίσω εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅλους τοὺς παλαιμάχους Μακεδόνας ὡς ἀχρήστους πλέον διὰ αὐτόν. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς περιφρόνησις καὶ ἐξυτελισμὸς τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι κατηνάλωσαν τὰς δυνάμεις τῶν ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν δόξαν τοῦ βασιλέως. Οἱ ζωηρότεροι ἐξήγειραν στάσιν κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν ὅποιαν ἐκεῖνος ἀντιμετώπισε μὲ θάρρος, ἀλλὰ καὶ περίσκεψιν. Μὲ τὴν σκληρὰν τιμωρίαν τῶν πρωταιτίων ἀφ' ἑνός, μὲ τὰς περιποιήσεις καὶ τὴν συγγνώμην τῶν μεταμεληθέντων ἀφ' ἑτέρου, κατῴρθωσε νὰ καταπραῦνῃ τὸν ἐρεθισμὸν. Εἶναι ἀξιοσημείωτοι διὰ τὴν σύνεσιν, τὴν πολιτικότητα καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους εἶπε πρὸς τοὺς μεταμεληθέντας διὰ τὴν στάσιν τῶν Μακεδόνας. « *Υμᾶς γε, ἔφη, σύμπαντας ἐμαυτῷ τίθεμαι συγγενεῖς καὶ τό γε ἀπὸ τούτου οὕτως καλέσω* » (Ἀρριανός). Συγχρόνως προσέφερον εὐχαριστήριον θυσίαν εἰς τοὺς Θεοὺς διὰ τὴν συμφιλίωσιν καὶ κατόπιν παρέθεσε δεῖπνον, εἰς τὸ ὅποιον παρεκάθησαν 9.000 πρόσωπα. Εἰς τοὺς Μακεδόνας ἔδωκε τιμητικὴν θέσιν πλησίον του. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ συμποσίου ὁ βασιλεὺς ἔπινεν ἀπὸ τὸν ἴδιον κρατῆρα μὲ τοὺς στρατιώτας του. Ὄταν ἐπλησίαζε τὸ τέλος τοῦ δεῖπνου, ὁ Ἀλέξανδρος προσέφερε σπονδὴν μὲ τὴν εὐχὴν νὰ δώσουν οἱ Θεοὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Πέρσας καὶ ὅλα μὲν τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, πρὸ πάντων ὅμως ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην καὶ συμμετοχὴν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὰ ἔργα τῆς διοικήσεως. Τὴν ἴδιαν εὐχὴν ἐπανέλαβον καὶ οἱ ἄλλοι συμποσιασταὶ καὶ κατόπιν ἔψαλαν τὸν παιᾶνα.

Ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνεφιλιώθη ὁ στρατὸς μὲ τὸν βασιλέα, 10.000 Μακεδόνες ἀπόμαχοι ἐκ τῶν γηρατειῶν ἢ ἐξ ἄλλων ἀτυχημάτων ἀνεχώρησαν ἑκουσίως εἰς τὴν πατρίδα των. Εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἔδωκεν ὡς δῶρον ὁ Ἀλέξανδρος ἓν τάλαντον. Εἰς ἕνδειξιν δὲ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ διαφέροντός του πρὸς τοὺς παλαιμάχους του ἀνέθεσεν εἰς τὸν πιστότατον ἐκ τῶν στρατηγῶν του Κράτερον νὰ τοὺς συνοδεύσῃ. Ἄλλὰ καὶ εὐγνωμοσύνην καὶ ἰδιαιτέραν τιμὴν ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς συναγωνιστάς του. Διὰ τοῦτο παρήγγειλεν εἰς τὸν Ἀντίπατρον « *ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς ἀγῶσι καὶ τοῖς θεάτροις προεδρίαν ἔχοντες ἐστεφανωμένοι καθέξουσιν* » (Πλούταρχος).

7. ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΑΒΥΛΩΝΑ. – ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Μετά την αποχώρησιν τῶν ἀπομάχων ἀπῆλθε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸν στρατὸν εἰς τὰ Ἐκβάτανα. Ἐκεῖ ἐτέλεσεν εὐχαριστηρίους θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ὠργάνωσεν ἑορτὰς καὶ μουσικοὺς ἀγῶνας. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ἡσθένησεν ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Ἡφαιστίων καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του. Ὁ θάνατός του ἐπροξένησε βαθὺ τραῦμα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐκάθητο πλησίον τοῦ νεκροῦ ἄσιτος καὶ ἄποτος. Ἄλλοτε ἔκλαιεν, ἄλλοτε ἐσιώπα ἀπὸ τὴν ὀδύνην καὶ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ πολυτίμου φίλου. Τέλος ὁ νεκρὸς τοῦ Ἡφαιστίωνος μετεκομίσθη εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐτάφη μὲ ἐξαιρετικὰς τιμὰς.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 324 π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος ἐγκατέλειπε τὰ Ἐκβάτανα. Διηυθύνετο πρὸς τὴν Βαβυλῶνα, τὴν ὁποίαν ἐσκέπτετο νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του. Καθ' ὁδὸν συνήντησε πρεσβείας ἀπὸ τὴν Σκυθίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλατίαν (Γαλλίαν), τὴν Ἰβηρίαν (Ἰσπανίαν), τὴν Καρχηδόνα, τὴν Λιβύην καὶ τὴν Αἰθιοπίαν. Ἦρχοντο ἄλλαι μὲν νὰ τὸν στεφανώσουν διὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀσίας, ἄλλαι δὲ νὰ ζητήσουν τὴν ἐπέμβασίν του ἐπὶ διαφορῶν των μὲ γειτονικοὺς λαοὺς. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐνισχύθη πλέον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὴν ἀκολουθίαν του ἡ πεποίθησις, ὅτι εἶχε γίνει πράγματι κύριος τοῦ κόσμου.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, εὔρε πρέσβεις ἐκ τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι ἤλθον νὰ τὸν στεφανώσουν διὰ τὰς νίκας του καὶ νὰ τὸν συγχαροῦν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ζωῆς του εἰς τὸν ἀγῶνα κυρίως πρὸς τοὺς Μαλλοὺς. Εἰς αὐτοὺς παρέδωκεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπιναφέρουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅλα τὰ ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀρπάσει ἀπὸ τὴν χώραν ὁ Ζέρξης κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν περσικῶν πολέμων. Εἰς τὴν Βαβυλῶνα κατέπλευσε καὶ ὁ στόλος ὑπὸ τὸν Νέαρχον, ἀφοῦ ἀνέπλευσε τὸν Εὐφράτην.

Εἰς τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν πόλιν τῆς Ἀνατολῆς ἤρχισεν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ὀργανώσῃ, κυρίως ἀπὸ ἐντοπίους, νέον στρατὸν. Μὲ ξυλειαὶν ἐπίσης ἀπὸ τὰς ἀφθόνους κυπαρίσσους τῆς Βαβυλωνίας ἐναυπήγει πολυάριθμον στόλον. Τώρα ὠνειρεύετο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἀραβίαν, τὴν Καρχηδόνα, τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Σκυθίαν (σημ. Ρωσίαν) καὶ νὰ ἐνώσῃ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς

ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του. Αἱ ἐτοιμασίαι διὰ τοὺς νέους ἀγῶνας εἶχον φθάσει σχεδὸν εἰς τὸ τέλος των. Δὲν ὑπελείπετο παρὰ ὁ καθορισμὸς τῆς ἡμέρας διὰ τὴν ἐκκίνησιν.

Ἄλλ' ἢ μοιραία ὥρα εἶχε σημάνει διὰ τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ χαλύβδινος ὄργανισμὸς, μετὰ τοὺς συνεχεῖς ἀγῶνας, τὰς κακουχίας καὶ τὰς στερήσεις, εἶχε χάσει τὴν ἀνοτοχὴν του. Εἰς αὐτὸ συνετέλεσε πολὺ ἡ θλίψις διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡφαιστίωνος καὶ αἱ πικραὶ καὶ βασανιστικαὶ ἀναμνήσεις τοῦ φόνου τοῦ Φιλῶτα, τοῦ Παρμενίωνος καὶ τοῦ Κλείτου. Ὑψηλὸς πυρετὸς κατέλαβεν αἰφνιδίως τὸν Ἀλέξανδρον κατὰ τὴν διάρκειαν συμποσίου. Ἐπὶ ἡμέρας ὁ πυρετὸς ἐγένετο σφοδρότερος καὶ ἤρχισε νὰ ἐμπνέη ἀνησυχίας. Ἦτο συγκινητικὴ ἡ ἀγωνία, ἡ ὁποία εἶχε καταλάβει τὸν στρατόν. Οἱ Μακεδόνες συνωστίζοντο διαρκῶς περὶ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐζήτησαν νὰ ἴδουν τὸν βασιλέα.

Ὅταν ἡ κατάστασις τοῦ ἀσθενοῦς ἐφθασεν εἰς κρίσιμον σημεῖον, οἱ αὐλικοὶ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν εἴσοδον εἰς τὸν θάλαμόν του. Οἱ στρατιῶται διήρχοντο μὲ τάξιν καὶ κατήφειαν ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν κλίνην τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος, ἀνίκανος πλέον νὰ ὀμιλήσῃ, ἐχαιρέτιζεν αὐτοὺς μὲ τὸ θολωμένον του **323 π. Χ.** βλέμμα καὶ ἑλαφρὰν κίνησιν τῆς κεφαλῆς. Τὴν ἐπομένην, 13 Ἰουνίου τοῦ 323 π.Χ., ὁ Ἀλέξανδρος ὑπέκυψεν εἰς τὸν θάνατον μὲν 33 ἐτῶν.

Ὁ νεκρὸς του ἐταριχεύθη καὶ ἐτοποθετήθη ἐντὸς χρυσοῦς λάρνακος. Μετὰ δύο ἔτη μετεκομίσθη εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐτάφη μὲ ἐξαιρετικὴν λαμπρότητα ἐντὸς τεμένους, τὸ ὁποῖον εἶχε κατασκευάσει ὁ ἡγεμὼν τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διεξάγονται εὐρεῖαι ἔρευναι εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν ἔδαφος πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ τάφου τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ.

8. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Τὸ καταπληκτικὸν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔχει προκαλέσει τὸν θαυμασμόν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν. Κανεὶς ἄλλος περισσότερον ἀπὸ τὸν Μακεδὸνα στρατηλάτην δὲν ἔλαβε τόσον ἐπαξίως τὸν τίτλον τοῦ Μεγάλου. Τὸ κατ'ὀρθωμά του εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν. Μὲ ἑλαχίστας δυνάμεις καὶ εἰς πολὺ μικρὸν χρονικὸν διάστημα κατέλυσε τὴν ἰσχυρὰν περσικὴν αὐτοκρατορίαν, προήλασε μέχρι τοῦ

Ἰνδοῦ, κατέκτησε τὴν Αἴγυπτον καὶ ὠργάνωσε τὸ ἀπέραντον κράτος κατὰ τὸν ἐπιτυχέστερον τρόπον.

Ἄλλὰ πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τὸ στρατιωτικόν, τὸ ὀργανωτικόν καὶ τὸ διοικητικόν εἶναι τὸ ἐκπολιτιστικόν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Διὰ τῶν νικῶν του ἔφερεν εἰς φιλικὴν ἐπαφὴν τὸν ἀνατολικὸν μὲ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων εἰσεχώρησεν εἰς τὴν ζωὴν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς ἀφύπνισεν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν νάρκην, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ἐκράτει ὁ περσικὸς ζυγός. Μὲ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν, μὲ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἀρχίζουν νὰ ἐκπολιτίζωνται. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργεῖται νέος βίος καὶ νέος πολιτισμὸς, ὁ ὁποῖος ἔχει κοσμοϊστορικὴν σημασίαν διὰ τὴν κατόπιν πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἱστορία τῶν λαῶν μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ συνέχεια τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησεν ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπιστήμη ὠφελήθη πολὺ ἀπὸ τὰς κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐχων ὁ Ἀλέξανδρος ἔμφυτον τὸ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὸν γνώρισμα τῆς περιεργείας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν μάθησιν, ἐφρόντισε νὰ τὸν συνοδεύῃ εἰς τὰς ἐκστρατείας του ἐπιτελεῖον εἰδικῶν ἐρευνητῶν. Μὲ τὰ πορίσματα τῆς ἐρέυνης των ἐπλούτισαν τὴν ἀνθρωπίνην γνώσιν μὲ νέα, ἀγνωστα ἕως τότε, στοιχεῖα. Ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία καὶ ἔθνογραφία, ἡ φυσικὴ, ἡ ζωολογία, ἡ βοτανικὴ, ἡ ἀστρονομία καὶ τὰ μαθηματικὰ ἔλαβον σπουδαίαν ἀνάπτυξιν. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἔχομεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλεν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην σπάνια φυτὰ καὶ ζῷα διὰ νὰ τὰ μελετᾷ. Ἐξ ἄλλου, αἱ περιγραφαὶ τῶν παραλίων τοῦ Ἰνδικοῦ, τῆς Ἀραχωσίας, τῆς ἐρήμου Γεδρωσίας κλπ. ἀπὸ τὸν Νέαρχον ἐπλάτυναν τοὺς ὀρίζοντας τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης καὶ ἔδωκαν ἀργότερα τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τοὺς θαλασσοπόρους καὶ τοὺς ἄλλους ἐρευνητὰς διὰ τὴν ἀνακάλυψιν νέων κόσμων. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐχαρακτήρισαν τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὡς ἔ ν ο π λ ο ν ἔ ξ ε ρ ε ὑ ν η σ ι ν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Ι Β '

Η ΕΛΛΑΣ ΑΠΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ. — ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Ι. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Ἐπιπέφυκτος ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος καὶ ἡ νεωτεριστικὴ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν ἐπέφερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ εἰδικώτερον τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος βαθεῖας μεταβολάς. Ὅτι χαρακτηρίζει τὴν περίοδον αὐτὴν, εἶναι ἡ ἄρνησις τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν θρησκείαν εἶχε χαλαρωθῆ, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ἔπαυσε νὰ ἐμπνέη καὶ νὰ παρακινή εἰς γενναίας καὶ ὑψηλὰς πράξεις. Οἱ ἄνθρωποι στρέφονται περισσότερον πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ παλαιὰ ἀπλότης εἰς τὴν κατοικίαν καὶ τὴν τροφήν, ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ σωφροσύνη ἐγκαταλείπονται. Ἡ ζωὴ γίνεται πολυτελεστέρα καὶ περισσότερον δαπανηρά. Ἡ ἀφροντισία, ἡ ἀποφυγὴ τῆς κοπώσεως, ἡ « ρ α θ υ μ ί α », ὅπως τὴν λέγουσι οἱ σύγχρονοι ῥήτορες, ἀποτελεῖ διὰ τοὺς πολλοὺς τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ γυμναστικὴ, ἡ ὁποία πρωτύτερα ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητον στοιχεῖον μορφώσεως τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, παραμελεῖται. Ἐνομίσθη, ὅτι κουράζει τὸ σῶμα καὶ τὸ προπονεῖ μόνον διὰ τὸν πόλεμον. Ὅλα αὐτὰ εἶναι σημεῖα κοινωνικῆς καταπτώσεως.

Παρ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν κοινωνικὴν παρακμὴν, ἡ πνευματικὴ δημιουργία εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὄχι μόνον δὲν ἐστα-

μάτησεν, ἀλλὰ παρουσίασε σπουδαίαν ἐξέλιξιν. Ὁ πεζὸς λόγος ἰδίως καλλιιεργεῖται ζωηρῶς καὶ ἡ ἱστορία, ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία λαμβάνουν τὴν τελειοτέραν αὐτῶν ἔκφρασιν καὶ μορφήν. Ἀντιθέτως, ἀπὸ τοὺς δύο κλάδους τῆς δραματικῆς ποιήσεως ἡ μὲν τραγωδία δὲν ἔδωκεν ἔργα ὑψηλῆς καὶ πλουσίας ἐμπνεύσεως, ἡ δὲ κωμωδία ἀλλάσσει μορφήν καὶ παράγει ἀξιόλογα δημιουργήματα.

Ἡ ἱστορία

Τὴν ἱστορίαν κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα ἀντιπροσωπεύει, ὅπως εἶδομεν, ὁ Θουκυδίδης. Τὸ ἔργον τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἀσύγκριτον ὡς πρὸς τὸν τρόπον καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων καὶ τὴν δύναμιν τῆς περιγραφῆς. Ἡ ἀρχαία ὁμως ἀττικὴ διάλεκτος, τὴν ὁποίαν πρῶτος αὐτὸς χρησιμοποιεῖ εἰς τὸν πεζὸν λόγον, εἶναι δύσκαμπτος.

Κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ἀντιθέτως οἱ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς περιπιοιοῦνται τὴν μορφήν τοῦ λόγου καὶ δίδουν εἰς τὴν ἀττικὴν διάλεκτον εὐκαμψίαν, χάριν καὶ δροσερότητα. Μὲ τὰ προσόντα τῆς αὐτῆς ἐπιβάλλεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὡς κοινὸν γλωσσικὸν ὄργανον εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

Κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἔζησαν ἀρκετοὶ ἱστορικοί, ἀλλὰ δὲν ἐσώθησαν ὅλων τὰ ἔργα. Σπουδαῖα ἱστορικὰ συγγράμματα μᾶς ἀφῆκεν ὁ Ξενοφῶν. Ἐγενήθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 430 π.Χ. Ἡ πρώτη νεότης του διῆλθε μέσα εἰς τὰς συγκινήσεις καὶ τὰ πάθη τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐφηβος ἀκόμη εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρισθῆ μὲ τὸν Σωκράτην, τοῦ ὁποῦ ἡ διδασκαλία καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς ἐπέδρασαν βαθέως εἰς τὸν χαρακτήρα του. Ἠκολούθησε τὸν Κύρον εἰς τὴν ἐστρατεῖαν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ του βασιλέως Ἀρταξέρξου καὶ ἔγραψε τὴν Κύρου Ἀναβάσιν. Τὸ ἔργον διακρίνει ἀκρίβεια καὶ ἀμεροληψία, ἀπλότης καὶ δροσερότης εἰς τὴν ἔκφρασιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δὲν ὑστεροῦν τῆς Ἀναβάσεως. Εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ 411 ἕως τὸ 362 π.Χ. δηλαδὴ μέχρι τῆς μάχης τῆς Μαντινείας. Ἡ Κύρου Παιδεία εἶναι μᾶλλον μυθιστόρημα μὲ παιδαγωγικὸν σκοπὸν. Τὰ Ἀπομνημονεύματα περιέχουν ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους. Εἰς ὅλα τὰ ἔργα

τοῦ Ξενοφώντος ἡ γλῶσσα εἶναι ρέουσα καὶ γλαφυρὰ καὶ θεωρεῖται ὑπόδειγμα τοῦ πεζοῦ ἀττικοῦ λόγου.

Ἑ ρ η τ ο ρ ι κ ῆ

Ἡ ρητορικὴ ὡς τέχνη « π ε ι θ ο ὕ ς δ η μ ι ο υ ρ γ ό ς », ὅπως ἔλεγον οἱ σοφισταί, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν δημιούργημα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὰ σχολεῖα τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ρητοροδιδασκάλων ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀνεπτύχθη εἰς βαθμὸν τελειότητας. Εἰς αὐτὸ συνετέλεσε κυρίως ὁ ἐλεύθερος δημοκρατικὸς βίος τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξαιρετὸς καλλιτεχνικὴ φύσις τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς.

Οἱ ρήτορες τῶν Ἀθηνῶν ἐπεδείκνυον τὴν τέχνην των εἰς πολλὰς εὐκαιρίας. Ἠγόρευον ἄλλοτε ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ὡς κατήγοροι ἢ κατηγορούμενοι, ἄλλοτε εἰς μεγάλας δημοσίας ἐορτὰς ἢ πανηγύρεις καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐπὶ δημοσίων ὑποθέσεων. Δι' αὐτὸ ἔχομεν τρία εἶδη ρητορικῶν λόγων: τοὺς δικανικοὺς, τοὺς πανηγυρικοὺς ἢ ἐπιδεικτικούς καὶ τοὺς συμβουλευτικούς ἢ δημηγορίας.

Μεταξὺ τῶν δικανικῶν ρητόρων τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν ὁ Λυσίας. Ἀνῆκεν εἰς πλουσίαν οἰκογένειαν μετοίκων καὶ ἔγραφεν ἐπὶ πληρωμῇ λόγους χάριν ἄλλων κατηγορουμένων ἢ κατηγορῶν. Τοῦτο συνέβαινε, διότι εἰς τὰ ἀθηναϊκὰ δικαστήρια οἱ ἴδιοι οἱ διάδικοι καὶ ὄχι διὰ συνηγόρων ἔπρεπε νὰ ὁμιλοῦν. Εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ λόγου διέπρεψεν ὁ Λυσίας καὶ ἀπέκτησε μεγάλην πελατεῖαν. Εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ προσαρμόζη τὸν λόγον του εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ πελάτου, ὥστε νὰ φαίνεται φυσικὸς καὶ ὄχι τεχνητὸς καὶ ἀγοραστὸς.

Ὁ Ἴσοκράτης ὑπῆρξεν ἐξοχος ρητοροδιδάσκαλος. Εἰς τὴν σχολὴν του συνέρρεον νέοι ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καίτοι τὰ δίδασκτρα ἦσαν πολλὰ. Οἱ λόγοι του εἶναι δικανικοί, πανηγυρικοί, συμβουλευτικοί. Ὁ περιφημότερος ἐξ ὄλων εἶναι ὁ Πανηγυρικός, ὁ ὁποῖος μᾶς δίδει ζωηρὰν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἀξίωσιν τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὰ πρωτεῖα. Εἶναι ὁ μόνος λόγος, τὸν ὁποῖον πιθανῶς ἐξεφώνησεν ὁ ἴδιος. Διότι ὁ Ἴσοκράτης δὲν ἀπήγγελλε

τούς λόγους του. Τους ἔγραφεν, ἄφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς ὑποδείγματα τῆς τέχνης του εἰς τοὺς μαθητάς του, ἄφ' ἑτέρου δέ, καὶ κυρίως, διὰ πολιτικούς σκοπούς. Δι' αὐτῶν δηλαδή ἐπεδίωκε νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὴν σύγχρονον πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρωτίστως νὰ ἐπιτύχῃ τὸ εὐγενὲς ἰδανικὸν τῆς ζωῆς του, τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὡς συμβουλευτικοὶ ρήτορες ἀνεδείχθησαν κυρίως ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης, οἱ ὅποιοι ἤκμασαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Δημοσθένης εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἡ ὁποία ὀνειρεύεται νέαν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν ἐπιδιώξιν του αὐτὴν συναντᾷ, ὅπως εἶδομεν, ἐπικίνδυνον ἀνταγωνιστὴν, τὸν πολιτικώτατον καὶ δραστήριον βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον. Διὰ τοῦτο ἐπολέμησεν αὐτὸν σφοδρῶς ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Οἱ Φιλιππικοὶ καὶ Ὀλυνθιακοὶ λόγοι τοῦ Δημοσθένους στρέφονται μὲ ἐξαιρετικὴν βιαιότητα κατὰ τοῦ Φιλίππου. Διακρίνονται διὰ τὴν ἀπαράμιλλον πατριωτικὴν θέρμην, τὴν δύναμιν καὶ τὸ πάθος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διὰ τὴν στενὴν πολιτικὴν ἀντίληψιν τοῦ ρήτορος.

Ἐκτὸς τῶν συμβουλευτικῶν, ἔχομεν καὶ δικανικούς λόγους τοῦ Δημοσθένους. Αὐτοὶ εἶναι δύο εἰδῶν: Ἰδιωτικοὶ καὶ δημόσιοι. Ἐκ τῶν δημοσίων περίφημος εἶναι ὁ περὶ τοῦ στεφανίου λόγος. Δι' αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης ὑπεραμύνεται τοῦ φίλου του πολιτευομένου Κτησιφῶντος, τὸν ὁποῖον κατηγορήσεν ὁ Αἰσχίνης, ὅτι εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου παράνομον ψήφισμα. Εἶχε προτείνει δηλαδή ὁ Κτησιφῶν νὰ στεφανώσῃ ἡ πόλις μὲ χρυσοῦν στέφανον τὸν Δημοσθένην διὰ τὰς σπουδαίας πρὸς αὐτὴν ὑπηρεσίας του.

Ὁ Δημοσθένης θεωρεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς παλαιούς καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ὡς ὁ κορυφαῖος ρήτωρ τοῦ κόσμου διὰ τὴν δύναμιν, τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἰδανικῶν.

Πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους, καὶ ἐξ ἴσου νευρώδης ρήτωρ, ἦτο ὁ Αἰσχίνης, ἀρχηγὸς τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδος τῶν Ἀθηνῶν. Τούτου διεσώθησαν ὀλίγοι λόγοι, ἀλλ' ὁ κατὰ Κτησιφῶντος μᾶς δίδει τὸ μέτρον τῆς ἀξίας του ὡς ρήτορος.

Δύο άλλοι ρήτορες κατά την εποχήν αὐτήν εἶναι ἐπίσης ἀξιόλογοι, ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ Λυκοῦργος. Ὁ Ὑπερείδης ἐθεωρεῖτο δεύτερος τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀνώτερός του κατὰ τὴν χάριν. Ἀνῆκεν εἰς τοὺς φανατικούς ἀντιμακεδονίζοντας. Τῶν λόγων του διεσώθησαν μόνον ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν δροσερότητα ὕφους καὶ εὐφυΐαν.

Ἀπὸ τοὺς ἄκρους ἐχθροὺς τοῦ Φιλίππου ἦτο καὶ ὁ Λυκοῦργος, τοῦ ὁποίου ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν ὀλίγα ἀποσπάσματα καὶ ἀκέραιος ὁ κατὰ Λεωκράτους λόγος. Ἄν καὶ κατώτερος ἀπὸ τοὺς προηγουμένους εἰς τὴν εὐγλωττίαν, ὑπερέχει ὅμως εἰς τὸν χαρακτῆρα, τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἠθους καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ αἰσθήματος.

Ἡ ποιήσις

Ὅπως εἶδομεν, κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ἐκ τῆς δραματικῆς ποιήσεως μόνον ἡ κωμωδία παράγει ἀξιόλογα ἔργα, ἀλλ' ὑπὸ νέαν μορφήν. Ἡ κωμωδία τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἡ παλαιὰ κωμωδία ὅπως λέγεται, σατιρίζει τὰ γελοῖα καὶ τὰ ἄξια κατακρίσεως ἐκ τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἀθηναίων καὶ τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας. Πολλάκις ἐπίσης παραλαμβάνει εἰς τὰ θέματα τῆς ὀνομαστικῶς ἀρχοντας, στρατηγούς, ιδιώτας, φιλοσόφους, ποιητὰς κ.λ.π., τῶν ὁποίων τὴν διαγωγὴν ἔκρινεν ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν σύγχρονον ἠθικὴν ἢ τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὅτε τὸ διαφέρον τῶν πολιτῶν διὰ τὰ πολιτικὰ ζητήματα εἶχε χαλαρωθῆ, ἡ κωμωδία ἐστράφη πρὸς ἄλλα θέματα. Περιορίσθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σάτιραν τῶν φιλοσοφικῶν ἐν γένει θεωριῶν, τὴν διακωμώδησιν τῶν ἠθῶν καὶ τὸν χλευασμὸν τῶν μύθων, τοὺς ὁποίους εἶχον χρησιμοποίησει εἰς τὰ δράματά των οἱ τραγικοί. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς κωμωδίας λέγεται μέση κωμωδία καὶ ἀντιπροσωπεύεται κυρίως ἀπὸ τοὺς ποιητὰς Ἀντιφάνην καὶ Ἀλεξίν, τῶν ὁποίων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα.

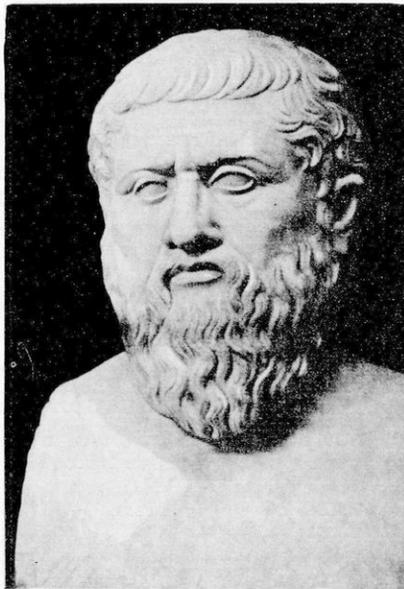
Κατὰ τὸ τελευταῖον ὅμως τέταρτον τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ἡ κωμωδία ἀλλάσσει μορφήν καὶ παρουσιάζεται ὡς νέα κωμωδία. Αὕτῃ σατιρίζει πρὸ πάντων γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ κοινωνικὰς κακίας, πολλάκις ὅμως καὶ ιδιώτας καὶ ἰσχυρὰ ἀκόμη

πολιτικά πρόσωπα. Τὴν νέαν κωμωδίαν ἀντιπροσωπεύει κυρίως ὁ Φιλήμων καὶ πρὸ πάντων ὁ ἐφάμιλλος τοῦ Ἀριστοφάνους εἰς τὴν ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν, ἀλλ' ἀνώτερός του εἰς τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐπρέπειαν. Μένανδρος ὁ Κηφισιεύς (342 - 290 π. Χ.).

Ἡ Φιλοσοφία

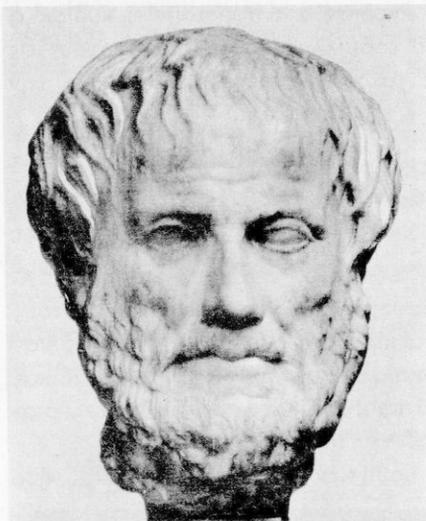
Εἰς τὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἔδωκεν, ὅπως εἶδομεν, διαφορετικὴν κατεύθυνσιν ἀπὸ τοῦς προηγουμένους φιλοσόφους ὁ Σωκράτης. Οἱ πολυπληθεῖς μαθηταὶ του ἠρμήνευσαν τὴν διδασκαλίαν του σύμφωνα μὲ τὰς ἰδικὰς του ἕκαστος ἀντιλήψεις. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθον αἱ λεγόμεναι σωκρατικαὶ σχολαί.

Ὁ ἐπισημότερος ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους ἦτο ὁ Πλάτων. Ἐγεννήθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 427 π.Χ. ἀπὸ πλουσίαν καὶ ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν. Φύσις ποιητικὴ ὅπως ἦτο, ἐστράφη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ποίησιν. Ἀλλ' ἡ ἐπιβολὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ Σωκράτους, τοῦ ὁποίου ἔγινε πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος μαθητῆς, ἔφερεν αὐτὸν ἐνωρὶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Μὲ αὐτὴν ὠνειρεύετο νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος του καί, ἂν ἦτο δυνατόν, ὀλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Ὅταν ὁμως ἐπέισθη, ὅτι ὁ πόθος του αὐτὸς ἦτο ἀνεκπλήρωτος, ἱδρυσεν φιλοσοφικὴν σχολὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀκαδημαίαν.

Πλάτων

Μαρμαρινὴ προτομή. Μουσείου Βατικανοῦ.

Ἀριστοτέλης

αν, τὴν ὁποῖαν διήυθνε μέχρι τοῦ θανάτου του (347 π.Χ.) Ὁ Πλάτων ὑπῆρξεν ὁ μεγαλύτερος καὶ γονιμώτερος θεωρητικὸς νοῦς τῶν αἰώνων.

Οἱ μεταγενέστεροι ἠγάπησαν τὸν Πλάτωνα, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἐτίμησεν ἰδιαίτερος αὐτὸν ἀπὸ ὅλους τοὺς φιλοσόφους, διότι ἡ ἠθικὴ διδασκαλία του πλησιάζει πολὺ τὴν χριστιανικὴν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος διακρίνονται διὰ τὴν βαθύτητα τῶν σκέψεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν τοῦ λόγου. Ὅλα, ἐκτὸς τῆς Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτους, εἶναι εἰς διαλογικὴν

μορφήν καὶ διὰ τοῦτο λέγονται *διάλογοι*. Εἰς αὐτοὺς ἐξετάζονται τὰ προβλήματα τοῦ πνευματικοῦ, ἠθικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσονται ἐκεῖ, εἶναι μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πλάσματα τοῦ δαιμονίου τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ παρουσιάζονται ὡς ἰδέαι τοῦ Σωκράτους, ὁ ὁποῖος διευθύνει τὴν συζήτησιν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς διαλόγους. Ἀπὸ τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν τοῦ φιλοσόφου διεσώθησαν μόνον ὀλίγα ἐπιγράμματα

Μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος ἦτο ὁ Ἀριστοτέλης. Ἐγενήθη εἰς τὰ Στάγिरα τῆς Μακεδονίας (παρὰ τὸν σημερινὸν Σταυρὸν τῆς Χαλκιδικῆς) τὸ 384 π.Χ. Συνεδύαζε τὸν πρακτικὸν καὶ ψυχραίμων νοῦν τῶν βορείων Ἑλλήνων μὲ σπανίαν ἰδιοφυίαν δι' ἐπιστημονικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐρεῦνας.

Δεκαεπταετῆς ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔμεινεν ἐδῶ ἐπὶ 20 ἔτη. Κατὰ τὸν χρόνον τῶν σπουδῶν του διεκρίνετο διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν εὐφυίαν του, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀκόρεστον φιλομάθειάν του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔμφυτον ἰκανότητα νὰ ταξινομῇ τὰς γνώσεις του. Κατόπιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀνέλαβεν τὴν ἐκπαιδεύσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅταν ἐκεῖνος ἔγινε βασιλεὺς, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὰς Ἀ-

θήνας και ίδρυσε σχολήν, ἡ ὁποία εἶχε περιπατον, δηλαδή ὑπόστεγον χώρον κατάλληλον διὰ διδασκαλίαν. Δι' αὐτὸ ὠνομάσθη περιπατητικὴ καὶ ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο, Λύκειον. Εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν ὁ Ἄριστοτέλης ἐδημιούργησε τὴν περίφημον ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Ἐγραψεν ἔργα φιλολογικὰ, ἱστορικὰ, πολιτικὰ, φιλοσοφικὰ, ψυχολογικὰ, φυσικὰ κλπ. καὶ ἔθεσε τὰς βάσεις τῶν σημερινῶν ἐπιστημῶν. Εἰς τὰ πολυάριθμα συγγράμματά του ἔχει ἀποθησαυρίσει ὅλας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του, ἀφοῦ τὰς ὑπέβαλεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς μεγαλοφυΐας του. Μὲ αὐτὰς ἐτρέφθη ἐπὶ μακρὰς γενεάς ὁ κόσμος. Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, Βυζαντινοὶ καὶ Ἀραβες καὶ Εὐρωπαῖοι τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἰς τὴν πανσοφίαν τοῦ Ἄριστοτέλους προσέφευγον, διὰ νὰ λύσουν τὰς ἐπιστημονικὰς ἀπορίας των. Ἄλλ' ὁ τετράγωνος ἐκεῖνος νοῦς εἶχε καὶ ποιητικὰς ἐμπνεύσεις. Ἐκτὸς ἄλλων ποιημάτων ἔγραψε καὶ περίφημον ὕμνον εἰς ἀρετήν.

2. ΚΑΛΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

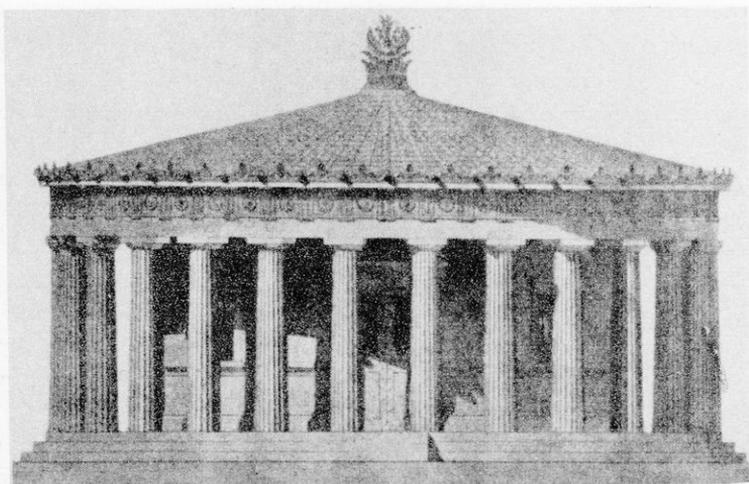
Ὅπως ἡ πνευματικὴ, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ κίνησις κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα δὲν ἐσταμάτησεν. Αἱ ἀναστατώσεις καὶ αἱ καταστροφαὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῶν ἄλλων ἐμφυλίων ἀγώνων δὲν ἀνέκοψαν τὴν καλλιτεχνικὴν πρόοδον. Ἀντιθέτως μάλιστα καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν παρήχθησαν ἔργα ἐφάμιλλα τῶν προηγουμένων. Διὰ τοῦτο ὅταν ὀμιλοῦμεν περὶ κλασσικῶν χρόνων, ἐννοοῦμεν τὸν 5ον καὶ 4ον π.Χ. αἰῶνα. Καίτοι ὅμως ἡ καλλιτεχνικὴ κίνησις κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα εἶναι ἐξ ἴσου ζωηρά, ὅπως καὶ ἡ τοῦ προηγουμένου, ἐν τούτοις αἱ κλίσεις τῆς εἶναι διαφορετικαί. Οἱ καλλιτέχναι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ὡς κυρίαν πηγὴν ἐμπνεύσεως ἔχουν τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον τῶν Θεῶν. Ἄλλ' οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔκαμαν τοὺς Ἕλληνας νευρικοὺς, εὐερεθίστους, περισσότερο εὐκόλους εἰς τὰς συγκινήσεις. Τὴν συναισθηματικὴν λοιπὸν αὐτὴν κατάστασιν τῶν χρόνων των ἀπετύπωσαν οἱ καλλιτέχναι τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος εἰς τὰ προϊόντα τῆς ἐμπνεύσεώς των. Καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ προσπαθοῦν νὰ τὴν πλησιάσουν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ ὄχι νὰ τὴν ἀναβιβάσουν εἰς τὰ δυσθεώρητα ὕψη τῆς φειδιακῆς τέχνης. Μὲ τὴν τάσιν

αὐτὴν τῶν καλλιτεχνῶν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν παρουσιάζονται ἀπαλώτερα, ζωηρότερα, με λεπτοτέρας καὶ ὠραιότερας γραμμάς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ τεχνῖται ἀρχίζουν νὰ προσέχουν πολὺ εἰς τὴν κατεργασίαν τοῦ μαρμάρου, ἢ ὅποια πραγματικῶς ἔφθασε κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα εἰς ἀνυπέρβλητον τελειότητα.

Καὶ αἱ περιστάσεις ὅμως, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐργάζονται οἱ καλλιτέχναι τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ἔχουν ἀλλάξει σημαντικῶς. Κέντρον τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι αἱ Ἀθῆναι. Ἀλλὰ ἐνῶ κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα οἱ καλλιτέχναι ἀναλαμβάνουν τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων δημοσίων ἔργων καὶ ἡ ἔμπνευσις των προσαρμόζεται πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῶν ἀρχόντων καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινοῦ, τώρα τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Ἡ ἀθηναϊκὴ πολιτεία κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶναι πτωχὴ. Πολὺ σπανίως ἀναθέτει εἰς τοὺς καλλιτέχναις τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων. Ἐν τούτοις ὑπάρχουν πάντοτε εἰς τὰς Ἀθήνας ἰδιῶται με πλοῦτον καὶ λεπτὴν αἴσθησιν τοῦ ὠραίου. Αὐτοὶ ἔδιδον ἐργασίαν εἰς τοὺς ἀρχιτέκτονας, τοὺς γλύπτας, τοὺς ζωγράφους. Τοῦτο εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τέχνης. Ὁ καλλιτέχνης ἐργάζεται τώρα με ἀπόλυτον ἐλευθερίαν καὶ πρωτοβουλίαν καὶ ἡ ἔμπνευσις του δὲν δεσμεύεται ἀπὸ κανένα περιορισμόν.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ

Ὁ 4ος π.Χ αἰὼν ἀκολουθεῖ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τὴν παράδοσιν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ καλλιτέχναι κτίζουν ναοὺς δωρικοὺς καὶ ἰωνικοὺς. Σιγὰ σιγὰ ἐν τούτοις τὸν ἰωνικὸν ρυθμὸν παραμερίζει ὁ πολυτελέστερος κορινθιακὸς καὶ τὰ οἰκοδομήματα λαμβάνουν σχῆμα κυκλικόν με κωνικὴν στέγην. Θαυμάσιον δεῖγμα κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ἦτο ἡ Θόλος τῆς Ἐπιδαύρου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐσώθησαν μόνον ὀλίγοι κίονες. Τὸ κτήριον εὐρίσκετο πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ (Ἀσκληπιείου), ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ποῖος ἦτο ὁ προορισμὸς του. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κυρίως εἰς τὰ ὑπόγεια διαμερίσματά του διέμενον οἱ ἀσθενεῖς, οἱ ὅποιοι ἤρχοντο ἀπὸ ὄλην τὴν Ἑλλάδα πρὸς θεραπείαν τῶν νόσων των διὰ τῆς θαυματουργοῦ ἐπεμβάσεως τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

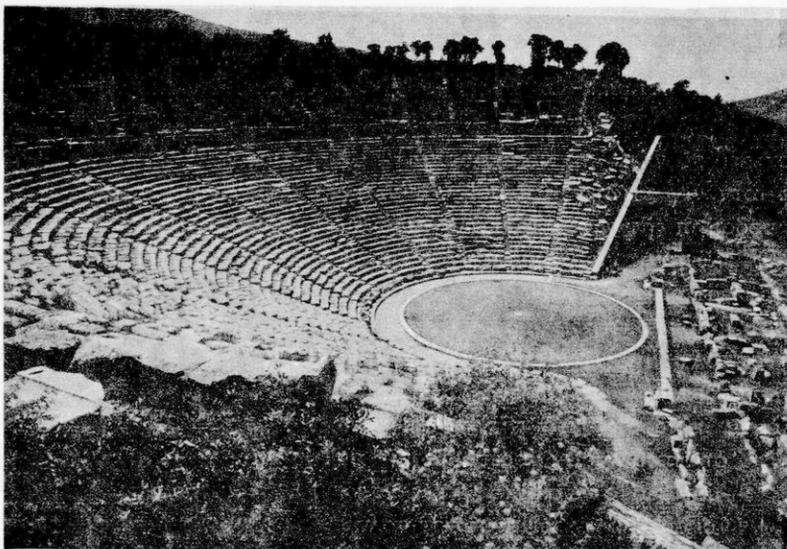
Θόλος τῆς Ἐπιδαύρου (ἀναπαράστασις)

Οἱ ἐξωτερικοὶ κίονες ἦσαν δωρικοῦ ρυθμοῦ,
ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ κιονοστοιχία ἦτο κορινθιακοῦ.

Εἰς τὰς Ἀθήνας τοιοῦτον στρογγύλον οἰκοδόμημα κορινθιακοῦ ρυθμοῦ μὲ μονολιθικὴν στέγην ἔχομεν τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους (σήμερον Φανάρι τοῦ Διογένοους). Ἐπάνω εἰς αὐτὸ εἶχε τοποθετηθῆ ὁ χορηγικὸς τρίπους, δηλαδή τὸ ἀναμνηστικὸν ἀνάθημα πρὸς τὸν Δίονυσον διὰ τὴν νίκην, τὴν ὁποίαν ἐκέρδισεν ὁ Λυσικράτης ὡς χορηγὸς εἰς δραματικὸν ἀγῶνα.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κυριαρχεῖ καὶ κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ὁ ἰωνικὸς ρυθμὸς. Θαυμαστὸν οἰκοδόμημα εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο ὁ νέος ναὸς τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος καὶ ὁ μικρὸς, ἀλλὰ κομψότατος ναὸς τῆς Πολιάδος Ἀθηναῖς εἰς τὴν Πριήνην τῆς Καρίας.

Κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, καίτοι ἡ παραγωγή τῆς τραγωδίας δὲν εἶναι ἀξιόλογος, αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν φιλοτιμοῦνται νὰ κτίζουσι θέατρα. Εἰς αὐτὰ ἐπαίζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ

Τὸ θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπως εἶναι σήμερον

αἱ τραγωδίαι τῶν μεγάλων δραματουργῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ τὰ προϊόντα τῆς μέσης καὶ νεωτέρας κωμωδίας. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνεγείρεται μαρμάρινον τὸ Διονυσιακὸν θέατρον. Εἰς τὴν Ἐπίδαυρον κατασκευάζεται τὸ περιφημότερον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρμονίαν τοῦ θεάτρον τῆς Ἐπιδαύρου. Εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ἰδρύεται, παραπλευρῶς τοῦ βουλευτηρίου, ὅμοιον μεγαλοπρεπὲς κτίσμα διὰ 40.000 θεατὰς. Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ μικρὰ κωμόπολις τοῦ ἀρκαδικοῦ Ὀρχομενοῦ εἶχεν ἀποκτήσει τὸ θέατρόν της. Τὸ διαφέρον αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου πρὸς τὸ θέατρον ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως εἶδομεν, ἐθεώρουν αὐτὸ ὡς λαϊκὸν σχολεῖον, τὸ ὅποιον δὲν ἔτερπε μόνον τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ ἐφώτιζε τὸν νοῦν καὶ ἐξηγυγίνιζε τὴν καρδίαν.

Ἡ γλυπτική

α) Κηφισόδοτος καὶ Πραξιτέλης

Περισσότερον ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αἱ κλίσεις τῶν καλλιτεχνῶν τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος γίνονται φανεραὶ εἰς τὴν γλυπτικὴν. Οἱ μεγάλοι γλύπται αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι Ἀθηναῖοι ἢ εἰργάσθησαν εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ἀθηναῖος Κηφισόδοτος κατεσκεύασε χάλκινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς Εἰρήνης μετὸ τέκνον της, τὸν Πλοῦτον, εἰς τὴν ἀγκάλην της. Τοῦ ἀγάλματος σώζεται μάρμαρινον ἀντίγραφον εἰς τὴν γλυπτοθήκην τοῦ Μονάχου. Ἡ βαθεῖα καὶ ἐντελῶς ἀνθρωπίνη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς ἀγάπης εἰς τὸ ὠραῖον πρόσωπον τῆς θεᾶς προδίδει μεγάλον καλλιτέχνην. Ὁ Πλοῦτος εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα κρατεῖ τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, σύμβολον τῆς ἀφθονίας, τὴν δὲ δεξιὰν ἀπλώνει μετὰ παιδικὴν ἀφέλειαν πρὸς τὸ πρόσωπον τῆς θεᾶς, ὡσάν νὰ θέλῃ νὰ τὴν θωπεύσῃ.

Υἱὸς τοῦ Κηφισοδότου ἦτο ὁ Πραξιτέλης, ὁ ἐπιφανέστερος γλύπτης τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος. Εἰργάσθη διὰ λογαριασμὸν πολλῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰ περισσότερα ἐκ τῶν ἔργων του παριστάνουν θεοὺς. Τὴν καλλιτεχνικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πραξιτέλους δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ ἀπὸ ἀρκετὰ ἀντίγραφα ἀγαλμάτων του, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ πρωτότυπον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐσώθη ἐλαφρῶς ἠκρωτηριασμένον εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, τὸν Ἐρμῆν. Ἡ κατεργασία τοῦ ἀγάλματος εἶναι μοναδική. Ἡ σμίλη τοῦ

Εἰρήνη τοῦ Κηφισοδότου

Ἡ κεφαλή τοῦ Ἑρμοῦ
τοῦ Πραξιτέλους
(Μουσεῖον Ὀλυμπίας)

Πραξιτέλους εἶχε πράγματι τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλῃ τὴν ψυχρὰν ἐπιφάνειαν τοῦ μαρμάρου εἰς λεπτοτάτην ἐπιδερμίδα, ἢ ὅποια δίδει τὴν ἐντύπωσιν θερμῆς, ζωντανῆς σαρκός. Τὸ σῶμα τοῦ Ἑρμοῦ εἶναι εὐρωστον ἀλλὰ ἀπαλόν, μὲ λεπτὰς γραμμὰς καὶ ἀσύγκριτον χάριν. Καὶ πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει μας ὅτι, σύμφωνα τοῦλάχιστον πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν παλαιῶν, δὲν ἐθεωρεῖτο τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἀπὸ τὰ καλύτερα ἔργα τοῦ καλλιτέχνου. Πολὺ περισσότερο ἐφημίζετο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης, τὸ ὅποῖον εἶχε τοποθετηθῆ ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς θεᾶς εἰς τὴν Κνίδον τῆς Μ. Ἀσίας, ἢ Κνιδία Ἀφροδίτη. Τὸ ἄγαλ-

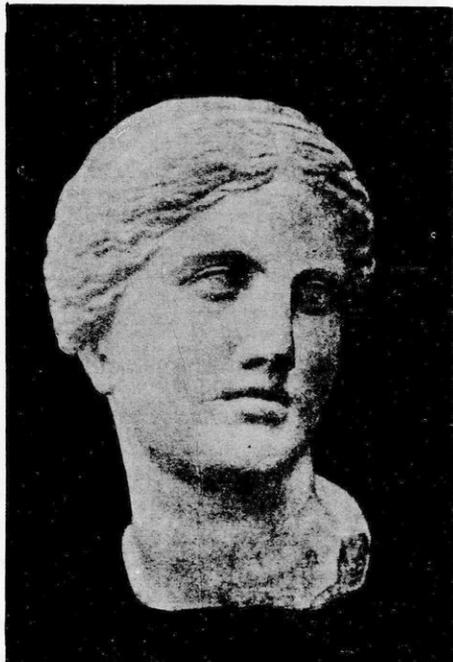
μα εἶναι γνωστὸν ἀπὸ ἀπεικονίσεις νομισμάτων καὶ ἀντίγραφα. Τὸ κάλλος τῆς θεᾶς ἦτο θαμβωτικὸν καὶ ἡ ἔκφρασις τόσον ζωντανή, ὥστε παλαιὸν ἐπίγραμμα ἔλεγε περὶ τοῦ ἔργου : « Ποῖος ἔδωκε ζωὴν εἰς τὴν πέτραν ; Ποῖος εἶδε μέσα εἰς τὸ μάρμαρον τὴν Ἀφροδίτην ; Ἀὐτὸ ἐδῶ τὸ δημιουργημὰ ἐβγήκε πραγματικῶς ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Πραξιτέλους ἢ μήπως χηρεῖε ὁ Ὀλυμπος, ἐπειδὴ ἡ Παφία (Ἀφροδίτη) ἐπέταξε μακρὰν εἰς τὴν Κνίδον ; ». Ἐνδεικτικὰ τῆς τέχνης τοῦ μεγαλοφυοῦς πλάστου εἶναι καὶ ἀντίγραφα ἄλλων ἔργων του ὅπως : ὁ Ἑρως τῶν Θεσπιῶν, ὁ ἀναπαυόμενος Σάτυρος καὶ ὁ Ἀπόλλων σαυροκτόνος.

β) Σκόπας καὶ Λύσιππος

Ἐξ ἴσου μεγάλης ἐμπνεύσεως καλλιτέχνης ἦτο καὶ ὁ Σκόπας. Ἐγεννήθη εἰς τὴν νῆσον Πάρον, ἀλλ' εἰργάσθη εἰς πολλὰ μέρη τῆς

εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς μικρασιατικῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸς τῆς γλυπτικῆς δεξιότητις εἶχε καὶ σπουδαίαν ἀρχιτεκτονικὴν μὀρφωσιν. Τοῦτο γνωρίζομεν ἀπὸ μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων, ὅτι ἦτο ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ ναοῦ τῆς Ἀλέας Ἀθηναίης, εἰς τὴν Τεγέαν τῆς Ἀρκαδίας. Ἀπὸ τὸν ἴδιον ναὸν σχηματίζομεν ἰδέαν καὶ διὰ τὴν πλαστικὴν ἰδιοφυίαν του. Ἐσώθησαν κάπως κολοβωμένα τὰ ἀγάλματα τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνεται, ὅτι ὁ Σκόπας κατεγίνετο πολὺ εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ σφοδροῦ καὶ βιαίου πάθους. Τὴν ἰδίαν ἄλλως τε ἐντύπωσιν μᾶς ἀφήνουν καὶ τὰ ἄλλα ἀντίγραφα τῶν ἔργων του, ὅπως ἡ Βακχίς (μαινάς) τοῦ Μουσείου τοῦ Μονάχου καὶ ἡ κεφαλὴ ἀγάλματος τοῦ Μελέαγρου, τοῦ μυθικοῦ ἥρωος τῶν Αἰτωλῶν. Εἰς τὴν ὠριμον τέχνην τοῦ Σκόπα ἀνήκει καὶ ὁ ἀνάγλυφος στολισμὸς τοῦ τάφου τοῦ Μασώλου, τοῦ Μασωλείου ὅπως λέγεται, εἰς τὴν Ἀλικαρνασσόν.

Νεώτερος τοῦ Σκόπα καὶ τοῦ Πραξιτέλου καὶ σύγχρονος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ὁ τρίτος μέγας γλύπτης τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος ὁ Λύσιππος. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Σικυῶνα καὶ κατεργάζετο κυρίως τὸν χαλκόν. Κατεσκεύαζεν ἀγάλματα θεῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀνδριάντας ἀθλητῶν καὶ συγχρόνων ἐπισημῶν προσώπων. Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ Λύσιππος ἦτο ὁ προνομιούχος ἀνδριαντοποιὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἡ προτίμησις αὐτῆ πρὸς τὸν Σικυῶνιον καλλιτέχνην ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὸς μόνον ἀπέδιδεν εἰς τὰς εἰκό-

Κεφαλὴ τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης
(Ἀντίγραφον)

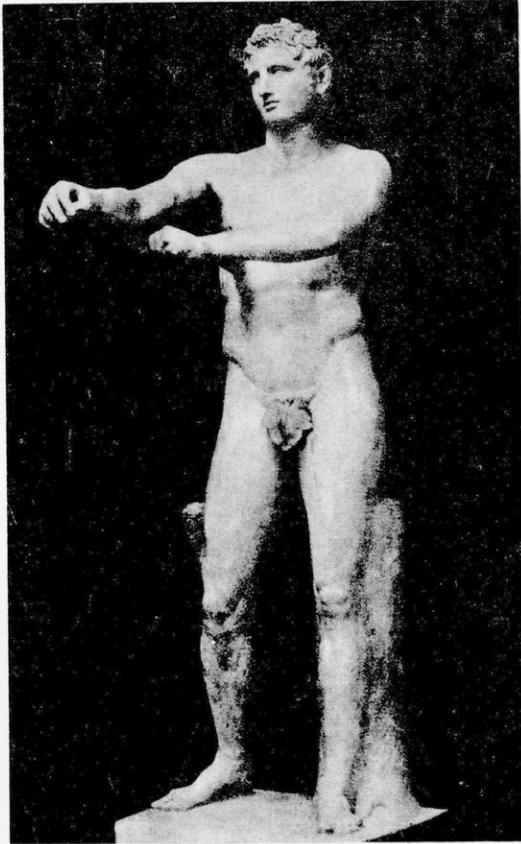
Ὁ Μελέαγρος
(*Μαρμάρινον ἀντίγραφον*)

γραφα τῶν ἔργων του. Ἐξαιρετόν εἶναι ἀντίγραφον χαλκοῦ ἀνδριάντος, τοῦ Ἄποξομένου, ὅπως τὸν ὠνόμαζον οἱ παλαιοί. Παριστάνει ἀθλητὴν, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν νίκην του ἀποξέει μὲ τὴν στλεγγίδα (ξύστραν) τὸ ἔλαιον καὶ τὴν σκόνην ἀπὸ τὸ δέρμα του. Ἡ στάσις τοῦ σώματος τοῦ ἀθλητοῦ μὲ τὸ πλατὺ ἀνοιγμα τῶν σκελῶν εἶναι φυσικωτάτη. Ὁ κορμὸς φαίνεται ὡς νὰ λυγίζεται ἐπάνω εἰς τὰ ἰσχία. Εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου διακρίνεται ἀκόμη ἡ ὑπερέντασις τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων ἀπὸ τὸν ἀγῶνα. Ἄλλα μαρμάρινα ἀντίγραφα χαλκῶν ἔργων τοῦ Λυσίππου

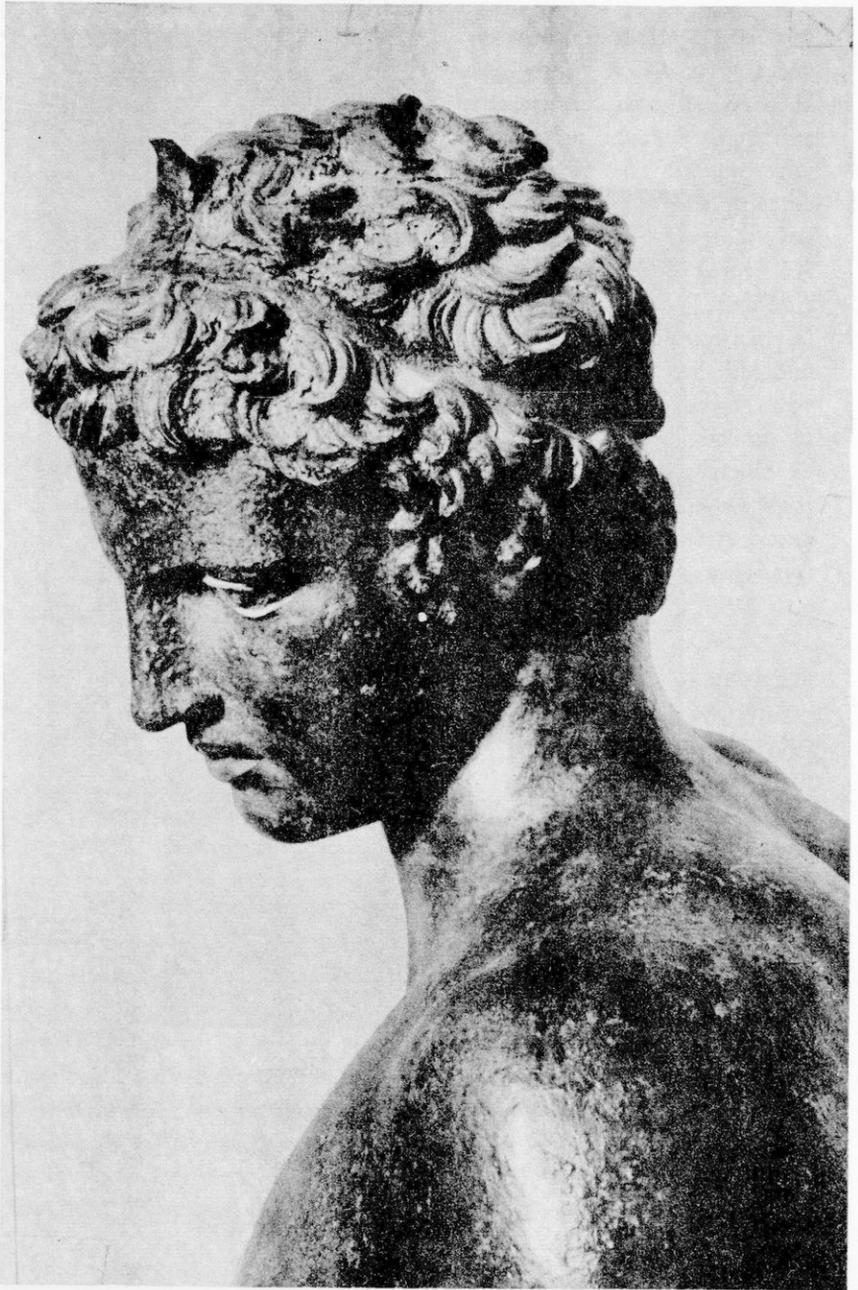
νας τοῦ Μακεδόνα ἥρωος τὸν ἀρρενωπὸν καὶ λεοντόκαρδον χαρακτήρα του. Φαίνεται ἐπίσης, ὅτι μόνον ὁ Λύσιππος κατῶρθωνε νὰ παριστᾷ τὸν Ἀλέξανδρον νὰ βλέπη πρὸς τὰ ἐπάνω, ὅπως συνήθιζεν εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν. Εἰς τὸν περιφημότερον τοῦλάχιστον ἀπὸ τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅπως ἀναφέρουν οἱ παλαιοί, παρέστησε τὸν Μακεδόνα βασιλέα ὀρθόν, μὲ τὴν λόγχην εἰς τὴν χεῖρα καὶ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὸν οὐρανόν. Ποίαν ἐντύπωσιν προεκάλει τὸ ἔργον, μᾶς λέγει παλαιὸν ἐπίγραμμα :

*Μοιάζει ὁ χαλκὸς σὰν νὰ μιλᾷ
κοιτώντας πρὸς τὸν Δία
τὴν γῆ ἔχω ἐγὼ ὑποπόδι μου,
τὸν Ὀλυμπον ἐσὺ κοῦρατα.*

Πρωτότυπον ἔργον τοῦ Λυσίππου δὲν ἐσώθη. Ἐχομεν ὅμως ἀρκετὰ μαρμάρινα ἀντί-

Ο άποξυόμενος του Λυσίππου
(Μουσείον του Βατικανού)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Ἡ κεφαλή του παιδὸς του Μαραθῶνος (Χαλκινὸς ἀνδριάς, Ἐθνικὸν Μουσεῖον)

είναι ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἄρης καὶ ὁ παγκρατιαστῆς Ἀγίας.

Εἰς τὰ γλυπτικά προϊόντα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος κατατάσσεται καὶ τὸ σύμπλεγμα τῆς Νιόβης μὲ τὰ τοξεύμενα τέκνα τῆς καὶ ὁ Ἀπόλλων, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ (Μπελβεντέρε) εἰς τὴν Ρώμην (Ἀπόλλων τοῦ Μπελβεντέρε).

Δύο ἐπίσης χάλκινα ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης, ὁ ἔφηβος τῶν Ἀντικυθηρων καὶ ὁ παῖς τοῦ Μαραθῶνος, εἶναι ἔργα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὴν ἰδίαν δημιουργικὴν ἔμπνευσιν ἀνήκουν καὶ μερικά ἐξαιρετὰ ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα. Μεταξὺ αὐτῶν τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Δεξιλέω εἶναι ἔργον διασήμου καλλιτέχνου. Παριστᾷ τὸν εἰκοσαετῆ ἰππέα τοῦ ἀθηναικοῦ στρατοῦ Δεξιλέων, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ὀρμᾷ ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὸν Κορινθιακὸν πόλεμον (394 π.Χ.), τὸν ἀνατρέπει καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν τρυπήσῃ μὲ τὴν λόγχην του.

γ) Εἰδώλια

Κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ἀναζῆ παλαιότητα βιοτεχνία, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς δύο προηγούμενους αἰῶνας εἶχε παραμεληθῆ. Εἶναι ἡ βιοτεχνία τῆς κατασκευῆς μικρῶν πηλίνων ἀγαλμάτων ἢ εἰδώλιων, ὅπως λέγονται. Πλήθος τοιοῦτων εἰδωλίων εὑρέθη εἰς τοὺς τάφους ἰδίως τῶν ἀρχαίων νεκροταφείων τῆς Τανάγρας εἰς τὴν Βοιωτίαν. Παριστάνουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γυναῖκας μὲ ἐνδυμασίαν περιπάτου, δηλαδὴ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον συγχὰ μὲ σκιάδιον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ μὲ ριπίδιον εἰς τὴν χεῖρα. Συνηθισμένοι εἶναι ἐπίσης κωμικαὶ παραστάσεις, ὅπως π.χ. ἄσχημοι γράϊαι τροφοὶ μὲ παιδιὰ εἰς τὰς ἀγκάλας των, δοῦλοι παιδαγωγοί, οἱ ὁποῖοι σύρουν τὰ ὦτα τῶν μαθητῶν των κ.λ.π. Πολλὰ ἀπὸ τὰ εἰδώλια αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ κομφοτεχνήματα. Ἡ ἐπεξεργασία των μαρτυρεῖ γενικῶς, πόσον ἀνεπτυγμένον καὶ διαδεδομένον ἦτο τὸ αἶσθημα τοῦ ὠραίου εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κοινωνίαν.

Ζωγραφική και άγγειογραφία

Καί ἡ ζωγραφική ἀντιπροσωπεύεται κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ἀπὸ ἐπιφανεῖς καλλιτέχναι. Ὁ μεγαλύτερος ἐξ ὄλων ἦτο ὁ Ἄπελλῆς ἀπὸ τὴν Κολοφῶνα τῆς Ἰωνίας. Τὴν ζωγραφικὴν ἐδιδάχθη εἰς τὴν Ἔφεσον. Διὰ νὰ τελειοποιηθῆ, ἤλθε κατόπιν εἰς τὴν Σικυῶνα. Τὴν ἀξίαν του ὡς ζωγράφου πιστοποιεῖ τὸ γεγονός, ὅτι, ὅπως ὁ Λύσιππος εἰς τὴν γλυπτικὴν, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Ἄπελλῆς εἰς τὴν ζωγραφικὴν εἶχε μόνον αὐτὸς τὸ προνόμιον νὰ ζωγραφῆ εἰκόνας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἀπελλοῦ ἐξύμνησαν οἱ ἀρχαῖοι

Εἰδῶλια Τανάγρας

Ἄνηρ καὶ γυνὴ μὲ ἐνδυμα περιπάτου καὶ σκιάδιον

τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην, ἀφιερωμένην εἰς τὸ Ἀσκληπιεῖον τῆς νήσου Κῶ. Ὁ πίναξ παρίστανε τὴν γέννησιν τῆς θεᾶς ἀπὸ τῆν θάλασσαν. Τὸ ἐπάνω ἥμισυ τοῦ κορμοῦ ἦτο ἔξω ἀπὸ τὰ κύματα, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον ἦτο διαφανὲς μέσα εἰς τὸ ὕδωρ. Ὡς περιφημον ἐπίσης ἔργον τοῦ Ἀπελλοῦ ἀναφέρεται ἡ Ἀρτεμις, τὴν ὁποῖαν ἐζωγράφησεν ὁ καλλιτέχνης νὰ κυνηγῇ εἰς τὰ βουνὰ μαζὶ μετὰς νύμφας τῶν ὀρέων. Ὅχι ὀλιγώτερον ἐθαυμάζετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἄλλος πίναξ τοῦ Ἀπελλοῦ, ὁ ὁποῖος παρίστανε τὸν Μ. Ἀλέξανδρον μετὰ τὸν κεραυνὸν τοῦ Διὸς εἰς τὴν χεῖρα.

Σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦ ἦτο ὁ Πρωτογένης ἀπὸ τὴν Καρίαν τῆς Μ. Ἀσίας. Διὰ τὴν ἀξίαν του ὡς ζωγράφου μαρτυρεῖ ἡ ἀρχαία παράδοσις. Λέγεται δηλαδὴ, ὅτι ὁ Ἀπελλῆς τὸν ἐθεώρει ἴσον ἢ καὶ ἀνώτερόν του, τὸν κατέκρινεν ὁμως, διότι ἐπέμενε πολὺ εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν ἔργων του.

Μὲ τὴν πρόοδον τῆς ζωγραφικῆς κατὰ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα ἡ διακοσμητικὴ τῶν ἀγγείων παρακαμάζει. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μοναδικὴ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἑλληνικὴ τέχνη τῆς ἀγγειογραφίας, ἡ ὁποῖα ἔδωκεν ἄλλοτε ἀριστουργήματα, ἔπαυσε πλεόν νὰ παράγῃ ἐκλεκτὰ προϊόντα. Ἐν τούτοις καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ μαρμαροῦ οἱ Ἀθηναῖοι τεχνῖται δὲν παύουν ἐντελῶς νὰ κατασκευάζουν ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν ἔχουν πλεόν μεγάλην ζήτησιν. Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, αἱ ὁποῖαι πρὸ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν εἶχον ἀνοικτὰς τὰς ἀγορὰς τῶν εἰς τὰ ἀττικὰ ἀγγεῖα, τώρα ἔχουν διακόψει μετὰς Ἀθήνας καθε ἐμπορικὴν συναλλαγὴν. Διὰ τὰς εἰς ἀγγεῖα ἀνάγκας τῶν ἀναπτύσσουσιν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἰδικὴν τῶν βιομηχανίαν, ἐφάμιλλον πρὸς τὴν ἀττικὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ ἐξαγωγαὶ τῶν ἀττικῶν ἀγγείων ἔχουν περιορισθῆ κυρίως εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν ἀποικιῶν τῆς Σκυθίας (Ρωσίας) καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς. Τὰ σχέδιά τῶν δεικνύουν πλουσίαν ἔμπνευσιν καὶ μεγάλην εὐχέρειαν εἰς τὸν χειρισμὸν τοῦ χρωστῆρος, ἀλλὰ μαζὶ καὶ προχειρότητα καὶ ἀμέλειαν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν. Ὅλα προμηνύουν, ὅτι ἡ ἀγγειογραφία βαδίζει γοργῶς πρὸς τὴν δύσιν τῆς. Καὶ πράγματι κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἔσβησε σχεδὸν ἐντελῶς.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐνδοξοτέρας περιόδου τῆς ἱστορίας μας. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Ἔθνος μας, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἐπροϊκίσει μὲ σπανίας ἀρετάς, ἔκαμεν, ὅπως εἶδομεν, ἔργα παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος, τὰ ὅποια κανέν ἄλλο ἔθνος εἰς τὸν κόσμον δὲν ἔχει παρουσιάσει.

Ἐν πρώτοις ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἡ στοργὴ πρὸς τὴν πτωχὴν ἀλλὰ προνομιούχον γῆν, τὴν ὁποίαν ἔταξεν εἰς αὐτὸ ὁ Θεὸς νὰ κατοικήσῃ, τοῦ ἔδωκαν τὴν δύναμιν νὰ σταματήσῃ τὴν ἐξάπλωσιν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἠπειρον τῆς ἀσιατικῆς δουλείας καὶ βαρβαρότητος. Εἶναι βέβαιοι, ὅτι ἡ ὄψις τοῦ κόσμου θὰ ἦτο σήμερον διαφορετικὴ, ἂν οἱ Ἕλληνες, ὅπως τόσοι ἄλλοι μεγαλύτεροι λαοί, ὑπέκλυπτον εἰς τὴν τρομακτικὴν ὑλικὴν ὑπεροχὴν τῆς περσικῆς αυτοκρατορίας.

Μετὰ τὸ μεγαλουργημα τοῦτο οἱ πρόγονοί μας μὲ τὴν δροσερὰν καὶ γόνιμον φαντασίαν, τὸν δυνατὸν καὶ πρωτότυπον νοῦν καὶ τὴν λεπτὴν καλαισθησίαν των, παρήγαγον ὅ,τι ἐξωραΐζει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἀναβιβάζει εἰς τὴν σφαῖραν ἀνωτέρας πνευματικῆς ζωῆς. Ἴσως μάλιστα ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ θὰ ἦτο ἀκόμη πλουσιωτέρα καὶ διὰ τὸν ὑλικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, τὰς ἀνέσεις καὶ τὰς εὐκολίας του, ἂν μέγα μέρος τῆς ζωτικότητος καὶ δραστηριότητός του δὲν ἐξήντλει εἰς τοὺς μακροὺς καὶ καταστρεπτικούς ἐμφυλίου πολέμους. Ποία εἶναι ἡ ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε τὸ μικρὸν ἀλλὰ μεγαλουργὸν ἔθνος μας, ἀποδεικνύει τὸ ἐξῆς γεγονός : Ὅλοι οἱ μεγάλοι καὶ πολιτισμένοι λαοὶ ἀναγνωρίζουν, ὅτι ἡ πρόοδος των ἐθεμελιώθη εἰς ὅ,τι ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Δι' αὐτὸ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς φιλολογίας των διδάσκονται καὶ μὲ τὴν ἐνδοξον ἱστορίαν των καταγίνονται μὲ ἀγάπην καὶ τὰ καλλιτεχνικὰ των δημιουργήματα ἔχουν πάντοτε ὡς πρότυπα οἱ καλλιτέχναι των.

Ἄλλὰ τὸ κοσμοϊστορικὸν ἔργον τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι, ὅτι τὸν

πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε, μετέδωκε μὲ τὰς κατακτήσεις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Εἰς τὴν ἀσιατικὴν καὶ ἀφρικανικὴν ἡπειρον κινουῦνται συνεχῶς Ἕλληνες, φέρουν παντοῦ τὴν φιλομάθειαν, τὴν δίψαν πρὸς ἔρευναν, τὴν ἡμερότητα, τὴν γλῶσσάν των, τὰ ἔξοχα προϊόντα τῆς διανοίας τῶν μεγάλων πνευματικῶν δημιουργῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ, μὲ μίαν λέξιν τὸν πολιτισμόν των.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους δὲν ἀποτελεῖ ἀξιοκατάκριτον ἐθνικὸν ἐγωϊσμόν, ἂν λέγωμεν μὲ σεμνὴν ὑπερηφάνειαν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τῆς Θεῆς Προνοίας, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀξίαν τῆς ἐλευθερίας, ἐφώτισε τὸν νοῦν των καὶ ἐξηυγένησε τὴν καρδίαν των.

μαμάρ
μαμάρ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. ΑΙΓΥΠΤΙΟΙ

- 3000 π.Χ. Ένωσις τῆς Αἰγύπτου εἰς ἓν κράτος.
1700 - 1530 » Ἐπιδρομὴ τῶν Ὑκσῶς.
670 » Οἱ Ἀσσύριοι ὑποτάσσουν τὴν Αἴγυπτον.
525 » Ὑποταγὴ τῆς Αἰγύπτου εἰς τοὺς Πέρσας.

2. ΒΑΒΥΛΩΝΙΟΙ ΚΑΙ ΑΣΣΥΡΙΟΙ

- 4000 » Οἱ Σουμέριοι εἰς τὸ νότιον τμήμα τῆς κάτω Μεσοποταμίας.
2000 » Ἰδρυσις τοῦ ἀρχαίου Βαβυλωνιακοῦ κράτους.
1115 » Ὑποταγὴ τῶν Βαβυλωνίων εἰς τοὺς Ἀσσυρίους.
625 » Ἰδρυσις τοῦ νέου Βαβυλωνιακοῦ κράτους.
539 » Κατάλυσις τοῦ νέου Βαβυλωνιακοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Κύρου.

3. ΕΒΡΑΙΟΙ

- 2000 » Ἐγκατάστασις τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν Παλαιστίνην.

4. ΦΟΙΝΙΚΕΣ

- 800 » Μεγίστη ἀκμὴ τῆς Τύρου.— Κτίσις τῆς Καρχηδόνος.

5. ΧΕΤΤΑΙΟΙ

- 1400 - 1300 » Ἀκμὴ τῶν Χετταίων.

6. ΜΗΔΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΣΑΙ

- 550 π.Χ. Ὁ Κῦρος γίνεται βασιλεὺς τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν.
546 » Ὁ Κῦρος ὑποτάσσει τοὺς Λυδοὺς.
538 » Ὁ Κῦρος κυριεύει τὴν Βαβυλῶνα.
528 » Θάνατος τοῦ Κύρου.

ΕΛΛΗΝΕΣ

5ος Αἰὼν

- 499 » Ἴωνικὴ ἐπανάστασις.
492 » Ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος.
490 » Μάχη τοῦ Μαραθῶνος.
480 » Μάχη τῶν Θερμοπυλῶν. — Ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος. — Μάχη τῆς Ἰμέρας.
479 » Μάχη τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μυκάλης.
478 » Ἰδρυσις τῆς πρώτης ἀθηναϊκῆς συμμαχίας.
467 » Νίκη τοῦ Κίμωνος παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Εὐρυμέδοντος.
449 » Κιμώνειος εἰρήνη, θάνατος τοῦ Κίμωνος.
431 - 404 » Πελοποννησιακὸς πόλεμος.
421 » Νικίειος εἰρήνη.
415 - 413 » Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Σικελίαν.
406 » Ἡ ναυμαχία εἰς τὰς Ἀργινούσας.
405 » Ἡ καταστροφή τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς Αἶγός ποταμούς.
404 - 403 » Οἱ τριάκοντα τύραννοι.

4ος Αἰὼν

- 396 » Ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.
395 - 387 » Βοιωτικὸς ἢ κορινθιακὸς πόλεμος.
387 » Ἀνταλκίδειος εἰρήνη.
382 » Κατάληψις τῆς Καδμείας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν.
371 » Ἡ μάχη τῶν Λεύκτρων.
362 » Ἡ μάχη τῆς Μαντινείας. — Θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

- 360 π.Χ. Ὁ Φίλιππος καταλαμβάνει τὸν Μακεδονικὸν
θρόνον.
- 358 - 355 » Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος.
- 348 » Καταστροφή τῆς Ὀλύμπου ὑπὸ τοῦ Φιλίππου.
- 338 » Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας.
- 336 » Δολοφονία τοῦ Φιλίππου. — Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος
βασιλεύς.
- 335 » Καταστροφή τῶν Θηβῶν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάν-
δρου.
- 334 » Ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Ἀσίαν.
Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ.
- 333 » Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ.
- 331 » Ἡ μάχη τῶν Γαυγαμήλων. — Κατάλυσις τοῦ
Περσικοῦ κράτους.
- 330 - 328 » Ὑποταγή τῆς Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς (ἄνω
Ἀσίας).
- 327 » Ἐκστρατεία εἰς τὰς Ἰνδίας.
- 323 » Θάνατος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Αιγύπτιος	Σελ.	8
2. Ίερογλυφικά	»	9
3. Αί πυραμίδες και ή μεγάλη Σφίγξ	»	11
4. Ύπόστυλος αίθουσα του ναού του Καρνάκ	»	14
5. ΄Αμένεμχετ Γ΄	»	15
6. Κυνήγιον λεόντων (άσσυριακόν ανάγλυφον)	»	21
7. Πτερωτός ταύρος	»	22
8. Σφηνοειδής γραφή	»	23
9. ΄Ασσυριακός ναός	»	24
10. Ο τάφος του Κύρου εις τας Πασαργάδας	»	39
11. Περσικόν ανάκτορον	»	41
12. Περσικός κίων	»	42
13. Δαρείος Α΄	»	46
14. Πέρσαι πολεμισταί	»	47
15. ΄Ελλην όπλίτης	»	56
16. Μιλτιάδης	»	60
17. ΄Αριστείδης	»	61
18. Θεμιστοκλής	»	62
19. Ο χρυσούς τρίπους των Δελφών και ή επί των σπειρών των ό- φρων έπιγραφή	»	81
20. ΄Οστρακον με τό όνομα του Θεμιστοκλέους	»	86
21. Κεφαλή του Κίμωνος	»	90
22. Περικλής	»	96
23. Τριήρης	»	106
24. Άνήρ με χιτώνα και άνήρ με ίμάτιον	»	111
25. Γυνή με χιτώνα και γυνή με ίμάτιον	»	112
26. Σχολείον	»	113
27. Παλαίστρα (άπό έρυθρόμορφον άγγείον)	»	114
28. ΄Εσωτερικόν σιδηρουργείου	»	116
29. Παναθηναϊκός ΄Αμφορεύς	»	119
30. Αισχύλος	»	124
31. Σοφοκλής	»	125
32. Εύριπίδης	»	126

	Σελ.
33. Ἡρόδοτος	127
34. Θουκυδίδης	» 128
35. Σωκράτης	» 130
36. Κίονες: Δωρικός, Ιωνικός καὶ κορινθιακός	» 134
37. Ὁ ναός τῆς Ἀθηνᾶς (Ἀπτέρου) Νίκης	» 135
38. Κοῦρος	» 136
39. Κόρη	» 137
40. Κεφαλή τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας	» 138
41. Μαρμάρινον ἀντίγραφον τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς	» 140
42. Ὁ δισκοβόλος τοῦ Μύρωνος	» 142
43. Ὁ δορυφόρος τοῦ Πολυκλείτου	» 143
44. Μελανόμορφος ἀμφορεὺς	» 144
45. Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν	» 146
46. Ὁ Παρθενῶν	» 147
47. Τὸ Ἐρέχθειον.—Στοὰ τῶν Καρυατίδων	» 148
48. Ἀλκιβιάδης	» 161
49. Στήλη Ἐρμοῦ	» 164
50. Νόμισμα Συρακουσῶν	» 166
51. Φίλιππος Β΄	» 205
52. Μακεδῶν ἵππεύς	» 207
53. Δημοσθένης	» 212
54. Ἴσοκράτης	» 212
55. Ὁ λέων τῆς Χαιρωνείας	» 216
56. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος	» 221
57. Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ	» 229
58. Πλάτων	» 255
59. Ἀριστοτέλης	» 256
60. Θόλος τῆς Ἐπιδαύρου	» 259
61. Τὸ θέατρον τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπως εἶναι σήμερον	» 260
62. Ἡ Εἰρήνη τοῦ Κηφισοδότου	» 261
63. Ἡ κεφαλή τοῦ Ἐρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους	» 262
64. Ἡ κεφαλή τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης	» 263
65. Ὁ Μελέαγρος	» 264
66. Ὁ ἀποξυόμενος τοῦ Λυσίππου	» 265
67. Ἡ κεφαλή τοῦ παιδὸς τοῦ Μαραθῶνος	» 266
68. Εἰδώλια Ταναγράς	» 268

ΧΑΡΤΑΙ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Ἀρχαία Αἴγυπτος	Σελ.	7
2. Βαβυλωνία καὶ Ἀσσυρία	»	17
3. Παλαιστίνη καὶ Φοινίκη	»	29
4. Φοινικικὴ ἐξάπλωσις	»	33
5. Τὸ Περσικὸν κράτος ἐπὶ Δαρείου Α'	»	40
6. Χάρτης τῶν Περσικῶν πολέμων	»	54
7. Σχεδιάγραμμα τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος	»	57
8. Σχεδιάγραμμα τῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν	»	68
9. Σχεδιάγραμμα τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας	»	73
10. Σχεδιάγραμμα τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν	»	78
11. Σχέδιον τῶν μακρῶν τειχῶν	»	98
12. Σχέδιον ἀρχαίας οἰκίας	»	110
13. Ναὸς ἐν παραστάσι	»	131
14. Ναὸς πρόστυλος - Ναὸς ἀμφιπρόστυλος	»	132
15. Ναὸς περίπτερος	»	133
16. Σχέδιον Πύλου καὶ Σφακτηρίας	»	158
17. Χάρτης τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου	»	188
18. Σχεδιάγραμμα τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης	»	201
19. Χάρτης τῆς πορείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ ποταμοῦ Γρανικοῦ	»	226
20. Σχέδιον τῆς Τύρου	»	231
21. Χάρτης τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	»	236

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΟΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Σελ.

Αί χῶραι τῶν πρώτων πολιτισμῶν. Οἱ Αἰγύπτιοι : Ἡ Αἴγυπτος καὶ ὁ Νεῖλος — Οἱ κάτοικοι — Κοινωνικὴ ὀργάνωσις — Ἱστορικαὶ πηγαὶ — Τὰ ἱερογλυφικά — Ἱστορία τῆς Αἰγύπτου — Ἡ Ὀρησκεία — Βιοτεχνία καὶ ἐπιστήμαι — Αἱ καλαὶ τέχναι — Μνημεῖα. — Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι : Οἱ ἀρχαιότεροι λαοὶ τῆς Μεσοποταμίας — Τὸ ἀρχαῖον Βαβυλωνιακὸν κράτος — Τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος — Τὸ νέον Βαβυλωνιακὸν κράτος — Ἱστορικαὶ πηγαὶ — Σφηνοειδῆς γραφὴ — Ὀρησκεία — Πολιτισμὸς τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Βαβυλωνίων — Ἡ Βαβυλών. — Οἱ Ἑβραῖοι : Χώρα καὶ κάτοικοι — Ἱστορία τῶν Ἑβραίων. — Οἱ Φοίνικες : Χώρα καὶ κάτοικοι — Ἡ θαλασσοκρατορία τῶν Φοινίκων — Ἐμπόριον — Βιομηχανία — Τέχνη. — Οἱ Χετταῖοι. — Μῆδοι καὶ Πέρσαι : Τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ἰράν — Οἱ λαοὶ τοῦ δυτικοῦ Ἰράν — Τὸ Μηδικὸν κράτος — Κύρος, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Περσικοῦ κράτους — Τὸ Περσικὸν κράτος μετὰ τὸν Κύρον — Ὁ πολιτισμὸς τῶν Περσῶν. — Οἱ Ἀνατολικοὶ λαοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες

» 44

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΗΔΙΚΟΙ Ἡ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Τὰ αἴτια τῆς συγκρούσεως Ἑλλήνων καὶ Περσῶν. — Οἱ Πέρσαι κατὰ τὸ τέλος τοῦ βου π.Χ. αἰῶνος : Ὁ Δαρεῖος — Αἱ Ἴωνικαὶ πόλεις ὑπὸ τοῦς Πέρσας — Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν — Ἡ Ἴωνικὴ ἐπανάστασις. — Ἡ Ἑλλάς πρὸ τῶν περσικῶν πολέμων. — Ὁ ἀμυντικὸς πόλεμος τῶν Ἑλλήνων : Ἀτυχής ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος — Ἐκστρατεία τοῦ Δατίδος καὶ τοῦ Ἀρταφέρνης — Μα-

ραθών : α) Αί προετοιμασσίαι διὰ τὴν μάχην. β) Ἡ μάχη. — Ἡ ση-
μασία τῆς νίκης τοῦ Μαραθῶνος. — Ὁ Μιλτιάδης — Ἀριστείδης καὶ
Θεμιστοκλῆς. — Νεαὶ προετοιμασσίαι τῶν Περσῶν — Θάνατος τοῦ Δα-
ρείου — Ὁ Ξέρξης ἐκστρατεύει κατὰ τῆς Ἑλλάδος — Συνέδριον τῶν
Ἑλλήνων εἰς τὸν Ἴσθμόν. — Θερμοπύλαι : α) Τὰ πρὸ τῆς μάχης, β) Ἡ
μάχη. — Ὁ Ξέρξης καταστρέφει τὰς Ἀθήνας — Σαλαμίς : α) Πολεμι-
κὸν Συμβούλιον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σαλαμίνα. β) Ἡ ναυμαχία τῆς
Σαλαμίνας — Φυγὴ τοῦ Ξέρσου — Τιμαὶ εἰς τὸν Θεμιστοκλέα — Προ-
τάσεις τοῦ Μαρδονίου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. — Πλαταιαί : α) Συγ-
κέντρωσις τῶν ἀντιπάλων, β) Ἡ μάχη. — Ἄλλα νίκαι τῶν Ἑλλήνων :
α) Ἡ μάχη τῆς Μυκάλης, β) Ἡ μάχη τῆς Ἰμέρας. — Τὰ αἴτια τῆς
νίκης τῶν Ἑλλήνων 45 - 83

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἡ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ

Ὁ ἐπιθετικὸς πόλεμος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν — Ὁχύρωσις τῶν
Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς — Τὸ τέλος τοῦ Πανσανίου καὶ τοῦ Θεμι-
στοκλέους — Ἡ Ἀθηναϊκὴ συμμαχία — Θάνατος τοῦ Ἀριστείδου — Ὁ
Κίμων — Αἱ νίκαι τοῦ Κίμωνος κατὰ τῶν Περσῶν — Κιμώνειος εἰρήνη —
Οἱ σύμμαχοι χάνουν τὴν αὐτονομίαν των — Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν
Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης — Ὁ Περικλῆς — Ἐσωτερικὴ διοίκησις καὶ
πολιτικὰ σχέδια τοῦ Περικλέους 84 - 98

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ λαμπρὰ πεντηκονταετία : α) Ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, β) Τὸ πολίτευμα,
γ) Οἱ στρατηγοί, δ) Τὰ δικαστήρια — Αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τῶν
Ἀθηνῶν : α) Ὁ στρατός, β) ὁ στόλος. — Τὰ οἰκονομικά : Ἔσοδα καὶ
ἐξοδα τοῦ κράτους 99 - 108

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ἡ Ἰδιωτικὴ καὶ Δημοσια Ζωὴ εἰς τὰς Ἀθήνας

Ἡ κατοικία — Ἡ ἐνδυμασία — Ἡ μόρφωσις τῶν νέων — Αἱ στρατιωτικαὶ
ὑποχρεώσεις τῶν Ἀθηναίων — Βιομηχανία καὶ ἐμπόριον — Αἱ μεγάλαί
ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις — Αἱ λειτουργαί 108 - 122

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Σελ.

Πνευματική και καλλιτεχνική άκμή : 'Η ποίησις — 'Η ιστορία — 'Η φιλοσοφία: α) Οί φυσικοί φιλόσοφοι — Οί σοφισταί, β) 'Ο Σωκράτης. — 'Η μεγάλη ανάπτυξις τῶν καλῶν τεχνῶν : 'Η ἀρχιτεκτονική : Οί ρυθμοί—Μορφαί ἑλληνικῶν ναῶν.— 'Η γλυπτική : 'Αρχαίκή τέχνη — Οί μεγάλοι γλύπται τοῦ 5ου αἰῶνος — Ζωγραφική καὶ ἀγγειογραφία — 'Η 'Ακρόπολις τῶν 'Αθηνῶν 123 - 148

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Αἱ παραμοναί τοῦ πολέμου—Αἷτια καὶ ἀφορμαί τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου — Συνέδριον εἰς Σπάρτην — 'Η ἀπόφασις περὶ τοῦ πολέμου.— Πρώτη περίοδος τοῦ πολέμου : 'Αρχιδάμειος πόλεμος — 'Ο λοιμὸς τῶν 'Αθηνῶν — Δυσφορία τῶν 'Αθηναίων — Θάνατος τοῦ Περικλέους — 'Αποστασία τῆς Λέσβου — Κατάληψις τῆς Πύλου ὑπὸ τῶν 'Αθηναίων — Νικίειος εἰρήνη — 'Ο Νικίας — 'Ο 'Αλκιβιάδης.— Δευτέρα περίοδος τοῦ πολέμου : Τὰ πολιτικά σχέδια τοῦ 'Αλκιβιάδου διὰ τὴν κατάρτησιν τῆς Σικελίας — 'Η ἐκστρατεία τῆς Σικελίας — Φυγὴ τοῦ 'Αλκιβιάδου — 'Η καταστροφή.— Τρίτη περίοδος τοῦ πολέμου : Δεκελεικὸς πόλεμος — 'Αποστασία τῶν συμμάχων — 'Ανάκλησις τοῦ 'Αλκιβιάδου εἰς τὰς 'Αθήνας — 'Η ναυμαχία παρὰ τὰς 'Αργινοῦσας — 'Η καταστροφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου εἰς τοὺς Αἰγὸς ποταμούς — Πολιορκία καὶ παράδοσις τῶν 'Αθηνῶν — Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου — 'Ακμή καὶ παρακμὴ τῆς δυνάμεως τῶν 'Αθηνῶν 149 - 178

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Αἱ νέα ὀλιγαρχαί : 'Η ὀλιγαρχία τῶν τριάκοντα εἰς τὰς 'Αθήνας — 'Αποκατάστασις τῆς δημοκρατίας εἰς τὰς 'Αθήνας — 'Η Σπάρτη καὶ οἱ Πέρσαι — 'Η Κύρου 'Ανάβασις — 'Η κάθοδος τῶν Μυρτίων — Πόλεμος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Περσῶν — 'Απόβασις τῶν Λακεδαιμονίων εἰς τὴν Μικρὰν 'Ασίαν — 'Ο 'Αγησίλαος — Οἱ νέοι ἐμφύλιοι ἀγῶνες εἰς τὴν 'Ελλάδα — 'Ανάκλησις τοῦ 'Αγησίλαου ἐκ τῆς 'Ασίας — 'Ο Βοιωτικὸς ἢ Κορινθιακὸς πόλεμος — 'Η μάχη τῆς Κορωνείας — Κατάλυσις τῆς ναυτικῆς ἡγεμονίας τῆς Σπάρτης — Προσέγγισις Σπάρτης καὶ Περσῶν — 'Αντακτίδειος εἰρήνη 179 - 191

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΩΝ ΘΗΒΩΝ

Σελ.

Κατάληψις τῆς Καδμείας ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων — Ἀπελευθέρωσις τῶν Θηβῶν — Ἀνασύστασις τῆς δευτέρας Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας — Ἡ πάλη μεταξύ Σπάρτης καὶ Θηβῶν — Πελοπίδας καὶ Ἐπαμεινώνδας — Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σπάρτην — Ἡ μάχη τῶν Λεύκτρων — Ἐκστρατεία τοῦ Ἐπαμεινώνδου εἰς τὴν Πελοπόννησον — Τὸ κράτος τῶν Θηβῶν — Ἡ μάχη τῆς Μαντινείας — Θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδου .. 192 - 202

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ

Μακεδονία καὶ Μακεδόνες : Ἡ παλαιότερα ἱστορία τῆς Μακεδονίας — Φίλιππος ὁ Β' — Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους — Αἱ πρώται κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου — Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος — Πρώτη ἐπέμβασις τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ πράγματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος — Ἡ καταστροφή τῆς Ὀλύμπου. — Φιλομακεδονικὰ καὶ ἀντιμακεδονικὰ κόμματα — Φιλοκράτειος εἰρήνη — Ὑποταγὴ τῆς Φωκίδος — Ἡ νέα ἀνάμειξις τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ πράγματα τῆς νοτίου Ἑλλάδος — Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας — Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Φιλίππου — Ἡ σημασία τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων 203 - 218

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Η ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος : Ἡ παιδικὴ ἡλικία καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ Ἀλεξάνδρου — Ἐπανάστασις καὶ καταστροφή τῶν Θηβῶν — Ἡ κατάστασις τοῦ Περσικοῦ κράτους — Ἐκστρατεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατὰ τῶν Περσῶν : Ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν — Ἡ μάχη τοῦ Γρανικοῦ — Κατάκτησις τῆς Μ. Ἀσίας — Ὁ Γόρδιος δεσμὸς — Ἡ μάχη τῆς Ἴσσοῦ — Κατάκτησις τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης — Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αἰγύπτου — Ἡ μάχη τῶν Γαυγαμήλων — Τὸ τέλος τοῦ Δαρείου — Συμπλήρωσις τῆς κατακτήσεως τοῦ Περσικοῦ κράτους — Μεταβολὴ εἰς τὰς συνθηεῖας καὶ τοὺς τρόπους τοῦ Ἀλεξάνδρου — Ἐκστρατεία κατὰ τῶν Ἰνδιῶν — Διάβασις τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ὑδάσπου ποταμοῦ — Ὁ ἀγὼν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πενταπο-

ταμίας Πύρων — Λήξις τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἰνδιῶν — Ἐπάνοδος εἰς τὴν Περσίαν — Τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου — Ἀντίδρασις τῶν Μακεδόνων εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου — Ἐπάνοδος εἰς τὴν Βαβυλώνα — Θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου — Ἡ σημασία τῶν κατακτήσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου	219 - 248
---	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡ Ἑλλάς ἀπο Κοινωνικῆς καὶ Πνευματικῆς ἀποψέως κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. Γράμματα καὶ τέχναι

Ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις: Ἡ ἱστορία — Ἡ ρητορικὴ — Ἡ ποίησις — Ἡ φιλοσοφία — Αἱ καλὰ τέχναι: Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ — Ἡ γλυπτικὴ: α) Κηφισόδοτος καὶ Πραξιτέλης — β) Σκόπας καὶ Λύσιππος — γ) Εἰδώλια — Ζωγραφικὴ καὶ ἀγγειογραφία	250 - 269
Ἀνακεφαλαίωσις	270 - 271
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ	273 - 275
ΕΙΚΟΝΕΣ	276 - 277
ΧΑΡΤΑΙ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ	278
ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	279 - 283

Ἐξώφυλλον, I. ΜΗΛΙΩΝΗ

Ἐπιμελητῆς ἐκδόσεως: Θ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ (ἀπ. Δ. Σ. ΟΕΔΒ 3718/2.5.64)

Τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσήμον εἰς ἀπόδειξιν τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίσημο ἀντίτυπον στερούμενον τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπον. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7 τοῦ νόμου 1129 τῆς 15)21 Μαρτίου 1946 (Φ.Ε.Κ. 108/1946 Α΄).

024000019952

ΕΚΔΟΣΙΣ ΣΤ΄ (VIII) — Ἀντίτυπα 50.000. ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2971/8.4.64

Ἐκδόσεις - Βιβλιοδεσία: Κοινοπραξία ΕΚΑΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α. Ε. & Γ. ΓΚΕΖΕΡΑΪΣ καὶ ΣΙΑ Ο. Ε.

Το βιβλίο αυτό είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας των μελών της ομάδας εργασίας που συγκροτήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Εκπαίδευση για όλους» και αφορά στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των μαθητών και των μαθητριών στην κατανόηση και την εφαρμογή των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης.

